ปัญจมสัมนตปาสาทิกา

ปริวาร วัณณนา

[๔๖๑] วินัยใด อันพระเถระทั้งหลายจัดเข้าหมวดโดยชื่อว่า บริวาร เป็นลำดับแห่งขันธกะทั้งหลาย ในศาสนาของพระผู้มีพระภาค ผู้มีบริวารสะอาด มีกองธรรมเป็นพระสรีระ, บัดนี้ข้าพเจ้าจักละนัยอันมาแล้วในหนหลังเสีย จักทำการพรรณนาเนื้อความที่ไม่ตื้นแห่งวินัยที่ชื่อว่าบริวารนั้น.

[โสฬสมหาวารวัณณนาในอุภโตวิภังค์]

เนื้อความสังเขปแห่งปุจฉา ที่เป็นไปโดยนัยเป็นต้นว่า **ยนฺเตน ภควตา ฯ เป ฯ ปญฺญตฺตํ** ในคัมภีร์บริวารนั้น ถึงทราบดังต่อไปนี้ก่อน :-

พระผู้มีพระภาคนั้นพระองค์ใด ผู้อันพระธรรมเสนาบดีประดิษฐานไว้แล้วซึ่งอัญชลี อันกำลังแห่งความเคารพและนับถือมากในพระสัทธรรมเชิดขึ้นแล้ว เหนือเศียรเกล้า ทูลวิงวอนแล้ว จึงทรงแต่งตั้งวินัยบัญญัติ อาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ เพื่อความตั้งอยู่ยืนนานของพระศาสนา. พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้รู้กาลที่บัญญัติสิกขาบทนั้น ๆ ผู้เห็นอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการแห่งสิกขาบทบัญญัตินั้น ๆ อีกอย่างหนึ่ง ผู้รู้ด้วยญาณทั้งหลาย มีปุพเพนิวาสญาณเป็นต้น ผู้เห็นด้วยทิพพจักษุ ผู้รู้ด้วยวิชชา ๓ หรือด้วยอภิญญา ๖

ผู้เห็นด้วยสมันตจักษุ อันหาสิ่งใดขัดขวางมิได้ในธรรมทั้งปวง ผู้รู้ด้วยปัญญา ซึ่งสามารถรู้ธรรมทั้งมวล ผู้เห็นแม้ซึ่งรูปทั้งหลายที่อยู่ในภายนอกฝาเป็นต้น ซึ่งล่วงวิสัยจักษุแห่งสัตว์ทั้งปวง ด้วยมังสจักษุอันผ่องใสยิ่งนัก ผู้รู้ด้วยปัญญาเครื่องแทงตลอด มีสมาธิเป็นปทัฏฐาน ยังประโยชน์ตนให้สำเร็จ [๔๖๒] ผู้เห็นด้วยเทศนาปัญญามีกรุณาเป็นปทัฏฐาน ยังประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จ ผู้เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงบัญญัติปฐมปาราชิกใดไว้, ปฐมปาราชิกนั้น ทรงบัญญัติที่ไหน ? ทรงปรารภใคร จึงบัญญัติ ? ทรงบัญญัติเพราะเรื่องอะไร ? ในปฐมปาราชิกนั้น มีบัญญัติหรือ ? ฯ ล ฯ ปฐมปาราชิกนั้น ใครนำมาแล้ว ?

แต่คำว่า **ยนฺเตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ปธมํ ปาราชิกํ** นี้ เป็นแต่เพียงคำขยายของบทต้น ที่มาแล้วในปุจฉาอย่างเดียว ในวาระคำถามและคำตอบเท่านั้น.

ก็แลในวาระคำถามและคำตอบนี้ พึงถามแล้วตอบทีละบท ๆ แม้อีกเทียว โดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า "ถามว่า ปฐมปาราชิกทรงบัญญัติที่ไหน ? ตอบว่า ทรงบัญญัติทีกรุงเวสาลี ทรงปรารภใคร ? ทรงปรารภพระสุทินน์ กลันทบุตร."

ข้อว่า **เอกา ปญฺญตฺติ** มีความว่า บัญญัติที่ว่า "ก็ภิกษุใดพึงเสพเมถุนธรรม ภิกษุนั้น เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้ " นี้ เป็นบัญญัติอันหนึ่ง.

ข้อว่า **เทฺว อนุปญฺญตฺติโย** มีความว่า อนุบัญญัติ ๒ นี้ ที่พระผู้มีพระภาคตรัส ด้วยอำนาจแห่งเรื่องนางลิงว่า **อนฺตมโส ติรจฺฉานคตานปิ** และเรื่องภิกษุวัชชีบุตรว่า **สิกฺขํ อปจฺจกฺขาย**.

ปุจฉานี้ว่า "ในปฐมปาราชิกนั้น มีบัญญัติหรือ ? มีอนุบัญญัติหรือ ? มีอนุปันนบัญญัติหรือ ?" เป็นอันวิสัชนาแล้ว ๒ ส่วน ด้วยคำมีประมาณเท่านี้. ก็แลเพื่อวิสัชนาส่วนที่ ๓ ท่านจึงกล่าวว่า "ในปฐมปาราชิกนั้น ไม่มีอนุปันนบัญญัติ." จริงอยู่ ที่ชื่อว่าอนุปันนบัญญัตินี้ ได้แก่ ข้อที่ทรงบัญญัติในเมื่อโทษยังไม่เกิดขึ้น อนุปันนบัญญัตินั้นไม่มี นอกจากที่มาด้วยอำนาจครุธรรม ๘ ของภิกษุณีทั้งหลายเท่านั้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "ในปฐมปาราชิกนั้นไม่มีอนุปัสนาบัญญัติ."

ข้อว่า **สพฺพตฺถ ปญฺญตฺติ** นั้น ได้แก่ บัญญัติในที่ทั้งปวง ทั้งในมัชฌิมประเทศ ทั้งในปัจจันตชนบททั้งหลาย.

จริงอยู่ ๔ สิกขาบทนี้ คือ อุปสมบทด้วยคณะมีพระวินัยธรเป็นที่ ๕, [๔๖๓] รองเท้าตั้งแต่ ๔ ชั้นขึ้นไป, การอาบน้ำเป็นนิตย์, เครื่องลาดคือหนัง ทรงบัญญัติเฉพาะในมัชฌิมประเทศเท่านั้น, เป็นอาบัติ เพราะสิกขาบทเหล่านั้น ในมัชฌิมประเทศเท่านั้น ในปัจจันตชนบททั้งหลาย หาเป็นอาบัติไม่. สิกขาบทที่เหลือทั้งหมดทีเดียว ชื่อว่า สัพพัตถบัญญัติ.

ข้อ **สาธารณปญฺญตฺติ** นั้น ได้แก่ พระบัญญัติที่ทั่วถึง

แก่ภิกษุและภิกษุณีทั้งหลาย.

จริงอยู่ สิกขาที่ทรงบัญญัติเฉพาะแก่ภิกษุล้วน หรือภิกษุณีล้วน เป็นอสาธารณบัญญัติ. ส่วนสิกขาบทที่ว่า **ยา ปน ภิกฺขุนี ฉนฺทโส เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺย อนฺตมโส ติรจฺฉานคเตปิ ปาราชิกา โหติ อสํวาสา** นี้ พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุทั้งหลาย บัญญัติแล้ว แม้แก้ภิกษุณีทั้งหลาย ในเมื่อเรื่องเกิดขึ้นแล้ว จริงอยู่ เพียงแต่เรื่องเทียบเคียงเท่านั้น ของภิกษุณีทั้งหลายเหล่านั้นไม่มี. แต่สิกขาบทมี. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "ปฐมปาราชิกเป็นสาธารณบัญญัติ."

แม้ในอุภโตบัญญัติ ก็มีนัยเหมือนกัน. จริงอยู่ ในอุภโตบัญญัตินี้ ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น. ปฐมปาราชิก จัดเป็นสาธารณบัญญัติ เพราะเป็นสิกขาบทที่ทั่วถึงทั้งแก่ภิกษุทั้งหลาย ทั้งแก่ภิกษุณีทั้งหลาย จัดเป็นอุภโตบัญญัติ เพราะเป็นสิกขาบทที่ทรงบัญญัติแก่ภิกษุและภิกษุณีทั้ง ๒ ฝ่าย ฉะนี้แล. ส่วนในใจความ ไม่มีความต่างกันเลย.

บทว่า **นิทาโนคธํ** มีความว่า ชื่อว่าหยั่งลงในนิทาน คือนับเข้าในนิทาน เพราะอาบัติทั้งปวงนับเข้าในนิทานุทเทสนี้ว่า **ยสฺส สิยา อาปตฺติ, โส อาวิกเรยฺย**.

สองบทว่า **ทุติเยน อุทฺเทเสน** มีความว่า ปฐมปาราชิกนี้หยั่งลงในนิทาน คือ แม้นับเรื่องในนิทานก็จริง แต่ย่อมไม่มาสู่

อุทเทส โดยอุทเทสที่ ๒ เท่านั้น ดังนี้ว่า **ตตฺรีเม จตฺตาโร ปาราชิกา ธมฺมา** เป็นอาทิ.

สองบทว่า **จตุนฺนํ วิปตฺตีนํ** ได้แก่ บรรดาวิบัติทั้งหลายมีสีลวิบัติเป็นต้น.

จริงอยู่ อาบัติ ๒ กองต้น ชื่อว่าสีลวิบัติ. ๕ กองที่เหลือ ชื่อว่าอาจารวิบัติ, มิจฉาทิฏฐิและอันตคาหิกทิฏฐิ ชื่อว่าทิฏฐิวิบัติ [๔๖๔] สิกขาบท ๖ ที่ทรงบัญญัติเพราะอาชีวะเป็นเหตุ ชื่อว่าอาชีว-วิบัติ. บรรดาวิบัติ ๔ เหล่านี้ ปาราชิกนี้ จัดเป็นสีลวิบัติ ด้วยประการฉะนี้.

ข้อว่า **เอเกน สมุฏฺฐาเนน** มีความว่า ปฐมปาราชิกนี้ เกิดขึ้นด้วยสมุฏฐานอันหนึ่ง มีองค์ ๒ (คือกายกับจิต).

จริงอยู่ ในองค์ ๒ นี้ จิตเป็นองค์, แต่ภิกษุย่อมต้องอาบัติด้วยกาย. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "ย่อมเกิดขึ้นแต่กายและจิต."

ข้อว่า **ทฺวีหิ สมเถหิ** มีความว่า ภิกษุผู้ถูกถามอยู่พร้อมหน้ากันว่า "ท่านเป็นผู้ต้องหรือ ?" จึงปฏิญญาว่า "จริง ข้าพเจ้าเป็นผู้ต้องแล้ว." ความบาดหมาง ความทะเลาะ และความแก่งแย่ง เป็นอันสงบในทันทีนั้นเอง, ทั้งอุโบสถหรือปวารณา ย่อมเป็นกรรมอันสงฆ์อาจกำจัดบุคคลนั้นเสียแล้วกระทำได้; เพราเหตุนั้น อธิกรณ์นั้นจึงระงับด้วยสมถะ ๒ คือ สัมมุขาวินัย ๑ ปฏิญญาตกรณะ ๑. และอุปัทวะบางอย่าง ย่อมไม่มี เพราปัจจัยคือการกำจัดบุคคลนั้น.

ส่วนคำใดที่ท่านกล่าวไว้ ในปัญญัตติวัคค์ถัดไปว่า **กตเมน สมเถน สมฺมติ** คำนั้น ท่านกล่าวหมายเอาเนื้อความนี้ว่า "อนาบัติอันภิกษุไม่อาจเพื่อให้หยั่งลงสู่สมถะแล้วกระทำได้."

ข้อว่า **ปญฺญตฺติ วินโย** มีความว่า บัญญัติมีมาติกาที่ตรัสไว้โดยนัยมีคำว่า **โย ปน ภิกฺขุ** เป็นอาทิ เป็นวินัย.

บทภาชนะ เรียกว่า **วิภัตติ** คำว่า **วิภัตติ** นั่น เป็นชื่อแห่งวิภังค์.

ความละเมิด ชื่อว่า ความไม่สังวร. ความไม่ละเมิด ชื่อว่าสังวร.

ข้อว่า **เยสํ วตฺตติ** มีความว่า วินัยปิฎกและอรรถกถา ของพระมหาเถระเหล่าใด เป็นคุณแคล่วคล่องทั้งหมด.

ข้อว่า **เต ธาเรนฺติ** มีความว่า พระมหาเถระเหล่านั้น ย่อมทรงไว้ซึ่งปฐมปาราชิกนั่นทั้งโดยบาลี ทั้งโดยอรรถกถา.

จริงอยู่ เนื้อความแห่งปฐมปาราชิกนั่น อันบุคคลผู้ไม่รู้วินัยปิฎกทั้งหมด ไม่อาจทราบได้.

ข้อว่า **เกนาภฏํ** มีความว่า ปฐมปาราชิกนี้ ใครนำมาด้วยอำนาจบาลี และด้วยอำนาจอรรถกถา ตลอดกาลจนทุกวันนี้ ?

ข้อว่า **ปรมฺปราภฏํ** มีความว่า อันพระมหาเถระทั้งหลายนำมาด้วยสืบลำดับกัน.

ปฐมปาราชิกนี้ อันพระมหาเถระทั้งหลายนำมาด้วยสืบลำดับกัน

อันใด, บัดนี้ เพื่อแสดงกิริยาที่สืบลำดับกันอันนั้น [๔๖๕] พระมหาเถระทั้งหลายครั้งโบราณ จึงตั้งคาถาไว้โดยนัยมีคำว่า **อุปาลิ ทาสโก เจว** เป็นอาทิ. ในคาถาเหล่านี้ คำใดอันข้าพเจ้าพึงกล่าว, คำนั้น ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ว ในนิทานวัณณนานั่นแล.

แม้ในปุจฉาวิสัชนาทั้งหลาย มีทุติปาราชิกเป็นต้น พึงทราบวินิจฉัย โดยนัยนี้ ฉะนี้แล.

ปัญญัตติวารวัณณนา ในมหาวิภังค์ จบ

[ว่าด้วยวารต่าง ๆ]

ถัดจากนี้ไป วาร ๗ เหล่านี้ คือ กตาปัตติวาร มีประเภทเป็นต้นว่า "ภิกษุเสพเมถุนธรรมต้องอาบัติเท่าไร ? " วิปัตติวาร มีประเภทเป็นต้นว่า "อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม ย่อมจัดเป็นวิบัติเท่าไรแห่งวิบัติ ๔ อย่าง ?" สังคหวาร มีประเภทเป็นต้นว่า "อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม ท่านสงเคราะห์ด้วยกองอาบัติเท่าไร แห่งกองอาบัติ ๗?" สมุฏฐานวาร มีประเภทเป็นต้นว่า "อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม ย่อมเกิดขึ้น ด้วยสมุฏฐานเท่าไร แห่งสมุฏฐานอาบัติ ๖ ?" อธิกรณวาร มีประเภทเป็นต้นว่า "อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม จัดเป็นอธิกรณ์ไหน แห่งอธิกรณ์ ๔ ?" สมถวาร มีประเภทเป็นต้นว่า "อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม ย่อระงับด้วยสมถะเท่าไร แห่งสมถะ ๗ ?" และสมุจจยวารอันเป็นลำดับแห่ง

สมถวารนั้น มีเนื่องความตื้นทั้งนั้น.

ถัดจากนั้นไปอีก ๘ วาร ท่านกล่าวไว้อย่างนี้ คือ "ปัญญัตติวาร ๑ เนื่องด้วยปัจจัยอีก โดยนัยเป็นต้นว่า "เพราะปัจจัยคือการเสพเมถุนธรรม ปาราชิกทรงบัญญัติที่ไหน ?" ดังนี้, ๗ วาร มีกตาปัตติวารเป็นอาทิ คล้ายวารก่อน ๆ เนื่องด้วยปัจจัยนั้นเหมือนกัน." แม้วารทั้ง ๘ นั้น ก็มีเนื้อความตื้นทั้งนั้น.

วาร ๑๖ ในมหาวิภังค์ คือ "ที่มีก่อน ๘ เหล่านี้อีก ๘" ข้าพเจ้าแสดงแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

ถัดจากวารนั้นไป ๑๖ วาร มาแล้วแม้ในภิกขุนีวิภังค์ โดยนัยนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น [๔๖๖] พึงทราบวาร ๓๒ ในอุภโตวิภังค์เหล่านี้โดยนับบาลีนั่นแล ด้วยประการฉะนี้.

จริงอยู่ ใน ๓๒ วารนี้ คำไร ๆ ที่นับว่ามิได้วินิจฉัยแล้วในหนหลัง ย่อมไม่มี.

โสฬสมหาวาร วัณณนา

ในมหาวิภังค์และภิกขุนีวิภังค์ จบ.

[๔๖๗] สมุฏฐานสีส วัณณนา

ก็แลวินิจฉัยในสมุฏฐานกถา อันเป็นอันดับแห่งโสฬสมหาวารนั้น พึงทราบดังนี้ :-

คาถาว่า **อนตฺตา อิติ นิจฺฉยา** มีความว่า บัญญัติคือนิพพาน ท่านวินิจฉัยว่า เป็นอนัตตา. (เมื่อดวงจันทร์ คือ พระพุทธเจ้ายัง ไม่เกิดขึ้น เมื่อดวงอาทิตย์ คือ พระพุทธเจ้ายังไม่อุทัยขึ้นมา).

บทว่า **สภาคธมฺมานํ** ได้แก่ สังขตธรรมที่มีส่วนเสมอกัน ด้วยอาการ มีอาการคือไม่เที่ยงเป็นต้น.

ข้อว่า **นามมตฺตํ น ญายติ** มีความว่า แม้เพียงแต่ชื่อ (แห่ง สังขตธรรมเหล่านั้น) ย่อมไม่ปรากฏ.

บทว่า **ทุกฺขหานึ** ได้แก่ บำบัดทุกข์เสีย.

บาทคาถาว่า **ขนฺธากา ยา จ มาติกา** มีความว่า ขันธกะ ทั้งหลายและมาติกาเหล่าใด. อนึ่ง บาลีก็เหมือนกันนี้.

บาทคาถาว่า **สมุฏฐานนิยโต กตํ** มีความว่า สมุฏฐานที่ท่าน ทำให้เป็นของแน่นอน คือ จัดไว้เป็นหลักที่แน่ ชื่อว่า นิยตสมุฏฐาน.

การสงเคราะห์ ๓ สิกขาบท คือ ภูตาโรจนสิกขาบท โจรีวุฏฐา- ปนสิกขาบท และอนนุญญาตสิกขาบท ด้วยคำว่า **สมุฏฐานนิยโต กตํ** นั่น อันบัณฑิตพึงพิจารณา.

จริงอยู่ ๓ สิกขาบทนี้เท่านั้น เป็นนิยตสมุฏฐาน คือ เป็น

สมุฏฐานที่ไม่เจือปนกับสมุฏฐานเหล่าอื่น.

บาทคาถาว่า **สมฺเภทนิทานญฺจญฺญํ** มีความว่า ความเจือปนกันและเหตุแม้อื่น, บัณฑิตพึงพิจารณา การถือเอาความเจือปนกันแห่งสมุฏฐาน ใน ๒ คำนั้น ด้วยคำว่า **สมฺเภท**. จริงอยู่ เว้น ๓ สิกขาบทนั้นเสีย สิกขาที่เหลือ จัดเป็นสัมภินนสมุฏฐาน. บัณฑิตพึงตรวจดูนิทาน กล่าวคือประเทศที่บัญญัติ แห่งสิกขาบททั้งหลาย ด้วยคำว่า นิทาน.

บาทคาถาว่า **สุตฺเต ทิสฺสนฺติ อุปริ** มีความว่า ๓ ส่วนนี้ คือ "สมุฏฐานนิยม สัมเภท นิทาน แห่งสิกขาบททั้งหลาย" ย่อมเห็นได้ คือ ย่อมปรากฏในสูตรเท่านั้น.

บรรดาสมุฏฐานนิยม สัมเภท และนิทานนั้น สมุฏฐานนิยม และสัมเภท ในปุริมนัยก่อน ย่อมปรากฏในคำว่า "ย่อมเกิดขึ้นด้วยสมุฏฐานอันหนึ่ง คือกายกับจิต" เป็นอาทิ. ส่วนนอกจากนี้ ชื่อนิทาน [๔๖๘] ย่อมปรากฏในเบื้องหน้าอย่างนี้ว่า "พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติแล้ว ในกรุงเวสาลี ในกรุงราชคฤห์ ในกรุงสาวัตถี ในเมืองอาฬวี ในกรุงโกสัมพี ในแคว้นสักกะทั้งหลาย และในแคว้นภัคคะทั้งหลาย." บัณฑิตพึงทราบว่า "คำนี้จักปรากฏในสูตรซึ่งมาข้างหน้า."

เนื้อความแห่งคาถาว่า **วิภงฺเค ทฺวีสุ** เป็นต้น พึงทราบดังต่อไปนี้ :-

ในวันอุโบสถ ภิกษุและภิกษุณีทั้งหลาย ย่อมสวดสิกขาบทใด อันพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในวิภังค์ทั้ง ๒, ข้าพเจ้าจักกล่าวสมุฏฐานตามสมควรแก่สิกขาบทนั้น; ท่านทั้งหลายจงฟังคำนั้นของข้าพเจ้า.

บทว่า **สญฺจริตฺตานุภาสญฺจ** ได้แก่ สัญจริตตสิกขาบทและสมนุภาเสนสิกขาบท.

สองบทว่า **อติเรกญฺจ จีวรํ** ได้แก่ อติเรกจีวรสิกขาบท อธิบายว่า กฐินสิกขาบท.

สองบทว่า **โลมานิ ปทโสธมฺโม** ได้แก่ เอฬกโลกสิกขาบททั้งหลาย และปทโสธัมมสิกขาบท.

บทว่า **ภูตสํวิธาเนน จ** ได้แก่ ภูตาโรจนสิกขาบท และการชักชวนเดินทางไกล.

บทว่า **เถยฺยเทสนโจริญฺจ** ได้แก่ เถยยสัตถสิกขาบท และการชักชวนเดินทางไกล.

สองบทว่า **อนนุญฺญาตาย เตรส** มีความว่า สมุฏฐานเหล่านี้ รวมกับการบวชสตรีที่มารดาบิดาหรือสามีไม่อนุญาต จึงเป็นสมุฏฐาน ๑๓.

บทคาถาว่า **สทิสา อิธ ทิสฺสเร** มีความว่า ในอุภโตวิภังค์นี้ สมุฏฐานทั้งหลายที่คล้ายกัน แม้เหล่าอื่น ย่อมปรากฏ ในสมุฏฐานอันหนึ่ง ๆ ในบรรดาสมุฏฐาน ๑๓ เหล่านี้.

[ว่าด้วยปฐมปาราชิกสมุฏฐาน]

บัดนี้ ท่านกล่าวคำว่า **เมถุนํ สุกฺกสํสคฺโค** เป็นต้น เพื่อแสดงสมุฏฐานเหล่านี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เมถุนํ** นี้ พึงทราบก่อน. สมุฏฐานใหญ่อันหนึ่ง ชื่อว่าปฐมปาราชิก. สมุฏฐานที่เหลือ คล้ายกับปฐมปาราชิกสมุฏฐานนั้น.

บรรดาคาถานั้น บทว่า **สุกฺกสํสคฺโค** ได้แก่ สุกกวิสฏฐิสมุฏฐาน และกายสังสัคคสมุฏฐาน.

บาทคาถาว่า **อนิยตา ปฐมิกา** ได้แก่ อนิยตสิกขาบทที่ ๑.

บาทคาถาว่า **ปุพฺพูปปริปาจิตา** ได้แก่ สิกขาบทที่ว่า **ชานํ ปุพฺพูปคตํ ภิกฺขํ** และภิกขุนีปริปาจิตปิณฑปาตสิกขาบท.

บาทคาถาว่า **รโห ภิกฺขุนิยา สห** (๔๖๙) ได้แก่ สิกขาบทว่าด้วยการนั่งในที่ลับกับภิกษุณี.

บาทคาถาว่า **สโภชเน รโห เทฺว จ** ได้แก่ สิกขาบทว่าด้วยการนั่งแทรกแซง ในสโภชนสกุล และรโหนิสัชชสิกขาบททั้ง ๒.

บาทคาถาว่า **องฺคุลิ อุทเก หสํ** ได้แก่ อังคุลีปโฏทกสิกขาบท และอุทเกหัสสธัมมสิกขาบท.

บาทคาถาว่า **ปหาเร อุคฺคิเร เจว** ได้แก่ ปหารทานสิกขาบท และตลสัตติกอุคคิรณสิกขาบท.

บาทคาถาว่า **เตปญฺญาสา จ เสขิยา** ได้แก่ เสขิยสิกขาบท ๕๓

มีปริมัณฑลนิวาสสิกขาบทเป็นอาทิ ที่ท่านกล่าวไว้ในที่สุดแห่งทุททกวัณณนาเหล่านี้ คือ :-

ปริมัณฑลกสิกขาบท ๒, สุปฏิจฉันนกสิกขาบท ๒, สุสํวุตสิกขาบท ๒, โอกขิตตจักขุกสิกขาบท ๒, อุกขิตตกายกสิขาบท ๒, กายัปปจาลิกสิกขาบท ๒, พาหุปปจาลิกสิกขาบท ๒, สีสัปปจาลิกสิกขาบท ๒, ขัมภกสิกขาบท ๒, โอคุณฐิตสิกขาบท ๒, อุกกุฏิกสิกขาบท ๑, ปัลลัตถิกสิกขาบท ๑, สักกัจจปฏิคคหณสิกขาบท ๑, ปัตตสัญญัตาสิกขาบท ๑, สมูปกสิกขาบท ๑,   สมติตติกสิกขาบท ๑, สักกัจจภุญชิสสสิกขาบท ๑, ปัตตสัญญีภุญชิสสสิกขาบท ๑, สปทานภุญชิสสสิกขาบท ๑, สมสูปกภุญชิสสสิกขาบท ๑, ถูปีกตสิกขาบท ๑, พยัญชนสิกขาบท ๑, อุชฌานสัญญิสิกขาบท ๑, นาติมหันตกวฬสิกขาบท ๑, มัชฌลอาโลปสิกขาบท ๑, นาอนาหตสิกขาบท ๑, สัพพหัตถสิกขาบท ๑, ปิณฑุกเขปสิกขาบท ๑, กวฬาวัจเฉทาสิขาบท ๑, อวคัณฑกสิกขาบท ๑, หัตถนิทธูนาสิกขาบท ๑, สิตถาวการกสิกขาบท ๑, ชิวหานิจฉารกสิกขาบท ๑, จปุจปุการกสิกขาบท ๑, สุรุสุรุการรกสิกขาบท ๑, หัตถนิลเลหสิกขาบท ๑, ปัตตนิลเลหสิกขาบท ๑, โอฏฐนิลเลหสิกขาบท ๑, สามิสสิกขาบท ๑, สสิตถกสิขาบท ๑, และปกิณณกสิกขาบท ๓

เหล่านี้ คือ ยืนถ่ายอุจจาระปัสสาวะ ๑, ยืนหรือนั่งถ่าย
อุจจาระปัสสาวะบ้วนน้ำลายลงในของเขียว ๑, ยืนหรือนั่ง
ถ่ายอุจจาระปัสสาวะบ้วนน้ำลายลงในน้ำ ๑.

[๔๗๐] บาทคาถาว่า อ**ธกฺขคามาวสฺสุตา** ได้แก่ อธิกขกสิกขาบท คามันตรคมมสิกขาบท และสิกขาบทว่าด้วยการที่ภิกษุณีผู้มีจิตกำหนัดรับของควรเคี้ยว จากมือของบุรุษผู้มีจิตกำหนัด ของภิกษุณีทั้งหลาย.

บาทคาถาว่า **ตลมตฺถญฺจ สุทฺธิกา** ได้แก่ ตลฆาฏกสิกขาบท ชตุมัตถสิกขาบท และอุทกสุทธิกาสิกขาบท สาทิยนสิกขาบท

บาทคาถาว่า **วสฺสํ วุตฺถา จ โอวาทํ** ได้แก่ สิกขาบทที่ว่า **วสฺสํ วุตฺถา ฉ ปญฺจ โยชนานิ** และสิกขาบทว่าด้วยการไม่ไปเพื่อโอวาท.

บาทคาถาว่า **นานุพนฺเธ ปวตฺตินึ** มีความว่า สิกขาบทเหล่านี้ มี ๓๖ รวมทั้งวุฏฐาปิตปวัตนนานุพันธสิกขาบท.

สองบทว่า **อิเม สิกฺขา** ได้แก่ สิกขาบททั้งหลายเหล่านี้ ศัพท์ว่า **อิเม** ท่านทำให้ผิดลิงค์เสีย.

บาทคาถาว่า **กายมานสิกา กตา** ความว่า สิกขาบทเหล่านี้ ท่านจัดเป็นสิกขาบทมีกายกับจิตเป็นสมุฏฐาน.

[ว่าด้วยทุติยปาราชิกสมุฏฐาน]

บทว่า **อทินฺนํ** นี้ พึงทราบก่อน. คำว่าอทินนาทาน หรือคำว่าทุติยปาราชิก เป็นสมุฏฐานใหญ่อันหนึ่ง.

บทที่เหลือ เป็นเช่นกับอทินนาทานนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วิคฺคหุตฺตรึ** ได้แก่ มนุสสวิคคหสิกขาบท และอุตตริมนุสสธัมมสิกขาบท.

สองบทว่า **ทุฏฺฐุลฺลา อตฺตกามินํ** ได้แก่ ทุฏฐุลลาวาจสิกขาบท และอัตตกามปาริจริยสิกขาบท.

สองบทว่า **อมูลา อญฺญภาคิยา** ได้แก่ ทุฏฐโทสสิกขาบททั้ง ๒.

สองบทว่า **อนิยตา ทุติยิกา** ได้แก่ อนิยตสิกขาบทที่ ๒.

สองบทว่า **อจฺฉินฺเท ปริณามเน ได้แก่ การให้จีวรเองแล้วชิงเอามา และการน้อมลาภของสงฆ์มาเพื่อตน.**

บาทคาถาว่า มุสาโอมสเปสุณา ได้แก่ มุสาวาทสิกขาบท ๑ โอมสวาทสิกขาบท ๑ ภิกขุเปสุญญสิกขาบท ๑.

สองบทว่า ทุฏฺฐุลฺลา ปรวีขเณ ได้แก่ ทุฏฐุลลาสิกขาบท และอัตตกามปาริจริยสิกขาบท ๑.

สองบทว่า ภูตํ อญฺญาย อุชฺเฌเป ได้แก่ ภูตคามสิกขาบท อัญญวาทสิกขาบท แลอุชฌาปนกสิกขาบท.

สองบทว่า นิกฺฑฺฒนํ สิญฺจนญฺจ ได้แก่ วิหารโตนิกัฑฒน-

สิกขาบท ๑ อุทเกนติณาทิสิญฺจนสิกขาบท ๑.

สองบทว่า **อามิสเหตุ ภุตฺตาวี** ได้แก่ สิกขาบทที่ว่า **อามิส-เหตุ ภิกฺขุนิโย โอวทนฺติ ๑,** สิกขาบทว่าด้วยปวารณาภิกษุผู้ฉันเสร็จแล้ว ด้วยของเคี้ยวเป็นต้น อันมิใช่เดน ๑.

[๔๗๑] สามบทว่า **เอหิ อนาทริ ภึสา** ได้แก่ สิกขาบทที่ว่า **เอหาวุโส คามํ วา** เป็นต้น ๑, อนามริยสิกขาบท ๑, ภิกขุภิงสา-ปนกสิขาบท ๑.

สองบทว่า **อปนิเธ จ ชีวิตํ** ได้แก่ สิกขาบทว่าด้วยการซ่อนบริขารมีบาตรเป็นต้น ๑, สิกขาบทว่าด้วยการแกล้งปลงชีวิตสัตว์ ๑.

สามบทว่า **ชานํ สปฺปาณกํ กมฺมํ** ได้แก่ ชานังสัปปาณก-อุทกสิกขาบท ๑, ปุนกัมมายุโกฏนสิกขาบท ๑.

บทว่า **อูนสํวาสนาสนา** ได้แก่ อูนวัสติวัสสสิกขาบท ๑, สิกขาบทว่าด้วยการอยู่ร่วมกับภิกษุที่ถูกสงฆ์ยกวัตร ๑, นาสิตกสามเณณสัมโภค-สิกขาบท ๑.

บทว่า **สหธมฺมิกวิเลขา** ได้แก่ สหธัมมิกวุจจมานสิกขาบท ๑ สิกขาบทที่มาว่า **วิเลขาย สํวตฺตนฺติ** ๑.

สองบทว่า **โมโห อมูลเกน จ** ได้แก่ สิกขาบทว่าด้วยเป็นปาจิตตีย์ เพราะความเป็นผู้แสร้งทำหลง ๑, สิกขาบทว่าด้วยการโจทด้วยอาบัติสังฆาทิเสสไม่มีมูล ๑.

สามบทว่า **กุกฺกุจฺจํ จีวรํ ทตฺวา** ได้แก่ กุกกุจจอุปปาทน-

สิกขาบท ๑, สิกขาบทว่าด้วยการให้ฉันทะเพื่อกรรมที่เป็นธรรมแล้วกลับบ่นว่า ๑, สิกขาบทว่าด้วยการให้จีวรแล้วกลับบ่นว่า ๑.

สองบทว่า **ปริณาเมยฺย ปุคฺคเล** ได้แก่ สิกขาบทว่าด้วยน้อมลาภสงฆ์ไปเพื่อบุคคล.

บาทคาถาว่า **กินฺเต อกาลอจฺฉินฺเท** ได้แก่ สิกขาบทที่มาว่า "พระผู้เป็นเจ้า บุรุษบุคคลนั่น จักทำประโยชน์อะไรแก่ท่าน ๑," สิกขาบทว่าด้วยการอธิษฐานอกาลจีวร ว่าเป็นกาลจีวร แล้วให้แจกกัน ๑, สิกขาบทว่าด้วยการแลกจีวรกับภิกษุณีแล้วชิงเอามา ๑.

สองบทว่า **ทุคฺคหิ นิรเยร จ** ได้แก่ สิกขาบทว่าด้วยการยกโทษผู้อื่น ด้วยเรื่องที่จับไม่ถนัด ใคร่ครวญไม่ดี ๑, สิกขาบทว่าด้วยการแช่งด้วยนรก หรือพรหมจรรย์ ๑.

สามบทว่า **คณํ วิภงฺคํ ทุพฺพลํ** ได้แก่ สิกขาบทที่ตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงทำอันตรายแก่จีวรลาภของคณะ "๑, ที่ตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงห้ามการแจกจีวรที่เป็นธรรม " ๑, ที่ตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงก้าวล่วงจีวรกาลสมัยเสีย ด้วยจำนงเฉพาะซึ่งจีวรอันไม่มั่นคง "๑.

บาทคาถาว่า **กฐินาผาสุปสฺสยํ** ได้แก่ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงห้ามการรื้อกฐินที่เป็นธรรม ๑, ภิกษุณีใด [๔๗๒] พึงแกล้งทำความไม่สำราญแก่ภิกษุณี ๑, ภิกษุณีใดให้ที่อยู่แก่ภิกษุณีแล้ว โกรธ ไม่พอใจ พึงฉุดคร่านางก็ดี ๑."

สองบทว่า **อกฺโกสจณฺฑี มจฺฉรี** ได้แก่ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงด่าก็ดี พึงกล่าวขู่ก็ดี ซึ่งภิกษุ ๑, ภิกษุณีใด เป็นผู้ร้าย พึงกล่าวขู่คณะ ๑, ภิกษุณีใด พึงเป็นผู้หวงตระกูล ๑.

สองบทว่า **คพฺภินี จ ปายนฺติยา** ได้แก่ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงยังสตรีมีครรภ์ให้บวช ๑, ภิกษุณีใด พึงยังสตรีผู้ยังต้องให้บุตรดื่มนมให้บวช ๑."

หลายบทว่า **เทฺว วสฺสา สิกฺขา สงฺเฆน** ได้แก่ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงยังนางสิกขมานาผู้ยังไม่ได้ศึกษาในธรรม ๖ ครบ ๒ ปี ให้บวช ๑, ภิกษุณีใด พึงยังนางสิกขมานาผู้ศึกษาเสร็จแล้วในธรรม ๖ แต่สงฆ์ยังไม่ได้สมมติ ให้บวช ๑."

สองบทว่า **ตโย เจว คิหิคตา** ได้แก่ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงยังสตรีคฤหัสถ์ ผู้มีอายุหย่อน ๑๒ ปี ให้บวช ๑, ภิกษุณีใด พึงยังสตรีคฤหัสถ์ ผู้มีอายุครบ ๑๒ ปีแล้ว แต่ยังไม่ศึกษาในธรรม ๖ ครบ ๒ ปี ให้บวช ๑, ภิกษุณีใด พึงยังสตรีคฤหัสถ์ ผู้มีอายุครบ ๑๒ ปีแล้ว ได้ศึกษาในธรรม ๖ ครบ ๒ ปีแล้ว แต่สงฆ์ยังมิได้สมมติ ให้บวช ๑."

สองบทว่า **กุมารีภูตา ติสฺโส จ** ได้แก่ สตรีผู้เป็นนางกุมารี ๓ จำพวก ที่พระผู้มีพระภาคตรัสโดยนัยมีคำว่า "ภิกษุณีใด พึงยังสตรีผู้เป็นนางกุมารี มีอายุหย่อน ๒๐ ปีให้บวช" เป็นต้น.

บทว่า **อูนทฺวาทสสมฺมตา** ได้แก่ ๒ สิกขาบทที่พระผู้มีพระ-ภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด มีพรรษาหย่อน ๑๒ พึงเป็นอุปัชฌาย์ ยังนางสิกขมานาให้อุปสมบท ๑, ภิกษุณีใด มีพรรษาครบ ๑๒ แล้ว แต่สงฆ์ยังไม่ได้สมมติ พึงเป็นอุปัชฌาย์ ยังนางสิกขมานาให้อุปสมบท ๑."

สองบทว่า **อลนฺตา ว โสกาวสฺสํ** ได้แก่ ๒ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด ผู้อันนางภิกษุณีใดกล่าวอยู่ว่า "อย่าเพ่อก่อน แม่คุณ เธออย่ายังนางสิกขมานา ให้บวช" ดังนี้เป็นต้น ๑, ภิกษุณีใด พึงยังนางสิกขมานา ผู้มีใจร้ายยังความโศกให้ครอบงำใจบุรุษให้บวช ๑."

สามบทว่า **ฉนฺทา อนุวสฺสา จ เทฺว** ได้แก่ ๓ สิกขาบทที่พระ-ผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงยังนางสิกขมานาให้อุปสมบท ด้วยการมอบฉันทะที่ตกค้าง ๑, ภิกษุณีใด พึงยังนางสิกขมานา ให้อุปสมบทตามปี ๑, ภิกษุณีใด พึงยังนางสิกขมานา ให้อุปสมบท ปีละ ๒ รูป ๑."

สามบทว่า **สมุฏฺฐานา ติกา กตา** มีความว่า ๗ สิกขาบทนี้ จัดเป็นติกสมุฏฐาน (คือ เกิดโดยทวาร ๓).

[ว่าด้วยสัญจริตตสมุฏฐาน]

สามบทว่า **สญฺจริ กุฏิ วิหารโร** ได้แก่ สัญจริตตสิกขาบท ๑, สัญญาจิกายกุฏิกรณสิกขาบท ๑, มหัลลกวิหารกรณสิกขาบท ๑.

สองบทว่า **โธวนญฺจ ปฏิคฺคโห** ได้แก่ สิกขาบทว่าด้วยการให้ภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ ให้ซักจีวรเก่า ๑, จีวรปฏิคคหณสิกขาบท ๑.

[๔๗๓] สองบทว่า **วิญฺญตฺตุตฺตริ อภิหฏฺฐุํ** ได้แก่ สิกขาบทว่าด้วยการออกปากขอจีวรกะคฤหบดีผู้มิใช่ญาติ ๑, สิกขาบทว่าด้วยยินดียิ่งกว่าอุตตราสงค์ และอันตรวาสกนั้น ๑.

สองบทว่า **อุภินฺนํ ทูตเกน จ** ได้แก่ ๒ สิกขาบทที่มาว่า **จีวรเจตาปนํ อุปกฺขฏํ โหติ** และสิกขาบทว่าด้วยค่าจีวรที่เขาส่งไปด้วยทูต.

สองบทว่า **ริญฺจนฺติ รูปิกา เจว** ได้แก่ เอฬกโลมโธวาปน-สิกขาบทที่มาในคัมภีร์วิภังค์ว่า **ริญฺจนติ อุทฺเทสํ** ๑, รูปิยปฏิค-คหณสิกขาบท ๑.

สองบทว่า **อุโภ นานปฺปการกา** ได้แก่ ๒ สิกขาบท คือรูปิยสังโวหารสิกขาบทและกยวิกกยสิกขาบท.

สองบทว่า **อูนพนฺธนสวฺสิกา** ได้แก่ อูนปัญจพันธนปัตตสิกขา-บท ๑, วัสสิกสาฏิกสิกขาบท ๑.

สองบทว่า **สุตฺตํ วิกปฺปเนน จ** ได้แก่ สิกขาบทว่าด้วยออกปากขอด้ายให้ช่างหูกทอจีวร ๑, สิกขาบทว่าด้วยการเข้าไปหาช่างหูกถึงความกำหนดในจีวร ๑.

บทว่า **ทฺวารทานสิพฺพินี จ** ได้แก่ ๓ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ด้วยวางเช็ดหน้าเพียงไรแต่กรอบแห่งประตู ๑, ภิกษุใด พึงให้จีวรแก่ภิกษุผู้มิใช่ญาติ ๑, ภิกษุใด พึงเย็บจีวรของภิกษุณีผู้ใช่ญาติ ๑."

บทว่า **ปูวปจฺจยโชติ จ** ได้แก่ สิกขาบทว่าด้วยการปวารณาด้วยขนมหรือด้วยสัตตุผง เพื่อไปตามปรารถนา ๑, จาตุมาสปัจจยปวารณาสิกขาบทเป็นต้น.

หลายบทว่า **รตนํ สูจิ มญฺโจ ตุลํ นิสีทนกณฺฑุ จ วสฺสิกา จ สุคเตน** ได้แก่ รตนสิกขาบท ๑, และ ๗ สิกขาบทมีสูจิฆรสิกขาบทเป็นต้น.

หลายบทว่า **วิญฺญตฺติ อญฺญเจตาปนา, เทฺวสงฺฆิกา มหาชนิกา, เทฺว ปุคฺคลา ลหุกา ครุ** ได้แก่ ๘ สิกขาบท มีสิกขาบทว่า "อนึ่ง ภิกษุณีใด พึงออกปากขอกะคนอื่นแล้ว ออกปากขอกะคนอื่นอีก" เป็นต้น.

สามบทว่า **เทฺว วิฆาสา สาฏิกา จ** ได้แก่ วิฆาสสิกขาบททั้ง ๒ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ว่า "ภิกษุณีใด พึงทิ้งเองก็ดี พึงยังผู้อื่นให้ทิ้งก็ดี ซึ่งอุจจาระหรือปัสสาวะ หรือหยากเยื่อ หรืออาหารที่เป็นเดน [๔๗๔] ภายนอกฝาก็ตาม ภายนอกกำแพงก็ตาม ๑, ภิกษุณีใดพึงทิ้งเองก็ดี พึงยังผู้อื่นให้ทิ้งก็ดี ซึ่งอุจจาระหรือปัสสาวะ หรือหยากเยื่อ หรืออาหารที่เป็นเดน ในของสดเขียว ๑" และ

อุทกาสาฏิกสิกขาบท.

คำว่า **สมณจีวเรน จ** นั่น ท่านกล่าวหมายเอาพระบาลีนี้ว่า **สมณจีวรํ ทเทยฺย.**

[ว่าด้วยสมนุภาสนสมุฏฐาน]

บทว่า **เภทานุวตฺตทุพฺพจทูสทุฏฺฐุลฺลทิฏฺฐิ จ** ได้แก่ สังฆเภทสิกขาบท ๑, เภทานุวัตตกสิกขาบท ๑, ทุพพจสิกขาบท ๑, กุลทูสกสิกขาบท ๑, ทุฏฐุลลาปัตติปฏิจฉาทนสิกขาบท ๑, ทิฏฐิอัปปฏินิสสัชชสิกขาบท ๑.

สามบทว่า **ฉนฺนํ อุชฺชคฺฆิกา เทฺว จ** ได้แก่ สิกขาบทว่าด้วยไม่มอบฉันทะไปเสีย ๑, และ ๒ สิกขาบทว่าด้วยการไปและการนั่งในละแวกบ้าน ด้วยทั้งหัวเราะลั่น.

บทว่า **เทฺวปฺปสทฺทา** ได้แก่ ๒ สิกขาบทที่ว่า "เราจักเป็นผู้มีเสียงน้อย ไปในละแวกบ้าน ๑, นั่งในละแวกบ้าน ๑."

บทว่า **น พฺยาหเร** ได้แก่ สิกขาบทที่ว่า "เราจักไม่พูดด้วยปากที่ยังมีคำข้าว."

หลายบทว่า **ฉมา นีจาสเน ฐานํ, ปจฺฉโต อุปฺปเถน จ** ได้แก่ สิกขาบทว่าด้วยภิกษุนั่งที่แผ่นดิน แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ ผู้นั่งบนอาสนะ ๑, นั่งบนอาสนะต่ำ แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ผู้นั่งบนอาสนะ ๑, ผู้ยืนอยู่ แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ ผู้นั่ง ๑, ผู้ไปข้างหลัง แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้ ผู้ไปข้างหน้า ๑, ผู้เดินไป

นอกทาง แสดงธรรมแก่บุคคลไม่เป็นไข้ ผู้ไปในทาง ๑.

สองบทว่า **วชฺชานุวตฺติ คหณา** ได้แก่ ปาราชิก ๓ สิกขาบท กล่าวคือ วัชชปฏิจฉาทนสิกขาบท ๑, อุกขิตตานุวัตตนสิกขาบท ๑, หัตถคหณาทิสิกขาบท ๑.

สองบทว่า **โอสาเร ปจฺจาจิกฺขนา** ได้แก่ ๒ สิกขาบทที่พระ-ผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด ไม่บอกเล่าสงฆ์ผู้กระทำ ไม่ทราบความพอใจของคณะ พึงถอนโทษ (ภิกษุณี ผู้อันสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงยกวัตรแล้ว โดยธรรมโดยวินัย โดยสัตถุศาสนา) ๑. ภิกษุณีใด โกรธเคือง มีใจไม่แช่มชื่น พึงกล่าวอย่างนี้ว่า "ข้าพเจ้ากล่าวคืนพระพุทธเจ้า " ดังนี้เป็นต้น ๑.

หลายบทว่า **กิสฺมึ สํสฏฺฐา เทฺว วธิ** ได้แก่ หลายสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด อันสงฆ์ทำภายหลัง ในอธิกรณ์บางเรื่องเท่านั้น ดังนี้ ๑, อนึ่ง ภิกษุณีทั้งหลายเป็นผู้คลุกคลีกันอยู่ ดังนี้ ๑, อนึ่ง ภิกษุณีใด พึงกล่าวอย่างนี้ว่า "ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้คลุกคลีกันอยู่เถิด แม่เจ้า" ดังนี้เป็นต้น ๑, ภิกษุณีใด พึงประหารข่วนตัวแล้วร้องไห้ ดังนี้ ๑."

[๔๗๕] สองบทว่า **วิสิพฺเพ ทุกฺขิตาย จ** ได้แก่ ๒ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงเลาะเองก็ดี ให้ผู้อื่นเลาะก็ดี ซึ่งจีวรของภิกษุณี ๑, ภิกษุณีใด พึงไม่บำรุงเองก็ดี ไม่พึงให้ผู้อื่นบำรุงก็ดี ซึ่งสหชีวินี ผู้ถึงทุกข์ ๑"

หลายบทว่า **ปุน สํสฏฺฐา น วูปสเม** ได้แก่ สังสัฏฐสิกขาบท ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสซ้ำอย่างนี้ว่า "ภิกษุณีใด พึงอยู่คลุกคลีด้วยคหบดีก็ดี ด้วยบุตรของคหบดีก็ดี ๑, และสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด ผู้อันภิกษุณีกล่าวอยู่ว่า "มาเถิด แม่เจ้าท่านจงยังอธิกรณ์นี้ให้ระงับ " ดังนี้ รับแล้วว่า "สาธุ" ภายหลังเธอผู้ไม่มีอันตราย พึงไม่ยังอธิกรณ์ให้ระงับ ๑."

สองบทว่า **อารามญฺจ ปวารณา** ได้แก่ ๒ สิกขาบทที่พระ-ผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด รู้อยู่ ซึ่งอารามอันมีภิกษุ ไม่ไต่ถามก่อน พึงเข้าไป ดังนี้ ๑, ภิกษุณีใด จำพรรษาแล้ว พึงไม่ปวารณาด้วยสถาน[๑] ๓... ในอุภโตสงฆ์ " ดังนี้ ๑.

หลายบทว่า **อนฺวฑฺฒมาสํ สหชีวินี เทฺว** ได้แก่ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ธรรม ๒ อย่าง (คือ อุโบสถ ๑, การเข้าไปหาเพื่อโอวาท ๑) อันภิกษุณีพึงหวังเฉพาะจากสงฆ์ทุกกึ่งเดือน" และ ๒ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงยังสหชีวินีให้บวชแล้ว ไม่อนุเคราะห์ตลอด ๒ พรรษา ๑, ภิกษุณีใด พึงยังสหชีวินีให้บวชแล้ว ไม่พาไปเอง๑."

สองบทว่า **จีวรํ อนุพนฺธนา** ได้แก่ ๒ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงพูดกะนางสิกขมานาว่า "แน่ะแม้เจ้าถ้าว่า เธอจักให้จีวรแก่เราไซร้, ด้วยอย่างนั้น เราจักยังเธอ

๑. คือ ทิฏฺเฐน วา สุเตน วา ปริสงฺกาย วา.

ให้อุปสมบท" ดังนี้เป็นต้น ๑, ภิกษุณีใด พึงพูดกะนางสิกขมานาว่า "แน่ะแม่เจ้า ถ้าว่า เธอจักติดตามเราไปตลอด ๑ พรรษาไซร้, ด้วยอย่างนั้น เราจักยังเธอให้อุปสมบท " ดังนี้ ๑.

ธรรม ๓๗ เหล่านี้ (ทั้งหมด เป็นสมุฏฐานอันหนึ่ง มีองค์ ๓ คือ กาย วาจา จิต เหมือนสมนุภาสนาสมุฏฐาน).

[ว่าด้วยกฐินสมุฏฐาน]

สามบทว่า **อุพฺภติ กฐินํ ตีณิ** ได้แก่ ๓ สิกขาบทข้างต้นที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ครั้นจีวรสำเร็จแล้ว กฐินอันภิกษุรื้อเสียแล้ว."

สองบทว่า **ปฐมํ ปตฺตเภสชฺชํ** ได้แก่ ปัตตสิกขาบทที่ ๑ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "พึงทรงอติเรกบาตรไว้ได้ ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง ," และสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "เภสัชอันควรลิ้ม."

สองบทว่า **อจฺเจกญฺจาปิ สาสงฺกํ** ได้แก่ อัจเจกจีวรสิกขาบท ๑ , สาสังกสิกขาบท อันเป็นลำดับแห่งอัจเจกจีวรสิกขาบทนั้นเอง ๑.

[๔๗๖] สองบทว่า **ปกฺกมนฺเตน วา ทฺเว** ได้แก่ ๒ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในภูตคามวรรคว่า "เมื่อหลีกไป ไม่เก็บเองก็ดี ซึ่งเตียงเป็นต้นนั้น."

สองบทว่า **อุปสฺสยํ ปรมฺปรา** ได้แก่ ๒ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "ไปสู่ที่อาศัยแห่งภิกษุณีแล้ว พึงสอนภิกษุณี

ทั้งหลาย ๑, เป็นปาจิตตีย์ เพราะฉันโภชนะทีหลัง " ๑.

สองบทว่า **อนติริตฺตํ นิมนฺตนา** ได้แก่ ๒ สิกขาบทที่ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุใด ฉันเสร็จห้ามเสียแล้ว เคี้ยวก็ดี ฉันก็ดี ซึ่งของเคี้ยวก็ตาม ซึ่งของฉันก็ตาม อันไม่เป็นเดน ๑, ภิกษุใด รับนิมนต์แล้ว มีภัตรอยู่แล้ว ๑."

สามบทว่า **วิกปฺปํ รญฺโญ วิกาเล** ได้แก่ ๓ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุใด วิกัปจีวรเอง..๑, ของพระราชาผู้กษัตริย์ ๑, ภิกษุใด...พึงเข้าไปสู่บ้านในเวลาวิกาล ๑."

บทว่า **โวสาสารญฺญเกน จ** ได้แก่ ๒ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ถ้าภิกษุณีมายืนสั่งเสียอยู่ในที่นั้น ๑, ภิกษุใดอยู่ในเสนาสนะป่าเห็นปานนั้น รับของเคี้ยวก็ดี ของฉันก็ดี อันเขาไม่ได้บอกให้รู้ก่อน ๑."

สองบทว่า **อุสูยา สนฺนิจยญฺจ** ได้แก่ ๒ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด มักพูดด้วยความริษยา ๑, ภิกษุณีใดพึงทำการสะสมบาตร ๑"

หลายบทว่า **ปุเร ปจฺฉา วิกาเล จ** ได้แก่ ๓ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "อนึ่ง ภิกษุณีใด พึงเข้าไปสู่สกุลทั้งหลาย ในเวลาก่อนอาหาร ดังนี้ ๑, อนึ่ง ภิกษุณีใด พึงเข้าไปสู่สกุลทั้งหลายในเวลาภายหลังอาหาร ดังนี้ ๑, อนึ่ง ภิกษุณีใด พึงเข้าไปสู่สกุลทั้งหลาย ในเวลาวิกาล" ดังนี้ ๑.

สองบทว่า **ปญฺจาหิกา สงฺกมนี** ได้แก่ ๒ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงยังการผลัดสังฆาฏิ ให้ก้าวล่วง ๕ วันไป ๑, ภิกษุณีใด พึงทรงจีวรที่ตนยืนมา ซึ่งจะต้องส่งคืน ๑."

สองบทว่า **เทฺวปิ อาวสเถน จ** ได้แก่ ๒ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสรวมกับที่พักอย่างนี้ว่า "ภิกษุณีใด ไม่มอบหมายจีวรในที่พัก พึงบริโภค, ไม่มอบหมายที่พัก พึงหลีกไปสู่ที่จาริก."

สองบทว่า **ปสาเข อาสเน เจว** ได้แก่ ๒ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด ไม่บอกซึ่งฝี (หรือพุพอง) อันเกิดที่โคนขา (กะสงฆ์หรือกะคณะ) ๑." ภิกษุณีใด ไม่ขออนุญาตก่อนพึงนั่งบนอาสนะข้างหน้าภิกษุ ๑."

๒๙ สิกขาบทเหล่านี้ (ย่อมเกิดโดยทวาร ๓ คือ กายกับวาจาแต่ไม่เกิดโดยลำพังจิต, ทุกสิกขาบทรวมทั้งกฐินสิกขาบทมีสมุฏฐาน ๒เสมอกัน).

[ว่าด้วยเอฬกโลมสมุฏฐาน]

[๔๗๗] สามบทว่า **เอฬกโลมา เทฺว เสยฺยา** ได้แก่ เอฬกโลมสิกขาบท ๑, และสหไสยสิกขาบท ๒.

บทว่า **อาหจฺจปิณฺฑโภชนํ** ได้แก่ อาหัจจปาทกสิกขาบทและอาวสถปิณฑโภชนสิกขาบท.

บทว่า **คณวิกาลสนฺนิธิ** ได้แก่ ๓ สิกขาบท คือ คณโภชน-

สิกขาบท ๑, วิกาลโภชนสิกขาบท ๑, สันนิธิการกสิกขาบท ๑.

บทว่า **ทนฺตโปเณนเจลกา** ได้แก่ ทันตโปณสิกขาบทและอเจลกสิกขาบท.

สามบทว่า **อุยฺยุตฺตํ วเส อุยโยธิ** ได้แก่ ๓ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "พึงไปเพื่อดูเสนาอันยกออกแล้ว , พึงอยู่ในกองทัพ, พึงไปสู่สนามรบก็ดี ฯ ล ฯ ไปดูกองทัพก็ดี."

สามบทว่า **สุรา โอเรน นหายนา** ได้แก่ สุราปานสิกขาบท ๑, โอเรนัฑฒมาสังนหานสิกขาบท ๑.

สามบทว่า **ทุพฺพณฺเณ เทฺว เทสนิกา** ได้แก่ สิกขากบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "**ติณฺณํ ทุพฺพณฺณกรณานํ** ๑, ปาฏิเทสนียะ ๒ สิกขาบทที่เหลือจากที่ตรัสแล้ว ๑."

สองบทว่า **ลสุณุตฺติฏฺเฐ นจฺจนา** ได้แก่ ลสุณสิกขาบท ๑, สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงเข้าไปปฏิบัติภิกษุผู้กำลังฉัน ด้วยน้ำฉันก็ดี ด้วยการพัดก็ดี " ๑. สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงไปดูการฟ้อนก็ดี การขับก็ดี การประโคมก็ดี" ๑.

ต่อจากนี้ไป พระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลาย เขียนเพี้ยนบาลี. ผู้ศึกษาพึงทราบลำดับ ในคำว่า **นหานํ อตฺถรณฺ เสยฺยา** เป็นอาทินี้ เหมือนเนื้อความที่ข้าพเจ้าอธิบาย (ต่อไป)

สามบทว่า **นหานํ อตฺถรณํ เสยฺยา** ได้แก่ ๓ สิกขาบทที่

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "ภิกษุณีเหล่าใด พึงเปลือยกายอาบน้ำ, ภิกษุเหล่าใด พึงใช้ผ้าปูนอนและผ้าห่มผืนเดียวกัน นอนด้วยกัน ๒ รูป, ภิกษุณีเหล่าใด พึงนอนบทเตียงเดียวกัน ๒ รูป."

สามบทว่า **อนฺโตรฏฺเฐ ตถา พหิ** ได้แก่ ๒ สิกขาบทที่พระ-ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "ภิกษุณีใด ไม่มีพวก พึงเที่ยวจาริกไป... ในที่ซึ่งรู้จักว่าท่านรังเกียจภายในแคว้น, ไม่มีพวก เที่ยวจาริกไป... ในที่ซึ่งรู้กันว่าน่ารังเกียจ ภายนอกแคว้น."

สองบทว่า **อนฺโตวสฺสํ จิตฺตาคารํ** ได้แก่ ๒ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงหลีกไปสู่ที่จาริก ภายในกาลฝน, ภิกษุณีใด พึงไปเพื่อดูพระราชวังก็ดี เรือนงามก็ดี ฯ ล ฯ สระโบกขรณีก็ดี."

สองบทว่า **อาสนฺทิ สุตฺตานฺตนา** [๔๗๘] ได้แก่ ๒ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงใช้สอยอาสันทิหรือบัลลังก์, พึงกรอด้วย."

สองบทว่า **เวยฺยาวจฺจํ สหตฺถา จ** ได้แก่ ๒ สิกขาบทที่พระ-ผู้มีพระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงทำความขวนขวายแก่คฤหัสถ์, พึงให้ของเคี้ยวก็ดี ของฉันก็ดี ด้วยมือของตน แก่ชาวบ้านก็ดี แก่ปริพาชกก็ดี แก่ปริพาชิกาก็ดี."

คำว่า **อภิกฺขุกาวาเสน จ** นั่น พระผู้มีพระภาคตรัสหมายเอาสิกขาบทนี้ว่า "ภิกษุณีใด พึงอยู่จำพรรษาในอาวาสไม่มีภิกษุ"

สามบทว่า **ฉตฺตํ ยานญฺจ สงฺฆาณี** ได้แก่ ๓ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด ไม่อาพาธ พึงใช้ร่มและรองเท้า, ไม่เป็นไข้ พึงไปด้วยยาน, ภิกษุณีใด พึงใช้เข็มขัด."

สองบทว่า **อลงฺการํ คนฺธวาสิตํ** ได้แก่ ๓ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงทราบไว้ซึ่งเครื่องแต่งตัวสำหรับสตรี, พึงอาบด้วยของหอมและสี, พึงอาบด้วยแป้งอบ."

ด้วยบทว่า **ภิกฺขุนี** เป็นต้น ตรัส ๔ สิกขาบท มีสิกขาบทว่า "ภิกษุณีใด พึงใช้ภิกษุณีให้นวด" เป็นอาทิ.

สองบทว่า **อสงฺกจฺฉิกา อาปตฺติ** ได้แก่ อาบัติที่พระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ว่า "ภิกษุณีใด ไม่มีประคตอกเข้าบ้าน ต้องปาจิตตีย์."

บาทคาถาว่า **จตฺตาริสา จตุตฺตรี** ได้แก่ ๔๔ สิกขาบทเหล่านี้ทั้งหมด.

หลายบทว่า **กาเยน น วาจาจิตฺเตน กายจิตฺเตน น วาจโต** มีความว่า เกิดทางกายและกายกับจิต, ไม่เกิดทางวาจากับจิต ไม่เกิดทางวาจา.

คำว่า "ทุกสิกขาบท มีสมุฏฐาน ๒ ชื่อว่าเอฬกโลมสมุฏฐานเสมอกัน" นี้ มีเนื้อความชัดเจนแล้ว.

[ว่าด้วยปหโสธัมมสมุฏฐาน]

สองบทว่า **ปทญฺญตฺร อสมฺมตา** ได้แก่ ๓ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุใด พึงยังอนุปสัมบันให้กล่าวธรรมโดยบท ๑, ภิกษุใด พึงแสดงธรรมแก่มาตุคาม ยิ่งกว่า ๖-๕ คำ เว้นแต่มีบุรุษผู้รู้เดียงสา ๑, ภิกษุใด ไม่ได้รับสมมติสั่งสอนพวกภิกษุณี ๑."

คำว่า **ตถา อตฺถงฺคเตน จ** นี้ พระผู้มีพระภาคตรัสหมายเอาสิกขาบทนี้ว่า "เมื่อพระอาทิตย์อัสดงคตแล้ว สั่งสอนพวกภิกษุณี."

สองบทว่า **ติรจฺฉานวิชฺชา เทฺว** ได้แก่ [๔๗๘] ๒ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ว่า "ภิกษุณีใด พึงเรียนติรัจฉานวิชชา ๑. พึงบอกติรัจฉานวิชชา ๑."

คำว่า **อโนกาเส จ ปุจฺฉนา** นี้ พระผู้มีพระภาตรัสหมายเอาสิกขาบทนี้ว่า "ภิกษุณีใด พึงถามปัญหากะภิกษุซึ่งตนไม่ขอโอกาสก่อน."

[ว่าด้วยอัทธานสมุฏฐาน]

สองบทว่า **อทฺธานนาวํ ปณีตํ** ได้แก่ ๓ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุใด ชักชวนกันแล้ว เดินทางไกลร่วมกันกับภิกษุณี ๑, ชักชวนแล้วขึ้นเรือลำเดียวกับภิกษุณี ๑, ภิกษุใด มิใช่อาพาธ ขอโภชนะอันประณีต เพื่อประโยชน์แก่ตนแล้วฉัน ๑."

สองบทว่า **มาตุคาเมน สงฺฆเร** ได้แก่ สิกขาบทคือชักชวน

กันแล้ว ไปกับมาตุคาม ๑, สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงนำ (ถอน-โกน-ตัด) ขนในที่แคบ ๑."

สองบทว่า **ธญฺญํ นิมนฺติตา เจว** ได้แก่ สิกขาบทที่ตรัสว่า "ภิกษุณีใด พึงขอข้าวเปลือก ๑. ภิกษุณีใด รับนิมนต์แล้วก็ดี ห้ามโภชนะแล้วก็ดี พึงเคี้ยวของก็ตาม พึงฉันของฉันก็ตาม ๑."

บทว่า **อฏฺฐ จ** ได้แก่ ปาฏิเทสนียะ ๘ สิกขาบท ที่ตรัสเพื่อภิกษุณีทั้งหลาย.

[ว่าด้วยเถยยสัตถสมุฏฐาน]

สองบทว่า **เถยฺยสตฺถํ อุปสฺสุติ** ได้แก่ สิกขาบทคือชักชวนแล้ว เดินทางไกลสายเดียวกันพวกเกวียนพวกตั่งผู้เป็นโจร ๑, สิกขาบทคือยืนแอบฟัง ๑.

คำว่า **สูปวิญฺญาปเนน จ** นี้ ตรัสหมายเอาการออกปากขอแกงและข้าวสุก.

สามบทว่า **รตฺติ ฉนฺนญฺจ โอกาสํ** ได้แก่ ๓ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ว่า ภิกษุณีใด พึงยืนร่วมหรือพึงเจรจาตัวต่อกับบุรุษ ในราตรีที่มืดไม่มีไฟ ๑, ในโอกาสกำบัง ๑, ในที่กลางแจ้ง ๑

คำว่า **พยูเหน สตฺตมา** นี้ ตรัสหมายเอาสิกขาบทที่มาเป็นลำดับแห่งสิกขาบทนั้นนั่นแลว่า "กับบุรุษที่ถนนหรือที่ตรองตัน"

ธัมมเทสนาสมุฏฐาน ๑๑ สิกขาบท ตื้นทั้งนั้น.

พึงทราบสมุฏฐานที่เจือกันอยู่นี้ก่อน:-

ส่วนนิยตสมุฏฐานมี ๓ อย่าง, นิยตสมุฏฐานนั้น มีเฉพาะแต่ละสิกขาบทเท่านี้ , เพื่อแสดงนิยตสมุฏฐานนั้นเฉพาะแผนก [๔๘๐] จึงตรัสคำว่า **ภูตํ กาเยน ชายติ** เป็นต้น. คำนั้นตื้นทั้งนั้น.

บทว่า **เนตฺติธมฺมานุโลมิกํ** ได้แก่ อนุโลม แก่ธรรมกล่าวคือบาลีแห่งวินัย.

สมุฏฐานสีส วัณณนา จบ.

[๔๘๑] กติปุจฉาวาร วัณณนา

[วินิจฉัยในคำว่า กติ อาปตฺติโย เป็นต้น]

บัดนี้ พระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลาย ตั้งบทมาติกาโดยนัยมีคำว่า **กติ อาปตฺติโย** เป็นอาทิแล้ว กล่าววิภังค์ด้วยอำนาจนิทเทสและปฏินิทเทส เพื่อให้เกิดความฉลาด ในส่วนทั้งหลายมีอาบัติเป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กติ อาปตฺติโย** เป็นคำถามถึงอาบัติซึ่งมาในมาติกาและในวิภังค์. แม้ในบทที่ ๒ ก็มีนับเหมือนกัน. จริงอยู่ ในบทที่ ๒ นี้ อาบัติสิ้นเชิงทีเดียว ท่านกล่าวว่า "กอง" ด้วยอำนาจแห่งหมวด.

คำที่ว่า **วินีตวตฺถูนิ** เป็นคำถามถึงความระงับอาบัติเหล่านั้น.

จริงอยู่ ๓ บทว่า **วินีตํ วินโย วูปสโม** นี้ โดยใจความเป็นอันเดียวกัน.

เนื้อความแห่งบทในคำว่า **วินีตวตูถูนิ** นี้ พึงทราบดังนี้ว่า "วัตถุเป็นเครื่องกำจัดอาบัตินั่นเอง ชื่อว่าวินีตวัตถุ."

บัดนี้ เมื่ออคารวะเหล่าใดมีอยู่ อาบัติจึงมี, เมื่ออคารวะเหล่าใดไม่มี อาบัติย่อมไม่มี, เพื่อแสดงอคารวะเหล่านั้น ท่านจึงกล่าวคำถาม ๒ ข้อว่า **กติ อคารวา** เป็นต้น. ส่วนคำว่า **วินีตวตฺภูนิ** นี้ เป็นคำถามถึงการกำจัดอคารวะเหล่านั้น.

ก็เพราะอาบัติเหล่านั้น ที่จัดว่าไม่ถึงความวิบัติย่อมไม่มี ฉะนั้น คำที่ว่า **กติ วิปตฺติโย** นี้ จึงเป็นคำถามถึงความวิบัติแห่งอาบัติทั้งหลาย.

คำที่ว่า **กติ อาปตฺติสมุฏฺฐานา** นี้ เป็นคำถามถึงสมุฏฐานแห่งอาบัติเหล่านี้เอง.

คำที่ว่า **วิวาทมูลานิ อนุวาทมูลานิ** เหล่านี้ เป็นคำถามถึงมูลแห่งวิวาทและอนุวาทที่มาว่า "วิวาทาธิกรณ์ อนุวาทาธิกรณ์."

คำที่ว่า **สาราณียา ธมฺมา** นี้ เป็นคำถามถึงธรรมที่ทำความไม่มีแห่งมูลของวิวาทและอนุวาท.

คำที่ว่า **เภทกรวตฺถูนิ** นี้ เป็นคำถามถึงวัตถุที่ก่อความแตก ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในคำว่า "อธิกรณ์เป็นไปเพื่อแตกกันก็ดี" เป็นอาทิ.

คำที่ว่า **อธิกรณานิ** นี้ เป็นคำถามถึงธรรมที่เกิดขึ้น ในเมื่อมีเภทกรวัตถุ.

คำที่ว่า **สมถา** นี้ [๔๘๒] เป็นคำถามถึงธรรมที่สำหรับระงับอธิกรณ์เหล่านั้นแล.

คำที่ว่า **ปญฺจ อาปตฺติโย** ตรัสด้วยอำนาจอาบัติซึ่งมาในมาติกา.

คำที่ว่า **สตฺต** ตรัสด้วยอำนาจอาบัติซึ่งมาในวิภังค์.

[ว่าด้วยวิเคราะห์แห่งอารติศัพท์เป็นต้น]

ที่ชื่อว่า **อารติ** เพราะวิเคราะห์ว่า "เว้นไกลจากกองอาบัติเหล่านั้น." อีกอย่างหนึ่ง ธรรมชาติที่เว้นอย่างกวดขันจากกองอาบัติเหล่านั้น ชื่ออารติ.

ที่ชื่อว่า **วิรติ** เพราะวิเคราะห์ว่า "เว้นเสียต่างหากจากกองอาบัติเหล่านั้น."

ที่ชื่อว่า **ปฏิวิรติ** เพราะวิเคราะห์ว่า "เว้นเฉพาะหนึ่ง ๆ จากกองอาบัติเหล่านั้น."

ที่ชื่อว่า **เวรมณี** เพราะวิเคราะห์ว่า "ขับเวรเสีย คือยังเวรให้สาบสูญ."

ที่ชื่อว่า **อกิริยา** เพราะวิเคราะห์ว่า "วิรัตินั่น เป็นเหตุอันภิกษุไม่ทำกองอาบัติเหล่านั้น."

ที่ชื่อว่า **อกรณํ** เพราะเป็นข้าศึกต่อความกระทำกองอาบัติที่จะพึงเกิดขึ้น ในเมื่อวิรัตินั้นไม่มี.

ที่ชื่อว่า **อนชฺฌาปตฺติ** เพราะเป็นข้าศึกต่อความต้องกองอาบัติ.

ที่ชื่อว่า **เวลา** เพราะเป็นเหตุผลาญ. อธิบายว่า "เพราะเป็นเหตุคลอน คือเพราะเป็นเหตุพินาศ."

ที่ชื่อว่า **เสตุ** เพราะวิเคราะห์ว่า "ผูกไว้ คือตรึงไว้ ได้แก่คุมไว้ซึ่งทางเป็นที่ออกไป. " คำว่า "**เสตุ**" นี้ เป็นชื่อแห่งกองอาบัติ

ทั้งหลาย. เสตุนั้น อันภิกษุย่อมสังหารด้วยวิรัตินั่น เพราะฉะนั้น วิรัตินั่น จึงชื่อ **เสตุฆาโต**.

แม้ในนิทเทสแห่งวินีตวัตถุที่เหลือทั้งหลาย ก็นัยนี้แล.

[ว่าด้วยอคารวะ ๖]

วินิจฉัยในคำว่า **พุทฺเธ อคารโว** เป็นอาทิ พึงทราบดังนี้ :-

ผู้ใด เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงอยู่ไม่ไปสู่ที่บำรุง, เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพานแล้ว ไม่ไปสู่เจติยสถาน โพธิสถาน, ไม่ไหว้เจดีย์หรือต้นโพธิ, การร่มและสวมรองเท้าเที่ยวไปบนลานเจดีย์, พึงทราบว่า "ผู้นั้น ไม่มีความเคารพในพระพุทธเจ้า."

ฝ่ายผู้ใด อาจอยู่แท้ แต่ไม่ไปสู่ที่ฟังธรรม, ไม่สวดสรภัญญะ, ไม่กล่าวธรรมกถา, ทำลายโรงธรรมสวนะเสียแล้วไป, มีจิตฟุ้งซ่านหรือไม่เอื้อเฟื้อนั่งอยู่, พึงทราบว่า "ผู้นั้น ไม่มีความเคารพในพระธรรม."

ผู้ใด ไม่ประจงตั้งไว้เป็นซึ่งความยำเกรง ในพระเถระ ภิกษุใหม่และภิกษุผู้ปูนกลาง, แสดงความคะนองกาย ในที่ทั้งหลายมีโรงอุโบสถและโรงวิตกเป็นต้น, ไม่ไหว้ตามลำดับผู้แก่, พึงทราบว่า "ผู้นั้น ไม่มีความเคารพในพระสงฆ์."

[๔๘๓] ฝ่ายผู้ใด ไม่สมาทานศึกษาไตรสิกขาเสียเลย พึงทราบว่า "ผู้นั้น ไม่มีความเคารพในสิกขา."

ฝ่ายผู้ใด ตั้งอยู่ในความประมาณ คือในความอยู่ปราศจากสติ

เท่านั้น ไม่พอกพูนลักษณะแห่งความไม่ประมาท พึงทราบว่า "ผู้นั้นไม่มีความเคารพในความไม่ประมาท."

อนึ่ง ผู้ใด ไม่กระทำเสียเลย ซึ่งปฏิสันถาร ๒ อย่างนี้ คือ "อามิสปฏิสันถาร ธรรมปฏิสันถาร" พึงทราบว่า "ผู้นั้น ไม่มีความเคารพในปฏิสันถาร."

เนื้อความในคารวนิทเทส พึงทราบโดยบรรยายอันแผนจากที่กล่าวแล้ว.

[วิวาทมูลนิทเทส]

วินิจฉันในวิวาทมูลนิเทส พึงทราบดังนี้ :-

เนื้อความแห่งข้อว่า **สตฺถริปิ อคารโว** เป็นอาทิ พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้ว ในความไม่มีความเคารพในพระพุทธเจ้าเป็นต้นนั่นแล.

บทว่า **อปฺปฏิสฺโส** ได้แก่ ไม่ประพฤติถ่อมตน คือ ไม่ยกพระศาสดาให้เป็นใหญ่อยู่.

บทว่า **อชฺฌตฺตํ วา** ความว่า (ถ้าว่า ท่านทั้งหลายพึงเล็งเห็นมูลแห่งวิวาทเห็นปานนั้น) ในสันดานของตนก็ดี ในพวกของตนก็ดี ในบริษัทของตนก็ดี.

บทว่า **พหิทฺธา วา** ความว่า ในสันดานของผู้อื่นก็ดี ในพวกของผู้อื่นก็ดี.

สองบทว่า **ตตฺถ ตุมฺเห** ความว่า ทั้งในสันดานของตนและ

ผู้อื่น หรือทั้งในบริษัทของตนและผู้อื่น อันต่างกันด้วยมีในภายใน และมีในภายนอกนั้น.

สองบทว่า **ปหานาย วายเมยฺยาถ** มีความว่า ท่านทั้งหลาย พึงพยายามเพื่อละมูลแห่งวิวาทอันลามกนั่นแล ด้วยนัยทั้งหลาย มีเมตตาภาวนาเป็นอาทิ.

จริงอยู่ วิวาทมูลนั้น ทั้งที่มีในภายใน ทั้งที่มีในภายนอก ย่อมละเสียได้ ด้วยนัยมีเมตตาภาวนาเป็นต้น.

บทว่า **อนวสฺสวาย** ได้แก่ เพื่อความไม่เป็นไป.

บทว่า **สนฺทิฏฺฐิปรามาสี** มีความว่า ย่อมยึดถือความเห็นของตนเท่านั้น คือ ข้อใด อันตนได้เห็นแล้ว ย่อมยึดข้อนั้นว่า "ข้อนี้เท่านั้น เป็นจริง."

บทว่า **อาธานคาหี** ได้แก่ มักยึดไว้อย่างมั่นคง.

[อนุวาทมูลนิทเทส]

อนุวาทมูลนิทเทส เสมอด้วยวิวาทมูลนิทเทสนั่นเอง ก็จริง, ถึงกระนั้น ในวิวาทมูลนิทเทสและอนุวาทมูลนิทเทสนี้ ย่อมมีความแปลกกันดังนี้ว่า "โทษทั้งหลาย มีความโกรธและความผูกโกรธกันเป็นต้น ของภิกษุทั้งหลาย ผู้วิวาทกันอาศัยเภทกรวัตถุ ๑๘ จัดเป็นมูลแห่งวิวาท, ก็แลเมื่อวิวาทกันอย่างนั้น ย่อมถึงวิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ในวิบัติ ๔ มีสีลวิบัติเป็นต้นแล้ว [๔๘๔] โจทกันและกันว่า "ภิกษุชื่อโน้น ต้องวิบัติชื่อโน้น" บ้าง ว่า "ท่านเป็นผู้ต้อง

ปาราชิก, "บ้าง ว่า "ท่านเป็นผู้ต้องสังฆาทิเสส" บ้าง. โทษทั้งหลาย มีความโกรธและความผูกโกรธกันเป็นต้น ของภิกษุทั้งหลายผู้โจท กันและกันอย่างนั้น จัดเป็นมูลแห่งอนุวาท.

[สาราณียธัมมนิทเทส]

วินิจฉัยในสาราณียธัมมนิทเทส พึงทราบดังนี้:-

กายกรรมที่กระทำด้วยจิตประกอบด้วยเมตตา ชื่อเมตตา กายกรรม.

สองบทว่า **อาวิ เจว รโห จ** ได้แก่ ทั้งต่อหน้า ทั้งลับหลัง.

ในกายกรรม ๒ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งต่อหน้าและลับหลังนั้น การถึงความเป็นสหาย ในการงานทั้งหลายมีจีวรกรรมเป็นอาทิ ของ ภิกษุใหม่ทั้งหลาย ชื่อเมตตากายกรรมต่อหน้า. ส่วนสามีจิกรรม ทั้งปวง แม้ต่างโดยกิจมีล้างเท้าและพัดลมเป็นต้นให้พระเถระทั้งหลาย ชื่อเมตตากายกรรม ต่อหน้า.

การเก็บงำ ภัณฑะทั้งหลายมีภัณฑะไม้เป็นต้น ที่ภิกษุใหม่ และพระเถระทั้ง ๒ พวกเก็บงำไว้ไม่ดี ไม่ทำความดูหมิ่นในภิกษุใหม่ และพระเถระเหล่านั้น ประหนึ่งเก็บงำสิ่งของที่ตนเก็บไว้ไม่ดีฉะนั้น ชื่อเมตตากายกรรม ลับหลัง.

ข้อว่า **อยมฺปิ ธมฺโม สาราณีโย** มีความว่า ธรรมกล่าว คือเมตตากายกรรมนี้ อันเพื่อพรหมจรรย์ทั้งหลายพึงระลึกถึง. อธิบายว่า "บุคคลใด ยังสติให้เกิด กระทำธรรมกล่าวคือเมตตา

กายกรรมนั้น, ธรรมคือเมตตากายกรรมนั้น เป็นธรรมอันบุคคล นั้นทำแล้วแก่ชนเหล่าใด, ชนเหล่านั้นมีจิตเลื่อมใสแล้ว ย่อมระลึก ถึงบุคคลนั้นว่า "ผู้นี้เป็นสัตบุรุษจริง."

บทว่า **ปิยกรโณ** มีความว่า ธรรมคือเมตตากายกรรมนั้น ย่อมทำบุคคลนั้น ให้เป็นที่รักของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย.

บทว่า **ครุกรโณ** มีความว่า ธรรมนั้น ย่อมทำบุคคลนั้น ให้ เป็นที่เคารพของเพื่อพรหมจรรย์ทั้งหลาย.

วินิจฉัยในคำว่า **สงฺคหาย** เป็นต้น พึงทราบดังนี้ :-

ธรรมนั้น ย่อมเป็นไปเมื่อความเป็นผู้อันเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งหลายพึงสงเคราะห์ เพื่อความไม่วิวาท เพื่อความเป็นผู้พร้อมเพียง เพื่อความเป็นพวกเดียวกัน กับเพื่อนพรหมจรรย์เหล่านั้น.

วินิจฉัยในคำว่า **เมตฺตํ วจีกมฺมํ** เป็นต้น พึงทราบดังนี้ :

การกล่าวยกย่องอย่างนี้ว่า "ท่านเทวเถระ ท่านติสสเถระ." ชื่อเมตตาวจีกรรม ต่อหน้า. ส่วนการกล่าวถ้อยคำที่สองความรัก ของ บุคคลผู้สอบถามถึงท่าน ในเมื่อท่านไม่อยู่ในสำนัก อย่างนี้ว่า "ท่าน เทวเถระของพวกเรา ไปไหน ? ท่านติสสเถระของพวกเรา ไปไหน ? เมื่อไรหนอ ท่านจักมา ? " ดังนี้ ชื่อเมตตาวจีกรรม ลับหลัง.

[๔๘๕] ก็แลการลืมตาอันสนิทสนมด้วยความรัก กล่าวคือเมตตา แลดูด้วยหน้าอันชื่นบาน ชื่อเมตตามโนกรรม ต่อหน้า. การคำนึงถึง เสมอว่า "ท่านเทวเถระ ท่านติสสเถระ จงเป็นผู้ไม่มีโรค มีอาพาธ

น้อย " ซึ่งเมตตามโนกรรม ลับหลัง.

บทว่า อปฺปฏิวิภตฺตโภคี มีความว่า ย่อมแบ่งอามิสไว้สำหรับตัวแล้ว บริโภคหามิได้, แบ่งไว้เฉพาะบุคคลแล้ว บริโภคหามิได้.

ก็ภิกษุใด ย่อมแบ่งไว้บริโภคว่า "เราจักให้แก่ภิกษุเหล่าอื่นเท่านี้ จักบริโภคด้วยตนเองเท่านี้ หรือว่า เราจักให้แก่ภิกษุโน้นและภิกษุโน้นเท่านี้ จักบริโภคด้วยตนเองเท่านี้, ภิกษุนี้ ชื่อว่าผู้แบ่งบริโภคโดยเฉพาะ."

ฝ่ายภิกษุผู้ตั้งอยู่ในสาราณียธรรมนี้ ไม่ทำอย่างนั้น ถวายบิณฑบาตอันตนนำมาตั้งแต่ที่พระเถระ แล้วฉันส่วนที่ยังเหลือจากที่พระเถระรับเอาไว้.

พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า "แม้จะไม่ให้แก่บุคคลผู้ทุศีล ก็ควร เพราะบาลีว่า **สีลสนฺเตหิ**, แต่อันภิกษุผู้บำเพ็ญสาราณียธรรม พึงให้แก่ผู้มีศีลและผู้ทุศีลทั้งปวงทีเดียว."

แม้เลือกให้แก่ภิกษุผู้อาพาธและผู้พยาบาลไข้ ผู้อาคันตุกะ ผู้เตรียมจะไปและผู้ขวนขวายในการงานมีจีวรกรรมเป็นต้น ก็ควร. เพราะว่า ภิกษุเลือกบุคคลเหล่านั้นแล้วให้อยู่ จะชื่อว่าเป็นอันทำการจำแนกบุคคลหามิได้. จริงอยู่ เพราะภิกษุทั้งหลายผู้เช่นนี้ เป็นผู้มีลาภฝืดเคือง จึงควรทำให้เป็นส่วนพิเศษแท้ เพราะเหตุนั้น บุคคลผู้บำเพ็ญสาราณียธรรมนี้ จำทำการเลือกให้.

วินิจฉัยในบทว่า **อขณฺฑานิ** เป็นต้น พึงทราบดังนี้ :-

บรรดาอาบัติ ๗ กอง สิกขาบทของภิกษุใดเป็นคุณสลายเสีย ข้างต้นหรือข้างปลาย ศีลของภิกษุนั้น ชื่อว่าด้วน เปรียบเหมือนผ้าขาดที่ชายโดยรอบฉะนั้น.

ฝ่ายสิกขาบทของภิกษุใด ทำลายเสียตรงท่ามกลาง, ศีลของภิกษุนั้น ชื่อว่า เป็นช่องทะลุ เปรียบเหมือนผ้าที่เป็นช่องทะลุตรงกลางฉะนั้น.

สิกขาบทภิกษุใด ทำลายเสีย ๒-๓ สิกขาบทโดยลำดับ, ศีลของภิกษุนั้น ชื่อว่าต่าง เปรียบเหมือนแม่โคซึ่งมีสีตัวดำและแดงเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง สลับกับสีซึ่งไม่เหมือนกันที่ผุดขึ้นที่หลังหรือที่ท้องฉะนั้น.

สิกขาบทของภิกษุใด ทำลายเสียในระหว่าง ๆ, ศีลของภิกษุนั้น ชื่อว่าพร้อย เปรียบเหมือนแม่โคที่พราวเป็นดวงด้วยสีไม่เหมือนกันในระหว่าง ๆ ฉะนั้น.

[๔๘๖] ส่วนศีลของภิกษุใด ไม่ทำลายโดยประการทั้งปวง, ศีลเหล่านั้นของภิกษุนั้น ชื่อว่า ไม่ด้วน ไม่ทะลุ ไม่ด่าง ไม่พร้อย.

ก็ศีลเหล่านี้นั้น อันพระผู้มีพระภาคตรัสว่า "เป็นไท เพราะทำความเป็นไท, อันวิญญูชนสรรเสริญ เพราะเป็นศีลที่ท่านผู้รู้ยกย่อง, อันกิเลสไม่จับต้อง เพราะเป็นศีลที่ตัณหาและทิฏฐิจับต้องไม่ได้, เป็นไปเพื่อสมาธิ เพราะยังอุปจารสมาธิหรืออัปปนาสมาธิให้เป็นไปพร้อม."

สองบทว่า **สีลสามญฺญคโต วิหรติ** มีความว่า ผู้มีศีลเข้าถึงความเป็นผู้เสมอกัน กับภิกษุทั้งหลายผู้มีศีลงาม ซึ่งอยู่ในทิสาภาคเหล่านั้น ๆ.

สองบทว่า **ยายํ ทิฏฺฐิ** ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ ที่สัมปยุตด้วยมรรค.

บทว่า **อริยา** ได้แก่ หาโทษมิได้.

บทว่า **นิยฺยาติ** ได้แก่ พาออกไป.

บทว่า **ตกฺกรสฺส** ได้แก่ ผู้มีปกติทำอย่างนั้น.

บทว่า **ทุกฺขกฺขยาย** ได้แก่ เพื่อสิ้นไปแห่งทุกข์ทั้งปวง.

คำที่เหลือ จนถึงประเภทสมถะเป็นที่สุด มีเนื้อความตื้นทั้งนั้น.

กติปุจฉาวาร วัณณนา จบ.

[๔๘๗] ขันธกปุจฉา วัณณนา

สองบทว่า **อุปสมฺปทํ ปุจฺฉิสฺสํ** มีความว่า ข้าพเจ้าจักถาม ถึง อุปสัมปทาขันธกะ.

สองบทว่า **สนิทานํ สนิทฺเทสํ** มีความว่า ข้าพเจ้าจักถาม พร้อมด้วยต้นเหตุ และอธิบาย.

หลายบทว่า **สมุกฺกฏฺฐปทานํ กติ อาปตฺติโย** มีความว่า บทเหล่าใด เป็นบทอุกฤษฏ์ คือ เป็นบทสูงสุด อันพระผู้มีพระภาค ตรัสไว้ในอุปสัมปทาขันธกะนั้น บทอุกฤษฏ์โดยย่อ มีอาบัติเท่าไร ?

อาบัติใด ๆ อันพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติด้วยบทใด ๆ, อาบัติ นั้น ๆ ท่านกล่าวว่า "อาบัติแห่งบทนั้น ๆ." เพราะเหตุนั้น ท่านจึง กล่าวว่า "บทสูงสุดทั้งหลาย มีอาบัติเท่าไร ?"

สองบทว่า **เทฺว อาปตฺติโย** มีความว่า เป็นปาจิตตีย์ แก่ ภิกษุผู้ยังบุคคลมีอายุหย่อน ๒๐ ปีให้อุปสมบท, เป็นทุกกฏในบททั้งปวง ที่เหลือ.

บทว่า **ติสฺโส** มีความว่า ในอุโปสถักขันธกะ มีอาบัติ ๓ อย่าง นี้ คือ "เป็นถุลลัจจัย เพราะทำอุโบสถแห่งภิกษุทั้งหลายผู้มุ่งความ แตกกันเป็นใหญ่ แก้ผู้กล่าวอยู่ว่า "ภิกษุเหล่านี้ จงฉิบหาย, ภิกษุ เหล่านี้ จงวอดวาย, ประโยชน์อะไร ด้วยภิกษุเหล่านั้น." เป็น ปาจิตตีย์ แม้เพราะทำอุโบสถร่วมกับภิกษุผู้ถูกสงฆ์ยกวัตร, เป็น

ทุกกฏ เพราะบททั้งหลายที่เหลือ."

บทว่า **เอกา** มีความว่า ในวัสสูปนายิกขันธกะ มีอาบัติทุกกฏชนิดเดียวเท่านั้น.

บทว่า **ติสฺโส** มีความว่า แม้ในปวารณาขันธกะ ก็มีอาบัติ ๓ อย่างนี้ คือ "เป็นถุลลัจจัย แก่ภิกษุผู้มุ่งความแตกกันเป็นใหญ่ปวารณาอยู่, เป็นปาจิตตีย์ แก่ภิกษุผู้ปวารณากับภิกษุผู้ถูกสงฆ์ยกวัตร, เป็นทุกกฏ เพราะบททั้งหลายที่เหลือ."

บทว่า **ติสฺโส** มีความว่า [๔๘๘] แม้ในจัมมสังยุตต์ ก็มีอาบัติ ๓ อย่างนี้ คือ "เป็นปาจิตตีย์ แก่พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ผู้จัดแม่โคสาวให้ (จมน้ำ) ตาย, เป็นถุลลัจจัย เพราะมีจิตกำหนัดถูกองคชาต, เป็นทุกกฏ เพราะบททั้งหลายที่เหลือ."

แม้ในเภสัชชขันธกะ ก็มีอาบัติ ๓ อย่างนี้ คือ "เป็นถุลลัจจัย (แก่ภิกษุผู้ทำสัตถกรรม) ใกล้ที่แคบประมาณ ๒ นิ้ว โดยรอบ (แห่งวัจจมัคค์และปัสสาวมัคค์), เป็นปาจิตตีย์ เพราะฉันโภชนยาคู, เป็นทุกกฏ เพราะบททั้งหลายที่เหลือ."

กฐิน พระผู้มีพระภาคเพียงแต่ทรงบัญญัติเท่านั้น, ไม่มีอาบัติในกฐินขันธกะนั้น.

ในจีวรสังยุตต์ มีอาบัติ ๓ เหล่านี้ คือ "เป็นถุลลัจจัย เพราะจีวรคากรองและเปลือกไม้คากรอง, เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์ เพราะอติเรกจีวร, เป็นทุกกฏ เพราะบททั้งหลายที่เหลือ."

แม้ในจัปปเปยยักขันธกะ ก็มีอาบัติทุกกกฏชนิดเดียวเท่านั้น.

แม้ในโกสัมพิกขันธกะ กัมมขันธกะ ปาริวาสิกขันธกะและสมุจจยขันธกะ ก็มีอาบัติทุกกฏชนิดเดียวเท่านั้น.

ในสมถขันธกะ มีอาบัติ ๒ เหล่านี้ คือ "ภิกษุผู้มอบฉันทะย่อมบ่นว่า เธอต้องปาจิตตีย์ มีการบ่นว่าเป็นเหตุ, เป็นทุกกฏเพราะบททั้งหลายที่เหลือ."

ในขุททกวัตถุขันธกะ มีอาบัติ ๓ เหล่านี้ คือ "ภิกษุตัดองคชาตของตน ต้องถุลลัจจัย, เป็นปาจิตตีย์ เพราะกลืนอาหารที่สำรอกออกมาค้างอยู่ในปาก, เป็นทุกกฏ เพราะบททั้งหลายที่เหลือ."

ในเสนาสนขันธกะ มีอาบัติ ๓ เหล่านี้ คือ "เป็นถุลลัจจัยเพราะจำหน่ายครุภัณฑ์, เป็นปาจิตตีย์ เพราะฉุดคร่าออกจากสำนักของสงฆ์, เป็นทุกกฏ เพราะบททั้งหลายที่เหลือ."

ในสังฆเภทขันธกะ มีอาบัติ ๒ เหล่านี้ คือ "เป็นถุลลัจจัยแก่ภิกษุผู้พลอยสนับสนุนภิกษุผู้ทำลายสงฆ์, เป็นปาจิตตีย์ เพราะคณโภชนะ."

ในวัตตขันกะ ที่ท่านกล่าวว่า "ข้าพเจ้าจักถามถึงสมาจาร" มีอาบัติทุกกฏชนิดเดียวเท่านั้น. อาบัติทุกกฏนั้น เป็นเพราะความไม่เอื้อเฟื้อในวัตรทั้งปวง.

ในปาฏิโมกขัฏฐปนขันธกะ ก็เหมือนกัน.

ในภิกขุนีขันธกะ มีอาบัติ ๒ เหล่านี้ คือ "เป็นปาจิตตีย์

เพราะไม่ปวารณา, เป็นทุกกฏ เพราะบททั้งหลายที่เหลือ."

ในปัญจสติกขันกะและสัตตสติขันธกะ ท่านยกธรรมล้วน ๆ ขึ้นสู่หมวด, ไม่มีอาบัติในขันธกะทั้ง ๒ นั้น ฉะนี้แล.

ขันธกปุจฉา วัณณนา จบ.

[๔๘๘] เอกุตตริก วัณณนา

วินิจฉัยในเอกุตตริกนัย มีคำว่า **อาปตฺติกรา ธมฺมา ชานิตพฺพา** เป็นอาทิ พึงทราบดังนี้ :-

[พรรณนาหมวด ๑]

อาปัตติสมุฏฐาน ๖ ชื่อธรรมก่ออาบัติ. จริงอยู่ บุคคลย่อมต้องอาบัติ ด้วยอำนาจแห่งธรรมเหล่านั่น เพราะเหตุนั้น ธรรมเหล่านั้น ท่านจึงกล่าวว่า "ก่ออาบัติ."

สมถะ ๗ ชื่อธรรมก่ออาบัติ.

สองบทว่า **อาปตฺติ ชานิตพฺพา** ได้แก่ พึงรู้จักอาบัติที่ท่านกล่าวไว้ในสิกขาบทและวิภังค์นั้น ๆ.

บทว่า **อนาปตฺติ** ได้แก่ พึงรู้จักอาบัติที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ โดยนัยเป็นต้นว่า "ภิกษุ ไม่เป็นอาบัติ แก่ภิกษุผู้ไม่ยินดีอยู่."

บทว่า **ลหุกา** ได้แก่ พึงรู้จักอาบัติ ๕ อย่าง โดยความหมดจดด้วยวินัยกรรมที่เบา.

บทว่า **ครุกา** ได้แก่ พึงรู้จักอาบัติสังฆาทิเสส โดยความหมดจดโดยวินัยกรรมที่หนัก, และพึงรู้จักอาบัติปาราชิก โดยความเป็นอาบัติทีไม่สามารถ เพื่อน้อมเข้าไปสู่ความเป็นอนาบัติ โดยอาการไร ๆ .

บทว่า **สาวเสสา** ได้แก่ พึงรู้จักอาบัติที่เหลือ เว้นปาราชิกเสีย.

บทว่า **อนวเสสา** ได้แก่ อาบัติปาราชิก.

อาบัติ ๒ กอง หยาบร้าย. อาบัติที่เหลือ ไม่หยาบร้าย.

อาบัติที่ยังทำคืนได้ ๒ หมวด เช่นกับอาบัติที่ส่วนเหลือ ๒ หมวด, อาบัติที่เป็นเทสนาคามินี ๒ หมวด รวมเข้ากับอาบัติเบา ๒ หมวด.

อาบัติทั้ง ๗ กอง ชื่อว่า ธรรมทำอันตราย. อาบัติที่ภิกษุแกล้งละเมิด ย่อมทำอันตรายแก่สวรรค์และนิพพาน เพราะฉะนั้น อาบัติที่ภิกษุแกล้งละเมิด จึงชื่อว่าทำอันตราย.

ส่วนอาบัติที่มีโทษตามพระบัญญัติ อันภิกษุผู้ไม่รู้อยู่ละเมิดแล้ว หาทำอันตรายแก่สวรรค์และนิพพานไม่ เพราะฉะนั้น อาบัติที่มีโทษตามพระบัญญัติจึงชื่อว่าไม่ทำอันตราย.

[๔๙๐] ทางแห่งสวรรค์และนิพพาน อันอันตรายิกาบัติไม่ห้ามแล้ว แม้แก่ภิกษุผู้ต้องอันตรายิกาบัติแล้ว แสดงอาบัติที่เป็นเทสนาคามินีเสีย ออกจากอาบัติที่เป็นวุฏฐานคามินีเสียแล้วถึงความบริสุทธิ์ และผู้ตั้งอยู่ในภูมิของสามเณร ฉะนี้แล.

อาบัติที่มีโทษทางโลก ชื่อว่า อาบัติที่ทรงบัญญัติพร้อมทั้งโทษ.

อาบัติที่มีโทษตามพระบัญญัติ ชื่อว่า อาบัติที่ทรงบัญญัติไม่มีโทษ.

ภิกษุทำอยู่จึงต้องอาบัติใด อาบัตินั้น ชื่อว่าเกิดเพราะกระทำเหมือนอาบัติปาราชิก.

ภิกษุไม่ทำอยู่ จึงต้องอาบัติใด อาบัตินั้น ชื่อว่าเกิดเพราะไม่ทำ เหมือนอาบัติที่ต้องเพราะไม่อธิษฐานจีวร.

ภิกษุทำอยู่ด้วย ไม่ทำอยู่ด้วย ย่อมต้องอาบัติใด อาบัตินั้น ชื่อว่าเกิดเพราะทำและไม่ทำ เหมือนอาบัติในกุฎิการสิกขาบท.

อาบัติที่ต้องทีแรก ชื่อว่าปุพพาบัติ. อาบัติที่ภิกษุผู้อยู่ปริวาสเป็นต้น ต้องในภายกลัง ชื่อว่าอปราบัติ.

อันตาบัติแห่งวิธีเครื่องหมดจด อันสงฆ์ให้ในอาบัติเดิม ชื่อว่าอันตราบัติแห่งปุพพาบัติทั้งหลาย.

อันตราบัติแห่งวิธีเครื่องหมดจด กล่าวคืออัคฆสโมธาน ชื่อว่าอันตราบัติแห่งอปราบัติ.

ส่วนในกุรุนทีแก้ว่า "อาบัติที่ต้องก่อน ชื่อปุพพาบัติ, อาบัติที่ต้องในเวลาที่ควรแก่มานัตต์ ชื่ออปราบัติ, อาบัติที่ต้องในปริวาสชื่ออันตราบัติแห่งปุพพาบัติ, อาบัติที่ต้องในขณะประพฤติมานัตต์ชื่ออันตราบัติแห่งอปราบัติ." แม้คำนี้ ก็ถูกโดยปริยายอันหนึ่ง.

อาบัติใด อันภิกษุทำความทอดธุระแสดงเสีย ด้วยตั้งใจว่า "เราจักไม่ต้องอีก" อาบัตินั้น ชื่อว่าอันภิกษุแสดงแล้ว นับเข้าในจำนวน (อาบัติที่แสดงแล้ว).

อาบัติใด อันภิกษุไม่ทำความทอดธุระ แสดงเสียด้วยจิตที่

ยังมีความอุกอาจ ไม่บริสุทธิ์ทีเดียว อาบัตินั้น ชื่อว่าอันภิกษุแสดงแล้ว ไม่นับเข้าในจำนวน.

จริงอยู่ อาบัตินี้แม้แสดงแล้ว ก็ไม่นับเข้าในจำนวนอาบัติที่แสดงแล้ว. ในวัตถุที่ ๘ ย่อมเป็นเฉพาะปาราชิก แก่ภิกษุณี.

ใน ๔ บท มีบทที่ว่า **ปญฺญตฺติ ชานิตพฺพา** เป็นอาทิ พึงทราบวินิจฉัย ตามนัยที่กล่าวแล้วในข้อถามถึงปฐมปาราชิกนั่นแล.

อาบัติหนัก ที่ทรงบัญญัติเพราะโทษล่ำ ชื่อว่าอาบัติมีโทษล่ำ

อาบัติเบา ชื่อว่าอาบัติมีโทษไม่ล่ำ.

อาบัติของพระสุธัมมัตเถระ และอาบัติที่ต้องเพราะแกล้งทำคำรับที่เป็นธรรมให้คลาดเคลื่อน ชื่อว่าอาบัติไม่เนื่องโดยตรงกับคฤหัสถ์.

อาบัติทั้งหลายที่เหลือ ชื่อว่าอาบัติไม่เนื่องโดยตรงกับคฤหัสถ์.

[๔๙๑] อาบัติที่นับว่าเป็นอนันตริยกรรม ๕ ชื่อว่าอาบัติเที่ยง. อาบัติที่เหลือ ชื่อว่าอาบัติไม่เที่ยง.

ภิกษุผู้เป็นต้นบัญญัติ มีพระสุทินนเถระเป็นต้น ชื่อว่าภิกษุผู้ทำทีแรก.

ภิกษุผู้ก่อนอนุบัญญัติ มีพระมักกฏีสมณะเป็นอาทิ ชื่อว่าภิกษุ. ผู้ไม่ได้ทำแรก.

ภิกษุใด ต้องอาบัติในบางคราวบางครั้ง ภิกษุนั้น ชื่อว่าผู้ต้องอาบัติไม่เป็นนิตย์.

ภิกษุใด ต้องเป็นนิตย์ ภิกษุนั้น ชื่อว่าต้องอาบัติเนือง ๆ

ภิกษุใด ฟ้องภิกษุอื่นด้วยวัตถุหรืออาบัติ ภิกษุนั้น ชื่อว่าโจทก์. ฝ่ายภิกษุใด ถูกฟ้องอย่างนั้น ภิกษุนี้ ชื่อว่าจำเลย.

ภิกษุผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ๑๕ ประการ ฟ้องด้วยวัตถุไม่จริง ชื่อว่า ผู้ฟ้องไม่เป็นธรรม. ภิกษุผู้จำเลยถูกโจทก์นั้นฟ้องอย่างนั้น ชื่อว่า ผู้ถูกฟ้องไม่เป็นธรรม.

โจทก์และจำเป็นธรรม พึงทราบโดยปริยายอันแผกกัน.

บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรมทั้งหลาย อันเที่ยงโดยความเป็นธรรมผิดก็ดี อันเที่ยงโดยความเป็นธรรมชอบก็ดี ชื่อว่าผู้เที่ยง.

บุคคลผู้แผกไป ชื่อว่าผู้ไม่เที่ยง.

พระสาวกทั้งหลาย ชื่อว่าผู้พอเพื่อต้องอาบัติ. พระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่าผู้ไม่พอเพื่อต้องอาบัติ.

บุคคลที่ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม ชื่อว่าผู้ถูกสงฆ์ยกวัตร.

บุคคลที่ถูกสงฆ์ลงกรรม ๔ อย่างที่เหลือ มีตัชชนียกรรมเป็นต้น ชื่อว่าผู้ไม่ถูกสงฆ์ยกวัตร.

จริงอยู่ ภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงตัชชนียกรรมเป็นต้นนี้ ไม่ยังอุโบสถหรือปวารณาหรือธรรมบริโภค หรืออามิสบริโภคให้กำเริบ.

เฉพาะบุคคลที่พระผู้มีพระภาคให้ฉิบหายเสียด้วยลิงคนาสนาทัณฑกัมมนาสนาและสังวาสนาสนา อย่างนี้ว่า "สงฆ์พึงยังเมตติยาภิกษุณีให้ฉิบหาย, บุคคลผู้ประทุษร้ายพึงให้ฉิบหาย, สมณุทเทสชื่อกัณฏกะสงฆ์พึงให้ฉิบหาย" ดังนี้ ชื่อว่าผู้ถูกนาสนา บุคคลทั้งปวง

ที่เหลือ ชื่อว่าผู้ไม่ถูกนาสนา.

ธรรมที่เป็นที่อยู่ร่วมกัน มีอุโบสถเป็นอาทิ กับบุคคลใดมีอยู่ บุคคลนี้ ชื่อว่าผู้มีสังวาสเสมอกัน. บุคคลนอกนั้น ชื่อว่าผู้มีสังวาสต่างกัน.

บุคคลผู้มีสังวาสต่างกันนั้น มี ๒ พวก คือกัมมนานาสังวาสพวกหนึ่ง ลัทธินานสังวาสพวกหนึ่ง.

สองบทว่า **ธปนํ ชานิตพฺพํ** มีความว่า พึงทราบการงดปาฏิโมกข์ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยนัยเป็นต้นว่า "ภิกษุทั้งหลาย [๔๙๒] การงดปาฏิโมกข์ไม่เป็นธรรมอย่างหนึ่ง ฉะนี้แล.

พรรณนาหมวด ๑ จบ.

[พรรณนาหมวด ๒]

วินิจฉัยในหมวด ๒ พึงทราบดังนี้ :-

อาบัติเป็นสติตตกะ เป็นสัญญาวิโมกข์, อาบัติเป็นอจิตตกะ เป็นโนสัญญาวิโมกข์.

อาบัติเพราะอวดอุตตริมนุสสธรรมที่จริง ชื่อว่าอาบัติของภิกษุผู้ได้สมาบัติ.

อาบัติเพราะอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่จริง ชื่อว่าอาบัติของภิกษุผู้ไม่ได้สมาบัติ.

อาบัติในปทโสธัมมสิกขาบทเป็นต้น ชื่อว่าอาบัติเนื่องโดยเฉพาะ

ด้วยสัทธรรม.

อาบัติเพราะทุฏฐุลลวาจา ชื่อว่าอาบัติเนื่องโดยเฉพาะด้วยอสัทธรรม.

อาบัติเพราะบริโภคบริขารที่ไม่ควรอย่างนี้ คือ "เพราะไม่เสียสละวัตถุเป็นนิสสัคคีย์ก่อนบริโภค, เพราะตากบาตรและจีวรไว้นาน, เพราะไม่ซักจีวรที่โสมม, เพราะไม่ระบมบาตรที่สนิมจับ, ชื่อว่าอาบัติเนื่องโดยเฉพาะด้วยบริขารของตน.

อาบัติที่จะพึงต้อง ในเพราะไปเสียด้วยไม่บอกสั่งการที่วางบริขารมีเตียงและตั่งเป็นอาทิของสงฆ์ ไว้กลางแจ้งเป็นต้น ชื่อว่าอาบัติเนื่องโดยเฉพาะด้วยบริขารของผู้อื่น.

อาบัติที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยนัยเป็นต้นว่า "เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้มีหลังอ่อน, ผู้มีองคชาตยาว, ผู้หนีบองคชาตด้วยขา" ชื่อว่าอาบัติเนื่องโดยเฉพาะด้วยบุคคลคือตนเอง

อาบัติที่พระผู้มีพระภาคตรัส ในเพราะเมถุนธรรม กายสังสัคคะและให้ประหารเป็นอาทิ ชื่อว่าอาบัติเนื่องโดยตรงด้วยบุคคลอื่น.

ภิกษุเมื่อพูดจริงว่า "หล่อนมีหงอน" ย่อมต้องอาบัติหนัก. เมื่อพูดเท็จ ย่อมต้องอาบัติเบา โดยพระบาลีว่า "เป็นปาจิตตีย์ในเพราะสัมปชานมุสาวาท."

เมื่อพูดเท็จ เพราะอวดอุตตริยมนุสสธรรมที่ไม่จริง ต้องอาบัติ

หนัก. เมื่อพูดจริง เพราะอวดอุตตริยมนุสสธรรมที่จริง ต้องอาบัติเบา.

ภิกษุเมื่อนั่งอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ภายในสีมา ด้วยตั้งใจว่า "เราจักทำสังฆกรรมเป็นพวก" ชื่อว่าอยู่บนแผ่นดิน ต้อง (อาบัติ).

ก็ถ้าว่า เธอพึงตั้งอยู่ในอากาศแม้เพียงองคุลีเดียว, ไม่พึงต้อง; เพราะฉะนั้น ท่าจึงกล่าวว่า "อยู่ในอากาศ ไม่ต้อง."

ภิกษุเมื่อนั่งทับ ซึ่งเตียงหรือตั่ง อันมีเท้าเสียบในตัวบนร้านสูง ชื่อว่าอยู่ในอากาศ ต้อง (อาบัติ).

ก็ถ้าว่า [๔๗๓] เธอพึงตั้งเตียงและตั่งนั้นบนภาคพื้นแล้วจึงนอน ไม่พึงต้อง; เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "อยู่บนภาคพื้น ไม่ต้อง."

ภิกษุผู้เตรียมจะไป เมื่อไม่ยังคมิยวัตรให้เต็มไปเสีย ชื่อว่าออกไปอยู่ ต้อง (อาบัติ) เข้าไปอยู่ ไม่ต้อง.

ภิกษุอาคันตุกะ ไม่ยังอาคันตุกวัตรให้เต็ม กางร่มสวมรองเท้าเข้าไปอยู่ ชื่อว่าเข้าไปอยู่ ต้อง (อาบัติ) ออกไปอยู่ ไม่ต้อง.

ภิกษุณี เมื่อถือเอาการชำระให้สะอาดด้วยน้ำ ลึกเกินไป ชื่อว่าถือเอาอยู่ ต้อง (อาบัติ).

ฝ่ายภิกษุ เมื่อไม่ถือเอาสีสำหรับทำให้เศร้าหมอง บริโภคจีวร ชื่อว่าไม่ถือเอาอยู่ ต้อง (อาบัติ).

เมื่อสมาทานวัตรของเดียรถีย์ มีมูควัตรเป็นต้น ชื่อว่าสมาทานอยู่ ต้อง (อาบัติ).

ฝ่ายภิกษุผู้อยู่ปริวาสเป็นต้นก็ดี ผู้ถูกสงฆ์ลงตัชชนียกรรมเป็นต้นก็ดี เมื่อไม่สมาทานวัตรของตน ชื่อว่าไม่สมาทานอยู่ ต้อง (อาบัติ)

คำที่ว่า "มีอยู่ อาบัติ, ภิกษุไม่สมาทานอยู่ ย่อมต้อง" ดังนี้ ท่านกล่าวหมายเอาภิกษุเหล่านั้น.

ภิกษุผู้เย็บจีวรของภิกษุณีผู้มิใช่ญาติก็ดี ผู้ทำเวชกรรม ภัณฑาคาริกกรรมและจิตรกรรมก็ดี ชื่อว่าที่ทำอยู่ ต้อง (อาบัติ) ผู้ไม่ทำอุปัชฌายวัตรเป็นต้น ชื่อว่าไม่ทำอยู่ ต้อง (อาบัติ) .

ภิกษุผู้ให้จีวรแก่ภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ ชื่อว่าให้อยู่ ต้อง (อาบัติ). เมื่อไม่ให้บริขารมีจีวรเป็นต้น แก่สัทธิวิหาริกและอันเตวาสิก ชื่อว่าไม่ให้อยู่ ต้อง (อาบัติ)

เมื่อถือเอาจีวรของภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ ชื่อว่ารับอยู่ ต้อง (อาบัติ).

เมื่อไม่ถือเอาซึ่งโอวาท โดยพระบาลีว่า "ภิกษุทั้งหลาย โอวาทอันภิกษุณีไม่พึงรับไม่ได้." ดังนี้ ชื่อว่าไม่รับอยู่ ต้อง (อาบัติ).

เมื่อไม่มีเสียสละนิสสัคคิยวัตถุก่อนบริโภค ชื่อว่าต้อง (อาบัติ) เพราะบริโภค.

เมื่อยังวาระผลัดสังฆาฏิซึ่งมี ๕ วัน ให้ก้าวล่วงไป ชื่อว่าต้อง (อาบัติ) เพราะไม่บริโภค.

ชื่อว่าย่อมต้อง (อาบัติ) ในราตรีเป็นที่นอนในเรือนร่วมกัน.

เมื่อไม่ปิดประตู เร้นอยู่ [๔๙๔] ชื่อว่าต้องในกลางวัน ไม่ต้องในกลางคืน.

เมื่อต้องอาบัติที่ตรัสไว้ เพราะก้าวล่วง ๑ ราตรี ๖ ราตรี ๗ วัน ๑๐ วันและเดือนหนึ่ง ชื่อว่าต้องเพราะอรุณขึ้น.

เมื่อห้ามข้าวแล้วฉัน ชื่อว่าต้อง ไม่ใช่เพราะอรุณขึ้น.

เมื่อตัดอยู่ซึ่งภูตคามและองคชาต ชื่อว่าตัดอยู่จึงต้อง.

เมื่อไม่ปลงผมและไม่ตัดเล็บ ชื่อว่าไม่ตัดอยู่จึงต้อง.

เมื่อปิดอาบัติไว้ ชื่อว่าปิดอยู่จึงต้อง. และชื่อว่าไม่ปกปิดอยู่ต้องอาบัตินี้ (ที่พระผู้มีพระภาคตรัส) ว่า "อันภิกษุพึงปกปิดด้วยหญ้าหรือใบไม้แล้วจึงไป, ฝ่ายภิกษุผู้เปลือย อย่างพึงไปเลย, ภิกษุใดไป ภิกษุนั้นต้องทุกกฏ."

เมื่อทรงไว้ ซึ่งผ้าคากรองเป็นต้น ชื่อว่าทรงไว้ จึงต้อง.

ชื่อว่าไม่ทรงไว้จึงต้องอาบัตินี้ (ที่พระผู้มีพระภาคตรัส) ว่า "ภิกษุ บาตรนี้ เธอพึงทรงไว้จนกว่าจะแตก."

ข้อว่า **อตฺตนา วา อตฺตานํ นานาสํวาสกํ กโรติ** มีความว่าเมื่อสงฆ์ ๒ ฝ่ายนั่งในสีมาเดียวกัน, ภิกษุนั่งในฝ่ายหนึ่ง ถือเอาลัทธิของอีกฝ่ายหนึ่ง ชื่อว่าตนเองทำตนเองให้เป็นนานาสังวาสก์ ของภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ในฝ่ายที่ตนนั่งนั้น. ตนนั่งแล้วในสำนักของภิกษุเหล่าใด แม้เป็นคณปูรกะของภิกษุเหล่านั้น ชื่อว่าย่อมยังกรรมให้กำเริบ เพราะตนไม่มาเข้าหัตถบาสของอีกฝ่ายหนึ่ง.

แม้ในสมานสังวาสก์ก็มีนัยเหมือนกัน. จริงอยู่ ภิกษุนั้น ชอบใจลัทธิของพวกใด, ย่อมเป็นสมานสังวาสก์ของพวกนั้น, เป็นนานาสังวาสก์ของอีกพวกหนึ่ง.

ข้อว่า **สตฺต อาปตฺติโย สตฺต อาปตฺติกฺขนธา** มีความว่า หมวด ๒ (แห่งอาบัติ) อันพระผู้มีพระภาคทรงแสดงด้วยอำนาจแห่งชื่อว่า "มี ๒ ชื่อเท่านั้น อย่างนี้ คือ "ชื่อว่าอาบัติ เพราะเป็นวีติกกมะที่จะต้อง, ชื่อว่ากอง เพราะอรรถว่าเป็นที่อยู่."

วินิจฉัยในคำว่า **กมฺเมน วา สลากคาเหน วา** นี้ พึงทราบดังนี้ :-

[๔๙๕] อุทเทสและกรรมเป็นอันเดียวกัน. โวหารอนุสาวนาและการจับสลาก เป็นอันเดียวกัน. โวหารอนุสาวนาและการจับสลากเป็นบุพพภาค. กรรมและอุทเทสเป็นสำคัญ.

บุคคลผู้มีอายุหย่อน ๒๐ ปี ชื่อว่าผู้มีกาลบกพร่อง. บุคคลผู้มีบรรพชาโทษต่างโดยชนิดมีผู้มีมือด้วนเป็นต้น ชื่อว่ามีอวัยวะบกพร่อง.

บัณเฑาะก์ สัตว์ดิรัจฉาน และอุภโตยัญชนก ชื่อว่าผู้มีวัตถุวิบัติ.

อภัพพบุคคล ๘ ที่ยังเหลือ มีผู้ลักสังวาสเป็นต้น ชื่อว่าผู้มีความกระทำเสียหาย.

ผู้มีกรรมอันตนทำเสีย ชื่อว่าผู้มีความกระทำเสียหาย. อธิบายว่า

"ผู้ถึงฐานแห่งอภัพพบุคคล เพราะกรรมของตนที่ทำเองในอัตตภาพนี้ทีเดียว.

ผู้มีบาตรจีวรไม่ครบ ชื่อว่าผู้ไม่บริบูรณ์. บุคคลไม่ขออุปสมบท ชื่อว่าบุคคลไม่ขอ.

สองบทว่า **อลชฺชิสฺส จ พาลสฺส จ** มีความว่า ภิกษุอลัชชี แม้หากว่าเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก, ภิกษุพาล แม้หากว่า เป็นผู้มีพรรษา ๖๐, อันภิกษุไม่พึงอาศัยอยู่ทั้ง ๒.

วินิจฉัยในคำว่า **พาลสฺส จ อลชฺชิสฺส จ ยาจติ** นี้ พึงทราบดังนี้ :-

นิสัยอันบุคคลผู้ให้นิสัย พึงให้ แม้ด้วยสั่งบังคับว่า "เธอจงถือนิสัย ในสำนักภิกษุผู้โง่." แต่พึงให้แก่ภิกษุลัชชีผู้ขออยู่แท้.

บทว่า **สาติสารํ** มีความว่า เมื่อประพฤติล่วงวัตถุใด ย่อมต้องอาบัติวัตถุนั้น ชื่อว่าเป็นไปกับด้วยโทษ.

การคัดค้าน ด้วยกายวิการ มีหัตถวิการเป็นอาทิ ชื่อว่าคัดค้านด้วยกาย.

ข้อว่า **กาเยน วา ปฏิชานาติ** ได้แก่ ปฏิญญาด้วยกายวิการมีหัตถวิการเป็นต้น.

การล้างผลาญ ชื่อว่าการเข้าไปทำร้าย.

การล้างผลาญสิกขา ชื่อว่าการเข้าไปทำร้ายสิกขา.

การล้างผลาญเครื่องบริโภค ชื่อว่าการเข้าไปทำร้ายโภคะ.

ใน ๒ อย่างนั้น พึงทราบการล้างผลาญสิกขาของภิกษุผู้ไม่ศึกษาสิกขา ๓. พึงทราบการล้างผลาญโภคะ ของภิกษุผู้ใช้สอยเครื่องบริโภคของสงฆ์ หรือของบุคคลเสียหายไป.

[๔๘๖] ข้อว่า **เทฺว เวนยิกา** ได้แก่ อรรถ ๒ อย่างสำเร็จในวินัย.

ข้อที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติ ด้วยอำนาจวัตถุที่ควรและไม่ควร ในวินัยปิฎกทั้งสิ้น ชื่อว่าข้อบัญญัติ. ที่ชื่ออนุโลมบัญญัติพึงเห็นในมหาปเทศ ๔.

การผลาญปัจจัยเสีย ชื่อว่ารื้อสะพาน. อธิบายว่า "ภิกษุพึงทำกรรมอันไม่ควรด้วยจิตใด การที่ไม่ยังจิตแม้นั้นให้เกิดขึ้น" ชื่อว่าการรื้อสะพานเสีย.

การกระทำโดยประมาณ คือโดยพอเหมาะ อธิบายว่า "ความตั้งอยู่ในความพอเหมาะ" ชื่อว่าความเป็นผู้กระทำพอประมาณ.

ข้อว่า **กาเยน อาปชฺชติ** มีความว่า ต้องอาบัติที่เกิดทางกายทวาร ด้วยกาย. ต้องอาบัติที่เกิดทางวจีทวาร ด้วยวาจา.

ข้อว่า **กาเยน วุฏฺฐาติ** มีความว่า แม้เว้นการแสดงในติณวัตถารสมถะเสีย ชื่อว่าย่อมออกด้วยเท่านั้น. แต่เมื่อแสดงแล้วออก ชื่อว่าย่อมออกด้วยวาจา.

บริโภคด้วยการกลืนกิน ชื่อว่าบริโภคภายใน. การทาศีรษะ

เป็นอาทิ ชื่อว่าบริโภคภายนอก.

ข้อว่า **อนาคตํ ภารํ วหติ** มีความว่า ภิกษุผู้มิได้เป็นเถระ แต่นำภาระมีถือพัดและเชิญแสดงธรรมเป็นอาทิ ที่พระเถระทั้งหลายจะพึงนำ คือเริ่มความเพียรที่จะรับภาระนั้น.

ข้อว่า **อาคตํ ภารํ น วหติ** มีความว่า ภิกษุผู้เป็นเถระ แต่ไม่ทำกิจของพระเถระ. อธิบายว่า "ให้เสื่อมเสียกิจทั้งปวงมีอาทิอย่างนี้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้เป็นเถระแสดงธรรมเองบ้าง, อนุญาตให้ภิกษุผู้เถระเชิญภิกษุอื่นบ้าง, ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตปาฏิโมกข์ให้เป็นกิจมีพระเถระเป็นใหญ่."

ข้อว่า **น กุกฺกุจฺจายิตพฺพํ กุกฺกุจฺจายติ** มีความว่า ประพฤติรังเกียจ ทำสิ่งที่ไม่น่ารังเกียจ.

ข้อว่า **กุกฺกุจฺจายิตพฺพํ น กุกฺกุจฺจายติ** มีความว่า ภิกษุไม่ประพฤติรังเกียจทำสิ่งที่น่ารังเกียจ. [๔๘๗] อธิบายว่า "อาสวะทั้งหลายของภิกษุ ๒ พวกนั่น ย่อมเพิ่มพูนทั้งกลางวันและกลางคืน.

เนื้อความแม้ในหมวด ๒ อันเป็นลำดับไป พึงทราบด้วยอำนาจแห่งเนื้อความ ที่ตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว.

บทที่เหลือ นับว่ามีเนื้อความชัดทั้งนั้น เพราะมีนัยดังกล่าวแล้วในบทนั้น ๆ.

พรรณนาหมวด ๒ จบ

[พรรณนาหมวด ๓]

วินิจฉัยในหมวด ๓ พึงทราบดังนี้ :-

หลายบทว่า **อตฺถาปตฺติ ติฏฺฐนฺเต ภควติ อาปชฺชติ** มีความว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคยังทรงอยู่ ภิกษุจึงต้องอาบัติใด อาบัตินั้นมีอยู่. มีนัยเหมือนกันทุกบท.

บรรดาอาบัติเหล่านั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังอยู่ ภิกษุจึงต้องอาบัติ เพราะโลหิตุปบาท. เมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้ว ภิกษุจึงต้อง ยังทรงอยู่ไม่ต้องอาบัติ เพราะร้องเรียกพระเถระด้วยวาทะ ว่า **อาวุโส** เป็นปัจจัย เพราะบาลีว่า "อานนท์ ก็บัดนี้แล ภิกษุทั้งหลาย ย่อมร้องเรียกกันและกัน ด้วยวาทะว่า **อาวุโส** โดยเวลาที่เราล่วงไปเสีย ท่านทั้งหลายไม่พึงร้องเรียกกันและกันอย่างนั้น, อานนท์ ภิกษุผู้เถระอันภิกษุผู้ใหม่ พึงร้องเรียกด้วยวาทะว่า "**ภทนฺเต**" หรือว่า "**อายสฺมา**" ดังนี้.

เมื่อพระผู้มีพระภาคยังทรงอยู่ก็ตาม ปรินิพพานแล้วก็ตาม เว้นอาบัติ ๒ เหล่านี้เสีย ภิกษุย่อมต้องอาบัติที่เหลือ.

เมื่อห้ามเสียแล้ว ฉันของเคี้ยวของฉันที่ไม่เป็นเดน ชื่อว่าต้องอาบัติในกาล หาต้องในวิกาลไม่. แต่ย่อมต้องอาบัติเพราะวิกาล-โภชน์ในวิกาล หาต้องในกาลไม่. ย่อมต้องอาบัติที่เหลือ ทั้งในกาลและวิกาล.

ในเวลากลางคืน ย่อมต้องอาบัติเพราะนอนในเรือนร่วมกัน,

ในเวลากลางวัน ย่อมต้องอาบัติเพราะไม่ปิดประตูเร้นอยู่. ย่อมต้องอาบัติที่เหลือ ทั้งกลางคืนและกลางวัน.

ภิกษุผู้พาล ไม่ฉลาด เมื่อให้บริษัทอุปัฏฐาก ด้วยคิดว่า "เรามีพรรษา ๑๐ เรามีพรรษาเกิด ๑๐" ผู้มีพรรษครบ ๑๐ ย่อมต้อง ผู้มีพรรษาหย่อน ๑๐ ไม่ต้อง.

ภิกษุใหม่หรือปูนกลาง เมื่อให้บริษัทอุปัฏฐาก ด้วยคิดว่า "เราเป็นบัณฑิต เราเป็นคนฉลาด" ผู้มีพรรษาหย่อน ๑๐ ย่อมต้อง ผู้มีพรรษาครบ ๑๐ ไม่ต้อง.

ทั้งภิกษุผู้มีพรรษาครบ ๑๐ [๔๙๘] ทั้งภิกษุผู้มีพรรษาหย่อน ๑๐ ย่อมต้องอาบัติที่เหลือ.

ภิกษุผู้พาล ไม่ฉลาด เมื่อไม่ถือนิสัยอยู่ ด้วยคิดว่า "เรามีพรรษาครบ ๕" ผู้มีพรรษาครบ ๕ ย่อมต้อง.

ภิกษุใหม่ไม่ถือนิสัยอยู่ ด้วยคิดว่า "เราเป็นบัณฑิต เป็นผู้ฉลาด" ผู้มีพรรษาหย่อน ๕ ย่อมต้อง. ทั้งภิกษุผู้มีพรรษาครบ ๕ ทั้งภิกษุผู้มีพรรษาหย่อน ๕ ย่อมต้องอาบัติที่เหลือ.

ภิกษุผู้มีจิตเป็นกุศล ย่อมต้องอาบัติเห็นปานนี้ คือ "บอกธรรมกะอนุปสัมบันว่าโดยบท, แสดงธรรมแก่มาตุคาม."

ภิกษุผู้มีจิตเป็นอกุศล ย่อมต้องอาบัติต่างโดยชนิด มีปาราชิก, สุกกวิสัฏฐิ, กายสังสัคคะ, ทุฏฐุลละ, อัตตกามปาริจริยา, ทุฏฐโทสะ, สังฆเถระ, ปหารทานะ, ตลสัตติกะ เป็นต้น.

ผู้มีจิตเป็นอัพยากฤต ย่อมต้องอาบัติ มีไม่แกล้งนอนในเรือนร่วมกันเป็นต้น. พระอรหันต์ย่อมต้องอาบัติใด ภิกษุผู้มีจิตเป็นอัพยากฤต ย่อมต้องอาบัตินั้นทั้งหมด.

ภิกษุผู้พร้อมเพรียงด้วยสุขเวทนา ย่อมต้องอาบัติต่างชนิดมีเมถุนธรรมเป็นต้น.

ผู้พร้อมเพรียงด้วยทุกขเวทนา ย่อมต้องอาบัติต่างชนิดมีทุฏฐโทสะเป็นต้น.

ผู้พร้อมเพรียงด้วยสุขเวทนา ย่อมต้องอาบัติใด ภิกษุผู้มีตนมัธยัสถ์ (วางเฉย) เมื่อต้องอาบัตินั้นแล ชื่อว่าผู้พร้อมเพรียงด้วยอทุกขมสุขเวทนาต้อง (อาบัติ).

ข้อว่า **ตโย ปฏิกฺเขปา** มีความว่า ข้อห้าม ๓ อย่าง ของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า คือ ความเป็นผู้มักมาก ความเป็นผู้ไม่สันโดษในปัจจัย ๔ ความไม่รักษาข้อปฏิบัติอันขูดเกลากิเลส, ธรรม ๓ อย่างเหล่านี้แล อันพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงห้ามแล้ว.

ส่วนธรรม ๓ อย่าง มีความเป็นผู้มักน้อยเป็นต้น อันพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงอนุญาตแล้ว. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "ธรรม ๓ อย่าง ทรงอนุญาต."

ภิกษุให้บริษัทอุปัฏฐาก ด้วยคิดว่า "เรามีพรรษาครบ ๑๐" ไม่ถือนิสัย ด้วยคิดว่า "เรามีพรรษาครบ ๕" ผู้โง่เขลาต้อง ผู้ฉลาดไม่ต้อง.

ผู้มีพรรษาหย่อน ๑๐ คิดว่า "เราเป็นผู้ฉลาด" เมื่อให้บริษัทอุปัฏฐาก เพราะความเป็นพหุสุตบุคคล และผู้มีพรรษาหย่อน ๕ ไม่ถือนิสัย ผู้ฉลาดต้อง ผู้โง่เขลาไม่ต้อง.

ทั้งผู้ฉลาด ทั้งผู้โง่เขลา ย่อมต้องอาบัติที่เหลือ.

[๔๙๙] เมื่อไม่เข้าพรรษา ย่อมต้องในกาฬปักข์ ไม่ต้องในชุณหปักข์. เมื่อไม่ปวารณาในวันมหาปวารณา ย่อมต้องในชุณหปักข์ ไม่ต้องในกาฬปักข์. ย่อมต้องอาบัติที่เหลือทั้งในกาฬปักข์และชุณหปักข์.

การเข้าพรรษา ย่อมสำเร็จในกาฬปักข์ ไม่สำเร็จในชุณหปักข์.

ปวารณาในวันมหาปวารณา ย่อมสำเร็จ ในชุณหปักข์ ไม่สำเร็จในกาฬปักข์.

สังฆกิจที่ทรงอนุญาตที่เหลือ ย่อมสำเร็จทั้งในกาฬปักข์และชุณหปักข์.

ภิกษุนุ่งผ้าอาบน้ำฝนที่วิกัปป์เก็บไว้ในวันปาฏิบทหลัง แต่เพ็ญเดือนกัตติกาหลัง ย่อมต้องในฤดูเหมันต์.

แต่ในกุรุนที กล่าวว่า "ไม่ถอนในวันเพ็ญเดือนกัตติกาหลัง ย่อมต้องในฤดูเหมันต์." คำในอรรถกถากุรุนทีแม้นั้นท่านกล่าวชอบ. เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า "เราอนุญาตให้ภิกษุอธิฏฐานตลอด ๔ เดือน ต่อแต่นั้นไป อนุญาตให้วิกัปป์"

เมื่อฤดูร้อนยังเหลือกว่า ๑ เดือน ภิกษุแสวงหา และเมื่อฤดูร้อน

ยังเหลือกว่ากึ่งเดือน ภิกษุทำนุ่ง ชื่อว่าย่อมต้องอาบัติในคิมหฤดู.

เมื่อมีผ้าอาบน้ำฝน แต่เปลือยกายอาบน้ำฝน ชื่อว่าย่อมต้องอาบัติในฤดูฝน.

สงฆ์เมื่อทำปาริสุทธิอุโบสถหรืออธิษฐานอุโบสถ ย่อมต้องอาบัติ.

คณะเมื่อทำสุตตุทเทสและอธิฏฐานอุโบสถ ย่อมต้องอาบัติ.

ภิกษุผู้เดียว เมื่อทำสุตตุทเทส ย่อมต้องอาบัติ. แม้ในปวารณาก็นัยนี้แล.

สังฆอุโบสถ และสังฆปวารณา ย่อมสำเร็จแก่สงฆ์เท่านั้น.

คณะอุโบสถ และคณะปวารณา ย่อมสำเร็จแก่คณะเท่านั้น.

อธิษฐานอุโบสถและอธิษฐานปวารณา ย่อมสำเร็จแก่บุคคลเท่านั้น.

[ว่าด้วยการปิด ๓ อย่างเป็นต้น]

เมื่อกล่าวคำว่า "ข้าพเจ้าต้องปาราชิก" เป็นต้น ชื่อว่าปิดวัตถุ ไม่ปิดอาบัติ.

เมื่อกล่าวคำว่า "ข้าพเจ้าได้เสพเมถุนธรรม" เป็นต้น [๕๐๐] ชื่อว่าปิดอาบัติ ไม่ปิดวัตถุ.

ภิกษุใด ไม่บอกวัตถุ ไม่บอกอาบัติ, ภิกษุนี้ ชื่อว่าปิดทั้งวัตถุทั้งอาบัติ.

ที่ชื่อว่าที่กำบัง เพราะปกปิดไว้.

ที่กำบัง คือเรือนไฟ ชื่อว่า **ชนฺตาฆรปฏิจฺฉาทิ**. แม้ในที่กำบังนอกนี้ ก็มีนัยเหมือนกัน.

ภิกษุผู้ปิดประตูอยู่ภายในเรือนไฟ ควรทำบริกรรม. แม้ภิกษุผู้แช่อยู่ในน้ำ ก็ควรทำบริกรรมนั้นเหมือนกัน. แต่ไม่ควรขบเคี้ยวหรือฉันในสถานทั้ง ๒.

ของอันปกปิด คือ ผ้า ควรในที่ทั้งปวง

ภิกษุผู้ปกปิด (กาย) ด้วยของปกปิด คือ ผ้านั้นแล้ว สมควรทำกิจทั้งปวง.

บทว่า **วหนฺติ** มีความว่า ย่อมไป คือย่อมออกไป ได้แก่ไม่ได้ความติเตียนหรือคำคัดค้าน. ดวงจันทร์ พ้นจากเมฆ หมอกควัน ธุลีและราหูแล้ว เปิดเผยดี ย่อมรุ่งเรือง, อันสิ่งเหล่านั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง กำบังแล้ว ย่อมไม่มีรุ่งเรือง. ดวงอาทิตย์ก็เหมือนกัน. แม้ธรรมวินัยที่ภิกษุเปิดเผยจำแนกแสดงอยู่แล จึงรุ่งเรือง, ปกปิดไว้หารุ่งเรืองไม่.

[ว่าด้วยอาบัติที่ผู้อาพาธต้องเป็นต้น]

ภิกษุผู้อาพาธ เมื่อออกปากขอเภสัชอย่างอื่น ในเมื่อจำเป็นต้องทำด้วยเภสัชอย่างอื่น ย่อมต้อง (อาบัติ).

ผู้ไม่อาพาธ เมื่อออกปากของเภสัช ในเมื่อไม่จำเป็นต้องทำด้วยเภสัชย่อมต้อง.

ภิกษุทั้งอาพาธและไม่อาพาธ ย่อมต้องอาบัติที่เหลือ.

ข้อว่า **อนฺโต อาปชฺชติ โน พหิ** มีความว่า เมื่อสำเร็จการนอนเข้าไปเบียด (ภิกษุเข้าไปก่อน) ย่อมต้อง.

ข้อว่า **พหิ อาปชฺชติ โน อนฺโต** มีความว่า เมื่อตั้งเตียงเป็นต้นของสงฆ์ไว้กลางแจ้งแล้วหลักไป ชื่อว่าย่อมต้องในภายนอก. ย่อมต้องอาบัติที่เหลือทั้งภายในภายนอก.

ข้อว่า **อนฺโต สีมาย** มีความว่า ภิกษุอาคันตุกะ เมื่อไม่แสดงอาคันตุกวัตร กางร่มสวมรองเท้า เข้าสู่วิหาร แต่พอเข้าอุปจารสีมา ก็ต้อง.

ข้อว่า **พหิ สมาย** มีความว่า ภิกษุผู้เตรียมจะไป เมื่อไม่บำเพ็ญคมิกวัตร มีเก็บงำภัณฑะไม้เป็นต้น หลีกไป [๕๐๑] แต่พอก้าวล่วงอุปจารสีมาก็ต้อง. ย่อมต้องอาบัติที่เหลือทั้งภายในสีมาและภายนอกสีมา.

[ว่าด้วยอาบัติที่ต้องในท่ามกลางสงฆ์เป็นต้น]

เมื่อภิกษุผู้แก่กว่า มีอยู่ ภิกษุไม่ได้รับเผดียงกล่าวธรรมชื่อว่าต้องในท่ามกลางสงฆ์. ในท่ามกลางคณะก็ดี ในสำนักบุคคลก็ดี ก็นัยนี้แล.

ออก (จากอาบัติ) ด้วยติณวัตถารกสมถะ ชื่อว่าออกด้วยกาย.

เมื่อภิกษุไม่ยังกายให้ไหว แสดงด้วยวาจา อาบัติชื่อว่าออกด้วยวาจา.

เมื่อทำกิริยาทางกายประกอบกับวาจาแสดง อาบัติชื่อว่าออกด้วยกายด้วยวาจา.

อาบัติที่เป็นทั้งเทสนาคามินีทั้งวุฏฐานคามินี ย่อมออกในท่ามกลางสงฆ์. แต่ว่า เฉพาะอาบัติเป็นเทสนาคามินีเท่านั้น ย่อมออกในท่ามกลางคณะและบุคคล.

[ว่าด้วยองค์เป็นเหตุลงโทษและเพิ่มโทษ]

สองบทว่า **อาคาฬฺหาย เจเตยฺย** มีความว่า สงฆ์พึงตั้งใจเพื่อความแน่นเข้า คือเพื่อความมั่นคง. อธิบายว่า "สงฆ์เมื่อปรารถนา พึงลงอุกเขปนียกรรม แก่ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงตัชชนียกรรมเป็นต้นแล้วไม่ยังวัตรให้เต็ม.

ในคำว่า **อลชฺชี จ โหติ พาโล จ อปกตตฺโต จ** นี้ มีความว่า ไม่พึงลงโทษด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ว่า "ผู้นี้เป็นผู้โง่ ไม่รู้จักธรรมและอธรรม" หรือว่า "ผู้นี้มิใช้ผู้ปกตัตต์ ไม่รู้จักอาบัติและมิใช่อาบัติ." พึงลงโทษแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติ ซึ่งมีความเป็นผู้โง่เป็นมูลและมีความเป็นไม่ใช่ผู้ปกตัตต์เป็นมูล.

ผู้ต้องอาบัติ ๒ กอง ชื่อว่าผู้เสียศีลในอธิศีล.

ผู้ต้องอาบัติ ๕ กอง ชื่อว่าผู้เสียอาจาระ.

ผู้ประกอบด้วยอันตคาหิกทิฏฐิ ชื่อว่าผู้เสียทิฏฐิ.

พึงลงโทษแก่ภิกษุเหล่านั้น ผู้ไม่เห็น ไม่ทำคืนอาบัติ และผู้ไม่ยอมสละทิฏฐิเท่านั้น.

อนาจารต่างโดยชนิดมีเล่นการพนันเป็นต้น ด้วยเครื่องเล่นมีสกา๑เป็นอาทิ ชื่อว่าเล่นทางกาย.

[๕๐๒] อนาจารต่างโดยชนิดมีทำเปิงมางปากเป็นต้น ชื่อว่าเล่นทางวาจา.

อนาจารทางทวารทั้ง ๒ ต่างโดยมีฟ้อนและขับเป็นต้น ชื่อว่าเล่นทางกายและทางวาจา.

ความก้าวล่วงสิกขาบทที่ทรงบัญญัติในกายทวาร ชื่อว่าอนาจารทางกาย.

ความก้าวล่วงสิกขาบทที่ทรงบัญญัติในวจีทวาร ชื่อว่าอนาจารทางวาจา.

ความก้าวล่วงสิกขาบทที่ทรงบัญญัติในทวารทั้ง ๒ ชื่อว่าอนาจารทางกายทวารและทางวจีทวาร.

สองบทว่า **กายิเกน อุปฆาติเกน** ได้แก่ ด้วยการไม่ศึกษาสิกขาบทที่ทรงบัญญัติในกายทวาร.

จริงอยู่ ภิกษุใดไม่ศึกษาสิกขาบทนั้น, ภิกษุนั้นชื่อว่าผลาญสิกขาบทนั้น. เพราะเหตุนั้น การไม่ศึกษานั้น ของภิกษุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า การผลาญเป็นไปทางกาย. แม้ใน ๒ สิกขาบทที่เหลือ ก็นัยนี้แล.

ข้อว่า **กายิเกน มิจฺฉาชีเวน** ได้แก่ ด้วยการรับใช้ของ

๑. ปาสกาทีหิ, ปาสก=Throw=ทอดลูกบาท-เล่นสกา

คฤหัสถ์ มีเดินส่งข่าวเป็นต้นก็ดี ด้วยเวชชกรรมมีผ่าฝีเป็นต้นก็ดี.

บทว่า **วาจสิเกน** ได้แก่ ด้วยรับหรือบอกข่าว (ของคฤหัสถ์) เป็นต้น. บทที่ ๓ ท่านกล่าวด้วยอำนาจประกอบบททั้ง ๒ เข้าด้วยกัน.

หลายบทว่า **อลํ ภิกฺขุ มา ภณฺฑนํ** มีความว่า "อย่าเลย ภิกษุ เธออย่าทำความบาดหมาง อย่าทำความทะเลาะ อย่าทำ ความแก่งแย่ง อย่าก่อวิวาท."

บทว่า **น โวหริตพฺโพ** ได้แก่ ไม่พึงว่ากล่าวอะไรเลย.

จริงอยู่ ภิกษุทั้งหลาย ย่อมไม่สำคัญที่จะพึงฟังถ้อยคำของ ภิกษุเช่นนั้น แม้ว่ากล่าวอยู่

ข้อว่า **น กิสฺมิญฺจิ ปจฺเจกฏฺฐาเน** มีความว่า (ภิกษุผู้ ประกอบด้วยองค์ ๓ คือเป็นอลัชชีเป็นต้น) อันสงฆ์ไม่พึงตั้งไว้ใน ตำแหน่งหัวหน้าไร ๆ คือแม้ตำแหน่งเดียว มีถือพัด (อนุโมทนา) เป็นต้น.

สองบทว่า **โอกาสํ การาเปนฺตสฺส** มีความว่า (ภิกษุผู้ ประกอบด้วยองค์ ๓ คือเป็นอลัชชี เป็นต้น) ซึ่งขอโอกาสอยู่อย่างนี้ ว่า "ขอท่านจงให้โอกาส, ข้าพเจ้าอยากพูดกะท่าน."

ข้อว่า **นาลํ โอกาสกมฺมํ กาตุํ** มีความว่า โอกาสอันภิกษุ ไม่พึงทำว่า "ท่านจักทำอะไร ?" ดังนี้.

ข้อว่า **สวจนียํ นาทาตพฺพํ** มีความว่า คำให้การ ไม่ควร เชื่อถือ, คือแม้ถ่อยคำ ก็ไม่ควรฟัง, ไม่ควรไปในที่ซึ่งเธอประสงค์

จะเกาะตัวไป.

หลายบทว่า **ตีหงฺเคหิ สมนฺนาคตสฺส ภิกฺขุโน วินโย** มีความว่า ภิกษุนั้นย่อมรู้วินัยใด, [๕๐๓] วินัยนั้นย่อมเป็นวินัยของเธอ, วินัยนั้น อันสงฆ์ไม่พึงถาม.

สองบทว่า **อนุโยโค น ทาตพฺโพ** มีความว่า สงฆ์ไม่พึงให้โอกาสเพื่อถาม แก่ภิกษุพาลนั้น ผู้ถามอยู่ว่า "นี้ควรหรือ ?" เธออันสงฆ์พึงตอบว่า "จงถามภิกษุอื่น." แม้ภิกษุใด ย่อมถามภิกษุนั้น ภิกษุนั้น อันภิกษุผู้บัณฑิตพึงกล่าวว่า "ท่านจงถามภิกษุอื่น." เพราะเหตุนั้น ภิกษุพาลนั้น อันภิกษุอื่นไม่พึงถามเลยที่เดียว คือคำถามของภิกษุพาลนั้น อันใคร ๆ ไม่พึงฟัง.

สองบทว่า **วินโย น สากจฺฉิตพฺโพ** มีความว่า ปัญหาวินัยอันใคร ๆ ไม่พึงสนทนา, คือเรื่องที่ควรหรือไม่ควร ก็ไม่พึงสนทนา (กับภิกษุพาลนั้น)

[ว่าด้วยชาวอบาย ๓ พวกเป็นต้น]

สองบทว่า **อิทมปฺปหาย** ได้แก่ ไม่สละลัทธิมีความเป็นผู้ปฏิญญาว่าตนเป็นพรหมจารีบุคคลเป็นต้นนั่น.

สองบทว่า **สุทฺธํ พฺรหฺมจารึ** ได้แก่ ภิกษุผู้ขีณาสพ.

สองบทว่า **ปาตพฺยตฺ อาปชฺชติ** ได้แก่ ถึงความเป็นผู้ตกไปคือการเสพ.

แต่เพราะบาลีว่า **อิทมปฺปหาย** บุคคลนั้น พึงละความ

ปฏิญญาว่าตนเป็นพรหมจารีบุคคลนั้นเสียแล้ว ขอขมาพระขีณาสพเสียว่า "ข้าพเจ้ากล่าวเท็จ, ขอท่านจงอดโทษแก่ข้าพเจ้า" แล้วสละลัทธิที่ว่า "โทษในกามทั้งหลายไม่มี" เสีย ทำการชำระคติให้สะอาด.

อกุศลทั้งหลายด้วย รากเง่าทั้งหลายด้วย ชื่อว่าอกุศลมูล, อีกอย่างหนึ่ง รากเง่าของอกุศลทั้งหลาย ชื่อว่าอกุศลมูล. แม้ในกุศลมูล ก็นัยนี้แล.

ความประพฤติชั่วหรือความประพฤติผิดรูป ชื่อว่าทุจริต.

ความประพฤติเรียบร้อยหรือความประพฤติที่ดี ชื่อว่าสุจริต.

ทุจริต ที่ทำด้วยกายอันเป็นทางสำหรับทำ ชื่อว่ากายทุจริต.

ในบททั้งปวง ก็นัยนี้แล. คำที่เหลือ นับว่าชัดเจนแล้ว เพราะมีนับดั่งกล่าวแล้วในที่นั้น ๆ ฉะนี้แล.

พรรณนาหมวด ๓ จบ.

(พรรณนาหมวด ๔)

[ว่าด้วยประเภทของอาบัติ]

วินิจฉัยในหมวด ๔ พึงทราบดังนี้ :-

ข้อว่า **สกวาจาย อาปชฺชติ ปรวาจาย วุฏฺฐาติ** มีความว่า ภิกษุต้องอาบัติต่างโดยชนิดมีปทโสธัมมาบัติเป็นอาทิ เนื่องด้วยวจีทวารถึงสถานที่ระงับด้วยติณวัตถารกะแล้ว ย่อมออกด้วยกรรมวาจาของภิกษุอื่น.

[๕๐๔] ข้อว่า **ปราวาจาย อาปชฺชติ สกวาจาย วุฏฺฐาติ** มีความว่า ภิกษุต้องด้วยกรรมวาจาของภิกษุอื่น เพราะไม่ยอมสละทิฏฐิลามก, เมื่อแสดงในสำนักของบุคคล ชื่อว่าออกด้วยวาจาของตน.

ข้อว่า **สกวาจาย อาปชฺชติ สกวาจาย วุฏฺฐาติ** มีความว่า ภิกษุต้องอาบัติต่างโดยชนิดมีปทโสธัมมาบัติเป็นอาทิ เนื่องด้วยวจีทวาร ด้วยวาจาของตน, แม้เมื่อแสดงแล้วออกเสียเอง. ชื่อว่าออกด้วยวาจาของตน.

ข้อว่า **ปรวาจาย อาปชฺชติ ปรวาจาย วุฏฺฐาติ** มีความว่า ภิกษุต้องสังฆาทิเสส มีสวดสมนุภาสน์เพียงครั้งที่ ๓ ด้วยกรรมวาจาของผู้อื่น, แม้เมื่อออก ชื่อว่าย่อมออกด้วยกรรมวาจามีปริวาสกัมมวาจาเป็นต้นของภิกษุอื่น.

วินิจฉัยในจตุกกะเหล่าอื่นจากปฐมจตุกกะนั้น พึงทราบดังต่อไปนี้ :-

ภิกษุที่ต้องอาบัติที่เป็นไปทางกายทวาร ด้วยกาย, เมื่อแสดงเสีย ชื่อว่าออกด้วยวาจา.

ต้องอาบัติที่เป็นไปทางวจีทวาร ด้วยวาจา, ชื่อว่าย่อมออกด้วยกาย เพราะติณวัตถารกสมถะ.

ต้องอาบัติที่เป็นไปทางกายทวาร ด้วยกาย, ชื่อว่าย่อมออกจากอาบัติที่เป็นไปทางกายทวารนั้นแล ด้วยกาย เพราะติณวัตถารสมถะ.

ต้องอาบัติที่เป็นไปทางวจีทวาร ด้วยวาจา, เมื่อแสดงอาบัตินั้นแลเสีย ชื่อว่าออกด้วยวาจา.

ภิกษุผู้หลับ ย่อมต้องอาบัติที่จะพึงต้องตามจำนวนแห่งขน เพราะกายถูกเตียงของสงฆ์ที่ไม่ลาดด้วยเครื่องลาดของตน และอาบัติที่จะพึงต้องเพราะนอนในเรือนร่วมกัน. และเมื่อตื่นแล้วรู้ว่าตนต้องแล้วแสดงเสีย ชื่อว่าตื่นแล้วออก, แต่เมื่อตื่นอยู่ ต้องแล้ว นอนในสถานที่ระงับด้วยติณวัตถารกะ ชื่อว่ากำลังตื่นต้อง หลับไป ออก. แม้ ๒ บทเบื้องหลัง ก็พึงทราบโดยทำนองที่กล่าวแล้วนั่นแล.

ภิกษุผู้ไม่มีความตั้งใจ ชื่อว่าย่อมต้องอาบัติที่เป็นอจิตตกะ. เมื่อแสดงเสียในภายหลัง ชื่อว่ามีความตั้งใจออก.

ภิกษุผู้มีความตั้งใจ ชื่อว่าย่อมต้องอาบัติที่เป็นสจิตตกะ. เธอนอนอยู่ในสถานที่ระงับด้วยติณวัตถารกะ ชื่อว่าไม่มีความตั้งใจออก. แม้ ๒ บทที่เหลือ ก็พึงทราบโดยทำนองที่กล่าวแล้วนั่นแล.

[๕๐๕] ภิกษุใด แสดงสภาคาบัติ, ภิกษุนี้ชื่อว่าแสดงอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งมีปาจิตตีย์เป็นต้น ต้องทุกกฏ เพราะการแสดงเป็นปัจจัย. จริงอยู่ เมื่อแสดงอาบัตินั้น ย่อมต้องทุกกฏ. แต่เมื่อต้องทุกกฏนั้น ชื่อว่าย่อมออกจากอาบัติมีปาจิตตีย์เป็นต้น. เมื่อออกจากอาบัติมีปาจิตตีย์เป็นต้น ชื่อว่าย่อมต้องทุกกฏนั้น. จตุกกะนี้ว่า **"อตฺถิ อาปชฺชนฺโต เทเสติ"** ดังนี้ พึงทราบว่า "ท่านกล่าว" หมายเอาประโยคอันหนึ่งเท่านั้น ของบุคคลผู้หนึ่ง ด้วยประการฉะนี้.

[วินิจฉัยในกัมมจตุกกะ]

วินิจฉัยในกัมมจตุกกะ พึงทราบดังนี้:-

ภิกษุต้องอาบัติเพราะไม่ยอมสละทิฏฐิลามก ด้วยกรรม, เมื่อแสดงเสีย ชื่อว่าออกด้วยมิใช่กรรม.

ต้องอาบัติเพราะปล่อยสุกกะเป็นต้น ด้วยมิใช่กรรม, ย่อมออกด้วยกรรม มีปริวาสเป็นอาทิ.

ต้องอาบัติเพราะสมนุภาสน์ ด้วยกรรมเท่านั้น ย่อมออกด้วยกรรม.

ย่อมต้องอาบัติที่เหลือ ด้วยมิใช่กรรม ย่อมออกด้วยมิใช่กรรม.

[วินิจฉัยในปริกขารจตุกกะ]

วินิจฉัยในปริกขารจตุกกะ พึงทราบดังนี้ :-

บริขารของตนเป็นที่ ๑. บริขารของสงฆ์เป็นที่ ๒. บริขารของเจดีย์เป็นที่ ๓. บริขารของคฤหัสถ์เป็นที่ ๔. ก็ถ้าว่า บริขารของคฤหัสถ์นั้น เป็นของที่เขานำมา เพื่อประโยชน์แก่บาตร จีวร นวกรรมและเภสัช. ภิกษุจะให้กุญแจ และให้บริขารนั้นอยู่ข้างในก็ควร.

[วินิจฉัยในสัมมุขจตุกกะ]

วินิจฉัยในสัมมุขจตุกกะ พึงทราบดังนี้ :-

ภิกษุต้องอาบัติเพราะไม่ยอมสละทิฏฐิลามก ต่อหน้าสงฆ์แท้,

แต่ในเวลาออกไม่มีกิจที่สงฆ์จะต้องทำ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าออกลับหลัง.

ต้องอาบัติ เพราะปล่อยสุกกะเป็นต้น ลับหลัง ย่อมออกต่อหน้าสงฆ์.

ต้องอาบัติสมนุภาสน์ต่อหน้าสงฆ์เท่านั้น ย่อมออกต่อหน้า.

ย่อมต้องอาบัติที่เหลือต่างโดยชนิด มีสัมปชานมุสาวาทเป็นต้นลับหน้า และออกก็ลับหลัง.

อชานันตจตุกกะ เหมือนกับอจิตตกจตุกกะ.

[ว่าด้วยเพศกลับ]

[๕๐๖] บทว่า **ลิงฺคปาตุภาเวน** มีความว่า เมื่อเกิดเพศกลับแก่ภิกษุหรือภิกษุณีผู้นอนแล้วเท่านั้น จึงเป็นอาบัติเพราะนอนร่วมเรือนกัน.

คำว่า **ลิงฺคปาตุภาเวน** นี้แล ท่านกล่าวเจาะจงอาบัติ เพราะนอนร่วมเรือนกันนั้น.

ก็อาบัติที่ไม่ทั่วไป แก่ภิกษุและภิกษุณีทั้ง ๒ ฝ่าย ย่อมออกเพราะความปรากฏแห่งเพศ.

[วินิจฉัยในสหปฏิลาภจตุกกะ]

วินิจฉัยในสหปฏิลาจตุตกกะ พึงทราบดังนี้:-

เพศของภิกษุใด ย่อมเปลี่ยนไป, ภิกษุนั้น พร้อมกับได้เพศ (ใหม่) ย่อมละเพศบุรุษเดิมเสีย ด้วยอำนาจแห่งเพศที่เกิดขึ้นก่อน

และด้วยความเป็นเพศประเสริฐ ตั้งอยู่ในเพศสตรีอันเกิด ณ ภายหลัง. กายวิญญัติและวจีวิญญัติ ซึ่งเป็นไปด้วยอำนาจแห่งจริตของบุรุษและอาการของบุรุษเป็นต้น ย่อมระงับไป. บัญญัติที่เป็นไปอย่างนี้ว่า "ภิกษุ" ก็ดี "บุรุษ" ก็ดี ย่อมดับไป. ก็สิกขาบท ๔๖ เหล่าใด อันไม่ทั่วไปด้วยภิกษุณีทั้งหลาย, ไม่เป็นอาบัติ เพราะสิกขาเหล่านั้นเลย.

ก็วินิจฉัยในจตุกกะที่ ๒ พึงทราบดังนี้:-

เพศของภิกษุณีใด ย่อมเปลี่ยนไป, ภิกษุณีนั้น ย่อมละเพศสตรีที่นับว่าเกิดภายหลัง เพราะเกิดขึ้นภายหลังบ้าง เพราะความเป็นเพศทรามบ้าง ตั้งอยู่ในเพศบุรุษ ที่นับว่าเกิดก่อน โดยประการดังกล่าวแล้ว. วิญญัติซึ่งแผกจากที่กล่าวแล้ว ย่อมระงับไป. บัญญัติที่เป็นไปอย่างนี้ว่า "ภิกษุณี" ก็ดี สตรี" ก็ดี ย่อมดับไป. สิกขาบท ๑๓๐ เหล่าใด อันไม่ทั่วไปด้วยภิกษุทั้งหลาย, ไม่เป็นอาบัติเพราะสิกขาบทเหล่านั้นเลย.

สองบทว่า **จตฺตาโร สามุกฺกํสา** ได้แก่ มหาปเทศ ๔. จริงอยู่ มหาปเทศ ๔ นั้น ท่านกล่าวว่า **"สามุกฺกํสา"** เพราะเป็นข้อที่พระผู้มีพระภาคทรงรื้อขึ้น คือยกขึ้นตั้งไว้เอง ในเมื่อยังไม่เกิดเรื่องขึ้น

บทว่า **ปริโภคา** ได้แก่ กลืนของที่ควรกลืน.

ส่วนน้ำ เพราะไม่เป็นกาลิกา ไม่ได้รับประเคน ก็ควร.

ยาวกาลิกเป็นต้น ที่ไม่ได้รับประเคน ไม่ควรกลืน.

ยามมหาวิกัฏ ๔ อย่าง เพราะเป็นของเฉพาะกาล ควรกลืนในกาลที่ตรัสไว้อย่างไร.

สองบทว่า **อุปาสโก สีลวา** ได้แก่ ผู้ครองศีล ๕ หรือศีล ๑๐.

[วินิจฉัยในอาตันตุกาทิจตุกกะ]

วินิจฉัยในอาคันตุกาทิจตุกกะ พึงทราบดังนี้ :-

[๕๐๗] ภิกษุผู้กางร่มสวมรองเท้า คลุมศีรษะเข้าสู่วิหารและเที่ยวไปในวิหารนั้น เฉพาะเป็นอาคันตุกะจึงต้อง เป็นเจ้าถิ่นไม่ต้อง.

ฝ่ายภิกษุผู้ไม่ทำอาวาสิกวัตร เป็นเจ้าถิ่น จึงต้อง เป็นอาคันตุกะ ไม่ต้อง. ทั้ง ๒ พวก ย่อมต้องอาบัติที่เป็นทางกายทวารและวจีทวารที่เหลือ. ทั้งอาคันตุกะ ทั้งเจ้าถิ่น ย่อมไม่ต้องอาบัติที่ไม่ทั่วไป (แก่ตน).

วินิจฉัยแม้ในคมิยจตุกกะ พึงทราบดังนี้ :-

ภิกษุผู้ไม่ยังคมิยวัตรให้เต็มไปเสีย เป็นผู้เตรียมจะไป จึงต้อง, เป็นเจ้าถิ่น ไม่ต้อง.

เมื่อไม่ทำอาวาสิกวัตร เป็นเจ้าถิ่น จึงต้อง ผู้เตรียมจะไป ไม่ต้อง. ทั้ง ๒ พวก ย่อมต้องอาบัติที่เหลือ. ทั้ง ๒ พวก ไม่ต้องอาบัติที่ไม่ทั่วไป (แก่ตน).

[วินิจฉัยในวัตถุนานัตตตาทิจตุกกะ]

วินิจฉัยในวัตถุนานัตตตาทิจตุกกะ พึงทราบดังนี้ :-

ความที่ปาราชิก ๔ มีวัตถุต่าง ๆ กันและกันแล ย่อมมี, ความที่ปาราชิก ๔ มีอาบัติต่างกันและกันหามีไม่. จริงอยู่ อาบัติปาราชิกนั้นทั้งหมด คงเป็นอาบัติปาราชิกเหมือนกัน. แม้ในสังฆาทิเสสเป็นต้น ก็นัยนี้แล.

ส่วนโยชนาในคำว่า **อาปตฺตินานตฺตตา น วตฺถุนานตฺตตา** นี้ พึงทราบโดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า "ความเป็นต่างกันแห่งอาบัติแลย่อมมีอย่างนี้ คือ "เป็นสังฆาทิเสสแก่ภิกษุ เป็นปาราชิกแก่ภิกษุณีเพราะเคล้าคลึงกันและกันด้วยกาย แห่งภิกษุและภิกษุณี, ความเป็นต่างกันแห่งวัตถุหามีไม่, ความเคล้าคลึงกันด้วยกายแล เป็นวัตถุแห่งอาบัติแม้ทั้ง ๒,

อนึ่ง เพราะฉันกระเทียม เป็นปาจิตตีย์แก่ภิกษุณี เป็นทุกกฏแก่ภิกษุ."

พึงทราบความที่ปาราชิก ๔ กับสังฆาทิเสส ๑๓ มีวัตถุต่างกันและมีอาบัติต่างกัน.

พึงทราบความที่สังฆาทิเสสเป็นต้น กับอนิยตเป็นต้น มีวัตถุและมีอาบัติต่างกัน.

ความที่วัตถุเป็นของต่างกัน (และ ความที่อาบัติเป็นของต่างกัน ไม่มีแก่ภิกษุและภิกษุณีผู้ต้องปาราชิก ๔ ข้างต้น พ้องกัน.

[๕๐๘] ในภิกษุและภิกษุณีผู้ต้องต่างกันก็ตาม ในภิกษุและภิกษุณีผู้ต้องอาบัติที่ทั่วไป (แก่กันและกัน) ที่เหลือก็ตาม มีนัยเหมือนกัน.

[วินิจฉัยในวัตถุสภาคาทิจตุกกะ]

วินิจฉัยในวัตถุสภาคาทิจตุกกะ พึงทราบดังนี้ :-

เพราะภิกษุกับภิกษุณีเคล้าคลึงกันด้วยกาย มีความที่วัตถุเป็นสภาคกัน ไม่มีความที่อาบัติเป็นสภาคกัน.

ในปาราชิก ๔ มีความที่อาบัติเป็นสภาคกัน ไม่มีความที่วัตถุเป็นสภาคกัน. ในสังฆาทิเสสเป็นอาทิ มีนัยเหมือนกัน.

ในปาราชิก ๔ ของภิกษุและภิกษุณี มีความที่วัตถุเป็นสภาคกันด้วย มีความที่อาบัติเป็นสภาคกันด้วย. ในอาบัติที่ทั่วไปทั้งปวงก็นัยนี้.

ในอาบัติที่ไม่ทั่วไป ความที่วัตถุเป็นสภาคกันก็ไม่มี และความที่อาบัติเป็นสภาคกันก็ไม่มี.

ก็ปัญหาที่ ๑ ในจตุกกะต้น เป็นปัญหาที่ ๒ ในจตุกกะนี้, และปัญหาที่ ๒ ในจตุกกะต้นนั้น เป็นปัญหาที่ ๑ ในจตุกกะนี้. ไม่มีความทำต่างกันในปัญหาที่ ๓ และที่ ๔.

[วินิจฉัยในอุปัชฌายจตุกกะ]

วินิจฉัยในอุปัชฌายจตุกกะ พึงทราบดังนี้ :-

ก็เพราะไม่ทำวัตรที่อุปัชฌาย์พึงทำแก่สัทธิวิหาริก อุปัชฌาย์

ต้องอาบัติ, สัทธิวิหาริกไม่ต้อง.

เมื่อไม่ทำวัตรอันสัทธิวิหาริกพึงทำแก่อุปัชฌาย์ สัทธิวิหาริก ย่อมต้องอาบัติ, อุปัชฌาย์ไม่ถูกต้อง.

สัทธิวิหาริกและอุปัชฌาย์ทั้ง ๒ ฝ่าย ย่อมต้องอาบัติที่เหลือ. ทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่ต้องอาบัติที่ไม่ทั่วไป. แม้ในอาจริยจตุกกะ ก็นัยนี้แล.

[วินิจฉัยในอาทิยันตจตุกกะเป็นอาทิ]

วินิจฉัยในอาทิยันตจตุกกะ พึงทราบดังนี้:-

ภิกษุถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของไม่ได้ให้บาท ๑ หรือเกิดกว่าบาท ด้วยมือขอตน ต้องอาบัติหนัก. ใช้ผู้อื่นด้วยสั่งบังคับว่า "ท่านจง ถือเอาทรัพย์หย่อนกว่าบาท" ต้องอาบัติเบา. ๓ บทที่เหลือ พึง ทราบโดยนัยนี้.

วินิจฉัยในอภิวาทนารหจตุกกะ พึงทราบดังนี้ :-

สำหรับภิกษุณีทั้งหลายก่อน ในโรงฉัน แม้อุปัชฌาย์อยู่ถัด จากภิกษุณีองค์ที่ ๘ ไป ก็เป็นผู้ควรอภิวาท แต่ไม่ควรลุกรับ. และ สำหรับภิกษุผู้กำลังฉันค้าง ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่เป็นผู้ใหญ่กว่า [๕๐๘] ย่อมเป็นผู้ควรอภิวาท แต่ไม่ควรลุกรับโดยไม่แปลกกัน.

ภิกษุแม้อุปสมบทในวันนั้น ไปถึงสำนักแล้ว เป็นผู้ควรลุกรับ แต่ไม่ควรอภิวาท ของภิกษุผู้อยู่ปริวาส แม้มีพรรษา ๖๐.

ในสถานที่ไม่ทรงห้าม ภิกษุที่เป็นผู้ใหญ่ เป็นผู้ควรอภิวาทและ

ควรลุกรับของภิกษุใหม่. ฝ่ายภิกษุใหม่ เป็นผู้ไม่ควรอภิวาท ไม่ควรลุกรับ ของภิกษุผู้ใหญ่.

บทที่ ๑ แห่งอาสนารหจตุกกะ กับบทที่ ๒ ในจตุกกะก่อน และบทที่ ๒ แห่งอาสนารหจตุกกะ กับบทที่ ๑ ในจตุกกะก่อน เหมือนกันโดยใจความ.

[วินิจฉัยในกาลจตุกกะเป็นอาทิ]

วินิจฉัยในกาลจตุกกะ พึงทราบดังนี้ :-

ภิกษุเมื่อห้าม (โภชนะ) แล้วฉัน ชื่อว่าต้องในกาล ไม่ต้องในวิกาล.

เมื่อต้องอาบัติเพราะวิกาลโภชน์ ชื่อว่าต้องในวิกาล ไม่ต้องในกาล.

เมื่อต้องอาบัติที่เหลือ ชื่อว่าต้องทั้งในกาลและในวิกาล. เมื่อไม่ต้องอาบัติที่ไม่ทั่วไป (แก่ตน) ชื่อว่าไม่ต้องทั้งในกาลทั้งในวิกาล.

วินิจฉัยในปฏิคคหิตจตุกกะ พึงทราบดังนี้ :-

อามิสที่รับประเคนก่อนภัตตกาล ควรในกาล ไม่ควรในวิกาล.

น้ำปานะ ควรในวิกาล ไม่ควรในกาลในวันรุ่งขึ้น.

สัตตาหากลิก ยาวชวิก ควรทั้งในกาลและในวิกาล.

กาลิก ๓ มียาวกาลิกเป็นต้น ที่ล่วงกาลของตน ๆ และอกัปปิยมังสะเป็นอุคคหิตก์และอาหารที่รับประเคน (ค้าง) ไว้ ไม่ควรทั้งในกาลและในวิกาล.

วินิจฉัยในปัจจันติมจตุกกะ พึงทราบดังนี้:-

เมื่อผูกสีมาในทะเล ชื่อว่าต้องในปัจจันติมชนบท ไม่ต้องในมัชฌิมชนบท.

เมื่อให้อุปสมบทด้วยคณะปัญจวรรค และเมื่อทรงไว้ซึ่งรองเท้า ๔ ชั้น อาบน้ำเป็นนิตย์และเครื่องปูลาดหนัง ชื่อว่าต้องในมัชฌิมชนบท ไม่ต้องในปัจจันติมชนบท.

แม้ภิกษุผู้กล่าวอยู่ว่า "๔ วัตถุนี้ ไม่ควรในปัจจันติมชนบทนี้" ชื่อวาต้องในปัจจันติมชนบท.

ฝ่ายภิกษุผู้กล่าวอยู่ว่า "๔ วัตถุนี้ ควรในมัชฌิมชนบทนี้" ชื่อว่าต้องในมัชฌิมชนบท.

ภิกษุย่อมต้องอาบัติที่เหลือ ในมัชฌิมชนบทและในปัจจันติมชนบทแม้ทั้ง ๒. ไม่ต้องอาบัติที่ไม่ทั่วไป (แก่ตน) ในที่ไหน ๆ.

วินิจฉัยในจตุกกะที่ ๒ พึงทราบดังนี้ :-

วัตถุทั้ง ๔ ประการ มีอุปสมบทด้วยคณะปัญจวรรคเป็นต้น ควรในปัจจันติมชนบท.

[๕๑๐] แม้การที่ภิกษุแสดงว่า "นี้ควร" ก็ควรในปัจจันติมชนบทนั้นเหมือนกัน แต่ไม่ควรในมัชฌิมชนบท.

ส่วนการที่ภิกษุแสดงว่า "นี้ไม่ควร" ควรในมัชฌิมชนบท ไม่ควรในปัจจันติมชนบท. วัตถุที่เหลืออันพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเกลือ ๕ ชนิด" เป็นต้น, วัตถุนั้น

ควรในชนบททั้ง ๒. ส่วนวัตถุใด ทรงห้ามว่า "ไม่ควร." วัตถุนั้นไม่ควรในชนบทแม้ทั้ง ๒.

[วินิจฉัยในอันโตอาทิจตุกกะ]

วินิจฉัยในอันอาทิจตุกกะ พึงทราบดังนี้ :-

ภิกษุย่อมต้องอาบัติเพราะนอนเบียดเป็นต้น ในภายใน ไม่ต้องในภายนอก.

เมื่อวางเสนาสนะมีเตียงของสงฆ์เป็นต้น ไว้กลางแจ้งแล้วหลีกไปเสีย ชื่อว่าต้องในภายนอก ไม่ต้องในภายใน. ที่เหลือชื่อว่าต้องทั้งภายในและภายนอก. อาบัติที่ไม่ทั่วไป (แก่ตน) ชื่อว่าไม่ต้องทั้งภายในทั้งภายนอก.

วินิจฉัยในอันโตสีมาทิจตุกกะ พึงทราบดังนี้ :-

ภิกษุอาคันตุกะ เมื่อไม่ยังวัตรให้เต็ม ชื่อว่าต้องในภายในสีมา,

ภิกษุผู้เตรียมจะไป เมื่อไม่ยังวัตรให้เต็ม ชื่อว่าต้องในภายนอกสีมา.

ภิกษุย่อมต้องอาบัติเพราะมุสาวาทเป็นต้น ทั้งภายในสีมาและภายนอกสีมา. ย่อมไม่ต้องอาบัติไม่ทั่วไป (แก่ตน) ในที่ไหน ๆ.

วินิจฉัยในคามจตุกกะ พึงทราบดังนี้ :-

ภิกษุย่อมต้องอาบัติที่ทรงตั้งไว้ควรศึกษา อันเนื่องเฉพาะด้วยละแวกบ้าน ในบ้าน, ไม่ต้องในป่า.

ภิกษุณีเมื่อให้อรุณขึ้น ย่อมต้องในป่า, ไม่ต้องในบ้าน

ภิกษุย่อมต้องอาบัติเพราะมุสาวาทเป็นต้น ทั้งในบ้านและในป่า ย่อมไม่ต้องอาบัติที่ไม่ทั่วไป (แก่ตน) ในที่ไหน ๆ.

[วินิจฉัยในปุพพกิจจาทิจตุกกะ]

สองบทว่า **จตฺตาโร ปุพฺพกิจฺจา** มีความว่า พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า "กรรม ๔ อย่างนี้คือ "การปัดกวาด ตามประทีป ตั้งน้ำฉันน้ำใช้ พร้อมทั้งปูลาดอาสนะ" เรียกว่า "ปุพพกรณ์." ส่วนกิจ ๔ อย่างนี้คือ "นำฉันทะ ปาริสุทธิ บอกฤดู นับภิกษุและสอนภิกษุณี" พึงทราบว่า ปุพพกิจ."

สองบทว่า **จตฺตาโร ปตฺตกลฺลา** มีความว่า วันอุโบสถ ๑ ภิกษุผู้เข้ากรรมมีจำนวนเท่าไร เธอเป็นผู้มาแล้ว ๑ สภาคาบัติไม่ ๑ บุคคลควรเว้นไม่มีในหัตถบาสสงฆ์นั้น ๑ "รวมเรียกปัตตกัลละ" ฉะนี้แล.

[๕๑๑] สองบทว่า **จตฺตาริ อนญฺญปาจิตฺติยานิ** มีความว่า ปาจิตตีย์ ๔ สิกขาบทนี้คือ "สิกขาบทว่าด้วยสำเร็จการนอนเบียด, สิกขาบทที่ว่า **เอหาวุโส คามํ วา นิคมฺ วา** เป็นอาทิ, สิกขาบทว่าด้วยแกล้งก่อความรำคาญ, สิกขาบทว่าด้วยแอบฟัง ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้อย่างนี้ว่า "ทำความหมายอย่างนี้เท่านั้นให้เป็นปัจจัย หาใช่อย่างอื่นไม่ เป็นปาจิตตย์."

สองบทว่า **จตสฺโส ภิกฺขุสมฺมติโย** มีความว่า สมมติในที่

อื่น พ้นจากสมมติ ๑๓ ที่มาแล้วอย่างนี้ว่า "ถ้าภิกษุอยู่ปราศจาก ไตรจีวรแม้สิ้นราตรี ๑ เว้นเสียแต่ภิกษุได้สมมติ, ถ้าภิกษุ...พึงให้ ทำสันถัตอื่นใหม่ เว้นแต่ภิกษุได้สมมติ, ถ้าเธออยู่ปราศจากยิ่งกว่า นั้น เว้นไว้แต่ภิกษุได้สมมติ, พึงบอกอาบัติชั่วหยาบของภิกษุแก่ อนุปสัมบัน เว้นไว้แต่ภิกษุได้สมมติ."

[วินิจฉัยในคิลานจตุกกะ]

วินิจฉัยในคิลานจตุกกะ พึงทราบดังนี้:-

เมื่อออกปากขอเภสัชอื่น ด้วยความเป็นผู้ละโมบ ในเมื่อมีกิจ ที่จะต้องทำด้วยเภสัชอื่น ภิกษุผู้อาพาธต้อง (อาบัติ).

เมื่อออกปากของเภสัช ในเมื่อมีกิจที่จะต้องทำด้วยของมิใช่เภสัช ภิกษุไม่อาพาธต้อง.

ภิกษุผู้อาพาธและไม่อาพาธทั้ง ๒ ย่อมต้องอาบัติเพราะมุสาวาท เป็นต้น. ทั้ง ๒ ไม่ต้องอาบัติที่ไม่ทั่วไป (แก่ตน).

บทที่เหลือในที่ทั้งปวงตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

พรรณนาหมวด ๔ จบ.

[พรรณนาหมวด ๕]

วินิจฉัยในหมวด ๕ พึงทราบดังนี้ :-

ข้อว่า **ปญฺจ ปุคฺคลา นิยตา** นี้ บ่งถึงบุคคลผู้ทำอนันตริย- กรรมนั่นเอง.

ขึ้นชื่อว่าอาบัติ มีการตัดเป็นวินัยกรรม ๕ พึงทราบในเพราะเตียงตั่งและผ้าปูนั่ง ผ้าปิดฝี ผ้าอาบน้ำฝนและสุคตจีวร ซึ่งเกินประมาณ.

บทว่า **ปญฺจหากาเรหิ** มีความว่า ภิกษุย่อมต้องอาบัติ ด้วยอาการ ๕ เหล่านี้ คือ "ความเป็นผู้ไม่ละอาย ความไม่รู้ ความเป็นผู้สงสัยแล้วขืนทำ ความเป็นผู้มีความสำคัญว่าควรในของที่ไม่ควร ความเป็นผู้มีความสำคัญว่าไม่ควรในของที่ควร."

ข้อว่า **ปญฺจปาตฺติโย มุสาวาทปจฺจยา** ได้แก่ ปาราชิก ถุลลัจจัย ทุกกฏ สังฆาทิเสส และปาจิตตีย์.

[๕๑๒] บทว่า **อนามนฺตจาโร** ได้แก่ ความไม่มีแห่งการต้องบอกลาจึงเที่ยวไปนี้ว่า "ภิกษุไม่บอกลาภิกษุซึ่งมีอยู่ ถึงความเป็นผู้เที่ยวไปในสกุลทั้งหลาย ก่อนฉันก็ดี ทีหลังฉันก็ดี."

บทว่า **อนธิฏฺฐานํ** ความว่า การฉันต้องคำนึงถึงสมัยที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "เว้นไว้แต่สมัย เป็นปาจิตตีย์ เพราะฉันเป็นหมู่" ชื่อว่าความคำนึง. การที่ไม่ต้องทำอย่างนั้น ชื่อว่าความไม่ต้องคำนึง.

ความหมายอันใด ในโภชนะทีหลัง อันพระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว, การที่ไม่ต้องทำความหมายอันนั้น ชื่อว่าความไม่ต้องหมาย.

จริงอยู่ ๕ วัตถุนี้ พระผู้มีพระภาคทรงห้ามแล้วด้วยธุดงค์ของภิกษุผู้ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรนั่นเอง.

บทว่า **อุสฺสงฺกิตปริสงฺกิโต** มีความว่า เป็นผู้อันภิกษุทั้งหลาย ผู้ได้เห็นได้ฟัง ระแวงแล้วและรังเกียจแล้ว.

อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุแม้เป็นพระขีณาสพ ผู้มีอันไม่กำเริบเป็นธรรมดา ก็เป็นผู้ถูกระแวงถูกรังเกียจ. เพราะเหตุนั้น อโคจรทั้งหลาย อันภิกษุพึงเว้น. จริงอยู่ ภิกษุผู้ปรากฏเสมอในอโคจรเหล่านั่น ย่อมไม่พ้นจากความเสื่อมยศหรือจากความติเตียน.

[ว่าด้วยผ้าบังสุกุลเป็นอาทิ]

บทว่า **โสสานิกํ** ได้แก่ ผ้าที่ตกที่ป่าช้า.

บทว่า **อาปณิ** ได้แก่ ผ้าที่ตกที่ประตูตลาด.

บทว่า **ถูปจีวรํ** ได้แก่ ผ้าที่เขาห่มจอมปลวกทำพลีกรรม.

บทว่า **อภิเสกิกํ** ได้แก่ จีวรที่เขาทิ้งที่สถานที่อาบน้ำ หรือที่สถานที่อภิเษกของพระราชา.

บทว่า **คตปฏิยาคตํ** ได้แก่ ผ้าที่เขานำไปสู่ป่าช้าแล้วนำกลับมาอีก.

มหาโจร ๕ จำพวก ได้กล่าวแล้วในอุตตริมนุสสธัมมสิกขาบท[๑].

ข้อว่า **ปญฺจาปตฺติโย กายโต สมุฏฺฐหนฺติ** มีความว่า ภิกษุต้องอาบัติ ๕ ด้วยสมุฏฐานแห่งอาบัติที่ ๑. ได้แก่ อาบัติที่พระผู้มีพระ-ภาคตรัสไว้ในอันตรเปยยาลอย่างนี้ว่า "ภิกษุมีความสำคัญว่าควรทำกุฏีด้วยการขอเขาเอง."

๑. มหาวิภังค์ ๑/๑๖๙.

ข้อว่า **ปญฺจาปตฺติโย กายโต จ วาจโต จ** มีความว่า ภิกษุย่อมต้องอาบัติ ๕ ด้วยสมุฏฐานแห่งอาบัติที่ ๓ คือ "ย่อมต้องอาบัติที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ ในอันตรเปยยาลนั้นแลอย่างนี้ว่า "ภิกษุมีความสำคัญว่าควร ชักชวนกันทำกุฎี" ดังนี้.

บทว่า **เทสนาคามินิโย** มีความว่า เว้นปาราชิกและสังฆาทิเสสเสีย ได้แก่อาบัติที่เหลือ.

[๕๑๓] สองบทว่า **ปญฺจ กมฺมานิ** ได้แก่ กรรม ๕ คือ "ตัชชนียกรรม นิยสกรรม ปัพพาชนียกรรม และปฏิสารณียกรรม รวม ๔ และอุปเขปนียกรรมทั้ง ๓ อย่าง ๑.

สองบทว่า **ยาวตติยเก ปญฺจ** ได้แก่ อาบัติ ๓ คือ "ปาราชิก ถุลลัจจัย ทุกกฏ ของภิกษุณีผู้ประพฤติตามภิกษุผู้อันสงฆ์ยกวัตร ผู้ไม่ยอมสละ เพราะสมนุภาสน์ เพียงครั้งที่ ๓." สังฆาทิเสส เพราะสมนุภาสน์ ในเภทกานุวัตตสิกขาบทเป็นต้น. ปาจิตตีย์ เพราะไม่ยอมสละทิฏฐิลามก.

บทว่า **อทินฺนํ** ได้แก่ ของที่ผู้อื่นไม่ประเคน.

บทว่า **อวิทิตํ** ได้แก่ ชื่อว่าไม่ทราบ เพราะไม่มีเจตนาว่า "เรารับประเคน."

บทว่า **อกปฺปิยํ** ได้แก่ ของที่ไม่ได้ทำให้ควร ด้วยสมณกัปปะ ๕. ก็หรือว่าเนื้อที่ไม่ควร โภชนะที่ไม่ควร แม้อื่น ก็ชื่อว่า ของไม่ควร.

บทว่า **อกตาติริตฺตํ** ได้แก่ ของที่ภิกษุห้ามโภชนะแล้ว ไม่ได้ทำให้เป็นเดน.

บทว่า **สมชฺชทานํ** ได้แก่ การให้มหรสพคือฟ้อนเป็นต้น.

บทว่า **อุสภทานํ** ได้แก่ การปล่อยโคผู้ในภายในแห่งฝูงโค.

บทว่า **จิตฺตกมฺมทานํ** ความว่า การที่ให้สร้างอาวาสแล้วทำจิตรกรรมในอาวาสนั้น สมควร. แต่คำว่า "**จิตฺตกมฺมทานํ**" นี้ท่านกล่าวหมายเอาการให้จิตรกรรมที่เป็นลายรูปภาพ.

จริงอยู่ ทาน ๕ อย่างนี้ โลกสมมติกันว่าเป็นบุญก็จริง, แต่ที่แท้ หาเป็นบุญไม่ คือเป็นอกุศลนั่นเอง.

ความเป็นผู้ใคร่เพื่อจะพูด เรียกว่า ปฏิภาณ ในคำว่า **"อุปฺ-ปนฺนํ ปฏิภาณํ"** นี้. ความว่า "ธรรม ๕ อย่างนี้ อันบุคคลบรรเทาได้ยาก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า บรรเทาได้ไม่ง่าย. แต่บุคคลอาจบรรเทาได้ด้วยเหตุที่เป็นอุบาย คือด้วยการพิจารณาและการพร่ำสอนเป็นต้น ที่เหมาะกัน."

[อานิสงส์แห่งการกวาด]

ใน ๒ บทว่า **สกจิตฺตํ ปลีทติ** นี้ มีเรื่องเหล่านี้เป็นอุทาหรณ์.

ได้ยินว่า พระปุสสเทวเถระ ผู้อยู่ที่กาพันทกาฬวิหาร กวาดลายเจดีย์แล้ว ทำอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง และดูลานเจดีย์ ซึ่งเกลี่ยทรายไว้เรียบ ราวกะลาดด้วยดอกย่างทราบ ให้เกิดปีติและปราโมทย์ มีพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ ได้ยืนอยู่แล้ว. ในขณะนั้น

มารได้จำแลงเป็นลิงดำเกิดแล้วที่เชิงภูเขา เรี่ยรายโคมัยไว้เกลื่อน ที่ลานเจดีย์ ไปแล้ว. [๕๑๔] พระเถระไม่ได้อาจเพื่อบรรลุพระอรหัต. กวาดแล้ว ได้ไปเสีย. แม้ในวันที่ ๒ มารได้จำแลงเป็นโคแก่ กระทำประการแปลกเช่นนั้นนั่นแล. ในวันที่ ๓ ได้นิรมิตอัตภาพเป็นมนุษย์มีเท้าเก เดินเอาเท้าคุ้ยรอบไป. พระเถระคิดว่า "บุรุษแปลกเช่นนี้ไม่มีในโคจรคามประมาณโยชน์หนึ่งโดยรอบ, นี่คงเป็นมารแน่ละ" จึงกล่าวว่า "เจ้าเป็นมารหรือ ?". มารตอบว่า "ถูกละผู้เจริญข้าพเจ้าเป็นมาร, บัดนี้ ไม่ได้อาจเพื่อจะลวงท่านละ." พระเถระถามว่า "ท่านเคยเห็นพระตถาคตหรือ ?". มารตอบว่า "แน่ละเคยเห็น." พระเถระกล่าวว่า "ธรรมดามาร ย่อมเป็นผู้มีอานุภาพใหญ่, เชิญท่านนิรมิตอัตภาพให้คล้ายอัตภาพของพระผู้มีพระ-ภาคพุทธเจ้าก่อน." มารกล่าวว่า "ข้าพเจ้าไม่สามารถนิรมิตรูปเช่นนั้น ผู้เจริญ, แต่เอาเถอะ ข้าพเจ้าจักนิรมิรตรูปเทียมที่จะพึงเห็นคลายรูปนั้น" ดังนี้ แล้วได้จำแลงเพศของตนตั้งอยู่ด้วยอัตภาพคล้ายพระรูปของพระพุทธเจ้า. พระเถระแลดูมารแล้วคิดว่า "มารนี้ มีราคะ โทสะ โมหะ ยังงามถึงเพียงนี้, พระผู้มีพระภาคจะทรงงามอย่างไรหนอ ? เพราะว่า พระองค์ปราศจากราคะ โทสะ โมหะโดยประการทั้งปวง" ดั่งนี้แล้ว ได้ปีติมีพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์เจริญวิปัสสนาบรรลุพระอรหัตแล้ว. มารกล่าวว่า "ผู้เจริญข้าพเจ้าถูกท่านลวงแล้ว." ฝ่ายเถระกล่าวว่า "มารแก่ จะมี

ประโยชน์อะไร ที่เราจะลวงคนเช่นท่าน."

ภิกษุหนุ่มชื่อทัตตะ แม้ในโลกันตรวิหาร กวาดลานเจดีย์แล้ว แลดู ได้โอทาตกสิณ. ยังสมาบัติ ๘ ให้เกิดแล้ว. ภายหลังเจริญวิปัสสนา กระทำให้แจ้งซึ่งผล ๓.

ใน ๒ บทว่า **ปรจิตฺตํ ปสีทติ** นี้ มีเรื่องเหล่านี้เป็นอุทาหรณ์

ภิกษุหนุ่มชื่อติสสะ กวาดลายเจดีย์ใกล้ท่าชัมพุโกละแล้ว ได้เอามือถือตะกร้าเทหยากเยื่อเทียวยืนอยู่. **๕๑๕** ในขณะนั้น พระเถระชื่อติสสทัตตะลงจากเรือ และดูลานเจดีย์ ทราบว่า "เป็นสถานที่เธอผู้มีจิตอบรมแล้วกวาดไว้" จึงถามปัญหาตั้งพันนัย. ฝ่ายพระติสสะแก้ได้ทั้งหมด.

พระเถระในวิหารแม้บางตำบล กวาดลานเจดีย์แล้ว ทำวัตรเสร็จ. พระเถระ ๔ รูปผู้ไหว้เจดีย์ มาจากโยนกประเทศ เห็นลานเจดีย์แล้ว ไม่เข้าข้างใน ยืนอยู่ที่ประตูนั่นเอง พระเถระรูปหนึ่ง ตามระลึกได้ ๘ กัลป์ รูปหนึ่งตามระลึกได้ ๑๖ กัป รูปหนึ่งตามระลึกได้ ๒๐ กัลป์ รูปหนึ่งตามระลึกได้ ๓๐ กัป.

ในคำว่า **เทวตา อตฺตมนา โหนฺติ** นี้ มีเรื่องนี้เป็นอุทาหรณ์.

ได้ยินว่า ภิกษุรูปหนึ่ง ในวิหารตำบล ๑ กวาดลานเจดีย์และลานโพธิ์แล้ว ไปอาบน้ำ. เทพดาทั้งหลายมีจิตเลื่อมใสว่า "ตั้งแต่กาลที่สร้างวิหารนี้มา ไม่มีภิกษุที่เคยบำเพ็ญวัตรกวาดอย่างนี้" จึงพากันมา ได้ยืนถือดอกไม้อยู่ในมือ. พระเถระมาแล้วกล่าวว่า

"พวกท่านเป็นชาวบ้านไหน ?" เทพดาจึงกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ พวกข้าพเจ้าอยู่ที่นี่เอง, เลื่อมใสในวัตรของท่านว่า "ตั้งแต่กาลที่สร้างวิหารนี้มา ไม่มีภิกษุที่เคยบำเพ็ญวัตรกวาดอย่างนี้ " จึงยืนถือดอกไม้อยู่ในมือ."

ในบทว่า **ปสาทิกสํวตฺตนิยํ** นี้ มีเรื่องนี้เป็นอุทาหรณ์.

ได้ยินว่า ถ้อยคำนี้ ปรารภบุตรอมาตย์คนหนึ่ง และพระอภัยเถระ เกิดขึ้นว่า "บุตรอมาตย์จะเป็นผู้น่าเสื่อมใด หรือว่าพระอภัยเถระจะเป็นผู้น่าเลื่อมใสหนอ ?" ญาติทั้งหลายพูดกันว่า "เราทั้งหลายจักแลดูชนทั้ง ๒ นั้นในทีเดียวกัน" จึงแต่ตัวบุตรอมาตย์แล้ว ได้พากันไปด้วยความคิดว่า "จักให้ไหว้พระมหาเจดีย์." ฝ่ายมารดาของพระเถระ ให้ทำจีวรมีราคาบาทหนึ่ง๑ ส่งไปให้บุตรด้วยสั่งว่า "บุตรของเราจงให้ปลงผลแล้วห่มจีวรนี้ [๕๑๖] มีภิกษุสงฆ์แวดล้อม จงไหว้พระมหาเจดีย์." บุตรอมาตย์มีญาติห้อมล้อมขึ้นสู่ลานเจดีย์ ทางประตูด้านปราจีน. พระอภัยเถระมีภิกษุสงฆ์แวดล้อม ขึ้นสู่ลานเจดีย์ทางประตูด้านทักษิณ มาพบกันบุตรอมาตย์นั้นที่ลานเจดีย์ จึงกล่าวว่า "ผู้มีอายุ ท่านเทหยากเยื่อ ในที่ซึ่งพระมหัลลกเถระได้กวาดไว้ จะจับคู่แข่งกับเราหรือ ?" ได้ยินว่า ในอัตภาพที่ล่วงไปแล้วพระอภัยเถระ เป็นพระมหัลลกเถระ ได้กวาดลานเจดีย์ที่กาชรคาม. บุตรอมาตย์เป็นมหาอุบาสก ถือหยากเยื่อไปเทในที่ซึ่งท่านกวาดไว้.

หลายบทว่า **สตฺถุ สาสนํ กตํ โหติ** มีความว่า ชื่อว่าวัตร

๑. บาลีฉบับบางเป็นปาสาทิกํ แปลว่า น่าเลื่อมใสก็มี ฯ

คือการกวาดนี้ อันพระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญ.

เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้ทำวัตรคือการกวาดนั้น จึงเป็นอันได้ทำตามคำสอนของพระศาสดา. เรื่องต่อไปนี้ เป็นอุทาหรณ์ในข้อนั้น.

ได้ยินว่า ท่านพระสารีบุตร ไปสู่หิมวันตประเทศ ไม่กวาดก่อนนั่งเข้านิโรธที่เงื้อมตำบลหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคทรงระลึกถึง ก็ทรงทราบความที่พระเถระไม่กวาดก่อนนั่ง จึงเสด็จมาทางอากาศทรงแสดงรอยพระบาทไว้ในที่ซึ่งมิได้กวาดข้างหน้าพระเถระแล้วเสด็จกลับ. พระเถระออกจากสมาบัติแล้ว เห็นรอยพระบาทของพระผู้มีพระภาคแล้ว ประจงตั้งไว้ซึ่งความละอายและความเกรงกลัวอย่างแรงกล้า คุกเข่าลงคิดว่า "พระศาสดาได้ทรงทราบความที่เราไม่กวาดก่อนนั่งแล้วหนอ, บัดนี้เราจักขอให้พระองค์ทรงทำการทักท้วงในท่ามกลางสงฆ์" ไปสู่สำนักของพระทศพล ถวายบังคมแล้วนั่ง. พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "เธอไปไหน ? สารีบุตร " แล้วตรัสว่า "บัดนี้ การที่ไม่กวาดก่อนนั่ง ไม่สมควรแก่เธอ ผู้ตั้งอยู่ในตำแหน่งเป็นรองถัดเราไป." จำเดิมแต่นั้นมา พระเถระ เมื่อยืน แม้ในสถานที่ปลดลูกดุม ได้เอาเท้าเขี่ยหยากเยื่อแล้วจึงยืน.

[ว่าด้วยองค์ของพระวินัยธร]

[๕๑๗] หลายบทว่า **อตฺตโน ภาสปริยนฺตํ น อุคฺคณฺหาติ** มีความว่า ไม่กำหนดที่สุดแห่งถ้อยคำของตน อย่างนี้ว่า "ในคดีนี้ ได้

สูตรเท่านี้ ได้วินิจฉัยเท่านี้, เราจักกล่าวสูตรและวินิจฉัยเท่านี้."

แต่เมื่อไม่กำหนดอย่างนี้ว่า "นี้เป็นคำต้น นี้เป็นคำหลังของโจทก์, นี้เป็นคำต้น นี้เป็นคำหลังของจำเลย, ในของโจทก์และจำเลยนี้ คำที่ควรเชื่อถือเท่านี้ คำที่ไม่ควรเชื่อถือเท่านี้" ชื่อว่าไม่กำหนดที่สุดแห่งถ้อยคำของผู้อื่น.

สองบทว่า **อาปตฺตึ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักความทำต่างกันแห่งอาบัติ ๗ กองว่า "ปาราชิกหรือสังฆาทิเสส" เป็นต้น

บทว่า **มูลํ** มีความว่า มูลของอาบัติมี ๒ คือ กายและวาจา, ไม่รู้จักมูล ๒ นั้น.

บทว่า **สมุทยํ** มีความว่า สมุฏฐานแห่งอาบัติ ๖ ชื่อว่าเหตุเกิดของอาบัติ, ไม่รู้จักเหตุเกิดของอาบัติ ๖ นั้น. คำอธิบายว่า "ไม่รู้จักวัตถุ ของอาบัติมีปาราชิกเป็นต้น " บ้าง.

บทว่า **นิโรธํ** มีความว่า ไม่รู้จักเหตุดับของอาบัติอย่างนี้ว่า "อาบัตินี้ย่อมดับ คือ ย่อมระงับด้วยการแสดง, อาบัตินี้ ด้วยการอยู่กรรม."

อนึ่ง เมื่อไม่รู้จักสมถะ ๗ ชื่อว่าไม่รู้จักข้อปฏิบัติเป็นทางให้ถึงความดับแห่งอาบัติ.

วินิจฉัยในหมวด ๕ แห่งอธิกรณ์ พึงทราบดังนี้ :-

ความว่า "ไม่รู้วิภาคนี้ คือ อธิกรณ์ ๔ ชื่อว่าอธิกรณ์. มูล ๓๓ ชื่อว่ามูลแห่งอธิกรณ์. วิวาทาธิกรณ์ มีมูล ๑๒. อนุวาทาธิกรณ์ มี

มูล ๑๔. อาปัตตาธิกรณ์ มีมูล ๖. กิจจาธิกรณ์ มีมูล ๑, มูลเหล่านั้น จักมีแจ้งข้างหน้า.

สมุฏฐานแห่งอธิกรณ์ ชื่อว่าเหตุเกิดแห่งอธิกรณ์. วิวาทาธิกรณ์ อาศัยเภทกรวัตถุ ๑๘ เกิดขึ้น, อนุวาทาธิกรณ์ อาศัยวิบัติ ๔ เกิดขึ้น, อาปัตตาธิกรณ์ อาศัยกองอาบัติ ๗ เกิดขึ้น, กิจจาธิกรณ์ อาศัยสังฆกิจ ๔ อย่างเกิดขึ้น."

[๕๑๘] สองบทว่า **อธิกรณนิโรธํ น ชานาติ** มีความว่า ไม่อาจเพื่อจะหยั่งถึงเค้าเงื่อนจากเค้าเงื่อน ให้วินิจฉัยถึงความระงับโดยธรรม โดยวินัย โดยสัตถุศาสนา.

อนึ่ง เมื่อไม่รู้จักสมถะ ๗ อย่างนี้ว่า "อธิกรณ์นี้ ระงับด้วยสมถะ ๒, อธิกรณ์นี้ ระงับด้วยสมถะ ๔, อธิกรณ์นี้ ระงับด้วยสมถะ ๓, อธิกรณ์นี้ ระงับด้วยสมถะ ๑." ชื่อว่าไม่รู้จักข้อปฏิบัติเป็นทางให้ถึงความดับแห่งอธิกรณ์."

สองบทว่า **วตฺถุํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักวัตถุแห่งอาบัติ ๗ กองอย่างนี้ว่า "นี้เป็นวัตถุแห่งปาราชิก, นี้เป็นวัตถุแห่งสังฆาทิเสส."

บทว่า **นิทานํ** ได้แก่ ไม่รู้ว่า "สิกขาบทนี้ ทรงบัญญัติแล้วในนครนี้ บรรดานครทั้งหลาย ๗ สิกขาบท ทรงบัญญัติในนครนี้.

สองบทว่า **ปญฺญตฺตึ น ชานาติ** ได้แก่ ผู้ไม่รู้จักบัญญัติแรกในสิกขาบทนั้น ๆ.

บทว่า **อนุปญฺญตฺตึ** ได้แก่ ไม่รู้จักบัญญัติเพิ่มเติม.

บทว่า **อนุสนฺธิวนปถํ** ได้แก่ ไม่รู้จักเพื่อจะกล่าวด้วยอำนาจความสืบเนื่องกันแห่งถ้อยคำ และความสืบเนื่องกันแห่งวินิจฉัย.

สองบทว่า **ญตฺตึ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักญัตติทุก ๆ อย่าง.

หลายบทว่า **ญตฺติยา กรณํ น ชานาติ** มีความว่า ไม่รู้จักกิจที่จะพึงทำด้วยญัตติ. ชื่อว่าญัตติกรรม ย่อมใช้ ใน ๙ สถาน มีโอสารณาเป็นต้น. ไม่รู้ว่า "เป็นผู้เข้ากรรมแล้วด้วยญัตติ ในญัตติทุติยกรรมและฐัตติจตุตถกรรม."

หลายบทว่า **น ปุพฺพกุสโล โหติ น อปรกุสโล** มีความว่า ไม่รู้จักคำที่จะสวดก่อน และคำที่จะพึงสวดทีหลังบ้าง, ไม่รู้ว่า ธรรมดาญัตติ ต้องตั้งก่อน ไม่ควรตั้งทีหลัง" บ้าง.

สองบทว่า **อกาลญฺญู จ โหติ** มีความว่า ไม่รู้จักเวลา คือ ไม่ได้รับเผดียง ไม่ได้รับเชิญ ก็สวด คือ ไม่รู้จักทั้งกาลญัตติ ทั้งเขตญัตติ ทั้งโอกาสแห่งญัตติ.

[ว่าด้วยภิกษุผู้อยู่ป่า]

สองบทว่า **มนฺทตฺตา โมมูหตฺตา** ได้แก่ ไม่รู้จักอานิสงส์ในธุดงค์ เพราะเป็นคนงมงายด้วยไม่รู้ทั่วทุก ๆอย่าง.

[๕๑๙] บทว่า **ปาปิจฺโฉ** ได้แก่ ปรารถนาปัจจัยลาภ ด้วยการอยู่ป่านั้น.

บทว่า **ปวิเวกํ** ได้แก่ กายวิเวก จิตตวิเวก อุปธิวิเวก.

บทว่า **อิทมฏฺฐิตํ** มีวิเคราะห์ว่า ประโยชน์แห่งการอยู่ป่านั้น ย่อมมีด้วยปฏิบัติงามนี้ เพราะเหตุนั้น การอยู่ป่านั้น ชื่อว่า **อิทมฏฺฐิ** (มีประโยชน์ด้วยการปฏิบัติงามนี้). ความเป็นแห่งการอยู่ป่ามีประโยชน์ด้วยการปฏิบัติงามนี้ ชื่อว่า **อิทมฏฺฐิตา**, อาศัยการอยู่ป่ามีประโยชน์ด้วยการปฏิบัติงามนี้นั่นแล, อธิบายว่า "ไม่อิงโลกามิสน้อยหนึ่งอื่น."

[ว่าด้วยองค์ของภิกษุผู้ต้องถือนิสัย]

สองบทว่า **อุโปสถํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักอุโบสถ ๙ อย่าง.

บทว่า **อุโปสถกมฺมํ** ได้แก่ ไม่รู้จักอุโบสถกรรม ๔ อย่าง ต่างโดยชนิดมีเป็นวรรคโดยอธรรมเป็นต้น.

บทว่า **ปาฏิโมกฺขํ** ได้แก่ ไม่รู้จักมาติกา ๒ อย่าง.

บทว่า **ปาฏิโมกฺขุทฺเทสํ** ได้แก่ ไม่รู้จักปาฏิโมกขุทเทส ๙ อย่าง แม้ทั้งหมด.

บทว่า **ปวารณํ** ได้แก่ ไม่รู้จักปวารณา ๙ อย่าง. ปวารณากรรมคล้ายกับอุโบสถกรรมนั่นแล.

[วินิจฉัยในอปาสาทิกปัญจกะ]

วินิจฉัยในอปาสาทิกปัญจกะ พึงทราบดังนี้ :-

อกุศลกรรม มีกายทุจริตเป็นต้น เรียกว่ากรรมไม่น่าเลื่อมใส.

กุศลกรรม มีกายสุจริตเป็นต้น เรียกว่ากรรมน่าเลื่อมใส.

บทว่า **อติเวลํ มีความว่า คลุกคลีอยู่ในสกุลทั้งเกิน**

เวลา คือ สิ้นกาลมากกว่า อยู่ในวิหารน้อย. การที่กิเลสทั้งหลาย หยั่งลงในภายใน ชื่อว่าช่อง.

บทว่า **สงฺกิลิฏฺฐํ** ได้แก่ อาบัติต่างโดยชนิดในเพราะทุฏฐุลลวาจา และอาบัติในเพราะกายสังสัคคะเป็นอาทิ.

วินิจฉัยในวิสุทธิปัญจกะ พึงทราบดังนี้ :-

ปวารณาทั้ง ๕ อย่าง พึงทราบโดยปวารณาศัพท์.

บทที่เหลือในที่ทั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

พรรณนาหมวด ๕ จบ.

[พรรณนาหมวด ๖]

วินิจฉัยในหมวด ๖ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **ฉ สามีจิโย** ได้แก่ สามีจิกรรม ๖ เฉพาะใน ภิกขุปาฏิโมกข์ เหล่านี้ คือ "ภิกษุนั้นก็เป็นอันมิได้อัพภาน, และ ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ก็เป็นอันพระพุทธเจ้าจะพึงทรงติเตียน นี้เป็น สามีจิกรรมในเรื่องนั้น, ว่า "ท่านจงทวงเอาทรัพย์ของท่านคืน, ทรัพย์ ของท่านอย่าได้ฉิบหายเสียเลย" ดังนี้ ๕๒๐ นี้เป็นสามีจิกรรมใน เรื่องนั้น, ว่า "ภิกษุ นี้บาตรของท่าน พึงทรงไว้ กว่าจะแตก" ดังนี้ นี้เป็นสามีจิกรรมในเรื่องนั้น, "นำออกจากที่นั้นแล้วพึงแบ่งปัน กับภิกษุทั้งหลาย" นี้เป็นสามีจิกรรมในเรื่องนั้น, "อันภิกษุผู้ศึกษาอยู่ ควรรู้ถึง, ควรสอบถาม, ควรตริตรอง, นี้เป็นสามีจิกรรมในเรื่อง

นั้น, ด้วยหมายว่า ของผู้ใด ผู้นั้นจักได้เอาไป" นี้เป็นสามีจิกรรมในเรื่องนั้น."

สองบทว่า **ฉ เฉทนกา** ได้แก่ อาบัติ ๕ ที่กล่าวไว้ในหมวด ๕ กับผ้าสำหรับอาบน้ำของภิกษุณีรวมเป็น ๖.

บทว่า **ฉหากาเรหิ** ได้แก่ ความเป็นผู้ไม่ละอาย, ความไม่รู้, ความเป็นผู้สงสัยแล้วขืนทำ, ความเป็นผู้มีความสำคัญว่าควร ในของที่ไม่ควร, ความเป็นผู้มีความสำคัญว่าไม่ควร ในของที่ควร ความลืมสติ.

ในอาการ ๖ นั้น เมื่อต้องอาบัติ เพราะไตรจีวรและสัตตาหกาลิก ก้าวล่วง ๑ ราตรี ๖ ราตรี และ ๗ วันเป็นต้น ชื่อว่าต้องเพราะความลืมสติ. ที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

หลายบทว่า **ฉ อานิสํสา วินยธเร** ได้แก่ อานิสงส์ ๕ ที่กล่าวแล้วในหมวด ๕ รวมเป็น ๖ กับทั้งอานิสงส์นี้ คือ "อุโบสถเป็นหน้าที่ของพระวินัยธรนั้น."

สองบทว่า **ฉ ปรมานิ** มีความว่า พึงทรงอติเรกจีวรไว้ ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง, ภิกษุนั้นพึงเก็บจีวรนั้นไว้ ๑ เดือนเป็นอย่างยิ่ง, ภิกษุนั้น พึงยินดีจีวรมีอุตตราสงค์กับอันตรวาสกเป็นอย่างยิ่งจากจีวรเหล่า-นั้น, พึงเข้าไปยืนนิ่งต่อหน้า ๖ ครั้นเป็นอย่างยิ่ง อนึ่ง ภิกษุให้ทำสันถัตใหม่แล้ว พึงทรงไว้ให้ได้ ๖ ปี เพราะฉะนั้น สันถัตใหม่อันภิกษุพึงทรงไว้โดยกาลมี ๖ ปีเป็นอย่างยิ่ง, (ขนเจียมเหล่านั้น) อัน

ภิกษุ...พึงถือไปด้วยมือของตนเอง ตลอดระยะทาง ๓ โยชน์เป็นอย่างยิ่ง, พึงทรงอติเรกบาตรไว้ได้ ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง, พึงเก็บ (เภสัชเหล่านั้น) ไว้ฉันได้ ๗ วันเป็นอย่างยิ่ง, ภิกษุนั้น พึงอยู่ปราศจากจีวรนั้นได้ ๖ คืนเป็นอย่างยิ่ง, ภิกษุณี พึงจ่ายผ้าห่มหนาวมีราคา ๑๖ กหาปณะเป็นอย่างยิ่ง, ภิกษุณี พึงจ่ายผ้าห่มฤดูร้อนมีราคา ๑๐ กหาปณะเป็นอย่างยิ่ง, ภิกษุณี (เมื่อทำความสะอาดด้วยน้ำ) พึงล้วงได้ ๒ องคุลีเป็นอย่างยิ่ง, เขียงเท้าเตียง ให้มี ๘ นิ้วเป็นอย่างยิ่ง, ไม่ชำระฟัน ให้มี ๘ นิ้วเป็นอย่างยิ่ง, รวมเป็นอย่างยิ่ง ๑๔ นี้ ด้วยประการฉะนี้.

ในอย่างยิ่ง ๑๔ นั้น ๖ ข้อแรก เป็นหมวด ๖ อันหนึ่ง, ต่อไปนั้น พึงจัดหมวด ๖ เหล่าอื่นบ้าง โดยนัยมีอาทิ คือ "ชักออกเสียหมวดหนึ่ง ที่ยังเหลือจักเข้าเป็นหมวดอันหนึ่ง ๆ."

[๕๒๑] สองบทว่า **ฉ อาปตฺติโย** ได้แก่ หมวดหก ๓ หมวดที่กล่าวแล้วในอันตรเปยยาล.

สองบทว่า **ฉ กมฺมานิ** ได้แก ตัชชนียกรรม นิยสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม รวมเป็น ๔ ทั้งกรรม ๒ ที่กล่าวเพราะไม่เป็นอาบัติ และเพราะไม่ทำคืนอาบัติ รวมเป็น ๑, กรรม ๑ เพราะไม่ยอมสละทิฏฐิลามก.

บทว่า **ฉ นหาเน** ได้แก่ (อนุบัญญัติ ๖) เพราะอาบน้ำ ยังหย่อนกึ่งเดือน.

หมวดหก ๒ หมวดว่าด้วยจีวรที่ทำค้างเป็นต้น ได้อธิบายไว้แล้วในกฐินขันธกะ.

คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

พรรณนาหมวด ๖ จบ.

[พรรณนาหมวด ๗]

วินิจฉัยในหมวด ๗ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **สตฺต สามีจิโย** มีความว่า พึงทราบสามีจิกรรม ๗ เพราะเพิ่มข้อว่า "ภิกษุณีนั้น ก็เป็นอันมิได้อัพภาน ภิกษุณีทั้งหลายเหล่านั้น ก็เป็นอันพระพุทธเจ้าจะพึงทรงติเตียน นี้เป็นสามีจิกรรมในเรื่องนั้น" นี้ เข้าในสามีจิกรรม ๖ ที่กล่าวมาแล้วในหนหลัง.

หลายบทว่า **สตฺต อธมฺมิกา ปฏิญฺญาตกรณา** ได้แก่ ทำตามปฏิญญาที่ไม่เป็นธรรม ๗ ที่ทรงแสดงแล้วในสมถขันธกะ อย่างนี้ว่า "ภิกษุต้องปาราชิก อันภิกษุผู้ต้องปาราชิก โจทก์อยู่ จึงปฏิญญาว่า "ข้าพเจ้าต้องสังฆาทิเสส" สงฆ์ปรับเธอด้วยสังฆาทิเสส, ชื่อว่าทำตามปฏิญญาไม่เป็นธรรม." แม้ทำตามปฏิญญาที่เป็นธรรม ก็ได้ทรงแสดงแล้วในสมถขันธกะนั้นแล.

หลายบทว่า **สตฺตนฺนํ อนาปตฺติ สตฺตาหกรณีเยน คนฺตุํ** นี้ ได้กล่าวแล้วในวัสสูปนายิกขันธกะ.

สองบทว่า **สตฺตานิสํสา วินยธเร**มีความว่า อานิสงส์ ๕

ที่กล่าวแล้วในหมวด ๕ กับ ๒ อานิสงส์นี้ คือ "อุโบสถ ปวารณา เป็นหน้าที่ของพระวินัยธรนั้น" จึงรวมเป็น ๗.

สองบทว่า **สตฺต ปรมานิ** ได้แก่ อย่างยิ่งที่กล่าวแล้วในหมวด ๖ นั่นแล พึงจัดด้วยอำนาจหมวด ๗.

หมวดเจ็ด ๒ หมวด มีว่าด้วยจีวรที่ทำแล้วเป็นอาทิ ได้แสดงแล้วในกฐินขันธกะ. หมวดเหล่านี้ คือ "อาบัติที่ต้องเห็น ไม่มีแก่ภิกษุ, อาบัติที่ต้องเห็น มีแก่ภิกษุ, อาบัติที่ต้องทำคืน มีแก่ภิกษุ, เป็นหมวดเจ็ด ๓ หมวด.

[๕๒๒] อธัมมิกะ ๒ หมวด, ธัมมิกะ ๑ หมวด. ทั้ง ๓ หมวดนั้น ได้แสดงแล้วในจัมเปยยขันธกะ.

บทว่า **อสทฺธมฺมา** ได้แก่ ธรรมของอสัตบุรุษ หรือธรรมที่ไม่สงบ , อธิบายว่า "ธรรมไม่งาม คือ เลว ลามก."

บทว่า **สทฺธมฺมา** ได้แก่ ธรรมของสัตบุรุษ คือ ของพระอริยะ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น หรือธรรมที่สงบ, อธิบายว่า "ธรรมที่งาม คือ สูงสุด."

คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

พรรณนาหมวด ๗ จบ.

[พรรณนาหมวด ๘]

วินิจฉัยในหมวด ๘ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **อฏฺฐานิสํเส** ได้แก่ อานิสงส์ ๘ ที่ตรัสไว้ในโกสัมพิกขันธกะอย่างนี้ คือ "เราทั้งหลายจักไม่ทำอุโบสถกับภิกษุนี้ จักเว้นภิกษุนี้เสีย ทำอุโบสถ, ไม่พึงปวารณากับภิกษุนี้, จักไม่ทำสังฆกรรมกับภิกษุนี้, จักไม่นั่งบนอาสนะกับภิกษุนี้, จักไม่นั่งในที่ดื่มยาคูกับภิกษุนี้, จักไม่นั่งในหอฉันกับภิกษุนี้, จักไม่อยู่ในที่มุงอันเดียวกันกับภิกษุนี้, จักไม่ทำการกราบ, ลุกขึ้นรับ, อัญชลีกรรม, สามีจิกรรม, ตามลำดับผู้แก่กับภิกษุนี้, เว้นภิกษุนี้เสีย จึงจักทำ" แม้ในหมวด ๘ ที่ ๒ ก็นัยนี้แล.

จริงอยู่ แม้หมวด ๘ ที่ ๒ นั้น อันพระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ในโกสัมพิกขันธกะอย่างนี้เหมือนกัน.

สองบทว่า **อฏฺเฐ ยาวตติยกา**ได้แก่ สังฆาทิเสสที่เป็นยาวตติยกะ ๔ ในสังฆาทิเสส ๑๓ ของภิกษุทั้งหลาย สังฆาทิเสสที่เป็นยาวตติยกะ ๔ ที่ไม่ทั่วไปด้วยพวกภิกษุ ในสังฆาทิเสส ๑๗ ของภิกษุณีทั้งหลาย จึงรวมเป็นยาวตติยกะ ๘.

หลายบทว่า **อฏฺฐหากาเรหิ กุลานิ ทูเสติ** มีความว่า ย่อมประทุษร้ายตระกูล ด้วยอาการ ๘ เหล่านี้ คือ "ด้วยดอกไม้บ้าง, ผลไม้บ้าง, จุณณ์บ้าง, ดินเหนียวบ้าง, ไม้สีฟันบ้าง, ไม่ไผ่บ้าง, เยียวยาทางแพทย์บ้าง, รับใช่ส่งข่าวบ้าง."

มาติกา ๘ (เพื่อเกิดขึ้นแห่งจีวร) กล่าวแล้วในจีวรขันธกะ มาติกา ๘ ข้อหลัง (เพื่อรื้อกฐิน) ได้กล่าวแล้วในกฐินขันธกะ.

สองบทว่า **อฏฺฐหิ อสทฺธมฺเมหิ**มีความว่า ด้วยลาภ ๕๒๓ มิใช่ลาภ, ด้วยยศ มิใช่ยศ, ด้วยสักการะ มิใช่สักการะ, ด้วยความเป็นผู้มีปรารถนาลามก, ด้วยความเป็นผู้มีปาปมิตร.

ชื่อว่าโลกธรรม ๘ คือ "ยินดีในลาภ ยินร้ายในมิใช่ลาภ ยินดีในยศ สรรเสริญ สุข ยินร้ายในมิใช่ยศ นินทา ทุกข์."

สองบทว่า **อฏฺฐงฺคิโต มุสาวาโท**ได้แก่ มุสาวาทที่ประกอบด้วยองค์ ๘ คือ " ๗ องค์ที่มาในบาลีกับองค์นี้ คือ "ตั้งความหมาย" จึงเป็นมุสาวาทประกอบด้วยองค์ ๘."

สองบทว่า **อฏฺฐ อุโปสถงฺคานิ**ได้แก่ องค์ ๘ ที่พระผู้มี-พระภาคตรัสไว้อย่างนี้ว่า :-

"ไม่พึงฆ่าสัตว์, ไม่พึงถึงเอาของที่เขาไม่ให้, ไม่พึง
กล่าวเท็จ, ไม่พึงดื่มน้ำเมา, พึงเว้นจากเมถุนธรรม
ความประพฤติไม่ประเสริฐ, ไม่พึงบริโภคอาหาร
ในเวลาวิกาลตลอดราตรี, ไม่พึงทัดทรงระเบียบ
ดอกไม้, ไม่พึงไล้ทาเครื่องหอม, พึงนอนบนเตียง
บนพื้น หรือบนเครื่องลาดที่สมควร, บัณฑิต
ทั้งหลายกล่าวอุโบสถมีองค์ ๘ นี้แล อันพระพุทธเจ้า

ผู้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ ทรงประกาศแล้ว.[๑]

สองบทว่า **อฏฺเฐ ทูเตยฺยงฺคานิ**ได้แก่ องค์ ๘ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในสังฆเภทขันธกะ โดยนัยมีอาทิว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ฟังด้วย เป็นผู้ให้ผู้อื่นฟังด้วย.

ติตถิยวัตร ได้ทรงแสดงแล้วในมหาขันธกะ.[๒]

ของเคี้ยวของฉัน ไม่เป็นเดนและเป็นเดน ได้ทรงแสดงแล้วในปวารณาสิกขาบท.[๓]

สองบทว่า **อฏฺฐนฺนํ ปจฺจุฏฺฐาตพฺพํ**มีความว่า ในโรงฉันพึงลุกขึ้นรับแก่ภิกษุณีผู้แก่ทั้งหลาย, แม้อาสนะก็พึงให้แก่ภิกษุณีเหล่านั้นแท้.

บทว่า **อุปาสิกา** ได้แก่นางวิสาขา.

สองบทว่า **อฏฺฐานิสํสา วินยธเร**มีความว่า พึงทราบอานิสงส์ ๘ เพราะเติมอานิสงส์ ๓ นี้ คือ "อุโบสถ ปวารณา สังฆกรรม เป็นหน้าที่ของวินัยธรนั้น, เข้าในอานิสงส์ ๕ ที่กล่าวแล้วในหมวด ๕."

[๕๒๔] สองบทว่า **อฏฺฐ ปรมานิ**ได้แก่ พึงทราบอย่างยิ่งทั้งหลายที่กล่าวแล้วในหนหลังนั่นเอง แต่จัดด้วยอำนาจหมวด ๘.

หลายบทว่า **อฏฺฐสุ ธมฺเมสุ สมฺมาวตฺติตพฺพํ**ได้แก่ ในธรรม ๘ ที่ทรงแสดงในสมถขันธกะ โดยนัยมีข้อว่า "ไม่พึงงด

๑ องฺ. ติก. ๒๐/๒๗๖. ๒. มหาวคฺค. ๔/๑๔๓. ๓. มหาวิภงฺค. ๒/๓๓๒.

อุโบสถแก่ภิกษุผู้ปกตัตต์, ไม่พึงงดปวารณาแก่ภิกษุผู้ปกตัตต์" เป็นอาทิ.

คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

พรรณนาหมวด ๘ จบ.

[พรรณนาหมวด ๙]

วินิจฉัยในหมวด ๙ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **นว อาฆาตวตฺถูนิ**ได้แก่ อาฆาตวัตถุ ๙ มีผูกอาฆาตว่า "เขาได้ประพฤติไม่เป็นประโยชน์แก่เรา" เป็นอาทิ.

สองบทว่า **นว อาฆาตปฏิวินยา**ได้แก่ อุบายกำจัดอาฆาต ๙ มีข้อว่า "บุคคลย่อมกำจัดอาฆาตเสีย ด้วยคิดว่า "เมื่อเราผูกอาฆาตอยู่ว่า "เขาได้ประพฤติไม่เป็นประโยชน์แก่เรา ความไม่ประพฤติสิ่งไม่เป็นประโยชน์นั้น เราจะพึงได้ในบุคคลนี้ จากไหน" ดังนี้ เป็นอาทิ.

สองบทว่า **นว วีนีตวตฺถูนิ**ได้แก่ ความงด, ความเว้น, ความกำจัดเสียด้วยอริยมรรค จากวัตถุแห่งอาฆาต ๙.

หลายบทว่า **นวหิ สงฺโฆ ภิชฺชติ**ได้แก่ ความแตกแห่งสงฆ์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "อุบาลี ความร้าวแห่งสงฆ์และความแตกแห่งสงฆ์ย่อมมีแก่ภิกษุ ๙ รูปบ้าง เกิดกว่า ๙ รูปบ้าง" ดังนี้.

สองบทว่า **นว ปรมานิ**ได้แก่ พึงทราบอย่างยิ่งทั้งหลายที่

กล่าวแล้วในหนหลังนั่นแล แต่จัดด้วยอำนาจหมวด ๙.

ธรรมชื่อว่ามีตัณหาเป็นมูล ได้แก่ ความแสดงอาศัยตัณหา ลาภอาศัยความแสวง. ตัดสินอาศัยลาภ. ความรักด้วยพอใจอาศัยตัดสิน. ความตกลงใจอาศัยความรักด้วยความพอใจ. ความหวงอาศัยความตกลงใจ. ความตระหนี่อาศัยความหวง. ความอารักขาอาศัยความตระหนี่. การฉวยไม้พลอง การฉวยศัสตรา ทะเลาะแก่งแย่งโต้เถียง กล่าวว่า มึง ๆ ความส่อเสียดและกล่าวเท็จ มีความอารักขาเป็นเหตุ.

บทว่า **นววิธมานา** ได้แก่ มานะของบุคคล ผู้ดีกว่าว่า "เราเป็นคนดีกว่า" เป็นต้น.

สองบทว่า **นว จีวรานิ**มีความว่า จีวรที่พระผู้มีพระภาคตรัสโดยนัยมีอาทิว่า "ไตรจีวร" หรือว่า "ผ้าอาบน้ำฝน."

บทว่า **น วิกปฺเปตพฺพานิ**มีความว่า จำเดิมแต่กาลที่ภิกษุอธิษฐานแล้ว ไม่ควรวิกัปป์.

หลายบทว่า **นว อธมฺมิกานิ ทานานิ**มีความว่า [๕๒๕] ทานที่พระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ว่า "น้อมลาภที่เขานำมาเพื่อสงฆ์ ไปเพื่อสงฆ์หมู่อื่นก็ตาม เพื่อเจดีย์ก็ตาม เพื่อบุคคลก็ตาม. น้อมลาภที่เขานำมาเพื่อเจดีย์ ไปเพื่อเจดีย์อื่นก็ตาม เพื่อสงฆ์ก็ตาม, เพื่อบุคคลก็ตาม น้อมลาภที่เขานำมาเพื่อบุคคล ไปเพื่อบุคคลอื่นก็ตาม เพื่อสงฆ์ก็ตาม เพื่อเจดีย์ก็ตาม."

* ติจีวรนฺติ วา วสฺสิกสาฏิกาติ วา

หลายบทว่า **นว ปฏิคฺคหา ปริโภคา** ได้แก่ รับและบริโภคทานเหล่านั้นเอง.

หลายบทว่า **ตีณิ ธมฺมิกานิ ทานานิ** ได้แก่ ทาน ๓ นี้ คือ "ให้ของที่เขาถวายสงฆ์แก่สงฆ์เท่านั้น, ให้ของที่เขาถวายเจดีย์แก่เจดีย์เท่านั้น, ให้ของที่เขาถวายบุคคลแก่บุคคลเท่านั้น. แม้การรับและบริโภค ก็คือรับและบริโภคทาน ๓ นั้นแล.

หลาบบทว่า **นว อธมฺมิกา สญฺญตฺติโย** ได้แก่ ติกะ ๓ ที่ทรงแสดงแล้วในสมถขันธกะอย่างนี้ คือ "บุคคลเป็นอธัมมวาที, ภิกษุมากหลายเป็นอธัมมวาที, สงฆ์เป็นอธัมมวาที. แม้บัญญัติที่ชอบธรรมก็ทรงแสดงแล้วในสมถขันธกะนั้นแล โดยนัยมีอาทิว่า "บุคคลเป็นธัมมวาที" ดังนี้.

หมวดเก้า ๒ หมวด ในกรรมไม่เป็นธรรม พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้แล้วด้วยอำนาจแห่งปาจิตตีย์ ในนิทเทสแห่งสิกขาบทที่ ๑ แห่งโอวาทวรรค.[๑]

หมวดเก้า ๒ หมวด ในกรรมเป็นธรรม พระผู้มีพระภาคได้ตรัสแล้ว ด้วยอำนาจแห่งทุกกฏ ในนิทเทสแห่งสิกขาบทที่ ๑ แห่งโอวาทวรรคนั้นเหมือนกัน.

คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

พรรณนาหมวด ๙ จบ.

๑. มหาวิภงฺค ๒/๒๗๑

[พรรณนาหมวด ๑๐]

วินิจฉัยในหมวด ๑๐ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **ทส อาฆาตวตฺถูนิ**ได้แก่ อาฆาตวัตถุ ๙ ที่กล่าวแล้วในหมวด ๙ กับข้อนี้ "ก็หรือ อาฆาต ย่อมเกิดขึ้นในอัฏฐานะ" จึงรวมเป็น ๑๐. แม้อุบายกำจัดอาฆาต พึงทราบอุบาย ๙ ที่กล่าวแล้วในหมวด ๙ นั้น รวมเป็น ๑๐ ทั้งข้อนี้ว่า "ก็หรือ อาฆาต เกิดในอัฏฐานะ; จึงกำจัดอาฆาตเสียด้วยพิจารณาว่า 'ข้อนั้น เราจะพึงได้ในผู้นี้จากไหน."

สองบทว่า **ทส วินีตวตฺถูนิ**ได้แก่ วินีตวัตถุ ๑๐ กล่าวคือ เว้นจากอาฆาตวัตถุ ๑๐.

[๕๒๖] สองบทว่า **ทสวตฺถุกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ**ได้แก่ พึงทราบด้วยอำนาจแห่งวัตถุว่า "ผลแห่งทานอันบุคคลให้แล้ว ไม่มี" เป็นอาทิ.

สัมมาทิฏฐิ พึงทราบด้วยอำนาจวัตถุว่า "ผลแห่งทานอันบุคคลให้แล้ว มีอยู่" เป็นอาทิ.

ส่วนอันตคาหิกทิฏฐิ พึงทราบด้วยอำนาจแห่งความเห็นว่า "โลกเที่ยง" เป็นอาทิ.

มิจฉัตตะ ๑๐ มีมิจฉาทิฏฐิเป็นต้น มีมิจฉาวิมุตติเป็นปริโยสาน. ทิฏฐิที่ตรงกันข้าม เป็นสัมมัตตะ.

การจับสลาก ทรงแสดงแล้วในสมถขันธกะ.

หลายบทว่า **ทสหงฺเคหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ อุพฺพาหิกาย สมฺมนฺติพฺโพ**ได้แก่ ด้วยองค์ ๑๐ ที่ตรัสไว้ในสมถขันธกะ โดยนัยมีคำว่า "เป็นผู้มีศีล" เป็นต้น.

โทษ ๑๐ ประการ ในการเข้าสู่ภายในวังหลวง ได้ทรงแสดงแล้วในราชสิกขาบท.[๑]

สองบทว่า **ทส ทานวตฺถูนิ**ได้แก่ ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ระเบียบ ของหอม เครื่องทา ที่นอน ที่พัก เชื้อประทีป.

สองบทว่า **ทส รตนานิ**ได้แก่ แก้ว ๑๐ ประการ มีมุกดา มณี ไพฑูรย์ เป็นต้น.

สองบทว่า **ทส ปํสุกูลานิ**มีความว่า อุปสัมบันพึงทำความขวนขวายในจีวรเหล่านี้ คือ "ผ้าที่ตกที่ป่าช้า ผ้าที่ตกประตูตลาด ผ้าที่หนูกัด ผ้าที่ปลวกกัด ผ้าที่ถูกไฟไหม้ ผ้าที่โคกัด ผ้าที่แพะกัด ผ้าห่มจอมปลวก ผ้าที่เขาทิ้งในที่อภิเษก ผ้าที่เขานำไปสู่ป่าช้าแล้วนำกลับมา.

ในอรรถกถากุรุนทีกล่าวว่า "จีวรสาธารณะ ๑๐ นั้น ได้แก่ จีวร ๑๐ ชนิด ด้วยอำนาจจีวรที่พระธรรมสังคาหกจารย์กล่าวว่า "ภิกษุฉัพพัคคีย์ ย่อมทรงจีวรทั้งหลายมีจีวรเขียวล้วนเป็นต้น."

แต่ในมหาอรรถกถากล่าวว่า "ได้แก่ จีวร ๑๐ ชนิด เพิ่มผ้าอาบน้ำหรือผ้าคาดนม (ของภิกษุณี) เข้าในจีวรที่ควร ๘ ชนิด."

๑. มหาวิภงฺค. ๒/๔๘๔.

บุคคลที่ไม่ควรไหว้ ได้แสดงแล้วในเสนาสนขันธกะ.

อักโกสวัตถุ ได้แสดงแล้วในโอมสวาทสิกขาบท.[๑]

อาการ ๑ ได้แสดงแล้วในเปสุญญสิกขาบท.[๒]

สองบทว่า **ทส เสนาสนานิ** ได้แก่ เตียง ตั่ง ฟูก หมอน เครื่องรองรักษาพื้น เสื่อสำหรับปูทับข้างบน ท่อนหนังสำหรับรองนั่ง ผ้าปูนอน เครื่องลาดทำด้วยหญ้า เครื่องลาดทำด้วยใบไม้.

หลายบทว่า **ทส วรานิ ยาจึสุ** มีความว่า นางวิสาขาได้ขอพร ๘ ประการ, [๕๒๗] พระเจ้าสุทโธทนะได้ทรงขอพร ๑ หมอชีวกได้ขอพร ๑.

อานิสงส์แห่งยาคู และอกัปปิยมังสะ ได้ทรงแสดงแล้วในเภสัชขันธกะ.

บทที่เหลือในที่ทั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

พรรณนาหมวด ๑๐ จบ.

[พรรณนาหมวด ๑๑]

วินิจฉัยในหมวด ๑๑ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **เอกาทส** ได้แก่ บุคคล ๑๑ พวก มีบัณฑาะก์เป็นต้น.

สองบทว่า **เอกาทส ปาทุกา**ได้แก่ เขียงเท้า ๑๐ อย่างเป็นวิการแห่งรตนะ เขียงเท้าไม้ ๑, ส่วนเขียงเท้าทำด้วยหญ้าสามัญ

๑. มหาวิภงฺค. ๒/๑๖๔. ๒. มหาวิภงฺค. ๒/๖๗๔.

หญ้าปล้อง และหญ้ามุงกระต่ายเป็นต้น จัดเข้าพวกเขียงเท้าไม้เหมือนกัน.

สองบทว่า **เอกาทส ปตฺตา** ได้แก่ บาตรที่ทำด้วยรตนะ ๑๐ ชนิด รวมทั้งบาตรที่ทำด้วยทองแดงหรือทำด้วยไม้.

สองบทว่า **เอกาทส จีวรานิ** ได้แก่ จีวรเขียวล้วนเป็นต้น.

สองบทว่า **เอกาทส ยาวตติยา** ได้แก่ อุกขิตตานุวัตติกา ๑ สังฆาทิเสสของภิกษุณี ๘ อริฏฐสิกขาบท ๑ จัณฑกาฬีสิกขาบท ๑.

อันตรายิกธรรมทั้งหลาย อันภิกษุณีผู้สวดกรรมวาจาพึงถาม มีข้อว่า "**น สมนิมิตฺตา**" เป็นต้น ชื่อว่าอันตรายิกธรรม ๑๑.

หลายบทว่า **เอกาทส จีวารนิ อธิฏฺฐาตพฺพานิ**ได้แก่ ไตรจีวร ผ้าอาบน้ำฝน ผ้านิสีทนะ ผ้าปูนอน ผ้าปิดฝี ผ้าเช็ดหน้า บริขารโจล ผ้าอาบน้ำ ผ้าคาดนม.

บทว่า **น วิกปฺเปตพฺพานิ**มีความว่า จีวร ๑๑ ชนิดนั้นแล จำเดิมแต่กาลที่อธิษฐานแล้ว ไม่ควรวิกัปป์.

ลูกดุมและลูกถวิล มี ๑๑ อย่าง รวมทั้งที่ถักด้วยด้าย. ทั้งหมดนั้น ได้แสดงแล้วในขุททกขันกะ.

ปฐพี ได้แสดงแล้วในปฐวีสิกขาบท.[๑]

ระงับนิสัย จากอุปัชฌาย์ ๕ จากอาจารย์ ๖ รวมเป็น ๑๑ อย่างนี้.

๑. มหาวิภงฺค. ๒/๒๓๐.

บุคคลไม่ควรไหว้ รวมทั้งบุคคลผู้เปลือยกายจึงเป็น ๑๑, บุคคลไม่ควรไหว้ทั้งหมดนั้น ได้แสดงแล้วในเสนาสนขันธกะ.

อย่างยิ่ง ๑๑ พึงทราบในอย่างยิ่ง ๑๔ ที่กล่าวแล้วในหนหลัง แต่จัดด้วยอำนาจหมวด ๑๑.

สองบทว่า **เอกาทส วรานิ**ได้แก่ พร ๑๐ ประการที่กล่าวแล้วในหนหลัง กับพรที่พระนางมหาปชาบดีทูลขอ.

[๕๒๘] สีมาโทษ ๑๑ อย่าง จักมาในกัมมวรรค โดยนัยมีคำว่า "สมมติสีมาเล็กเกินนัก" เป็นอาทิ.

ขึ้นชื่อว่า โทษ ๑๑ ประการ ในบุคคลผู้ด่า ผู้กล่าวขู่ พึงทราบโดยพระบาลีว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นใด ผู้ด่า ผู้กล่าวขู่เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย มักด่าว่าพระอริยะ, ข้อที่ภิกษุนั้น ไม่พึงประสบความฉิบหาย ๑๑ อย่างใดอย่างหนึ่ง นั่นมิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส. ความฉิบหาย ๑๑ อย่าง คืออะไรบ้าง ? คือ "ภิกษุนั้นไม่บรรลุคุณที่ไม่บรรลุ ๑ เสื่อมจากคุณที่ได้บรรลุแล้ว ๑ สัทธรรมของภิกษุนั้นไม่ผ่องใส ๑ ภิกษุนั้น ย่อมเป็นผู้มีความดูหมิ่นในพระสัทธรรม ๑ เบื่อหน่ายประพฤติพรหมจรรย์ ๑ ต้องอาบัติที่เศร้าหมองอย่างใดอย่างหนึ่ง ๑ ลาสิกขาเวียนมาเป็นคนเลว ๑ ถูกความเจ็บไข้คือโรคอย่างหนัก ๑ ถึงความคลั่งเป็นห้า ๑ ย่อมหลงใหลทำกาลกิริยา ๑ เบื้องหน้าแต่มรณะเพราะแตกแห่งกาย ย่อมเข้าถึงอบายทุคติ วินิบาต นรก ๑." ก็พระพุทธวจนะ พระผู้มีพระภาคทรง

ประสงค์ว่า "สัทธรรม" ในบทว่า **สทฺธมฺมสฺส** นี้

บทว่า **อาเสวิตาย** ได้แก่ เสพมาตั้งแต่แรก.

บทว่า **ภาวิตาย** ได้แก่ ให้สำเร็จ หรือให้เจริญ.

บทว่า **พหุลีกตาย** ได้แก่ การทำบ่อย ๆ.

บทว่า ยานีกตาย ได้แก่ ทำให้คล้ายยานที่เทียมไว้ดีแล้ว.

บทว่า **วตฺถุกตาย** ได้แก่ ทำให้เป็นคุณตั้งมั่น โดยประการที่จะตั้งมั่น.

บทว่า **อนุฏฺฐิตาย** ได้แก่ ประพฤติเนือง ๆ. อธิบายว่า "อธิษฐานเป็นนิตย์."

บทว่า **ปริจิตาย** ได้แก่ สะสมโดยรอบ คือ สะสมในทิศทั้งปวง คือ สะสมทั่วถึง. อธิบายว่า "ให้เจริญยิ่ง ๆ ."

บทว่า **สุสมารทฺธาย** ได้แก่ ปรารภดีพร้อม. อธิบายว่า "น้อมเข้าไปสู่ความเป็นผู้ชำนาญ."

สองบทว่า **น ปาปกํ สุปินํ**มีความว่า ไม่ฝันเห็นเฉพาะที่ลามกเท่านั้น, แต่ย่อมฝันเห็นที่ดี คือ ที่เป็นเหตุแห่งความเจริญ.

สองบทว่า **เทวตา รกฺขนฺติ**มีความว่า อารักขเทวดาทั้งหลายย่อมจัดตั้งการรักษาที่ชอบธรรม.

[๕๒๙] หลายบทว่า **ตุวฏํ จิตฺตํ สมาธิยติ**ได้แก่ จิตย่อมตั้งมั่น (เป็นสมาธิ) เร็ว.

สองบทว่า **อุตฺตรึ อปฺปฏิวิชฺฌนฺโต**มีความว่า เมื่อไม่กระทำ

ให้แจ้งซึ่งพระอรหัต ซึ่งยิ่งกว่าเมตตาฌานขึ้นไป คงเป็นเสขบุคคล หรือปุถุชนก็ตาม เมื่อทำกาลกิริยา ย่อมเป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก.

คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

เอกุตตริก วัณณนา มีพรรณนาหมวด ๑๑ เป็นที่สุด จบ.

[๔๓๐] อุโปสถาทิปุจฉาวิสัชชนา วัณณนา

วินิจฉัยในคำแก้คำถามทั้งหลายมีคำถามว่า "อะไรเป็นเบื้องต้นของอุโบสถกรรม" เป็นอาทิ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **สามคฺคี อาทิ** มีความว่า กายสามัคคีของภิกษุทั้งหลายผู้คิดว่า "จักทำอุโบสถ" แล้วชำระสีมา นำฉันทะและปาริสุทธิมา ประชุมกัน เป็นเบื้องต้นอุโบสถกรรม.

สองบทว่า **กิริยา มชฺเฌ**มีความว่า กิริยาที่กระทำบุพพกิจสวดปาฏิโมกข์ เป็นท่ามกลางของอุโบสถกรรม.

สองบทว่า **นิฏฺฐานํ ปริโยสานํ**มีความว่า ความจบปาฏิโมกข์ ดังนี้ว่า "ภิกษุทั้งหมดทีเดียว พึงเป็นผู้พร้อมเพรียง ชื่นชมยินดีด้วยดีอยู่ เป็นผู้ไม่วิวาทอยู่ ศึกษาในพระปาฏิโมกข์นั้น" เป็นที่สุด (ของอุโบสถกรรม).

หลายบทว่า **ปวารณากมฺมสฺส สามคฺคี**อาทิ มีความว่า กายสามัคคีของภิกษุทั้งหลายผู้คิดว่า "จักทำปวารณา " แล้วชำระสีมา นำฉันทะและปวารณามา ประชุมกัน เป็นเบื้องต้นของปวารณากรรม.

สองบทว่า **กิริยา มชฺเฌ**มีความว่า ปวารณาญัตติและปวารณากถาเป็นท่ามกลาง (ของปวารณากรรม).

คำของภิกษุผู้สังฆนวกะที่ว่า "ข้าพเจ้าเห็นอยู่ จักทำคืน" เป็น

ที่สุด (ของปวารณากรรม).

ภิกษุย่อมเป็นผู้ควรแก่กรรม ด้วยวัตถุใด; วัตถุนั้น ชื่อว่าวัตถุในกรรมทั้งหลาย มีตัชชนียกรรมเป็นต้น.

บุคคลที่ควรก่อวัตถุนั้น ชื่อว่าบุคคล.

สองบทว่า **กมฺมวาจา ปริโยสานํ**มีความว่า คำสุดท้ายแห่งกรรมวาจานั้น ๆ อย่างนี้ว่า "ตัชชนียกรรม อันสงฆ์ทำแล้ว แก่ภิกษุชื่อนี้ ควรแก่สงฆ์ เพราะเหตุนั้นจึงนิ่ง, ข้าพเจ้าทรงความนี้ไว้ด้วยอย่างนี้" เป็นที่สุดของกรรมทั้งหลาย มีตัชชนียกรรมเป็นต้น.

คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

พรรณนาอุโปสถาทิปุจฉาววิสัชชนา จบ.

[๕๓๑] อัตถวเสปกรณ วัณณนา

วินิจฉัยในอัตถเสปกรณ์ พึงทราบดังนี้ :-

ในคำว่า **ทส อตฺถวเส** เป็นต้น คำที่ควรกล่าว ได้กล่าวในวัณณนาแห่งปฐมปาราชิกแล้วแล.[๑]

ในบททั้งหลายมีบทว่า **ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ ตํ สงฺฆผาสุ**เป็นอาทิ บทต้น ๆ เป็นเนื้อความของบทหลัง ๆ.

ก็ด้วยทำให้เป็นบทตั้งทีละบท ในทุก ๑๐ บทประกอบ ๒๐ ครั้ง รวมร้อยบทนี้ใด ที่พระผู้มีพระภาคตรัสในคำว่า "อรรถร้อยหนึ่ง ธรรมร้อยหนึ่ง" เป็นต้น. พึงทราบอรรถร้อยหนึ่ง ด้วยอำนาจบทหลัง ๆ ในร้อยบทนั้น. พึงทราบอรรถร้อยหนึ่ง ด้วยอำนาจบทต้น ๆ.

อีกอย่างหนึ่ง สิกขาบทอันพระตถาคตทรงอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ เหล่าใด ทรงบัญญัติแล้ว แก่สาวกทั้งหลาย อำนาจประโยชน์ ๑๐ เหล่าใด อันข้าพเจ้าพรรณนาแล้ว ในอรรถกถาแห่งปฐมปาราชิกในหนหลัง โดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า "บรรดาอำนาจประโยชน์ ๑๐ นั้น ความเห็นชอบสงฆ์ คือ ความยอมรับคำว่า "ดีแล้ว พระเจ้าข้า" ดุจความยอมรับคำในที่มาว่า "ดีแล้ว เทวะ" ชื่อว่าสังฆสุฏฐุตา.

ก็ภิกษุใด ยอมรับคำของพระตถาคต, ความยอมรับคำนั้นของภิกษุนั้น ย่อมมี เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข สิ้นกาลนาน; เพราะ

๑. สมนฺต ปฐม. ๒๕๘.

เหตุนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงกระทำให้แจ้งซึ่งเนื้อความนี้ว่า "เราจักบัญญัติ เพื่อสงฆ์ยอมรับคำของเราว่า "ดีแล้ว พระเจ้าข้า" จักแสดงโทษในการที่ไม่ยอมรับ และอานิสงส์ในการที่ยอมรับก่อน จึงจะบัญญัติ, จักไม่บัญญัติกดขี่ด้วยหักหาญ" ดังนี้ จึงตรัสว่า "เพื่อความเห็นชอบของสงฆ์." พึงทราบอรรถร้อยหนึ่งเพราะอำนาจประโยชน์เหล่านั้น มาแล้วในคัมภีร์บริวารนี้ ๑๐ ครั้ง และพึงทราบธรรมร้อยหนึ่ง ด้วยอำนาจบทที่สองอรรถนั้น.

[๕๓๒] พึงทราบนิรุตติสองร้อยเหล่านี้ คือ ด้วยอำนาจแห่งนิรุตติที่ส่องอรรถ ร้อยนิรุตติ ด้วยอำนาจแห่งนิรุตติที่เป็นตัวธรรมดา ร้อยนิรุตติ.

และพึงทราบญาณสี่ร้อย คือ ร้อยญาณ ในร้อยอรรถ ร้อยญาณ ในร้อยธรรม สองร้อยญาณ ในสองร้อยนิรุตติ.

จริงอยู่ คำใดที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ร้อยอรรถ ร้อยธรรม สองร้อยนิรุตติ รวมเป็นสี่ร้อยญาณ มีในอำนาจประโยชน์ทีเป็นเหตุเริ่มทำ," คำนี้ ทรงอาศัยอรรถเป็นต้นนั้น ตรัสแล้ว ฉะนี้แล.

พรรณนาอัตถเสปกรณ์ จบ

มหาวัคควัณณนา

ในอรรถกถาวินัย ชื่อสมันตปาสาทิกา จบแล้ว

ด้วยประการฉะนี้.

[๕๓๓] ปฐมคาถาสังคณิกวัณณนา

บทคาถาว่า **เอกํสํ จีวรํ กตฺวา**มีความว่า ท่านกระทำจีวรเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง, อธิบายว่า "ห่มอุตตราสงค์เรียบร้อย."

บาทคาถาว่า **ปคฺคณฺหิตฺวาน อญฺชลึ**มีความว่า ยกอัญชลีอันรุ่งเรืองด้วยประชุมแห่งนิ้วทั้ง ๑๐.

บาทคาถาว่า **อาสึสมานรูโปว** ความว่า ดูเหมือนจะมุ่งหวัง.

บาทคาถาว่า **กิสฺส ตฺวํ อิธมาคโต**มีความว่า ท่านปรารถนาประโยชน์อะไร มาในที่นี้ เพราะเหตุไร ?

ใครกล่าวอย่างนี้ ? พระสัมมาสัมพุทธเจ้า. ตรัสอย่างนั้นกะใคร ? กะท่านพระอุบาลี. ท่านพระอุบาลี เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคทูลถามคาถานี้ว่า "(สิกขาบทที่ทรงบัญญัติ) ในวินัยทั้ง ๒ (ย่อมมาสู่อุทเทสในวันอุโบสถทั้งหลาย, สิกขาบทเหล่านั้น มีเท่าไร ? ทรงบัญญัติในนครเท่าไร ?) " ด้วยประการฉะนี้.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค ตรัสคำว่า "ปัญญาของท่านดี" เป็นต้น ทรงตอบคำถามนั้นของท่าน. มีนัยเหมือนกันทุกปัญหา.

พระอุบาลีเถระทูลถามปัญหาทั้งปวงเหล่านี้ ในพุทธกาล ด้วยประการฉะนี้. พระผู้มีพระภาคทรงตอบเอง. ส่วนในสังคีติกาล พระมหากัสสปเถระถาม, พระอุบาลีเถระตอบ.

บรรดาบทเหล่านั้น บาทคาถาว่า **ภทฺทโก เต อุมฺมงฺโค**

มีความว่า ปัญญาของท่านดี. จริงอยู่ ปัญญาเรียกว่า อุมมังคะ เพราะผุดขึ้นจากมืด คือ อวิชชาตั้งอยู่.

ศัพท์ว่า **ตคฺฆ เป็นนิบาต**ใช้ในอรรถคือเหตุ. ความว่า "ท่านถามเราเพราะเหตุใด, เพราะเหตุนั้น เราจักตอบแก่ท่าน."

อีกอย่างหนึ่ง ศัพท์ว่า **ตคฺฆ** เป็นนิบาต ใช้ในอรรถ คือยอมรับ. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคทรงรับคำ ด้วยคำว่า "เอาเถิด." นี้ จึงตรัสว่า "เราจักตอบ."

เฉพาะ ๓ สิกขาบทนี้ คือ "ติดไฟผิง, มือเปื้อนอามิส, น้ำล้างบาตรมีเมล็ดข้าวสุก, ทรงบัญญัติในภัคคชนบท.

สองบทว่า **ยนฺตฺวํ อปุจฺฉิมฺหา**มีความว่า [๕๓๔] ข้าพเจ้าได้ทูลถามปัญหาใดกะพระองค์.

บทว่าอกิตฺตยิ คือ พระองค์ได้ตรัสแล้ว.

บทว่า **โน** คือ แก่ข้าพเจ้า.

สองบทว่า **ตนฺตํ พฺยากตํ**มีความว่า คำใด ๆ อันข้าพเจ้าได้ทูลถามแล้ว คำนั้น ๆ อันพระองค์ได้ทรงแก้แล้ว.

บทว่า **อนญฺญถา** ความว่า มิได้ทรงแก้บ่ายเบี่ยงโดยประการอื่น.

[วิบัติ ๔]

ชื่อว่า สีลวิบัติ ย่อมไม่มีในปัญหาในคำว่า **"เย ทุฏฺฐุลฺลา สา สีลวิปตฺติ."** นี้ แม้โดยแท้, ถึงกระนั้น คำว่า **เย ทุฏฺฐุลฺลา**

ลา สีลวิปตฺตินี้ ท่านกล่าวแล้ว ด้วยความเป็นผู้ประสงค์จะแก้ทุฏฐุลลาบัติ.

จริงอยู่ ในวิบัติ ๔ ทุฏฐุลลาบัติ สงเคราะห์ด้วยวิบัติ ๑, อทุฏฐุลลาบัติ สงเคราะห์ด้วยวิบัติ ๓. เพราะเหตุนั้น ท่านกล่าวว่า **เย ทุฏฺฐุลฺลา สา สีลวิปตฺติ**แล้ว จึงกล่าวว่า "ปาราชิก สังฆาทิเสส เรียกว่า "สีลวิบัติ" เพื่อแสดงสีลวิบัตินั้นเอง โดยพิสดาร.

บัดนี้ ท่านกล่าวคำว่า **ถุลฺลจฺจยํ** เป็นอาทิ เพื่อแสดงอทุฏฐุลลาบัติ ด้วยอำนาจวิบัติ ๓.

ในคำเหล่านั้น คำว่า **โย จายํ อกฺโกสติ หสฺสาธิปฺปาโย**นี้ ท่านกล่าว เพื่อชี้วัตถุแห่งทุพภาสิต.

บทว่า **อพฺภาจิกฺขติ** มีความว่า เมื่อกล่าวว่า "ข้าพเจ้ารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วอย่างนั้น" ชื่อว่ากล่าวตู่.

หลายบทว่า **อยํ สา อาชีววิปตฺติสมฺมตา**มีความว่า ชื่อว่าอาชีววิบัติ ที่ประมวลด้วย ๖ สิกขาบทนี้ สมมติว่าวิบัติที่ ๔ ฉะนี้แล.

คำถามว่า **อทุฏฺฐุลฺลํ** นี้ เป็นอันเฉลยแล้ว ด้วยคำมีประมาณเท่านี้.

[ประมวลสิกขาบท]

บัดนี้ ท่านกล่าวคำว่า **เอกาทส** เป็นอาทิ เพื่อเฉลยปัญหาที่ว่า **เย จ ยาวตติยกา**. ก็เพราะปัญหาที่ว่า **เย จ ยาวตติยกา**นี้ ท่านเฉลยแล้วด้วยอำนาจ อย่างนี้ว่า "ยาวตติยกสิขาบท ๑๑,"

เพราะฉะนั้น ท่านจึงถามอันตราปัญหาเหล่าอื่น มีคำว่า "เฉทนก-สิกขาบทมีเท่าใด ?" เป็นอาทิ ด้วยอำนาจสืบต่อแห่งจำนวนนั่นเอง.

ท่านกล่าวว่า **ฉ เฉทนากานิ**เป็นอาทิ ก็เพื่อเฉลยอันตรา-ปัญหาเหล่านั้น. ในคำว่าเฉลยนั้น คำว่า "เภทนกสิกขาบท ๑ อุททาล-นกสิกขาบท ๑ สิกขาบท ๑๖ ที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติว่า "รู้อยู่" นี้แล ตรัสภายหลัง.

บทที่เหลือ ได้จำแนกไว้ในมหาวัคค์หมดแล้ว.

[๕๓๕] ก็ในคำที่ตรัสภายหลังนั้น สองบทว่า **เอกํ เภทนกํ** ได้แก่ สูจิฆรสิกขาบท.

สองบทว่า **เอกํ อุทฺทาสนกํ**ได้แก่ ตูโลนัทธมัญจปีฐ-สิกขาบท.

บทว่า **โสรส** ได้แก่ โสฬส (คือ ๑๖).

สองบทว่า **ชานนฺติ ปญฺญตฺตา**ได้แก่ สิกขาบทที่ตรัสอย่างนี้ว่า "รู้อยู่" ทรงบัญญัติแล้ว.

สิกขาบทเหล่านั้น พึงทราบอย่างนี้ คือ :-

ภิกษุรู้อยู่ น้อมลาภที่เขาน้อมไปจะถวายสงฆ์มาเพื่อตน, รู้อยู่ สำเร็จการนอนเบียดภิกษุผู้เข้าไปก่อน, รู้อยู่ น้ำมีตัวสัตว์ รดเอง ก็ตาม ใช้ให้รดก็ตาม ซึ่งหญ้าหรือดิน, รู้อยู่ ฉันบิณฑบาต อันภิกษุณีแนะนำให้ถวาย, รู้อยู่ มุ่งหมายจะยกโทษ พอเธอฉันแล้ว เป็นปาจิตตีย์, รู้อยู่ บริโภคน้ำมีตัวสัตว์, รู้อยู่ ฟื้นอธิกรณ์ที่ตัดสิน

เสร็จแล้วโดยธรรม, รู้อยู่ ปิดอาบัติชั่วหยาบ, รู้อยู่ ยังบุคคลมีปีหย่อน ๒๐ ให้อุปสมบท, รู้อยู่ ชักชวนแล้ว เดินทางสายเดียวกันกับพวกเกวียนพวกต่างที่เป็นโจร, รู้อยู่ กินร่วมก็ดี ... กับภิกษุผู้กล่าวอย่างนั้น ยังไม่ได้ทำธรรมอันสมควร, รู้อยู่ เกลี้ยกล่อมสมณุทเทสผู้ถูกให้นาสนะแล้วอย่างนั้น, รู้อยู่ น้อมลาภที่เขาน้อมไปจะถวายสงฆ์มาเพื่อบุคคล, ภิกษุณี รู้อยู่ ไม่โจทด้วยตนเอง ซึ่งภิกษุณีผู้ล่วงธรรมถึงปาราชิก, รู้อยู่ ว่าสตรีเป็นนางโจร อันชนทั้งหลายรู้ว่าต้องโทษประหาร ไม่บอก, รู้อยู่ ไม่บอกก่อน เข้าไปสู่อารามที่มีภิกษุ.

[จำแนกสิกขาบท]

บัดนี้ ท่านจะเฉลยปัญหาแรกนี้ว่า สาธารณํ อสาธารณํจึงกล่าวคำว่า **วีสํ เทฺว สตานิ**เป็นอาทิ.

บรรดาสิกขาบทที่ทั่วไปและไม่ทั่วไปเหล่านั้น วินิจฉัยในสิกขาบททั้งหลายที่ไม่ทั่วไปด้วยเหล่าภิกษุณี พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **ฉ สงฺฆาทิเสสา**ได้แก่ สุกกวิสัฏฐิสิกขาบท ๑ กายสังสัคคสิกขาบท ๑ ทุฏฐุลลวาจสิกขาบท ๑ อัตตกามปาริจริยสิกขาบท ๑ กุฏิการสิกขาบท ๑ วิหารสิกขาบท ๑.

สองบทว่า **เทฺวอนิจเตหิ อฏฺฐิเม**ได้แก่ สิกขาบทเหล่านี้รวมเป็น ๘ กับอนิยต ๒ สิกขาบท.

สองบทว่า **นิสฺสคฺคิยา ทฺวาทส**ได้แก่ สิกขาบท ๑๒ เหล่านี้

คือ "จีวรโธวนะ ๑ จีสรปฏิคคหะ ๑ โกเสยยะ ๑ สุทธกาฬกะ ๑ เทวภาคะ ๑ ฉัพพัสสะ ๑ นิสีทนสันถัต ๑ โลมสิกขาบท ๒ ปฐมปัตตะ ๑ วัสสิกสาฎิกะ ๑ อารัญญกะ คือ สาสังกะ ๑."

[๕๓๖] สองบทว่า **ทฺวาวีสติ ขุทฺทกา**ได้แก่สิกขา ๑๑ ที่ประกาศแล้วในขุททกกัณฑ์ เหล่านี้ คือ "ภิกขุนีวัคค์ทั้งสิ้น ปรัมปรโภชนสิกขาบท, อนติริตตสิกขาบท, อภิหัฏฐุปวารณาสิกขาบท, ปณีตโภชนสิกขาบท, อเจลกสิกขาบท, โอนวีสติวัสสสิกขาบท, ทุฏฐุลลัจฉาทนสิกขาบท, มาตุคามสังวิธารสิกขาบท, อนิกขันตราชกสิกขาบท, ไม่บอกลาภิกษุที่มีอยู่ เข้าบ้านในวิกาล, นิสิทนสิกขาบท, วัสสิกสาฏิกสิขาบท.

วินิจฉัยแม้ในสิกขาบทที่ไม่ทั่วไป ด้วยภิกษุทั้งหลาย พึงทราบดังนี้ :-

หลายบทว่า **สงฺฆมฺหา ทส นิสฺสเร**ได้แก่ สิกขาบทที่ตรัสไว้ในวิภังค์อย่างนี้ว่า "๑๐ สิกขาบท อันสงฆ์พึงขับออกจากหมู่." แต่ ๑๐ สิกขาบท มาในมาติกาอย่างนี้ว่า "สังฆาทิเสสทีต้องขับเสีย."

สองบทว่า **นิสฺสคฺคิยานิ ทวาทส**ได้แก่ นิสสัคคีย์ที่ทรงจำแนกไว้ในภิกาขุนีวิภังค์เท่านั้น.

แม้ขุททกสิกขาบท ก็ได้แก่ ขุททกสิกขาบทที่ทรงจำแนกในภิกขุนีวิภังค์นั้นเอง.

ปาฏิเทสนียะ ๘ ก็เหมือนกัน. สิกขา ๑๓๐ ของพวกภิกษุณี ไม่

ทั่วไปด้วยภิกษุทั้งหลายอย่างนี้.

ในตอนที่แก้สิกขาบทที่ทั่วไปนี้ คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

[กองอาบัติที่ระงับไม่ได้]

บัดนี้ พระอุบาลีเถระ เมื่อจะแก้ปัญหานี้ว่า "ก็กองอาบัติเป็นต้น อันท่านจำแนก ย่อมระงับด้วยสมถะเหล่าใด ?" ดังนี้ จึงกล่าวว่า "บุคคลผู้พ่ายแพ้ ๘ พวกแล" เป็นอาทิ.

บรรดาเหล่านั้น ท่านแสดงข้อที่บุคคลผู้พ่าย ๘ พวกนั้นเป็นผู้มีภัยเฉพาะหน้า ด้วย บทว่า **ทุราสทา** นี้.

จริงอยู่ ผู้พ่ายเหล่านั่น เป็นรากะงูเห่าเป็นต้น ยากที่จะเข้าใกล้ คือยากที่จะเข้าเคียง ยากที่จะเข้าหา อันบุคคลเกี่ยวข้องอยู่ย่อมเป็นไปเพื่อตัดรากเง่า.

บทว่า **ตาลวตฺถุสมูปมา** มีความว่า เปรียบสมด้วยการถอนต้นตาลหมดทั้งต้น กระทำให้เป็นสักว่าวัตถุแห่งตาล. ต้นตาลที่บุคคลกระทำให้เป็นสักว่าวัตถุ เป็นต้นไม้ที่กลับคืนเป็นปกติอีกไม่ได้ฉันใด บุคคลผู้พ่าย ๘ พวกนั้น ย่อมเป็นผู้กลับคืนเป็นปกติอีกไม่ได้ฉันใด

พระอุบาลีเถระ ครั้นแสดงอุปมาที่ทั่วไปอย่างนี้แล้ว จะแสดงอุปมาซึ่งกล่าวเฉพาะสำหรับผู้หนึ่ง ๆ อีก จึงกล่าวว่า "เปรียบเหมือนใบไม้เหลือง" เป็นอาทิ.

[๕๓๗] บาทคาถามว่า **อวิรูฬฺหิ ภวนฺติ เต** มีความว่า ใบไม้เหลืองเป็นอาทิเหล่านั่น เป็นของมีอันไม่งอกงาม โดยความเป็นของ

เขียวสดอีกเป็นต้น เป็นธรรมดาฉันใด, แม้บุคคลผู้พ่ายทั้งหลาย ก็ฉันนั้น ย่อมเป็นผู้ไม่งอกงามโดยความเป็นผู้มีศีลตามปกติอีกเป็นธรรมดา.

ในคำว่า "ก็กองอาบัติเป็นต้น อันท่านจำแนก ย่อมระงับด้วยสมถะเหล่าใด" นี้ คำอย่างนี้ว่า "กองอาบัติเป็นต้น อันท่านจำแนก คือ ปาราชิก ๘ เหล่านี้ก่อน ย่อมไม่ระงับด้วยสมถะเหล่าใด ๆ " เป็นอันแสดงแล้ว ด้วยคำมีประมาณเท่านี้.

[กองอาบัติที่ระงับได้]

ส่วนคำว่า **เตวีสํ สงฺฆาทิเสนา**เป็นอาทิ ท่านกล่าวแล้ว เพื่อแสดงอาบัติเครื่องจำแนกเป็นต้นที่ระงับได้.

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **ตีหิ สมเถหิ**นี้ เป็นคำกล่าวครอบสมถะทั้งหมด.

จริงอยู่ สังฆาทิเสส ย่อมระงับด้วยสมถะ ๒ เท่านั้น, หาระงับด้วยติณวัตถารกสมถะไม่, ที่เหลือย่อมระงับด้วยสมถะทั้ง ๓.

คำว่า **เทฺว อุโปสถา เทฺว ปวารณา** นี้ ท่านกล่าวด้วยอำนาจภิกษุและภิกษุณี, จริงอยู่ คำนั่นท่านกล่าวแล้วด้วยอำนาจแสดงสักว่าส่วนอันท่านจำแนกเท่านั้น หาได้กล่าวด้วยอำนาจการระงับด้วยสมถะทั้งหลายไม่.

จริงอยู่ ส่วนอันท่านจำแนก อธิบายว่า ส่วนที่ควรแจกออก ๔ แม้เหล่านี้ คือ "ภิกขุอุโบสถ ภิกขุณีอุโบสถ ภิกขุปวารณา

ิภิกขุณีปวารณา."

สองบทว่า **จตฺตาริ กมฺมานิ**ได้แก่ อุโบสถกรรม มีที่เป็นวรรคโดยอธรรมเป็นอาทิ.

หลายบทว่า **ปญฺเจว อุทฺเสา จตุโร ภวนฺติ อนญฺญถา** มีความว่า, อุทเทสของภิกษุมี ๕ ของภิกษุณีมี ๔ โดยประการอื่น ไม่มี.

พึงทราบส่วนจำแนกแม้อื่นอีกเหล่านี้ คือ กองอาบัติมี ๗ อธิกรณ์มี ๔, ก็ส่วนจำแนกเหล่านี้ ย่อมระงับด้วยสมถะทั้งหลาย, เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวคำว่า **สตฺตหิ สมเถหิ**เป็นอาทิ.

อีกประการหนึ่ง อาบัติเหล่าใด อาศัยส่วนจำแนกแม้เหล่านี้แล คือ "อุโบสถ ๒ ปวารณา ๒ กรรม ๔ อุทเทส ๕ อุทเทส ๔ มี, อุทเทสโดยประการอื่น ไม่มี." ๕๓๘ เกิดขึ้นโดยนัยเป็นต้นว่า **นสฺสนฺเต เต วินสฺสนฺเต เต,** อาบัติเหล่านั้น ย่อมระงับด้วยสมถะทั้งหลาย มีประการดังกล่าวแล้วนั่นแล, เพราะเหตุนั้น ส่วนจำแนกเหล่านั้น อันบัณฑิตพึงทราบว่า "ท่านกล่าวแล้ว เพื่อแสดงความระงับอาบัติทั้งหลายที่มีส่วนจำแนกนั้นเป็นมูลบ้าง."

สองบทว่า **กิจฺจํ เอเกน**มีความว่า กิจจาธิกรณ์ ย่อมระงับด้วยสมถะเดียว.

[วิเคราะห์ปาราชิก]

พระอุบาลี ครั้นแก้ปัญหาทั้งปวงตามลำดับแห่งคำถามอย่างนี้แล้ว บัดนี้ จะแสดงเพียงคำอธิบายเฉพาะอย่าง แห่งกองอาบัติที่ประมวล

ไว้ในคำว่า **อาปตฺติกฺขนฺธา จ ภวนฺติ สตฺต**จึงกล่าวคำว่า **ปาราชิกํ** เป็นอาทิ.

บรรดาคาถาเหล่านั้น คาถาที่ ๑ ว่า **ปาราชิกํ** เป็นต้น มีเนื้อความดังต่อไปนี้ :-

บรรดาบุคคลปาราชิก อาบัติปาราชิก และสิกขาบทปาราชิก ชื่ออาบัติปาราชิกนี้ใด อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว. บุคคลผู้ต้องอาบัติปาราชิกนั้น ย่อมเป็นผู้พ่าย คือ ถึงความแพ้ เป็นผู้เคลื่อน ผิด ตก อันความละเมิดทำให้ห่างจากสัทธรรม. เมื่อบุคคลนั้นไม่ถูกข้อออก (จากหมู่) ก็ไม่มีสังวาสต่างโดยอุโบสถและปวารณา เป็นต้นอีก. ด้วยเหตุนั้น ปาราชิกนั่น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอย่างนั้น คือ เพราะเหตุนั้น อาบัติปาราชิกนั่น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "ปาราชิก."

ก็ในบทว่า **ปาราชิกํ** นี้ มีความสังเขป ดังนี้ :-

บุคคลย่อมเป็นผู้พ่ายด้วยอาบัติปาราชิกนั้น เพราะเหตุนั้น อาบัติปาราชิกนั่น ท่านจึงกล่าวว่า "ปาราชิก."

[วิเคราะห์สังฆาทิเสส]

คำว่า **สงฺโฆว เทติ ปริวาสํ**เป็นอาทิ ท่านกล่าวแล้ว เพื่อแสดงแต่เนื้อความเท่านั้น ไม่เอื้อเฟื้อพยัญชนะ แม้ในคาถาที่ ๒.

ก็ในบทว่า **สงฺฆาทิเสโส** เป็นอาทินี้ มีเนื้อความดังต่อไปนี้ :-

การออกจากอาบัตินั้นใด ของภิกษุผู้ต้องอาบัตินี้แล้วใคร่จะออก

สงฆ์ อันภิกษุนั้นพึงปรารถนา ในกรรมเบื้องต้นแห่งการออกจาก อาบัตินั้น เพื่อประโยชน์แก่การให้ปริวาส และในกรรมที่เหลือจาก กรรมเบื้องต้น คือในท่ามกลาง เพื่อประโยชน์แก่การให้มานัตต์ หรือเพื่อประโยชน์แก่การให้มานัตต์กับมูลายปฏิกัสสนะ และในที่สุด เพื่อประโยชน์แก่อัพภาน. ก็ในกรรมทั้งหลายมีปริวาสกรรมเป็นต้นนี้ กรรมแม้อย่างหนึ่ง เว้นสงฆ์เสีย อันใคร ๆ ไม่อาจทำได้ ฉะนี้แล.

สงฆ์อันภิกษุพึงปรารถนาในกรรมเบื้องต้น และในกรรมที่เหลือ แห่งกองอาบัตินั้น เหตุนั้น กองอาบัตินั้น ชื่อว่าสังฆาทิเสส.

[วิเคราะห์อนิยต]

[๕๓๙] เนื้อความแห่งคาถาที่ ๓ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **อนิยโต น นิยโต** มีความว่า เพราะไม่แน่ กอง อาบัตินี้ จึงได้ชื่อว่าอนิยต.

คำที่ว่า "ไม่แน่" นี้ มีอะไรเป็นเหตุ ? เพราะสิกขาบทนี้ ปรับ อาบัติไม่จำกัดส่วนอันเดียว. อธิบายว่า "สิกขาบทนี้ ปรับอาบัติ โดยส่วนอันเดียวไม่ได้.

สิกขาบทนี้ ปรับอาบัติโดยส่วนเดียวไม่ได้อย่างไร ? อย่างนี้

บรรดาฐานะ ๓ ฐานะอันใดหนึ่ง อันพระวินัยธรพึงปรับ.

จริงอยู่ ท่านกล่าวไว้ใสอนิยตสิกขาบทนั้นว่า "ภิกษุนั้น อัน พระวินัยธรพึงปรับด้วยธรรม๓ อย่างใดอย่างหนึ่ง." เพราะเหตุนั้น กองอาบัตินั้น ท่านจึงกล่าวว่า อนิยต คือ กล่าวว่า ไม่แน่.

เหมือนอย่างว่า บรรดาฐานะ ๓ ฐานะอันใดอันหนึ่ง ท่านกล่าวในกองอาบัตินั้น กองอาบัติ ชื่อว่าอนิยต ฉันใด, บรรดาฐานะ ๒ ฐานะอันใดอันหนึ่ง ท่านกล่าวในกองอาบัติใด กองอาบัติแม้นั้น ก็ชื่อว่าอนิยตเหมือนกัน ฉันนั้น.

[วิเคราะห์ถุลลัจจัย]

เนื้อความแห่งคาถาที่ ๔ พึงทราบดังนี้ :-

บาทคาถาว่า **อจฺจโย เตน สโม นตฺถิ** มีความว่า บรรดาโทษที่เป็นเทสนาคามี โทษที่ล่ำ เสมอด้วยถุลลัจจัยนั้นไม่มี ด้วยเหตุนั้น ความละเมิดนั้น ท่านจึงเรียกอย่างนั้น. อธิบายว่า "ความละเมิดนั้น ท่านเรียกว่าถุลลัจจัย เพราะเป็นโทษล่ำ."

[วิเคราะห์นิสสัคคีย์]

เนื้อความแห่งคาถาที่ ๕ พึงทราบดังนี้ :-

หลายบทว่า **นิสฺสชฺชิตฺวา ยํ เทเสติ เตเนตํ**มีความว่า ความละเมิดนั้น ท่านเรียกนิสสสัคคิยะ เพราะต้องสละแล้วจึงแสดง.

[วิเคราะห์ปาจิตตีย์]

เนื้อความคาถาที่ ๖ พึงทราบดังนี้ :-

บทคาถาว่า **ปาเตติ กุสลํ ธมฺมํ** มีความว่า ความละเมิดนั้น ยังกุศลจิตกล่าวคือกุศลธรรม ของบุคคลผู้แกล้งต้องให้ตกไป เพราะเหตุนั้น ความละเมิดนั้น ชื่อว่ายังจิตให้ตกไป เพราะฉะนั้น ความละเมิดนั้น ชื่อว่าปาจิตติยะ.

ก็ปาจิตติยะใด ย่อมยังจิตให้ตกไป, ปาจิตติยะนั้น ย่อมผิดต่ออริยมรรค และย่อมเป็นเหตุแห่งความลุ่มหลงแห่งจิต. เพราะเหตุนั้น คำว่า "ผิดต่ออริยมรรค" และคำว่า "เป็นเหตุแห่งความลุ่มหลงแห่งจิต" ท่านจึงกล่าวแล้ว.

[วิเคราะห์ปาฏิเทสนียะ]

ในปาฏิเทสนียคาถาทั้งหลาย คำว่า "ภิกษุเป็นผู้ไม่มีญาติ" เป็นอาทิ ท่านกล่าวแล้ว เพื่อแสดงความกระทำความเป็นธรรมที่น่าติ ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสว่า "แน่ะเธอ ฉันต้องธรรมที่น่าติ." ก็อาบัตินั้น ท่านเรียกว่า ปาฏิเทสนียะ เพราะจะต้องแสดงคืน.

[วิเคราะห์ทุกกฏ]

เนื้อความแห่งทุกกฏคาถา พึงทราบดังนี้ :-

คำว่า "ผิด แย้ง พลาด" นี้ทั้งหมด เป็นคำยักเรียก ทุกกฏที่กล่าวไว้ในคำนี้ว่า **ยญฺจ ทุกฺกฏํ**.

[๕๔๐] จริงอยู่ กรรมใด อันบุคคลทำไม่ดี หรือทำผิดรูป กรรมนั้น ชื่อว่าทุกกฏ. ก็ทุกกฏนั้นแล ชื่อว่าผิด เพราะเหตุที่ไม่ทำตามประการที่พระศาสดาตรัส ชื่อว่าแย้ง เพราะเป็นไปแย้งกุศล ชื่อว่าพลาด เพราะไม่ย่างขึ้นสู่ข้อปฏิบัติในอริยมรรค.

ส่วนคำว่า **ยํ มนุสฺโส กเร**นี้ แสดงข้อควรเปรียบในทุกกฏนี้.

เนื้อความแห่งคำนั้นว่า "มนุษย์ในโลก ทำบาปใด ในที่แจ้งหรือในที่ลับ, บัณฑิตทั้งหลายประกาศบาปนั้นว่า "ทุกกฏ" ฉันใด,

ทุกกฏแม้นี้ ก็ฉันนั้น ชื่อว่า บาป เพราะเป็นกรรมลามก อัน พระพุทธเจ้าทรงเกลียด เพราะเหตุนั้น พึงทราบว่า "ทุกกฏ."

[วิเคราะห์ทุพภาสิต]

เนื้อความแห่งทุพภาสิตคาถา พึงทราบดังนี้ :-

บาทคาถาว่า **ทุพฺภาสิตํ ทุราภฏฺฐํ**มีความว่า บทใดอันภิกษุ กล่าว คือพูด เจราจรชั่ว เหตุนั้น บทนั้น ชื่อว่าอันภิกษุกล่าวชั่ว : อธิบายว่า "บทใดอันภิกษุกล่าวชั่ว บทนั้น เป็นทุพภาสิต."

มีคำที่จะพึงกล่าวให้ยิ่งน้อยหนึ่ง ; ความว่า "อนึ่ง บทใด เศร้า หมอง บทนั้น เป็นบทเศร้าหมอง เพราะเหตุใด ; อนึ่ง วิญญูชน ทั้งหลาย ย่อมติ เพราะเหตุใด ; อธิบายว่า "ท่านผู้รู้แจ้งทั้งหลาย ติบทนั้น เพราะเหตุใด."

บาทคาถาว่า **เตเนตํ อิติ วุจฺจติ**มีความว่า เพราะความ เป็นบทเศร้าหมอง และแม้เพราะความติแห่งวิญญูชนนั้น บทนั้น ท่าน ย่อมกล่าวอย่างนั้น คือ บทนั้น ท่านกล่าวว่า **ทุพฺภาสิตํ**.

[วิเคราะห์เสขิยะ]

เนื้อความแห่งเสขิยคาถา พึงทราบดังนี้ :-

พระอุบาลีเถร แสดงความที่พระเสขะมี โดยนัยมีคำว่า **อาทิ เจตํ จรณญฺจ** เป็นต้น เพราะเหตุนั้น ในบทว่า เสขิยํนี้ จึงมีเนื้อ ความสังเขปดังนี้ว่า "นี้เป็นข้อควรศึกษาของพระเสขะ."

คำว่า **ปาราชิกนฺติ ยํ วุตฺตํ**เป็นอาทินี้ พึงทราบว่า ท่านกล่าว

เพื่อแสดงเนื้อความ ที่มิได้สงเคราะห์ด้วยปัญหาที่ว่า **ครุกลหุกญฺจาปิ** เป็นต้น แต่สงเคราะห์ด้วยคำอ้อนวอนนี้ว่า **หนฺท วากฺยํ สุโณม เต** (เอาเถิด เราจะฟังคำของท่าน).

[อุปมาแห่งอาบัติอนาบัติ]

แม้ในบทว่า **ฉนฺนมติวสฺสติ** เป็นต้น ก็นัยนี้แล.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ฉนฺนมติวสฺสติ** มีความว่า เรือนที่มิได้มุงด้วยเครื่องมุงมีหญ้าเป็นต้น ย่อมเปียกก่อน. แต่เรือนกล่าวคืออาบัตินี้ อันภิกษุปิดไว้แล้ว ย่อมเปียก.

จริงอยู่ ภิกษุเมื่อปิดอาบัติแรกไว้ ย่อมต้องอาบัติอื่นใหม่.

สองบทว่า **วิวฏํ นาติวสฺสติ** มีความว่า เรือนที่ไม่เปิด คือมุงดีแล้ว ย่อมไม่เปียกฝนก่อน. ๕๔๑ แต่เรือนกล่าวคืออนาบัตินี้ อันภิกษุเปิดแล้ว ย่อมไม่เปียก.

จริงอยู่ ภิกษุเมื่อเปิดเผยอาบัติแรก แสดงอาบัติที่เป็นเทสนาคามินีเสีย ออกจากอาบัติที่เป็นวุฏฐานคามินีเสีย ย่อมประดิษฐานในส่วนหมดจด. เมื่อสำรวมต่อไป ย่อมไม่ต้องอาบัติอื่น.

บาทคาถาว่า **ตสฺมา ฉนฺนํ วิวเรถ** มีความว่า เพราะเหตุนั้น เมื่อแสดงอาบัติที่เป็นเทศนาคามินี และออกจากอาบัติที่เป็นวุฏฐานคามินี ชื่อว่าเปิดเผยอาบัติที่ปิดไว้.

บาทคาถาว่า **เอวนฺตํ นาติวสฺสติ** มีความว่า ก็เรือนกล่าวคืออาบัตินั่น อันภิกษุเปิดเผยแล้วอย่างนั้น ย่อมไม่เปียก.

บาทคาถาว่า **คติ มิคานํ ปวนํ** มีความว่า ป่าใหญ่ คือป่าที่หนาแน่นด้วยต้นไม้เป็นต้น เป็นคติ คือเป็นที่พึ่งของมฤคทั้งหลายผู้อันพาลมฤคมีเสือโคร่งเป็นอาทิให้ล้มในกลางแจ้ง. มฤคเหล่านั้น ถึงป่านั้นแล้ว ย่อมโล่งใจ. โดยนัยนี้แล อากาศเป็นทางไปของเหล่าปักษี, ความเสื่อมเป็นคติของธรรมทั้งหลาย คือว่า ความพินาศเป็นทางของสังขตธรรมแม้ทั้งปวง เพราะอรรถว่าต้องถึงเข้าแน่.

จริงอยู่ สังขตธรรมเหล่านี้ จะไม่ถึงความพินาศ สามารถทนอยู่หามิได้. ส่วนนิพพานดำรงอยู่แม้นาน เป็นคติของพระอรหันต์, อธิบายว่า "อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ เป็นทางไปด้ายเดียวของพระ-อรหันตขีณาสพ."

ปฐมคาถาสังคณิก วัณณนา จบ.

[๕๔๒] อธิกรณเภทวัณณนา

[รื้อสมถะด้วยรื้ออธิกรณ์]

วินิจฉัยในอธิกรณเภท พึงทราบดังนี้ :-

พระอุบาลีเถระ ครั้นกล่าวรื้ออธิกรณ์ว่า "การรื้อ ๑๐ เหล่านี้" แล้ว ได้กล่าวว่า "เมื่อรื้อวิวาทาธิกรณ์ ย่อมรื้อสมถะเท่าไร ?" เป็นอาทิ เพื่อแสดงการรื้อสมถะ เพราะรื้ออธิกรณ์อีก.

ในบทเหล่านั้น หลายบทว่า **วิวาทาธิกรณํ อุกฺโกเฏนฺโต เทฺว สมเถ อุกฺโกเฏติ** มีความว่า ย่อมรื้อ คือปฏิเสธค้านสมถะ ๒ นี้ คือ สัมมุขาวินัย ๑ เยภุยยสิกา ๑.

หลายบทว่า **อนุวาทาธิกรณํ อุกฺโกเฏนฺโต จตฺตาโร** มีความว่า ย่อมรื้อสมถะ ๔ เหล่านี้ คือ "สัมมุขวินัย สติวินัย อมูฬหวินัย ตัสสปาปิยสิกา."

หลายบทว่า **อาปตฺตาธิกรณํ อุกฺโกเฏนฺโต ตโย** ได้แก่ ย่อมรื้อสมถะ ๓ นี้ คือ "สัมมุขาวินัย ปฏิญญาตกรณะ ติณวัตถารกะ."

หลายบทว่า **กิจฺจาธิกรณํ อุกฺโกเฏนฺโต เอกํ**มีความว่า ย่อมรื้อสมถะ ๑ นี้ คือ สัมมุขาวินัย.

[การรื้อ ๑๒]

บรรดาการรื้อ ๑๒ ในวาระที่ตอบคำถามว่า "การรื้อมีเท่าไร ?" เป็นอาทิ การรื้อ ๓ ก่อน มีอาทิคือ "กรรมที่สงฆ์ยังไม่ได้ทำ" ย่อม

ได้ในอนุวาทาธิกรณ์ที่ ๒ โดยพิเศษ.

การรื้อสมถะ ๓ มีอาทิคือ "อธิกรณ์ที่สงฆ์ยังมิได้ชำระ" ย่อมได้ในวิวาทาธิกรณ์ที่ต้น.

การรื้อสมถะ ๓ มีอาทิคือ "อธิกรณ์ที่สงฆ์ยังมิได้วินิจฉัย" ย่อมได้ในอาปัตตาธิกรณ์ที่ ๓.

การรื้อ ๓ มีอาทิคือ "อธิกรณ์ที่สงฆ์ยังมิได้ระงับ" ย่อมได้ในกิจจาธิกรณ์ที่ ๔.

อีกประการหนึ่ง การรื้อแม้ทั้ง ๑๒ ย่อมได้ในอธิกรณ์แต่ละอย่างแท้.

[อาการ ๑๐ แห่งการรื้อ]

[๕๔๓] หลายบทว่า **ตตฺถชาจกํ อธิกรณํ อุกฺโกเฏติ** มีความว่า ในวัดใด มีอธิกรณ์ เพื่อต้องการบริขารมีบาตรและจีวรเป็นต้นเกิดขึ้น โดยนัยมีอาทิว่า "บาตรของข้าพเจ้า ภิกษุนี้ถือเอาเสีย, จีวรของข้าพเจ้า ภิกษุนี้ถือเอาเสีย," พวกภิกษุเจ้าอาวาสประชุมกันในวัดนั้นเอง ไกล่เกลี่ยพวกภิกษุผู้เป็นข้าศึกแก่ตน ให้ยินยอมว่า "อย่าเลย ผู้มีอายุ" แล้วให้อธิกรณ์ระงับ ด้วยวินิจฉัยนอกบาลีแท้ ๆ. นี้ชื่อว่าอธิกรณ์เกิดในที่นั้น. อธิกรณ์นั้นระงับแล้ว เฉพาะด้วยวินิจฉัยแม้ใด วินิจฉัยแม้นั้น เป็นสมถะอันหนึ่งแท้. เป็นปาจิตตีย์ แม้แก่ภิกษุผู้รื้ออธิกรณ์นี้.

สองบทว่า **ตตฺถชาตกํ วูปสนฺตํ** มีความว่า ก็ถ้าว่า ภิกษุ

ทั้งหลายผู้เจ้าถิ่น ไม่สามารถให้อธิกรณ์นั้นระงับได้ไซร้. ที่นั้น ภิกษุอื่นเป็นพระเถระผู้ทรงวินัยมาถามว่า "อาวุโส ทำไมอุโบสถหรือปวารณาในวัดนี้ จึงงดเสีย ?" และเมื่อภิกษุเหล่านั้นเล่าอธิกรณ์นั้นแล้ว จึงวินิจฉัยอธิกรณ์นั้น ด้วยสูตร โดยขันธกะและบริวาร ให้ระงับเสีย. อธิกรณ์นี้ ชื่อว่าเกิดในที่นั้นระงับแล้ว. คงเป็นปาจิตตีย์แม้แก่ภิกษุผู้รื้ออธิกรณ์นั่น.

บทว่า **อนฺตรามคฺเค** มีความว่า หากว่า ภิกษุผู้เป็นข้าศึกแก่ตนเหล่านั้นกล่าวว่า "เราไม่ยอมตกลงในคำตัดสินของพระเถระนี้, พระเถระนี้ ไม่ฉลาดในวินัย, พระเถระทั้งหลาย ผู้ทรงวินัยอยู่ในบ้านชื่อโน้น, เราจักไปตัดสินกันที่บ้านนั้น" ดังนี้ กำลังไปกัน ในระหว่างทางนั่นเอง กำหนดเหตุได้ จึงตกลงกันเสียเอง หรือภิกษุเหล่าอื่น ยังภิกษุเหล่านั้นให้ตกลงกันได้; อธิกรณ์แม้นี้เป็นอันระงับแท้. ภิกษุใดรื้ออธิกรณ์ในระหว่างทางที่ระงับอย่างนี้, คงเป็นปาจิตตีย์แม้แก่ภิกษุนั้น.

สองบทว่า **อนฺตรามคฺเค วูปสนฺตํ** มีความว่า อนึ่ง อธิกรณ์เป็นอันระงับ ด้วยความยินยอมกะกันและกันเอง หรือด้วยการที่ภิกษุผู้เป็นสภาคกันให้ตกลงกันเสีย หามิได้เลย.

ก็แต่ว่า [๕๔๔] พระวินัยธรรูปหนึ่งเดินสวนทางมา เห็นแล้วถามว่า "ผู้มีอายุ พวกท่านจะไปไหนกัน ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นตอบว่า "ไปบ้านชื่อโน้น ด้วยเหตุชื่อนี้" จึงกล่าวว่า "อย่าเลย

ผู้มีอายุ จะมีประโยชน์อะไร ด้วยไปที่นั้น ?" แล้วยังอธิกรณ์นั้น ให้ระงับ โดยธรรม โดยวินัย ในที่นั้นเอง, นี้ชื่อว่าอธิกรณ์ระงับในระหว่างทาง. คงเป็นปาจิตตีย์ แม้แก่ภิกษุผู้รื้ออธิกรณ์นั่น.

สองบทว่า **ตตฺถ คตํ** มีความว่า ก็ถ้าว่า ภิกษุเหล่านั้น แม้อันพระวินัยธรกล่าวอยู่ว่า "อย่าเลย ผู้มีอายุ จะมีประโยชน์อะไร ด้วยไปที่นั่น ?" ตอบว่า "เราจักไปให้ถึงการตัดสินในที่นั้นเอง" ไม่เอื้อเฟื้อถ้อยคำของพระวินัยธร คงไปจนได้, ครั้นไปแล้ว บอกเนื้อความนั่น แก่พวกภิกษุผู้เป็นสภาคกัน. สภาคภิกษุทั้งหลายห้ามปรามว่า "อย่าเลย ผู้มีอายุ ขึ้นชื่อวา การประชุมสงฆ์เป็นการหนัก" แล้ว ให้พากันนั่นวินิจฉัยให้ตกลงกันในที่นั้นเอง, อธิกรณ์แม้นี้ ย่อมเป็นอันระงับแท้. ภิกษุใดรื้ออธิกรณ์ไปในที่นั้น ซึ่งระงับแล้วอย่างนี้, คงเป็นปาจิตตีย์แม้แก่ภิกษุนั้น.

หลายบทว่า **ตตฺถ คตํ วูปสนฺตํ** มีความว่า อนึ่ง อธิกรณ์นั้น เป็นอันระงับ ด้วยกิริยาที่ให้ตกลงกันของสภาคภิกษุทั้งหลาย ก็หามิได้แล.

ก็แต่ว่า พระวินัยธรทั้งหลาย ให้ระงับอธิกรณ์นั้นซึงให้ประชุมสงฆ์ บอกในท่ามกลางสงฆ์, นี้ชื่อว่าอธิกรณ์ไปในที่นั้นระงับแล้ว. คงเป็นปาจิตตีย์ แม้แก่ภิกษุผู้รื้ออธิกรณ์นั้น.

บทว่า **สติวินยํ** มีความว่า เป็นปาจิตตีย์ แก่ภิกษุผู้รื้อสติวินัย อันสงฆ์ให้แล้วแก่พระขีณาสพ.

ในอมูฬหวินัย ที่สงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุผู้บ้าก็ดี ในตัสสปาปิยสิกา อันสงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุผู้มีบาปหนาแน่นก็ดี มีนัยเหมือนกัน.

สองบทว่า **ติณวตฺถารกํ อุกฺโกเฏติ** มีความว่า เมื่ออธิกรณ์อันสงฆ์ระงับแล้ว ด้วยติณวัตถารกสมถะ ธรรมดาอาบัติ ที่ภิกษุเข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่งนั่งกระโหย่งประณมมือแสดงเสีย ชื่อว่าย่อมออก.

ก็ภิกษุแม้กล่าวอย่างนี้ว่า "ชื่อว่าการออกจากอาบัติ แม้ของภิกษุผู้หลับอยู่ นี้ใด, การออกจากอาบัตินั่น ไม่ชอบใจข้าพเจ้า" ดังนี้ ชื่อว่ารื้อติณวัตถารกะ. [๕๔๕] คงเป็นปาจิตตีย์ แม้แก่ภิกษุนั้น.

[ว่าด้วยองค์ ๔ เป็นเหตุรื้ออธิกรณ์]

หลายบทว่า **ฉนฺทาคตึ ฯ เป ฯ คจฺฉนฺโต อธิกรณํ อุกฺโกเฏติ** มีความว่า ภิกษุเป็นพระวินัยธร เมื่อแสดงอธรรมว่า "ธรรม" เป็นอาทิ รื้ออธิกรณ์ที่สงฆ์วินิจฉัยเสร็จแล้วในกาลก่อน ด้วยการรื้อ ๑๒ อย่าง ๆ ใดอย่างหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่ชนที่รักมีอุปัชฌาย์เป็นต้นของตน ชื่อว่าถึงฉันทาคติ รื้ออธิกรณ์.

ก็ในภิกษุผู้เป็นข้าศึกกัน ๒ รูป ภิกษุผู้มีอาฆาตในฝ่ายหนึ่งเกิดขึ้นโดยนัยเป็นต้นว่า "เขาได้ประพฤติความฉิบหายแก่เรา" เมื่อแสดงอธรรมว่า "ธรรม" เป็นต้น รื้ออธิกรณ์ที่สงฆ์วินิจฉัยเสร็จแล้วในกาลก่อน ด้วยการรื้อ ๑๒ อย่าง ๆ ใดอย่างหนึ่ง เพื่อยกความแพ้ให้แก่ภิกษุผู้เป็นข้าศึกนั้น ชื่อว่าถึงโทสาคติ รื้ออธิกรณ์.

ฝ่ายภิกษุผู้โง่งมงาย เมื่อแสดงอธรรมว่า "ธรรม" เป็นต้น

เพราะความที่ตนเป็นคนโง่นั่นเอง รื้ออธิกรณ์โดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล ชื่อว่าถึงโมหาคติ รื้ออธิกรณ์.

ก็ถ้าว่า ในภิกษุ ๒ รูปผู้เป็นข้าศึกกัน รูปหนึ่งเป็นผู้อิงกรรมที่ไม่สม่ำเสมอ อิงทิฏฐิและอาศัยผู้มีกำลัง เพราะเป็นผู้อิงกายกรรมเป็นต้น ที่ไม่สม่ำเสมอ อิงมิจฉาทิฏฐิ คือความยึดถือ และอาศัยภิกษุผู้มีชื่อเสียง มีพรรคพวกมีกำลัง. เพราะกลัวภิกษุนั้นว่า "ผู้นี้จะพึงทำอันตรายแก่ชีวิตหรืออันตรายแก่พรหมจรรย์ของเรา" เมื่อแสดงอธรรมว่า "ธรรม" เป็นอาทิ รื้ออธิกรณ์โดยนัยที่กล่าวแล้วนั่นแล ชื่อว่าถึงภยาคติ รื้ออธิกรณ์.

[ว่าด้วยผู้รื้ออธิกรณ์ต้องอาบัติ]

บทว่า **ตทหูปสมฺปนฺโน** มีความว่า สามเณรรูปหนึ่งเป็นผู้ฉลาด เป็นพหุสุตะ, เธอเห็นภิกษุทั้งหลายผู้แพ้ในการตัดสินแล้วเป็นผู้ซบเซา จึงถามว่า "เหตุไรพวกท่านจึงพากันซบเซา ?" ภิกษุเหล่านั้น จึงบอกเหตุนั้นแก่เธอ. เธอจึงกล่าวกะภิกษุเหล่านั้นอย่างนี้ว่า "เอาเถิด ขอรับ ท่านจงอุปสมบทให้ผม, [๕๔๖] ผมจักยังอธิกรณ์นั้นให้ระงับเอง" ภิกษุเหล่านั้น ยังเธอให้อุปสมบท. เธอตีกลองให้สงฆ์ประชุมกันในวันรุ่งขึ้น. ลำดับนั้น เธออันภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า "สงฆ์ใครให้ประชุม?" จึงตอบว่า "ผม" "ให้ประชุมเพราะเหตุไร ?" "เมื่อวานอธิกรณ์วินิจฉันไม่ดี, ผมจักวินิจฉัยอธิกรณ์นั้น ในวันนี้." "ก็เมื่อวานคุณไปข้างไหนเสีย ?" "ผมยังเป็น

อนุปสัมบัน ขอรับ, ก็วันนี้ผมเป็นอุปสัมบันแล้ว." เธออันภิกษุทั้งหลายพึงกล่าวว่า "อาวุโส สิกขาบทนี้ อันพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติแล้วแก่ภิกษุทั้งหลายผู้เช่นคุณ ว่า "ภิกษุผู้อุปสมบทในวันนั้นรื้อต้องอุกโกฏนกปาจิตตีย์" จงไปแสงอาบัติเสีย." แม้ในอาคันตุกะก็นัยนี้แล.

บทว่า **การโก** มีความว่า ภิกษุทั้งหลายผู้แพ้ พูดกะภิกษุรูปหนึ่ง ผู้ไปสู่บริเวณวินิจฉัยอธิกรณ์พร้อมกับสงฆ์ ว่า "ทำไมพวกท่านจึงตัดสินอธิกรณ์อย่างนั้นเล่า ขอรับ, ความตัดสินอย่างนี้ มิใช่หรือ ?" ภิกษุนั้นกล่าวว่า "เหตุไรท่านจึงไม่พูดอย่างนี้เสียก่อนเล่า ?" ดังนี้ ชื่อว่ารื้ออธิกรณ์นั้น ภิกษุใดเป็นผู้ทำ รื้ออธิกรณ์อย่างนั้น, เป็นอุกโกฏนกปาจิตตีย์แม้แก่ภิกษุนั้น.

บทว่า **ฉนฺนทายโก** มีความว่า ภิกษุรูปหนึ่งมอบฉันทะในการวินิจฉัยอธิกรณ์แล้ว เห็นพวกภิกษุผู้เป็นสภาคกันแพ้มาเป็นผู้ซบเซาจึงกล่าวว่า "พรุ่งนี้แล ข้าพเจ้าจักตัดสินเอง" ให้สงฆ์ประชุมกันแล้ว อันภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า "ให้ประชุมสงฆ์ เพราะเหตุไร ?" จึงตอบว่า "เมื่อวาน อธิกรณ์ตัดสินไม่ดี, วันนี้ ข้าพเจ้าจักตัดสินอธิกรณ์นั้นเอง. "ก็เมื่อวาน ท่านไปไหนเสียเล่า ?" ข้าพเจ้ามอบฉันทะแล้วนั่นอยู่." เธออันภิกษุทั้งหลายพึงกล่าวว่า "อาวุโส สิกขาบทนี้ อันพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติแล้วแก่ภิกษุทั้งหลายผู้เช่นท่าน

ว่า "ผู้มอบฉันทะ รื้อ ต้องอุกโกฏนกปาจิตตีย์" จงไปแสดงอาบัติเสีย."

[ว่าด้วยนิทานเป็นต้นแห่งอธิกรณ์]

[๕๔๗] วินิจฉัยในคำว่า **วิวาทาธิกรณํ กึทานํ**เป็นอาทิ พึงทราบดังนี้ :-

ชื่อว่ามีอะไรเป็นนิทาย เพราะอรรถว่า "อะไรเป็นเหตุอำนวยแห่งอธิกรณ์นั้น."

ชื่อว่ามีอะไรเป็นสมุทัย เพราะอรรถว่า "อะไรเป็นเหตุเป็นแดนเกิดพร้อมแห่งอธิกรณ์นั้น."

ชื่อว่ามีอะไรเป็นชาติ เพราะอรรถว่า "อะไรเป็นกำเนิดแห่งอธิกรณ์นั้น."

ชื่อว่ามีอะไรเป็นสมุฏฐาน เพราะอรรถว่า "อะไรเป็นแดนเกิดก่อน อะไรเป็นองค์ อะไรเป็นที่เกิดแห่งอธิกรณ์นั่น."

บทเหล่านี้ทั้งหมด เป็นไวพจน์ของเหตุนั่นเอง.

วินิจฉัยแม้ในคำว่า **วิวาทนิทานํ** เป็นอาทิ พึงทราบดังนี้ :-

ชื่อว่ามีวิวาทเป็นนินาท เพราะอรรถว่า "วิวาทกล่าวคือเรื่องก่อความแตกกัน ๑๘ ประการ เป็นเหตุอำนวยแห่งวิวาทาธิกรณ์นั่น."

คำว่า **วิวาทนิทานํ** นั่น ท่านกล่าวด้วยอำนาจวิวาทซึ่งอาศัยการเถียงกันเกิดขึ้น.

ชื่อว่ามีอนุวาทเป็นนิทาน เพราะอรรถว่า การโจทเป็นเหตุ

อำนวยแห่งอนุวาทาธิกรณ์นั้น."

แม้คำว่า **อนุวาทนิทานํ** นี้ ท่านกล่าวด้วยอำนาจอนุวาทที่อาศัยการโจทกันเกิดขึ้น.

ชื่อว่ามีอาบัติเป็นนิทาน เพราะอรรถว่า "อาบัติเป็นเหตุอำนวยแห่งอาปัตตาธิกรณ์นั้น."

คำว่า **อาปตฺตินิทานํ** นั่น ท่านกล่าวด้วยอาบัติที่อาศัยความต้องเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า "ภิกษุย่อมต้องอาบัติ ๔ ซึ่งมีอาปัตตาธิกรณ์เป็นปัจจัย."

ชื่อว่ามีกิจเป็นนิทาน เพราะอรรถว่า "กิจ ๔ อย่าง เป็นเหตุอำนวยแห่งกิจจาธกรณ์นั้น." อธิบายว่า "สังฆกรรม ๔ อย่าง เป็นเหตุแห่งกิจจาธิกรณ์นั้น."

คำว่า **กิจฺจยนิทานํ** นั่น ท่านกล่าวด้วยอำนาจกิจทั้งหลายที่อาศัยการที่ต้องทำเกิดขึ้น มีสมนุภาสน์เพียงครั้งที่ ๓ เป็นต้น แก่ภิกษุณีผู้ประพฤติตามภิกษุผู้ถูกสงฆ์ยกวัตร.

นี้เป็นวาจาประกอบเฉพาะบทเดียว ในฝ่ายวิสัชนาอธิกรณ์ทั้ง ๔. ทุก ๆ บทพึงประกอบโดยทำนองนี้.

ในวิสัชนามีคำว่า "มีเหตุเป็นนิทาน" เป็นอาทิ แห่งทุติยปุจฉา พึงทราบภาวะแห่งเหตุนิทานเป็นต้น ด้วยอำนาจแห่งกุศลเหตุอกุศลเหตุและอัพยากตเหตุ ๙ หมวด.

ในวิสัชนาแห่งตติยปุจฉา พึงทราบว่าต่างกันแก่สักว่าพยัญชนะ. จริงอยู่ เหตุนั่นแล ท่านกล่าวว่า "ปัจจัย" ในตติยปุจฉานี้.

[ว่าด้วยมูลเป็นต้นแห่งอธิกรณ์]

วินิจฉัย ในวาระที่ตอบคำถามถึงมูล พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **ทฺวาทส มูลานิ** ได้แก่ มูล ๑๒ ซึ่งเป็นไปในภายในสันดานเหล่านี้ คือ "วิวาทมูล ๖ มีโกรธ ผูกโกรธ และความแข่งดีเป็นอาทิ โลภะ โทสะ และโมหะ ๓ อโลภะ อโทสะ และอโมหะ ๓.

สองบทว่า **จุทฺทส มูลานิ** ได้แก่ มูล ๑๒ นั้นเอง กับกายและวาจาจึงรวมเป็น ๑๔.

[๕๔๘] สองบทว่า **ฉ มูลานิ**ได้แก่ มูล ๖ มีกายเป็นต้น .

วินิจฉัยในวาระที่ตอบคำถามถึงสมุฏฐาน พึงทราบดังนี้ :-

เรื่องก่อความแตกกัน ๑๘ ประการ เป็นสมุฏฐานแห่ง (วิวาทาธิกรณ์). จริงอยู่ วิวาทาธิกรณ์นั่น ย่อมตั้งขึ้นในเรื่องก่อความแตกกัน ๑๘ ประการเหล่านั่น ย่อมตั้งขึ้น เพราะเรื่องก่อความแตกกันเหล่านั่นเป็นตัวเหตุ, ด้วยเหตุนั้น เรื่องก่อความแตกกันเหล่านั่น ท่านจึงกล่าวว่า "เป็นสมุฏฐานแห่งวิวาทาธิกรณ์นั้น. ในอธิกรณ์ทั้งปวงก็นัยนี้.

ในนัยอันต่างกันโดยคำว่า "วิวาทาธิกรณ์ เป็นอาบัติหรือ ?" เป็นอาทิ คำว่า "ด้วยอธิกรณ์อันหนึ่ง คือ กิจจาธิกรณ์ " นี้ ท่านกล่าวแล้ว เพื่อแสดงบรรดาอธิกรณ์ทั้งปลาย เฉพาะอธิกรณ์ที่เป็น

เครื่องระงับอาบัติทั้งหลาย. แต่กองอาบัติเหล่านั่น จะระงับด้วยกิจจาธิกรณ์โดยส่วนเดียวเท่านั้นหามิได้. เพราะธรรมดากิจจาธิกรณ์จะสำเร็จแก่ภิกษุผู้แสดงในสำนักบุคคลหามิได้.

สองบทว่า **น กตเมน สมเถน** มีความว่า อาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือนั้น หาระงับเหมือนอาบัติที่มีส่วนเหลือไม่. เพราะว่าอาบัติที่เป็นอนวเสสนั้น อันภิกษุไม่อาจแสดง คือ ไม่อาจตั้งอยู่ในส่วนหมดจด จำเดิมแต่อนวเสนาบัตินั้น.

นัยว่า **วิวาทาธิกรณํ โหติ อนุวาทาธิกรณํ** เป็นอาทิ ตื้นทั้งนั้น.

เบื้องหน้าแต่นั้น ท่านกล่าวปุจฉา ๖ คู่ ไม่เว้นสัมมุขาวินัย มีคำว่า **ยตฺถ สติวินโย**เป็นอาทิ, ท่านประกาศเนื้อความแล้ว ด้วยวิสัชนาปุจฉาเหล่านั้นแล.

[ว่าด้วยสมถะรถคนและไม่ระคนกัน]

วินิจฉัยในวาระที่แก้คำถามสมถะที่ระคนกันเป็นอาทิ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **สํสฏฺฐา** มีความว่า ธรรมเหล่านี้ คือ "สัมมุขาวินัยก็ดี สติวินัยก็ดี ชื่อว่าระคนกัน คือไม่แยกกัน เพราะสมถะทั้ง ๒ สำเร็จในขณะแห่งกรรมวาจาให้สติวินัยนั่นเอง. ก็เพราะความสำเร็จแห่งสมถะทั้ง ๒ เป็นดุจความเนื่องกันแห่งกาบกล้วยในต้นกล้วย ใคร ๆ ไม่สามารถจะแสดงการแยกสมถะเหล่านั้นออกจากกัน. ฉะนั้น

ท่านจึงกล่าวว่า "ก็แลใคร ๆ ไม่สามารถบัญญัติการแยกพรากธรรมเหล่านี้ออกจากกันได้." ในบททั้งปวงก็นัยนี้.

[ว่าด้วยนิทานเป็นต้นแห่งสมถะ]

วินิจฉัยในวาระที่แก้คำถามว่า กึนิทาโน พึงทราบดังนี้ :-

สัมมุขาวินัย ชื่อว่ามีนิทานเป็นนิทาน เพราะอรรถว่า "มีนิทานเป็นเหตุอำนวย."

[๕๔๙] ในนิทานเหล่านั้น นี้คือ "ความเป็นต่อสงฆ์ ความเป็นต่อหน้าธรรม ความเป็นต่อหน้าวินัย ความเป็นต่อหน้าบุคคล" เป็นนิทานแห่งสัมมุขาวินัย. พระขีณาสพ ผู้ถึงความไพบูลย์ด้วยสติซึ่งได้ถูกโจท เป็นนิทานแห่งสติวินัย.

ภิกษุบ้า เป็นนิทานแห่งอมูฬหวินัย.

ความพร้อมหน้าแห่งบุคคลทั้ง ๒ คือ ผู้แสดงและผู้เป็นที่แสดง เป็นนิทานแห่งปฏิญาตกรณะ.

ความที่สงฆ์เป็นผู้ไม่สามารถจะระงับอธิกรณ์ ของภิกษุทั้งหลายผู้เกิดบาดหมางกัน เป็นนิทานแห่งเยภุยยสิกา.

บุคคลผู้บาปหนา เป็นนิทานแห่งตัสสปาปิยสิกา.

อัชฌาจารไม่สมควรแก่สมณะมาก ของภิกษุทั้งหลายผู้บาดหมางกัน เป็นนิทานแห่งติณวัตถารกะ.

วาระว่าด้วยเหตุและปัจจัย มีนัยดั่งกล่าวแล้วนั่นแล.

[ว่าด้วยสมุฏฐานแห่งสมถะ]

คำแก้คำถามถึงมูล ตื้นทั้งนั้น.

ในคำถามถึงสมุฏฐาน ท่านกล่าวว่า "สมถะทั้ง ๗ มีสมุฏฐาน ๓๖ อะไรบ้าง ?" ดังนี้ แม้โดยแท้, ถึงกระนั้น ท่านก็จำแนกสมุฏฐาน ๖ แห่งสมถะ ๖ เท่านั้น เพราะสัมมุขาวินัยไม่มีสมุฏฐาน เพราะไม่มีกรรมสงเคราะห์.

บรรดาบทเหล่านั้น ญัตติพึงทราบว่า "กรรมกิริยา."

การหยุดในเวลาควรหยุด. ด้วยญัตตินั่นแล พึงทราบว่า "กรณะ."

การเข้าไปเอง อธิบายว่า "ความกระทำกรรมนั้นด้วยตนเอง พึงทราบว่า "อุปคมนะ."

การที่เข้าถึงความอัญเชิญ อธิบายว่า "การเชิญผู้อื่นมีสัทธิวิหาริกเป็นต้นว่า "ท่านจงทำกรรมนี้" พึงทราบว่า "อัปฌุปคมนะ."

กิริยาที่ยินยอม อธิบายว่า "ได้แก่ การมอบฉันทะอย่างนี้ว่า "สงฆ์จงทำกรรมนั่นแทนข้าพเจ้า" เรียกว่าอธิกวาสนา.

กิริยาที่ไม่คัดค้านว่า "กรรมนั้นไม่ชอบใจข้าพเจ้า, พวกท่านอย่าทำอย่างนั้น" เรียกว่า อัปปฏิโกสนา.

พึงทราบสมุฏฐาน ๓๖ ด้วยอำนาจหมวดหก ๖ หมวด ด้วยประการฉะนี้.

คำแก้คำถามถึงอรรถต่างกัน ตื้นทั้งนั้น.

[๕๕๐] วินิจฉัยในคำแก้คำถามถึงอธิกรณ์ พึงทราบดังนี้ :-

หลายบทว่า **อยํ วิวาโท โน อธิกรณํ**มีความว่า การเถียงกันแห่งชนทั้งหลายมีมารดากับบุตรเป็นต้น จัดเป็นวิวาท เพราะเป็นการกล่าวแย้งกัน, แต่ไม่จัดเป็นอธิกรณ์ เพราะไม่มีความเป็นเหตุที่ต้องระงับด้วยสมถะทั้งหลาย. แม้ในอนุวาทเป็นต้น ก็นัยนี้แล.

คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

อธิกรณเภท วัณณนา จบ.

[๕๕๑] ทุติยคาถาสังคณิก วัณณนา

วินิจฉัยในทุติยคาถาสังคณิกะ พึงทราบ ดังนี้ :-

วาจาที่แสดงไล่เลี่ยงวัตถุและอาบัติ ชื่อว่าโจทนา.

วาจาที่เตือนให้นึกถึงโทษ ชื่อว่าสารณา.

สองบทว่า **สงฺโฆ กิมตฺถาย**มีความว่า ประชุมสงฆ์เพื่อประโยชน์อะไร ?

บาทคาถาว่า **มติกมฺมํ ปน กิสฺส การณา**มีความว่า ความเข้าใจความประสงค์ ตรัสว่า "มติกรรม" มติกรรมนั้น ตรัสไว้เพราะเหตุแห่งอะไร ?

บาทคาถาว่า **โจทนา สารณตฺถาย**มีความว่า วาจาสำหรับไล่เลียง มีประการดังกล่าวแล้ว เพื่อประโยชน์ที่จะเตือนให้นึกถึงโทษที่บุคคลผู้เป็นจำเลยนั้นได้กระทำแล้ว.

บาทคาถาว่า **นิคฺคหตฺถาย สารณา**มีความว่า ส่วนวาจาที่จะเตือนให้นึกถึงโทษ เพื่อประโยชน์ที่จะข่มบุคคลนั้น.

บาทคาถาว่า **สงฺโฆ ปริคฺคหตฺถาย**มีความว่า สงฆ์ผู้ประชุมกัน ณ ที่นั้น เพื่อประโยชน์ที่จะช่วยกันวินิจฉัย. อธิบายว่า "เพื่อประโยชน์ที่จะพิจารณาว่า เป็นธรรมหรือไม่เป็นธรรม คือเพื่อประโยชน์ที่จะทราบว่า อธิกรณ์นั้นได้วินิจฉัยถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง."

บาทคาถาว่า **มติกมฺมํ ปน ปาฏิเยกฺกํ**มีความว่า ความ

เข้าในความประสงค์ของเถระผู้เป็นนักพระสูตร และพระเถระผู้เป็นนักวินัยทั้งหลาย ก็เพื่อให้วินิจฉัยสำเร็จเป็นแผนก ๆ.

หลายบทว่า **มา โข ปฏิฆํ**มีความว่า อย่าก่อความโกรธในจำเลยหรือโจทก์.

หลายบทว่า **สเจ อนุวิชฺชโก ตุวํ**มีความว่า ถ้าว่าท่านเป็นพระวินัยธรนั่งวินิจฉัยอธิกรณ์ ซึ่งหยั่งลงในท่ามกลางสงฆ์.

บทว่า **วิคฺคาหิยํ** มีความว่า (ท่านอย่าได้กล่าวถ้อยคำชวนวิวาท) ซึ่งเป็นไปโดยนัยเป็นต้นว่า "ท่านไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้หรือ ?"

บทว่า **อนตฺถสญฺหิตํ** มีความว่า อย่ากล่าวถ้อยคำที่ก่อให้เกิดความเสื่อมเสีย คือทำบริษัทให้ปั่นป่วนลุกลามขึ้น.

วินิจฉัยในบทว่า **สุตฺเต วินเย** เป็นอาทิ พึงทราบดังนี้ :-

อุภโตวิภังค์ ชื่อว่าสูตร, ขันธกะ ชื่อว่าวินัย, บริวาร ชื่อว่าอนุโลม, [๕๕๒] วินัยปิฎกทั้งสิ้น ชื่อว่าบัญญัติ, มหาปเทส ๔ ชื่อว่าอนุโลมิกะ.

บาทคาถาว่า **อนุโยควตฺตํ นิสาเมถ**มีความว่า ท่านจงพิจารณาวัตรในการซักถาม.

บาทคาถาว่า **กุสเลน พุทฺธิมตา กตํ**มีความว่า อันพระผู้มีพระภาคผู้เฉียบแหลมเป็นบัณฑิต บรรลุความสำเร็จแห่งพระญาณทรงนำออกตั้งไว้.

บทว่า **สุวุตฺตํ** มีความว่า อันพระองค์ทรงแต่งตั้งไว้ดีแล้ว

บทว่า **สิกฺขาปทานุโลมิกํ** มีความว่า เหมาะแก่สิกขาบททั้งหลาย. เนื้อความเฉพาะบทเท่านี้ก่อน.

ส่วนพรรณนาโดยย่อพร้อมทั้งอธิบายในคาถานี้ ดังนี้ :-

ถ้าว่า ท่านผู้ว่าอรรถคดี อย่ากล่าวผลุนผลัน อย่ากล่าวถ้อยคำชวนวิวาท ไม่ประกอบด้วยประโยชน์, ก็วัตรในการซักถามอันใด อันพระโลกนาถผู้ฉลาดมีปัญญาทรงจัดไว้ แต่งตั้งไว้ดี ในสูตรเป็นต้นเหล่านั้น อนุโลมแก่สิกขาบททั้งปวง, ท่านจงพิจารณา คือจงตรวจดูอนุโยควัตรนั้น.

บาทคาถาว่า **คตึ น นาเสนฺโต สมฺปรายิกํ**มีความว่า จงพิจารณาอนุโยควัตร อย่าให้เสียคติคือความสำเร็จในสัมปรายภพของตน, จริงอยู่ ภิกษุใดไม่พิจารณาอนุโยควัตรนั้น ซักถาม, ภิกษุนั้นย่อมให้เสียคติของตนที่เป็นในสัมปรายภพ, เพราะเหตุนั้น จงพิจารณาอย่าให้คตินั้นได้.

บัดนี้ พระอุบาลีเถระกล่าวคำว่า "**หิเตสี**" เป็นอาทิ เพื่อแสดงอนุโยควัตรนั้น

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **หิเตสี** ได้แก่ ผู้แสวงคือผู้ใฝ่หาประโยชน์, อธิบายว่า จงเข้าไปตั้งไมตรีและธรรมเป็นบุพพภาคแห่งไมตรีไว้."

บทว่า **กาเล** ได้แก่ ในกาลที่จัดว่าสมควร คือ ในกาลที่

สงฆ์เชิญเท่านั้น, อธิบายว่า "ท่านจงซักถาม ในเมื่อสงฆ์มอบภาระแก่ท่าน"

บาทคาถาว่า **สหสา โวหารํ มา ปธาเรสิ**มีความว่า สำนวนที่กล่าวโดยผลุนผลัน คือถ้อยคำกล่าวโดยผลุดผลันใด ของโจทก์และจำเลยเหล่านั่น อย่าคัด คือ อย่าถือเอาสำนวนนั้น.

ความสืบสมแห่งคำให้การ เรียกว่าความสืบเนื่อง ในบาทคาถาว่า **ปฏิญฺญานุสนฺธิเตน การเย**นี้, เพราะเหตุนั้น พึงปรับตามคำสารภาพและความสืบสม, อธิบายว่า "พึงกำหนดความสืบสมแห่งคำให้การ แล้วจึงปรับตามคำสารภาพ."

[๕๕๓] อีกอย่างหนึ่ง พึงปรับตามคำรับสารภาพและตามความสืบสม, อธิบายว่า "พึงปรับตามคำรับสารภาพของจำเลยผู้เป็นลัชชี พึงปรับตามความสืบสม แห่งความประพฤติของจำเลยผู้อลัชชี."

เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวคาถาว่า **เอวํ ปฏิญฺญา ลชฺชีสุ** เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **วตฺตานุสนฺธิเตน การเย**มีความว่า พึงปรับตามความสืบสมแห่งความประพฤติ, อธิบายว่า "คำรับสารภาพใด กับความประพฤติของอลัชชีนั้นสมกัน, พึงปรับตามคำสารภาพนั้น.

บทว่า **สญฺจิจฺจ** ได้แก่ ต้องทั้งรู้.

บทว่า **ปริคูหติ** ได้แก่ ปิดไว้ คือ ไม่แสดง ไม่ออกเสีย.

บาทคาถาว่า **สจฺจํ อหํปิ ชานามิ**มีความว่า คำใดอันพระองค์ตรัสแล้ว คำนั้นเป็นจริง, แม้ข้าพระองค์ก็รู้คำนั้น อย่างนั้นเหมือนกัน.

สองบทว่า **อญฺญญฺจ ตาหํ**มีความว่า ก็แลข้าพระองค์จะทูลถามพระองค์ถึงอลัชชีชนิดอื่น.

บาทคาถาว่า **ปุพฺพาเปรํ น ชานาติ**มีความว่า ไม่รู้ถ้อยคำที่ตนกล่าวไว้ในกาลก่อน และตนกล่าวในภายหลัง.

บทว่า **อโกวิโท** ได้แก่ ไม่ฉลาดในคำต้นและคำหลังนั้น.

บาทคาถาว่า **อนุเสนฺธิวจนปถํ น ชานาติ**มีความว่า ไม่รู้ถ้อยคำที่สืบสมแห่งคำให้การ และถ้อยคำที่สืบสมแห่งคำตัดสิน.

บาทคาถาว่า **สีลวิปตฺติยา โจเทติ**คือโจทด้วยกองอาบัติ ๒.

บทว่า **อาจารทิฏฺฐิยา** ได้แก่ โจทด้วยอาจารวิบัติและทิฏฐิวิบัติ. เมื่อจะโจทด้วยอาจารวิบัติ ย่อมโจทด้วยกองอาบัติ ๕, เมื่อจะโจทด้วยทิฏฐิวิบัติ ย่อมโจทด้วยมิจฉาทิฏฐิและอันตคาหิกทิฏฐิ

บทคาถาว่า **อาชีเวนปิ โจเทติ**มีความว่า โจทด้วยสิกขาบท ๖ ซึ่งบัญญัติไว้ เพราะอาชีวะเป็นเหตุ.

บทที่เหลือที่ในทั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

ทุติยคาถาสังคณิก วัณณนาจบ.

[๕๕๔] โจทนากัณฑก วัณณนา

[กิจของภิกษุผู้ว่าอรรถคดี]

บัดนี้ พระอุบาลีเถระเริ่มคำว่า **อนุวิชฺชเกน** เป็นอาทิ เพื่อแสดงกิจอันพระวินัยธรพึงกระทำ ในการฟ้องร้องที่เกิดขึ้นแล้วอย่างนั้น.

ในคำนั้น คาถาว่า **ทิฏฺฐํ ทิฏฺเฐน**เป็นต้น มีเนื้อความดังนี้ :-

ภิกษุรูปหนึ่ง กำลังออกหรือกำลังเข้าไป โดยสถานที่อันเดียวกันกับมาตุคามผู้หนึ่ง อันโจทก์เห็นแล้ว. โจทก์นั้นจึงห้องภิกษุนั้นเป็นจำเลยด้วยอาบัติปาราชิก; ฝ่ายจำเลยยอมรับการเห็นของโจทก์นั้น, แต่จำเลยยังไม่ถึงปาราชิก จึงไม่ปฏิญญา เพราะอิงการเห็นนั้น. ในคำของโจทก์และจำเลยนี้ การใดอันโจทก์นั้นเห็นแล้ว, การนั้นสมด้วยคำที่ว่าได้เห็นของโจทก์นั้น นี้ว่า "จำเลยอันข้าพเจ้าได้เห็นแล้ว" ด้วยประการฉะนี้. แต่เพราะเหตุที่ฝ่ายจำเลยไม่ยอมปฏิญญาโทษเพราะอาศัยการเห็นนั้น จึงชื่อว่าผู้ถูกรังเกียจโดยไม่บริสุทธิ์ อธิบายว่า "เป็นผู้รังเกียจโดยไม่มีมูล." สงฆ์พึงทำอุโบสถกับบุคคลนั้นตามปฏิญญาที่ว่า "ข้าพเจ้าเป็นผู้บริสุทธิ์" ของบุคคลนั้น. ใน ๒ คาถาที่เหลือ มีนัยอย่างนี้แล.

คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

พรรณนากิจของภิกษุผู้ว่าอรรถคดี จบ.

[ว่าด้วยเบื้องต้นของโจทนาเป็นอาทิ]

วินิจฉัยในปุจฉาวิสัชนามีอาทิว่า อะไรเป็นเบื้องต้นของโจทนา พึงทราบดังนี้ :-

หลายบทว่า **สจฺเจ จ อกุปฺเป จ** มีความว่า จำเลยพึงตั้งอยู่ในธรรม ๒ ประการ คือ ให้การตามจริง ๑ ไม่ขุ่นเคือง ๑ คือว่า การใดอันตนกระทำหรือมิได้กระทำ การนั้นแล อันตนพึงให้การ (เช่นนั้น). และไม่พึงให้เกิดความขุ่นเคืองในโจทก์ หรือในภิกษุผู้ว่าอรรถคดี หรือในสงฆ์.

สองบทว่า **โอติณฺณาโนติณฺณํ ชานิตพฺพํ**มีความว่า สงฆ์พึงรู้ถ้อยคำอันเข้าประเด็นและไม่เข้าประเด็น. ในคำนั้น มีวิธีสำหรับรู้ดังนี้ :-

[๕๕๕] สงฆ์พึงรู้ว่า "คำต้นของโจทก์เท่านี้ คำหลังเท่านี้ คำต้นของจำเลยเท่านี้ คำหลังเท่านี้."

พึงกำหนดลักษณะที่ควรเชื่อถือของโจทก์ พึงกำหนดลักษณะที่ควรเชื่อถือของจะเลย พึงกำหนดลักษณะที่ควรเชื่อถือของภิกษุผู้ว่าอรรถคดี. ภิกษุผู้ว่าอรรถคดี เมื่อยังการพิจารณาให้บกพร่องแม้มีประมาณน้อย อันสงฆ์พึงสั่งว่า "ผู้มีอายุ ท่านจงพิจารณาให้ดีบังคับคดีให้ตรง." สงฆ์พึงปฏิบัติอย่างนี้.

วินิจฉัยในคำว่า **เยน ธมฺเมน เยน วินเยน เยน สตฺถุ-สาสเนน อธิกรณํ วูปสมฺมติ** นี้ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **ธมฺโม** ได้แก่ เรื่องที่เป็นจริง.

บทว่า **วินโย** ได้แก่ กิริยาที่โจทก์ และกิริยาที่จำเลยให้การ.

บทว่า **สตฺถุสาสนํ** ได้แก่ ญัตติสัมปทาและอนุสาวนสัมปทา.

จริงอยู่ อธิกรณ์ย่อมระงับโดยธรรม โดยวินัย และโดยสัตถุศาสนานั่น เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ว่าอรรถคดี พึงโจทด้วยวัตถุที่เป็นจริง แล้วให้จำเลยระลึกถึงอาบัติ และยังอธิกรณ์นั้นให้ระงับด้วยญัตติสัมปทาและอนุสาวนสัมปทา. ภิกษุผู้ว่าอรรถคดีพึงปฏิบัติอย่างนี้.

คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

แม้ปุจฉาวิสัชนามีอาทิว่า "อุโบสถ เพื่อประโยชน์อะไร ?" ก็ตื้นเหมือนกันแล.

วินิจฉัยในอวสานคาถาทั้งหลาย พึงทราบดังนี้ :-

บาทคาถาว่า **เถเร จ ปริภาสติ** มีความว่า เมื่อจะทำความดูหมิ่น ย่อมด่าว่า "ภิกษุเหล่านี้ไม่รู้อะไร."

บาทคาถาว่า **ขโต อุปหตินฺทฺริโย** มีความว่า ชื่อว่าผู้มีตนอันขุดแล้ว เพราะความที่ตนเป็นสภาพอันตนเองขุดแล้ว ด้วยความเป็นผู้ถึงความลำเอียงด้วยฉันทาคติเป็นต้นนั้น และด้วยการด่านั้น และชื่อว่าผู้มีอินทรีย์อันตนเองขจัดเสียแล้ว เพราะความที่อินทรีย์มีศรัทธาเป็นต้น เป็นคุณอันตนเองขจัดเสียแล้ว.

สองบาทคาถาว่า **นิรยํ คจฺฉติ ทุมฺเมโธ น จ สิกฺขาย**

คารโว มีความว่า ผู้มีตนอันขุดแล้ว มีอินทรีย์อันตนขจัดแล้วนั้น ชื่อว่าผู้มีปัญญาทราม เพราะไม่มีปัญญา และชื่อว่าไม่มีความเคารพในการศึกษา เพราะไม่ศึกษาในสิกขา ๓ เพราะแตกแห่งกาย ย่อมเข้าถึงนรก.

เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "ไม่ควรอิงอามิส (และไม่ควรอิงบุคคล พึงเว้นส่วนทั้ง ๒ นั้นเสีย) กระทำตามธรรม.

[๕๕๖] เนื้อความแห่งคำนั้นว่า ไม่พึงกระทำ เพราะอิงอามิส, จริงอยู่ เมื่อถือเอาอามิสมีจีวรเป็นต้น ที่โจทก์หรือจำเลยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งให้ ชื่อว่ากระทำเพราะอิงอามิส ; ไม่พึงกระทำอย่างนั้น.

หลายบทว่า **น จ นิสฺสาย ปุคฺคลํ** มีความว่า เมื่อลำเอียงเพราะความรักเป็นต้น โดยนัยมีอาทิว่า "ผู้นี้ เป็นอุปัชฌาย์ของเรา หรือว่า ผู้นี้ เป็นอาจารย์ของเรา" ชื่อว่ากระทำเพราะอิงบุคคล ไม่พึงกระทำอย่างนั้น. ทางที่ถูก พึงเว้นส่วนทั้ง ๒ นั้นเสีย กระทำตามที่เป็นธรรมเท่านั้น.

บาทคาถาว่า **อุปกณฺณกํ ชปฺเปติ** มีความว่า กระซิบที่ใกล้หูว่า "ท่านจงพูดอย่างนี้ อย่าพูดอย่างนี้."

สองบทว่า **ชิมฺหํ เปกฺขติ** มีความว่า ย่อมแส่หาโทษเท่านั้น.

บทว่า **วีติหรติ** ได้แก่ ยังการวินิจฉัยให้บกพร่อง.

สองบทว่า **กุมฺมคฺคํ ปฏิเสวติ** มีความว่า ย่อมขึ้นอาบัติ.

สองบทว่า **อกาเลน จ โจเทติ**มีความว่า ผู้อันพระเถระ

มิได้เชื้อเชิญ โจทในสมัยมิใช่โอกาส.

บาทคาถาว่า **ปุพฺพาปรํ น ชานาติ**มีความว่า ไม่รู้คำต้นและคำหลัง.

บาทคาถาว่า **อนุสนฺธิวจนกถํ น ชานาติ** มีความว่า ไม่รู้ถ้อยคำ ด้วยอำนาจความสืบสมแห่งคำให้การ และความสืบสมแห่งคำวินิจฉัย.

คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

โจทนากัณฑก วัณณนา จบ.

[๕๕๗] จูฬสังคามวัณณนา

วินิจฉัยในจูฬสงคราม พึงทราบดังนี้ :-

ประชุมสงฆ์เพื่อประโยชน์แก่การวินิจฉัยอธิกรณ์ เรียกว่าสงคราม ในคำว่า "ภิกษุผู้เข้าสงคราม." จริงอยู่ ภิกษุทั้งหลายซึ่งเป็นข้าศึกแก่ตน และเป็นข้าศึกต่อพระศาสนา ย่อมประชุมกัน แสดงสัตถุศาสนา นอกธรรมนอกวินัย ในที่ประชุมสงฆ์นั้น เหมือนอย่างภิกษุวัชชีบุตรชาวเมืองไพศาลีฉะนั้น.

ภิกษุใด ย่ำยีลัทธิของภิกษุผู้เป็นข้าศึกเหล่านั้นเสีย เข้าในที่ประชุมสงฆ์นั้น เพื่อประโยชน์แก่การแสดงวาทะของตน วางอำนาจยังการวินิจฉัยให้เป็นไป, ผู้นั้นชื่อว่าผู้เข้าสงคราม ประหนึ่งพระยสเถระฉะนั้น. ภิกษุผู้เข้าสงครามนั้น เมื่อเข้าหาสงฆ์ พึงเป็นผู้มีจิตยำเกรงเข้าสงฆ์.

บทว่า **นีจจิตฺเตน** ได้แก่ ผู้ลดธงคือมานะลงเสีย มีจิตมีมานะอันกำจัดเสียแล้ว.

บทว่า **รโชหรณสเมน** ได้แก่ มีจิตเสมอด้วยผ้าเช็ดเท้า, อธิบายว่า "เมื่อเท้าเปื้อนหรือไม่เปื้อนอันบุคคลเช็ดอยู่ ความยินดีความยินดีร้าย ย่อมไม่มีแก่ผ้าเช็ดเท้าฉันใด, พึงเป็นผู้มีจิตไม่ยินดีไม่ยินร้ายในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ฉันนั้น.

สองบทว่า **ยถาปฏิรูเป อาสเน** มีความว่า พึงรู้อาสนะตาม

ที่สมควร นั่งในที่ซึ่งถึงแก่ตน ไม่หันหลังให้ภิกษุทั้งหลายผู้เถระ.

บทว่า **อนานากถิเกน** ได้แก่ ไม่กล่าวถ้อยคำที่ไม่มีประโยชน์นั้น ๆ ซึ่งมีประการต่าง ๆ.

บทว่า **อติรจฺฉานกถิเกน** ได้แก่ ไม่กล่าวติรัจฉานกถา มีเรื่องพระราชาเป็นต้น ที่ได้เห็นก็ดี ได้ฟังก็ดี ได้ทราบก็ดี.

หลายบทว่า **สามํ วา ธมฺโม ภาสิตพฺโพ** มีความว่า ถ้อยคำที่อิงเรื่องที่ควรและไม่ควร หรือที่อิงรูปารูปปริเฉท และลำดับแห่งสมถะ ลำดับแห่งวิปัสสนา วัตรในการยืนและนั่นเป็นต้น ในที่ประชุมสงฆ์ ชื่อว่าธรรม. [๕๕๘] ธรรมเห็นปานนี้ พึงกล่าวเองก็ได้ เชิญภิกษุอื่นกล่าวได้. ภิกษุใด สามารถเพื่อกล่าวถ้อยคำเห็นปานนั้น ภิกษุนั้น อันตนพึงเชิญว่า "ผู้มีอายุ ปัญหาเกิดขึ้นแล้วในท่ามกลางสงฆ์ ท่านพึงกล่าว."

หลายบทว่า **อริโย วา ตุณฺหีภาโว นาติมญฺญิตพฺโพ** มีความว่า พระอริยเจ้าทั้งหลายเมื่อนั่งนิ่ง หาได้นั่งอย่าพาลปุถุชนไม่ ย่อมฉวยกัมมัฏฐานอย่างใดอย่างหนึ่งนั่ง, พระอริยเจ้าผู้มีการนิ่งเป็นปกติด้วยอำนาจทำกัมมัฏฐานไว้ในในอย่างนี้ ชื่อว่ามีความนิ่งเป็นปกติ. พระอริยเจ้านั้น อันภิกษุผู้นั้นเข้าสงครามไม่พึงดูถูกว่า "มีประโยชน์อะไรด้วยการร่ำเพียรในกัมมัฏฐาน." อธิบายว่า "ตนพึงฉวยกัมมัฏฐานที่เหมาะแก่ตนนั่ง."

สองบทว่า **น อุปชฺฌาโย ปุจฺฉิตพฺโพ** มีความว่า ไม่ควร

ถามว่า "อุปัชฌาย์ของท่านชื่อว่าไร ?" ในบททั้งปวง ก็นัยนี้แล.

บทว่า **น ชาติ** มีความว่า ไม่ควรถามถึงชาติอย่างนี้ว่า "ท่านเป็นชาติกษัตริย์หรือ ? ท่านเป็นชาติพราหมณ์หรือ ?"

บทว่า **น อาคโม** มีความว่า ไม่ควรถามถึงปริยัติที่เรียนอย่างนี้ว่า "ท่านกล่าวทีฆนิกายหรือ ? ท่านกล่าวมัชฌิมนิกายหรือ ?"

สกุลและประเทศ พึงทราบด้วยอำนาจสกุลกษัตริย์เป็นต้น.

หลายบทว่า **อาตุรสฺส เปมํ วา โทโส วา** มีความว่า ความรักหรือความชังในบุคคลนั้น พึงมีด้วยอำนาจแห่งเหตุเหล่านั่นอย่างใดอย่างหนึ่ง.

สองบทว่า **โน ปริสกปฺปิเยน** มีความว่า ไม่พึงเป็นผู้เห็นแก่บริษัท คือคล้อยตามบริษัท; อธิบายว่า "สิ่งใดชอบใจบริษัท สิ่งนั้นแลไม่พึงจงใจ คือหมายใจกล่าว."

สองบทว่า **น หตฺถมุทฺธา ทสฺเสตพฺพา** มีความว่า ไม่พึงทำวิการแห่งการมือ เพื่อหมายรู้ในข้อที่ควรกล่าวและไม่ควรกล่าว.

สองบทว่า **อตฺถํ อนุวิธิยนฺเตน** มีความว่า พึงคอยกำหนดให้รู้ตลอดซึ่งกาลวินิจฉัยเท่านั้น คือ พึงนั่งพิจารณาโดยรอบคอบอย่างนี้ว่า "สูตรนี้อ้างได้ เราจักกล่าวสูตรนี้ ในวินิจฉัย นี้."

[๕๕๘] หลายบทว่า **น จ อาสนา วุฏฺฐาตพฺพํ** มีความว่า ไม่พึงลุกจากที่นั่งเที่ยวไปในบริเวณที่ชุมนุม. เพราะว่า เมื่อพระวินัยธรลุก บริษัททั้งปวงย่อมลุก.

บทว่า **น วีติหาตพฺพํ** มีความว่า ไม่พึงให้วินิจฉัยบกพร่อง.

สองบทว่า **น กุมฺมคฺโค เสวิตพฺโพ** มีความว่า ไม่พึงชี้อาบัติ.

สองบทว่า **อสาหสิเกน ภวิตพฺพํ** มีความว่า ไม่พึงเป็นผู้ทำโดยผลุนผลัน. อธิบายว่า "ไม่พึงกล่าวถ้อยคำให้ผิดพลาดโดยความผลุนผลัน."

บทว่า **วจนกฺขเมน** มีความว่า พึงเป็นผู้ปกติอดได้ซึ่งถ้อยคำที่หยาบคาย.

บทว่า **หิตปริสกฺกินา** มีความว่า พึงเป็นผู้แสวงหาประโยชน์ คือ ขวนขวายเพื่อประโยชน์. ในบททั้ง ๒ มีอธิบายดังนี้ ว่า "กรุณาและธรรมเป็นส่วนเบื้องต้นแห่งกรุณา อันภิกษุผู้เข้าสงครามพึงให้เข้าไปตั้งไว้."

บทว่า **อนุรุตฺเตน** ได้แก่ ไม่พึงเป็นผู้กล่าวถ้อยคำหยาบคาย. อธิบายว่า ถ้อยคำที่ไม่ดี กล่าวคือถ้อยคำชวนวิวาท เรียกว่าถ้อยคำที่หยาบคาย, คำหยาบคายนั้น อันภิกษุผู้เข้าสงครามไม่ควรกล่าว."

สองบทว่า **อตฺตา ปริคฺคเหตพฺโพ** มีความว่า พึงตรวจดูตนอย่างนี้ว่า "เราสามารถจะวินิจฉัย คือระงับอธิกรณ์หรือไม่หนอ ?" อธิบายว่า พึงรู้ประมาณตน.

สองบทว่า **ปโร ปริคฺคเหตพฺโพ** มีความว่า พึงตรวจดูผู้อื่นอย่างนี้ว่า "บริษัทนี้ เป็นลัชชีหรือหนอ ? อันเราอาจจะให้

ยินยอมหรือไม่ ?"

สองบทว่า **โจทโก ปริคฺคเหตพฺโพ** มีความว่า พึงตรวจดูโจทก์อย่างนี้ว่า "ผู้นี้เป็นโจทก์โดยธรรมหรือไม่หนอ ?"

สองบทว่า **จุทิตโก ปริคฺคเหตุพฺโพ** มีความว่า พึงตรวจดูจำเลยอย่างนี้ว่า "ผู้นี้เป็นจำเลยโดยธรรมหรือไม่ ?"

สองบทว่า **อธมฺมโจทโก ปริคฺคเหตพฺโพ** มีความว่า พึงรู้ประมาณโจทก์นั้น. แม้ในบทที่เหลือ ก็นัยนี้แล.

สองบทว่า **วุตฺตํ อหาเปนฺเตน** มีความว่า ไม่พึงยังถ้อยคำอันโจทก์และจำเลยกล่าวให้ตกหล่น.

สองบทว่า **อวุตฺตํ อปฺปกาเสนฺเตน** มีความว่า ไม่พึงแซมข้อความซึ่งมิได้เข้าประเด็น.

สองบทว่า **เวโป ปหาเสตพฺโพ** มีความว่า โจทก์หรือจำเลยเป็นผู้อ่อน [๕๖๐] คือเป็นผู้โง่เขลา พึงช่วยเหลือ คือพึงปลุกใจให้อาจหาญว่า "ท่านเป็นบุตรของสกุลมิใช่หรือ ?" แล้วชี้แจงธรรมเนียมในการซักถามแล้ว จักการซักถามแก่ผู้โว่เขลานั้น.

สองบทว่า **ภิรุ อสฺสาเสตพฺโพ** มีความว่า โจทก์หรือจำเลยใด เกิดความสะทกสะท้านขึ้น เพราะไม่เคยเข้าสู่ท่ามกลางสงฆ์หรือท่ามกลางคณะ, ภิกษุเช่นนั้น อันภิกษุผู้ว่าอรรถคดีพึงพูดปลอบว่า "ท่านอย่ากลัวเลย จงวางใจให้การเถิด, พวกเราจักเป็นผู้สนับสนุนท่าน" ดังนี้ก็ได้ แล้วชี้แจงธรรมเนียมในการซักถาม.

สองบทว่า **จณฺโฑ นิเสเธตพฺโพ** มีความว่า เป็นผู้ดุร้าย พึงรุกรานเสีย คือพึงกำหราบเสีย.

สองบทว่า **อสุจิ วิภาเวตพฺโพ** มีความว่า เป็นอลัชชี พึงประกาศแล้วให้แสดงอาบัติเสีย.

สองบทว่า **อุชุ มทฺทเวน** มีความว่า ภิกษุใดเป็นผู้ตรง มีศีล เว้นจากความโกงทางกายเป็นต้น, ภิกษุนั้น อันผู้ว่าอรรถคดีพึงประพฤติต่อด้วยความอ่อนโยนเท่านั้น.

ในคำว่า **ธมฺเมสุ จ ปุคฺคเลสุ จ** นี้ ภิกษุใด เป็นผู้หนักในธรรม มิได้เป็นผู้หนักในบุคคล, ภิกษุนี้แล พึงทราบว่า "ผู้วางตนเป็นกลางทั้งในธรรมทั้งในบุคคล."

[ว่าด้วยประโยชน์แห่งสูตรเป็นอาทิ]

วินิจฉัยในคำว่า **สุตฺตํ สํสนฺทนตฺถาย** เป็นต้น พึงทราบดังนี้ :-

ก็แต่ว่า ภิกษุผู้ว่าอรรถคดี ซึ่งเป็นที่รักที่ชอบใจที่เคารพและที่นับถือของเพื่อนพรหมจารีอย่างนี้นั้น พึงทราบว่า "ในบรรดาสูตรเป็นต้น ที่อ้างมา สูตรเพื่อประโยชน์แก่การเทียบเคียง คือเพื่อประโยชน์แก่การสอบสอนอาบัติและอนาบัติ."

สองบทว่า **โอปมฺมํ นิทสฺสนตฺถาย** มีความว่า ข้ออุปมาเพื่อประโยชน์แก่การชี้เนื้อความ.

สองบทว่า **อตฺโถ วิญฺญาปนตฺถาย** มีความว่า เนื้อความ

เพื่อประโยชน์แก่การที่จะให้เข้าใจ.

สองบทว่า **ปฏิปุจฺฉา ธปนตฺถาย** มีความว่า การย้อนถาม เพื่อประโยชน์แก่ความมั่นคงของบุคคล.

สองบทว่า **โอกาสกมฺมํ โจทนตฺถาย** มีความว่า (การขอโอกาส) เพื่อประโยชน์แก่การโจทด้วยวัตถุหรือด้วยอาบัติ.

สองบทว่า **โจทนา สารณตฺถาย** มีความว่า (การโจท) เพื่อประโยชน์แก่การที่จะให้จำเลยระลึกถึงโทษน้อยใหญ่.

สองบทว่า **สารณา สวจนียตฺถาย** มีความว่า การที่ให้จำเลยระลึกถึงโทษน้อยโทษใหญ่ เพื่อประโยชน์แก่ความที่เป็นผู้มีถ้อยคำอันตนจะพึงให้การ.

สองบทว่า **สวจนียํ ปลิโพธตฺถาย** มีความว่า ความเป็นผู้มีถ้อยคำอันตนจะพึงให้การ เพื่อประโยชน์แก่การกักไว้อย่างนี้ว่า "ท่านอย่าก้าวออกไปแม้ก้าวเดียวจากอาวาสนี้."

[๕๑๖] สองบทว่า **ปลิโพโธ วินิจฺฉยตฺถาย** ความว่า (การกักไว้) เพื่อประโยชน์แก่การให้ตั้งวินิจฉัย.

สองบทว่า **วินิจฺฉโย สนฺตีรณตฺถาย** มีความว่า การวินิจฉัย เพื่อประโยชน์แก่การไตรตรอง คือ พิจารณาโทษและมิใช่โทษ.

การไตรตรอง เพื่อประโยชน์ที่จะหยั่งฐานะและอฐานะ คือ เพื่อประโยชน์ที่จะรู้อาบัติ อนาบัติ ครุกาบัติ ลหุกาบัติ.

สองบทว่า **สงฺโฆ สมฺปริคฺคหสมฺปฏิจฺฉนตฺถาย** มีความว่า

สงฆ์ เพื่อประโยชน์แก่การรับรองวินิจฉัย และเพื่อประโยชน์ที่จะรู้ว่า อธิกรณ์นั้นอันผู้ว่าอรรถคดี วินิจฉัยชอบหรือไม่ชอบ.

สองบทว่า **ปจฺเจกฏฺฐายิโน อวิสํวาทกฏฺฐายิโน** มีความว่า บุคคลเหล่านั้น ซึ่งตั้งอยู่ในตำแหน่งผู้เป็นใหญ่ โดยความเป็นอิสสริยาธิบดี และในฐานะแห่งผู้ไม่แกล้งกล่าวให้ผิด อันสงฆ์ไม่พึงรุกราน.

[ว่าด้วยประโยชน์แห่งวินัยเป็นอาทิ]

บัดนี้ พระอุบาลีเถระกล่าวคำว่า "วินัยเพื่อประโยชน์แก่สังวร" เป็นต้น เพื่อแสดงเนื้อความ เพื่อปิดโอกาสแห่งถ้อยคำของชนทั้งหลาย ผู้มีปัญญาอ่อน ซึ่งจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า "ชื่อว่าวินัยจะมีประโยชน์อะไร."

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **วินโย สํสรตฺถาย** มีความว่า วินัยบัญญัติแม้ทั้งสิ้น เพื่อประโยชน์แก่ความสำรวมกายทวารและวจีทวาร คือ เป็นอุปนิสัย อธิบายว่า เป็นปัจจัยแก่ศีล มีอาชีวปาริสุทธิสีลเป็นที่สุด. ในบททั้งปวง ก็นัยนี้แล.

อีกอย่างหนึ่ง ในธรรมทั้งหลายมีความไม่เดือนร้อนเป็นต้นนี้ มีคำอธิบายว่า ความไม่มีความเดือดร้อนแห่งจิต ด้วยอำนาจแห่งบุญที่ได้กระทำไว้ และบาปที่มิได้กระทำไว้ ชื่อว่า ความไม่เดือดร้อน.

ปีติอย่างอ่อน ไม่รุนแรง ชื่อว่าปราโมทย์.

ปีติอย่างแรง มีกำลัง ชื่อว่าปีติ.

ความระงับความกระวนกระวนในกายและจิต ชื่อว่าปัสสัทธิ.

สุขทางกายทางจิต ชื่อว่าสุข.

จริงอยู่ สุขทั้ง ๒ อย่างนั้น ย่อมเป็นอุปนิสัยปัจจัยแห่งสมาธิ.

ความที่จิตมีอารมณ์เดียว ชื่อว่าสมาธิ.

วิปัสสนาอย่างอ่อน ชื่อว่ายถาภูตญาณทัสสนะ. ยถาภูตญาณ-ทัสสนะนี้ เป็นชื่อว่าของญาณที่รู้ความเกิดและความเสื่อม.

จริงอยู่ ความที่จิตมีอารมณ์เดียว ย่อมเป็นอุปนิสัยปัจจัยแห่งวิปัสสนาอย่างอ่อน.

วิปัสสนาอย่างแรง ซึ่งจัดเป็นชั้นยอด เป็นเหตุให้ถึงความปลีกตัวเสีย ชื่อว่านิพพิทา.

อริยมรรค ชื่อว่าวิราคะ.

อรหัตตผล ชื่อว่าวิมุตติ.

จริงอยู่ อริยมรรคแม้ทั้ง ๔ อย่าง ย่อมเป็นอุปนิสัยปัจจัยแห่งอรหัต

[๕๖๒] ปัจจเวกขณญาณ ชื่อว่าวิมุตติญาณทัสสนะ.

สองบทว่า **วิมุตฺติญาณทสฺสนํ อนุปาทาปรินิพฺพานตฺถาย** มีความว่า วิมุตติญาณทัสสะ เพื่อประโยชน์แก่ความดับสนิทหาปัจจัยมิได้. จริงอยู่ วิมุตติญาณทัสสนะนั้น ชื่อว่าเป็นปัจจัยแก่ความดับสนิทหาปัจจัยมิได้ เพราะเมื่อวิมุตติญาณทัสสนะอันโยคาพจรบรรลุโดยลำดับแล้ว กิเลสและกองทุกข์พึงดับสนิทแน่แท้ ฉะนี้แล.

สองบทว่า **เอตทตฺถา กถา** มีความว่า ธรรมดาว่าวินัยกถานี้ มีอนุปาทาปรินิพพานนั้นเป็นประโยชน์. ความพิจารณาวินัยนั่นแลชื่อว่ามันตนา.

บทว่า **อุปนิสา** มีความว่า แม้ความเป็นธรรมเป็นปัจจัยสืบต่อกันไป เป็นต้นว่า "วินัยเพื่อประโยชน์แก่สังวร" นี้ ก็เพื่อประโยชน์แก่อนุปาทาปรินิพพานนั้น. ความเงี่ยโสตลงฟังถ้อยคำที่เป็นปัจจัยสืบต่อกันไปนี้ ชื่อว่าความเงี่ยโสตสดับ. ญาณใดเกิดขึ้นเพราะได้ฟังเนื้อความนี้ ญาณแม้นั้นก็เพื่อประโยชน์แก่อนุปาทาปรินิพพานนั้น.

หลายบทว่า **ยทิทํ อนุปาทา จิตฺตสฺส วิโมกฺโข** มีความว่า ความพ้นพิเศษแห่งจิต เพราะไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน ๔ กล่าวคืออรหัตผลนี้ใด, ความพ้นพิเศษแห่งจิตแม้นั้น ก็เพื่อประโยชน์นี้ คือเพื่อประโยชน์แก่อปัจจัยปรินิพพานนั่นแล.

[อนุโยควัตตคาถา]

บรรดาอนุโยควัตตคาถาทั้งหลาย คาถาต้นมีเนื้อความดังกล่าวแล้วนั่นแล.

ในคำว่า **วตฺถุํ วิปตฺตึ อาปตฺตึ นิทานํ อาการอโกวิโท ปุพฺพาปรํ น ชานาติ.** พึงทำการเชื่อมบทว่า **วตฺถุํ** เป็นต้น ด้วยบทว่า **น ชานาติ.** พึงทำการเชื่อมบทว่า **อโกวิโท** ด้วยบทว่า **ส เว ตาทิสโก** นี้.

เพราะเหตุนี้ พึงทราบวาจาเครื่องประกอบในคำว่า **วตฺถุํ**

เป็นต้นนี้ ดังต่อไปนี้ :-

ภิกษุใด ไม่รู้จักวัตถุแห่งวิติกกมะมีปาราชิกเป็นต้น, ไม่รู้วิบัติ ๔ อย่าง, ไม่รู้อาบัติ ๗ อย่าง, ไม่รู้นิทานอย่างนี้ว่า "สิกขาบทนี้ ทรงบัญญัติแล้ว ในนครชื่อโน้น." ไม่รู้จักเบื้องต้นและเบื้องและเบื้องปลายว่า "นี้เป็นคำต้น นี้เป็นคำหลัง." ไม่รู้จักกรรมที่ทำแล้วหรือยังไม่ได้ทำว่า "นี้ทำแล้ว นี้ยังมิได้ทำ."

ในบทว่า **สเมน จ** มีคำอธิบายว่า "ไม่รู้จักกรรมที่ทำแล้วหรือยังมิได้ทำ ด้วยความไม่รู้เสมอ ของภิกษุไม่รู้เบื้องต้นและเบื้องปลายนั้นนั่งเอง. [๕๖๓] พึงทราบการเชื่อมกับบทว่า **น ชานาติ** อย่างนี้ก่อน.

ก็แลวินิจฉัยในคำว่า **อาการอโกวิโท** ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **อาการอโกวิโท** ได้แก่ ผู้ไม่เข้าใจเหตุและมิใช่เหตุ. ภิกษุนี้ใด ไม่รู้วัตถุเป็นต้น และไม่เข้าในอาการ, ภิกษุผู้เช่นนั้น ๆ แล พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ผู้ไม่ควรเลือก" ด้วยประการฉะนี้.

พึงทำการเชื่อมบทแม้เหล่านี้ว่า **กมฺมญฺจ อธิกรณญฺจ** ด้วยบทว่า **น ชานาติ** นั่นแล.

ก็แลวาจาสำหรับประกอบ ในคำว่า **กมฺมญฺจ** เป็นต้นนั้น ดังต่อไปนี้ :-

ภิกษุนี้ใด ไม่รู้จักรรม และไม่รู้จักอธิกรณ์ เหมือนอย่างนั้นแล.

ทั้งไม่เข้าใจสมถะ ๗ ประการด้วย, อนึ่ง ผู้กำหนัดแล้ว ขัดเคืองแล้ว และหลงแล้ว เพราะกิเลสมีราคะเป็นต้น ย่อมลำเอียงเพราะกลัว ด้วยความกลัว ย่อมลำเอียงเพราะเขลา ด้วยความงมงาย, อนึ่ง เพราะเหตุที่ตนเป็นผู้กำหนัด และเพราะเหตุที่ตนเป็นผู้ขัดเคือง จึงลำเอียงเพราะความชอบ เพราะความชัง.

อนึ่ง หาเป็นผู้ฉลาดในบัญญัติไม่ เพราะไม่เป็นผู้สามารถที่จะยังผู้อื่นให้ยินยอม. อนึ่ง ไม่ฉลาดในการชี้ขาด เพราะเป็นผู้ไม่สามารถในการชี้การเหตุและมิใช่เหตุ.

ชื่อว่าผู้ได้พรรคพวก เพราะไม่บริษัทที่แม้กับตน, ชื่อว่าผู้ไม่มีความละอาย เพราะเป็นผู้ห่างจากหิริ, ชื่อว่าผู้มีกรรมดำ เพราะเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยกรรมดำทั้งหลาย, ชื่อว่าผู้ไม่เอื้อเฟื้อ เพราะไม่มีความเอื้อเฟื้อในธรรมและความเอื้อเฟื้อในบุคคล. ภิกษุเช่นนั้น ๆ และพระผู้มีพระภาคตรัสว่า "ผู้ไม่ควรเลือก." คือ อันสงฆ์ไม่ควรพิจารณา ได้แก่ ไม่ควรแลดู, อธิบายว่า "ไม่ควรสมมติตั้งไว้ในตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่ โดยความเป็นอิสสริยาธิบดี."

โยชนานัย แม้แห่งคาถาฝ่ายขาว ก็พึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล.

จูฬสังคาม วัณณนา จบ.

[๕๖๔] มหาสังคาม วัณณนา

วินิจฉัยในมหาสังคาม พึงทราบดังนี้ :-

หลายบทว่า **วตฺถุโค วา วตฺถุํ สงฺกมติ** มีความว่า โจทก์กล่าวว่า "วัตถุแห่งปฐมปาราชิก อันข้าพเจ้าได้ฟังแล้ว" หรือว่า วัตถุแห่งปฐมปาราชิก อันข้าพเจ้าได้ฟังแล้ว" เมื่อถูกถาม คือถูกคาดคั้นเข้าอีก กลับกล่าวว่า "วัตถุแห่งปฐมปาราชิก ข้าพเจ้าไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน, วัตถุแห่งทุติยปาราชิก อันข้าพเจ้าเห็นแล้ว, หรือว่า วัตถุแห่งทุติยปาราชิก อันข้าพเจ้าได้ยินแล้ว." พึงทราบการย้ายวัตถุที่เหลือ การย้ายวิบัติจากวิบัติ และการย้ายอาบัติจากอาบัติ โดยนัยนี้แล.

ฝ่ายภิกษุใดกล่าวว่า "ข้าพเจ้าหาได้เห็นไม่ หาได้ยินไม่" ดั่งนี้แล้ว ภายหลังกล่าวว่า "ข้อนั้น แม้ข้าเจ้าก็ได้เห็น, หรือว่า ข้อนั้น แม้ข้าพเจ้าก็ได้ยิน," กล่าวว่า "ข้าพเจ้าได้เห็น, หรือว่า ข้าพเจ้าได้ยิน" ดังนี้แล้ว ภายหลังกลับกล่าวว่า "ข้าพเจ้าหาได้เห็นไม่ หาได้ยินไม่," ภิกษุนั้น พึงทราบว่า "ปฏิเสธแล้วกลับปฏิญญา, ปฏิญญาแล้วกลับปฏิเสธ." ภิกษุนั้นแล ชื่อว่าสับเรื่องอื่นด้วยเรื่องอื่น.

สุกกวิสัฏฐิสิกขาบท ด้วยอำนาจสีมีสีเขียวเป็นต้น และความเป็นผู้ไม่มีโรค ท่านกล่าวว่า **วณฺโณ อวณฺโณ.** สัญจริตสิกขาบท

ท่านกล่าวว่า **วณฺณมนุปฺปาทนํ** (ยังการขอให้เกิดตามขึ้น.)
๓ สิกขาบทมีกายสังสัคคสิกขาบทเป็นต้น ท่านกล่าวตามรูปเดิมนั่นเอง.
๕ สิกขาบทนี้ พึงทราบว่า "เป็นบุพพภาค คือ บุพพประโยคของเมถุนธรรม" ด้วยประการฉะนี้.

อปโลกนกรรม ๔ นั้น ได้แก่ กรรมเป็นวรรค[๑]โดยอธรรมเป็นต้น. แม้ในกรรมที่เหลือ ก็นัยนี้แล.

หมวด ๔ สี่หมวด จึงรวมเป็น ๑๖ ด้วยประการฉะนี้.

หลายบทว่า **พหุชนอหิตตาย ปฏิปนฺโน โหติ** มีความว่า จริงอยู่ [๕๖๕] เมื่ออธิกรณ์อันพระวินัยธร วินิจฉัยด้วยฉันทาคติอย่างนั้น สงฆ์ในวัดนั้นย่อมแตกกันเป็น ๒ ฝ่าย. แม้ภิกษุณีทั้งหลายผู้อาศัยโอวาทเป็นอยู่ ก็ย่อมเป็น ๒ ฝ่าย. พวกอุบาสกก็ดี อุบาสิกาก็ดี เด็กชายก็ดี เด็กหญิงก็ดีย่อมเป็น ๒ ฝ่าย, แม้เหล่าอารักขเทวดาของชนเหล่านั้น ก็ย่อมแตกกันเป็น ๒ ฝ่ายเหมือนกัน. ต่อแต่นั้นเทวดาทั้งหลาย นับภุมมเทวดาเป็นต้น จงถึงอกนิฏฐพรหม ย่อมแยกเป็น ๒ ฝ่ายด้วย.

ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "ภิกษุผู้ลำเอียงด้วยฉันทาคติเป็นต้น ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อไม่เกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก ฯ ล ฯ เป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อไม่เป็นประโยชน์ เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์ แก่ชนเป็นอันมาก ทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย."

๑. ตามฉบับในลาน เป็น วคฺคาทีนิ.

บทว่า **วิสมนิสฺสิโต** ได้แก่ ผู้อาศัยกายกรรมเป็นต้น ซึ่งไม่เรียบร้อย.

บทว่า **คหณนิสฺสิโต** ได้แก่ ผู้อาศัยความถือ กล่าวคือมิจฉาทิฏฐิและอันตคาหิกทิฏฐิ.

บทว่า **พลวนิสฺสิโต** ได้แก่ ผู้อาศัยภิกษุผู้ชื่อเสียง ซึ่งมีกำลัง.

สองบทว่า **ตสฺส อวชานนฺโต** ได้แก่ ดูหมิ่นถ้อยคำของภิกษุนั้น. อีกอย่างนั้น บทว่า **ตสฺส** นั้น เป็นฉัฏฐีวิภัตติ ใช้ในอรรถแห่งทุติยาวิภัตติ. อธิบายว่า "ดูหมิ่นภิกษุนั้น."

สองบทว่า **ยํ อตฺถาย** มีความว่า เพื่อประโยชน์ใด.

สองบทว่า **ตํ อตฺถํ** มีความว่า ประโยชน์นั้น.

คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

มหาสังคาม วัณณนา จบ.

[๕๖๖] กฐินเภทวัณณนา

[ธรรมที่เกิดพร้อมกับกรานกฐิน]

วินิจฉัยในกฐิน พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **อฏฺฐ มาติกา** ได้แก่ มาติกา ๘ มีปักกมนันติกา (กำหนดด้วยการหลีกไปเป็นที่สุด) เป็นต้น ที่ตรัสไว้ในขันธกะ. แม้ปลิโพธ และอานิสงส์ก็ได้ตรัสไว้ในหนหลังแล้วแล.

[ว่าด้วยอนันตรปัจจัยเป็นอาทิ]

บทว่า **ปโยคสฺส** ได้แก่ ประโยคมีการหาน้ำมาเป็นต้น ที่ภิกษุกระทำเพื่อประโยชน์แก่บุพพกรณ์ ๗ อย่าง มีซักจีวรเป็นต้น.

หลายบทว่า **กตเม ธมฺมา อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย** มีความว่า ธรรมเหล่าไหนเป็นธรรมสืบลำดับ โดยเนื่องด้วยประโยคที่ยังไม่มา ย่อมเป็นปัจจัย.

บทว่า **สมนนฺตรปจฺจเยน** มีความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสถามถึงธรรมที่สืบลำดับกันเป็นปัจจัย ด้วยธรรมที่สืบลำดับกันเป็นปัจจัยโดยตรงนั่นเอง แต่ทำให้ใกล้ชิดกว่า.

บทว่า **นิสฺสยปจฺจเยน** มีความว่า ธรรมเหล่าไหนเป็นเหมือนเข้าใกล้ความเป็นธรรมเป็นที่อาศัย คือความเป็นธรรมเป็นที่รองรับแห่งประโยคที่เกิดขึ้น ย่อมเป็นปัจจัย.

บทว่า **อุปนิสฺสยปจฺจเยน** มีความว่า ตรัสถามถึงธรรม

ที่อาศัยเป็นปัจจัย ด้วยธรรมเป็นปัจจัย ซึ่งใกล้ชิดกัน
นั่นเอง แต่ทำให้ใกล้ชิดกว่า.

ตรัสถามถึงภาวะแห่งธรรมที่เกิดก่อนเป็นปัจจัย ด้วยบทว่า **ปุเรชาตปจฺจเยน** นี้.

ตรัสถามถึงภาวะแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้น ไม่ก่อนไม่หลัง เป็นปัจจัย ด้วยบทว่า **สหชาตปจฺจเยน** นี้.

บทว่า **ปุพฺพกรณสฺส** ได้แก่ บุพพกรณ์ มีการซักจีวรเป็นต้น ด้วย.

บทว่า **ปจฺจุทฺธรสฺส** ได้แก่ การถอนไตรจีวรมีสังฆาฏิผืนเก่า เป็นต้น.

บทว่า **อธิฏฺฐานสฺส** ได้แก่ อธิษฐานจีวรกฐิน.

บทว่า **อตฺถารสฺส** ได้แก่ การกรานกฐิน.

[๕๖๗] หลายบทว่า **มาติกานญฺจ ปลิโพธานญฺจ** ได้แก่ มาติกา และปลิโพธิ ๒.

บทว่า **วตฺถุสฺส** ได้แก่ วัตถุควรแก่กฐิน มีสังฆาฏิเป็นต้น.

คำที่เหลือ มีนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล.

[ว่าด้วยปัจจัยประโยคเป็นอาทิ]

พระผู้มีพระภาค ครั้นตรัสถามถึงบุพพกรณ์เป็นต้น ซึ่งได้โดยความเป็นปัจจัย และประโยคเป็นต้น ซึ่งไม่ได้โดยความเป็นปัจจัยอย่างนั้นทั้งหมดแล้ว บัดนี้ จะแสดงบุพพกรณ์ เป็นต้น ซึ่งได้โดย

ความเป็นปัจจัยแห่งประโยคเป็นต้นนั่นแล แล้วจึงตรัสคำวิสัชนา โดยนัยมีคำว่า **ปุพฺพกรณํ ปโยคสฺส** เป็นต้น.

เนื้อความแห่งคำวิสัชนา พึงทราบดังนี้ :-

ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉลยในคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า **ปโยคสฺส กตเม ธมฺมา** เป็นต้น, บุพพกรณ์เป็นปัจจัย โดยอนันตรปัจจัยแห่งประโยค เป็นปัจจัยโดยสมนันตาปัจจัย นิสสยปัจจัย และอุปนิสสยปัจจัยแห่งประโยค.

จริงอยู่ บุพพกรณ์แม้ทั้ง ๗ อย่าง ย่อมเป็นปัจจัยโดยปัจจัย ๔ เหล่านี้แห่งประโยค เพราะเหตุที่ประโยคนั้น อันภิกษุย่อมกระทำเพื่อประโยชน์แก่บุพพกรณ์ อันตนพึงให้สำเร็จด้วยประโยคนั้น. แต่ประโยคนั้น ย่อมไม่ได้แม้ซึ่งธรรมอันหนึ่ง ในธรรมทั้งหลายที่ได้อุทเทสแล้ว ในความเป็นปุเรชาตปัจจัย. ประโยคนั้น ชื่อว่าเป็นปุเรชาตปัจจัยเองแห่งบุพพกรณ์โดยแท้ เพราะเมื่อประโยคมี บุพพกรณ์จึงสำเร็จ. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "ประโยคเป็นปัจจัยแห่งบุพพกรณ์ โดยเป็นปุเรชาตปัจจัย."

อนึ่ง ประโยคย่อได้ปัจฉาชาตปัจจัย. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "บุพพกรณ์เป็นปัจจัยแห่งประโยค โดยเป็นปัจฉาชาตปัจจัย." จริงอยู่ ประโยคนั้น อันภิกษุย่อมทำ เพื่อประโยชน์แก่บุพพกรณ์ ซึ่งเกิดภายหลัง. แต่เว้นธรรม ๑๕ กล่าวคือมาติกาปลิโพธและอานิสงส์เสียแล้ว ในบรรดาธรรมมีประโยคเป็นอาทิ

ธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ย่อมไม่ได้สหชาตปัจจัย. เพราะว่า ธรรม ๑๕ นั้นเท่านั้น ย่อมสำเร็จพร้อมกันกับการกรานกฐิน เพราะฉะนั้น จึงเป็นสหชาตปัจจัยอาศัยกันและกันได้. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า "ธรรม ๑๕ เป็นปัจจัย โดยเป็นสหชาตปัจจัย."

วิสัชนาบททั้งปวง พึงทราบโดยอุบายนี้

[๕๖๘] ปุจฉาวิสัชนามีอาทิว่า "บุพพกรณ์มีอะไรเป็นนิทาน" ตื้นทั้งนั้น.

[ว่าด้วยนิทานแห่งประโยคเป็นอาทิ]

วินิจฉัยในวิสัชนาสองปัญหาว่า "ประโยคมีอะไรเป็นนิทาน" เป็นอาทิ พึงทราบดังนี้ :-

ในคำว่า "ประโยคมีเหตุเป็นนิทาน มีปัจจัยเป็นนิทาน" นี้ จีวร ๖ ชนิด พึงทราบว่า เป็นเหตุและเป็นปัจจัย. จริงอยู่ จีวรเหล่านั้นแลเป็นเหตุ จีวรเหล่านั้นเป็นปัจจัยแห่งธรรมทั้งปวงมีบุพพ-ประโยคเป็นต้น. เมื่อจีวร ๖ ชนิดไม่มี ประโยคก็หามีไม่ บุพพกรณ์เป็นต้นก็หามีไม่แล, เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "ประโยคมีเหตุเป็นนิทาน" เป็นต้น.

วินิจฉัยในสังคหวาร พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **วจีเภเทน** ได้แก่ การลั่นวาจานี้ว่า "ข้าพเจ้ากราน-กฐินด้วยสังฆาฏินี้, ข้าพเจ้ากรานกฐินด้วยอุตตราสงค์นี้, ข้าพเจ้ากรานกฐินด้วยอันตรวาสกนี้."

วินิจฉัยในกติมูลาทิปุจฉาวิสัชนา พึงทราบดังนี้ :-

การถอนและการอธิษฐาน ชื่อว่ากิริยาในท่ามกลาง.

[ว่าด้วยวิบัติแห่งกฐินเป็นอาทิ]

สองบทว่า **วตฺถุวิปนฺนญฺจ โหติ** ได้แก่ เป็นผ้าไม่ควร. ผ้าที่พวกทายกถวายในวันนี้ สงฆ์ให้แก่ภิกษุผู้กรานกฐินในวันพรุ่งนี้, ชื่อว่าวิบัติโดยกาล. ผ้าที่ตัดแล้วไม่ทำให้เสร็จในวันนั้นนั่นเอง ชื่อว่าวิบัติโดยกระทำ.

วินิจฉัยในวิสัชนาคำถามที่ว่า **กฐิน ชานิตพฺพํ** เป็นอาทิ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **เตสํเยว ธมฺมานํ** มีความว่า เมื่อธรรมทั้งหลายมีรูปธรรมเป็นต้น เหล่าใดมีอยู่ ชื่อกฐินจึงมี, ความประสมคือประมวลรูปธรรมเป็นต้นเหล่านั้น. ก็ด้วยคำว่า **นามํ นามกมฺมํ** เป็นต้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า "คำว่า กฐินนี้ สักว่าเป็นนามในธรรมเป็นอันมาก, โดยปรมัตถ์ ธรรมอันหนึ่งหามีไม่."

สองบทว่า **จตุวีสติยา อากาเรหิ** มีความว่า (พึงทราบวิบัติแห่งการกรานกฐิน) ด้วยเหตุที่กล่าวแล้วในหนหลัง มีคำว่า **น อุลฺลิกฺขิตมตฺเตน** เป็นต้น.

สองบทว่า **สตฺตรสหิ อากาเรหิ** มีความว่า (พึงทราบสมบัติแห่งการกรานกฐิน) ด้วยเหตุที่กล่าวแล้วในหนหลัง มีคำว่า "กฐินเป็นอันกรานแล้วด้วยผ้าใหม่" เป็นต้น.

คำใดอันจะพึงกล่าวในนิมิตกรรมเป็นต้น, คำทั้งปวงนั้น ได้กล่าวได้แล้วในวัณณนาแห่งกฐินขันกะ.

[๕๖๙] [ว่าด้วยการรื้อแห่งกฐิน]

สองบทว่า **เอกุปฺปาทท เอกนิโรธา** มีความว่า การรื้อแห่งกฐินแม้เมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นด้วยกัน, แม้เมื่อดับ ย่อมดับด้วยกัน.

สองบทว่า **เอกุปฺปาทา นานานิโรธา** มีความว่า การรื้อแห่งกฐิน เมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นด้วยกัน. เมื่อดับ ย่อมดับต่างราวกัน.

มีคำอธิบายอย่างไร ? การรื้อแม้ทั้งปวง ย่อมเกิดขึ้นพร้อมกันกับการกราน. จริงอยู่ เมื่อมีการกราน การรื้อย่อมมีเป็นธรรมดา.

ในบรรดาการกรานกฐิน ๘ เหล่านี้ สองเบื้องต้น เมื่อจะดับย่อมดับ คือถึงความรื้อ พร้อมกันกับการกราน. จริงอยู่ ความดับแห่งการกราน และความเป็นแห่งการรื้อ แห่งกฐินุทธาร ๒ นั่นย่อมมีในขณะเดียวกัน, นอกนี้ย่อมดับต่างคราวกัน. เมื่อกฐินุธารมปักกมนันติกาเป็นต้นแม้เหล่านั้น ถึงแล้วซึ่งความเป็นอาการรื้อ การกรานก็ยังคงอยู่.

คำที่เหลือในบททั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

กฐินเภท วัณณนา จบ

จบปัญญัตติวัคค วัณณนา

ในอรรถกถาวินัย ชื่อสมันตปาสาทิกา.

[๔๗๐] อุปาลิปัญจก วัณณนา

[ว่าด้วยองค์ ๕ แห่งภิกษุผู้ถือนิสัย]

วินิจฉัยในอุบาลิปัญหา พึงทราบดังนี้ :-

คำถามที่ว่า **กตีหิ นุ โข ภนฺเต** มีสัมพันธ์ ดังนี้ :-

ได้ยินว่า พระเถระอยู่ในที่ลับ มานึกถึงหมวด ๕ เหล่านี้ทั้งหมด จึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ด้วยคิดว่า "บัดนี้เราจักทูลถามพระผู้มีพระภาค ให้พระองค์ทรงวางแบบแผน เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุเหล่านี้ มีภิกษุผู้ถือนิสัยอยู่เป็นต้น" แล้วทูลถามปัญหา โดยนัยมีคำว่า **กตีหิ นุ โข ภนฺเต** เป็นอาทิ.

วินิจฉัยในคำวิสัชนาปัญหาเหล่านั้น พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **อุโปสถํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักอุโบสถ ๙ อย่าง.

สองบทว่า **อุโปถกมฺมํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักอุโบสถกรรม ๔ อย่าง ต่างโดยกรรมเป็นวรรคโดยอธรรมเป็นต้น.

สองบทว่า **ปาฏิโมกฺขํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักกมาติกา ๒.

สองบทว่า **ปาฏิโมกฺขุทเทสํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักปาฏิโมกขุทเทส ๙ อย่าง คือ ของภิกษุ ๕ อย่าง ของภิกษุณี ๔ อย่าง.

สองบทว่า **ปวารณํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักปวารณา ๙ อย่าง.

สองบทว่า **ปวารณากมฺมํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักปวารณา-กรรม ๔ อย่าง ต่างโดยชนิดมีกรรมเป็นวรรคโดยธรรมเป็นต้น.

สองบทว่า **อาปตฺตานาปตฺตึ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้อาบัติและอนาบัติ ที่ทรงแสดงในสิกขาบทนั้น ๆ.

สองบทว่า **อาปนฺโน กมฺมกโต** มีความว่า ภิกษุต้องอาบัติแล้ว, กรรมย่อมเป็นกิจอันสงฆ์ทำแล้ว เพราะการต้องนั้นเป็นปัจจัย.

[ว่าด้วยกรรมของภิกษุไม่ควรระงับ]

สองบทว่า **กมฺมํ น ปฏิปฺปสฺสมฺเภตพฺพํ** มีความว่า [๕๗๑] กรรมของภิกษุนั้น อันสงฆ์ไม่พึงให้ระงับ เพราะเหตุที่เธอประพฤติโดยคล้อยตามพรรคพวก. อธิบายว่า เหมือนบุคคลที่ถูกล่ามไว้ด้วยเชือก อันตนจะพึงแก้เสียฉะนั้น.

[ว่าด้วยองค์ ๕ ของภิกษุผู้เข้าสงคราม]

หลายบทว่า **สเจ อุปาลิ สงฺโฆ สมคฺคกรณียานิ กมฺมานิ กโรติ** มีความว่า ถ้าว่าสงฆ์กระทำกรรมมีอุโบสถเป็นต้น อันภิกษุทั้งหลายผู้พร้อมเพรียงกันพึงกระทำ, อันความอุดหนุน (แก่การทะเลาะ) อันภิกษุไร ๆ ไม่พึงให้ ในเมื่อกรรมสามัคคีมีอุโบสถและปวารณาเป็นต้น ต้องงดไว้. ก็ถ้าว่า สงฆ์ให้แสดงโทษล่วงเกินแล้วกระทำสังฆสามัคคีก็ดี กระทำการระงับอธิกรณ์ด้วยติณวัตถารกวินัยกระทำอุโบสถและปวารณาก็ดี, กรรมเห็นปานนี้ จัดเป็นกรรมที่สงฆ์ผู้พร้อมเพรียงพึงกระทำ.

บทว่า **ตตฺร เจ** มีความว่า ถ้าว่าในกรรมเช่นนั้น ไม่ชอบใจแก่ภิกษุไซร้, พึงกระทำความเห็นแย้งก็ได้ ควบคุมความพร้อมเพรียงเห็นปานนั้นไว้. ความถือผิดอย่างนั้น ไม่ควรถือไว้. ก็ในกรรมใด ภิกษุทั้งหลายแสดงศาสนานอกธรรมนอกวินัย ในกรรมนั้น ความเห็นแย้ง ใช้ไม่ได้ เพราะฉะนั้น สงฆ์พึงห้ามเสียแล้วหลีกไป.

[ว่าด้วยองค์ ๕ ของภิกษุผู้กล่าวไม่เป็นที่รัก]

บทว่า **อุสฺสติมนฺตี จ** มีความว่า ผู้มีความรู้มากมักกล่าววาจา ซึ่งหนาแน่นด้วยโลภะ โทสะ และมานะ มีวาจาโสมม ไม่แสดงประโยชน์.

บทว่า **นิสฺสิตชปฺปี** ความว่า ไม่สามารถจะกล่าวถ้อยคำให้สมแก่ความมีความรู้มากโดยธรรมดาของตน. โดยที่แท้ย่อมอ้างผู้อื่นกล่าวอย่างนี้ว่า "พระราชาได้ตรัสกับเราอย่างนี้, มหาอำมาตย์โน้น กล่าวอย่างนี้, อาจารย์หรืออุปัชฌาย์ของเราชื่อโน้น กล่าวอย่างนี้, พระเถระผู้ทรงไตรปิฎก พูดกับเราอย่างนี้."

บทว่า **น จ ภาสานุสนฺธิกุสโล** มีความว่า เป็นผู้ไม่ฉลาดในถ้อยคำที่เป็นเงื่อนของเรื่องราว และในถ้อยคำที่เงื่อนของคำวินิจฉัย.

สองบทว่า **น ยถาธมฺเม ยถาวินเย** มีความว่า ไม่เป็นผู้โจทเตือนให้ระลึกถึงอาบัติด้วยวัตถุที่เป็นจริง.

สองบทว่า **อสฺสาเทตา โหติ** มีความว่า [๕๗๒] ย่อมยก

บางคนขึ้นอ้างโดยนัยเป็นต้นว่า "อาจารย์ของข้าพเจ้า เป็นผู้ทรงไตรปิฎกอย่างใหญ่ เป็นธรรมกถึกอย่างเยี่ยม."

วินิจฉัยในทุติยบท พึงทราบดังนี้ :-

ย่อมรุกรานบางคน โดยนัยเป็นต้นว่า "เขาจะรู้อะไร."

สองบทว่า **อธมฺมํ อณฺหาติ** ได้แก่ ยึดถือธรรมที่เป็นฝ่ายไม่นำออกจากทุกข์.

สองบทว่า **ธมฺมํ ปฏิพาหติ** ได้แก่ ค้านธรรมที่เป็นฝ่ายนำออกจากทุกข์.

หลายบทว่า **สมฺผญฺจ พหุํ ภาสติ** ได้แก่ กล่าวถ้อยคำที่ไร้ประโยชน์มากมาย.

หลายบทว่า **ปสยฺห ปวตฺตา โหติ** มีความว่า เป็นผู้อันพระสังฆเถระมิได้เชิญ เมื่อภาระอันท่านมิได้มอบให้ อาศัยความทะนงตัวอย่างเดียวบังอาจกล่าวในกาลมิใช่โอกาส.

สองบทว่า **อโนกาสกมฺมํ การาเปตฺวา** มีความว่า เป็นผู้ไม่ให้ภิกษุอื่นให้โอกาสเสียก่อนในกาลมิใช่โอกาส.

หลายบทว่า **น ยถาทิฏฺฐิยา พฺยากตา โหติ** มีความว่า เป็นผู้ไม่พยากรณ์ยืนยันความเห็นของตน กลับเป็นผู้งดความเห็น (ส่วนตัว) เสีย มีความเห็นว่าเป็นธรรมเป็นต้น ในอธรรมเป็นอาทิ กล่าวไม่ตรงตามจริง.

[ว่าด้วยองค์ของภิกษุผู้ไม่ควรพูดในสงฆ์]

หลายบทว่า **อาปตฺติยา ปโยคํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้ว่า "อาบัตินี้เป็นกายประโยค, อาบัตินี้เป็นวจีประโยค."

หลายบทว่า **อาปตฺติยา วูปสมํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้ว่า "อาบัตินี้ระงับด้วยการแสดง, อาบัตินี้ระงับด้วยการออก, อาบัตินี้ไม่ระงับด้วยการแสดง ไม่ระงับด้วยการออก."

หลายบทว่า **น อาปตฺติยา วินิจฺฉยกุสโล โหติ** ได้แก่ ไม่รู้ว่า "อาบัตินี้ มีในวัตถุนี้" คือ ไม่อาจเพื่อยกอาบัติขึ้นยืนตามสมควรแก่โทษ.

สองบทว่า **อธิกรณสมุฏฺฐานํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้ว่า "อธิกรณ์นี้ อาศัยเภทกรวัตถุ ๑๘ ตั้งขึ้น, อธิกรณ์ อาศัยวิบัติ ๔ ตั้งขึ้น, อธิกรณ์นี้ อาศัยกองอาบัติ ๕ หรือ ๗ ตั้งขึ้น, อธิกรณ์นี้อาศัยสังฆกิจ ๔ อย่างตั้งขึ้น."

สองบทว่า **ปโยคํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้ว่า "อธิกรณ์นี้ มีประโยคเป็นต้นเค้า ๑๒, อธิกรณ์นี้ มีประโยคเป็นต้นเค้า ๑๔, อธิกรณ์นี้ มีประโยคเป็นต้นเค้า ๖, อธิกรณ์นี้ ประโยคเป็นต้นเค้า ๑."
๕๗๓ อธิบายว่า "จริงอยู่ ต้นเค้าตามที่เป็นของตนนั่นเองแห่งอธิกรณ์ทั้งหลาย จัดเป็นประโยค, ไม่รู้จักประโยคแม้ทั้งปวงนั้น."

สองบทว่า **วูปสมํ น ชานาติ**ได้แก่ ไม่รู้ว่า "อธิกรณ์นี้ระงับด้วยสมถะ ๒, อธิกรณ์นี้ ระงับด้วยสมถะ ๔, อธิกรณ์นี้ ระงับ

ด้วยสมถะ ๓, อธิกรณ์นี้ ระงับด้วยสมถ ๑."

หลายบทว่า **น อธิกรณสฺส วินิจฺฉยกุสโล โหติ** ได้แก่ ไม่รู้เพื่อวินิจฉัยอธิกรณ์ให้ถึงความระงับ.

สองบทว่า **กมฺมํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักกรรม ๗ อย่าง มีตัชชนียกรรมเป็นต้น.

หลายบทว่า **กมฺมสฺส กรณํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้ว่า "กรรมนี้ ควรทำโดยอุบายนี้."

หลายบทว่า **กมฺมสฺส วตฺถุํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้ว่า "นี้เป็นวัตถุแห่งตัชชนียกรรม, นี้เป็นวัตถุแห่งนิสยกรรมเป็นต้น."

หลายบทว่า **กมฺมสฺส วตฺตํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักวัตร ๑๘ ประการแห่งกรรม ๔ ในหนหลัง ในกรรม ๗ ชนิด และวัตร ๔๓ ประการ แห่งอุกเขปนียกรรม ๓ อย่าง.

หลายบทว่า **กมฺมสฺส วูปสมํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้ว่า "ภิกษุใดประพฤติวัตรแล้วขอ กรรมของภิกษุนั้น อันสงฆ์ควรให้ระงับ, โทษอันสงฆ์พึงให้แสดง."

สองบทว่า **วตฺถุํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักวัตถุแห่งกองอาบัติ ๗.

สองบทว่า **นิทานํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้ว่า "สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติในนครนี้, สิกขาบทนี้ ทรงบัญญัติในนครนี้."

สองบทว่า **ปญฺญตฺตึ น ชานาติ**ได้แก่ ไม่รู้จักบัญญัติทั้ง ๓ อย่าง ด้วยอำนาจบัญญัติ อนุบัญญัติ และอนุปปันนบัญญัติ.

สองบทว่า **ปทปจฺฉาภฏฺฐํ น ชานาติ**ได้แก่ ไม่รู้จักบทที่ควรจัดไว้ข้างหน้า, คือเมื่อตนควรจะกล่าวว่า **พุทฺโธ ภควา**กลับประกอบให้สับหน้าสับหลังกันเสียว่า **ภควา พุทฺโธ**.

หลายบทว่า **อกุสโล จ โหติ วินเย** ได้แก่ เป็นผู้ไม่ฉลาดในบาลีและอรรถกถาแห่งวินัย.

หลายบทว่า **ญตฺตึ น ชานาติ** มีความว่า [๕๗๔] ก็โดยย่อญัตติมี ๒ อย่าง คือ ญัตติที่แสดงอย่างนี้ว่า **"เอสา ญตฺติ"** ๑ ญัตติที่ไม่แสดง ๑. ในญัตติ ๒ อย่างนั้น ญัตติใด ไม่แสดงอย่างนั้น, ญัตตินั้น จัดเป็นกรรมญัตติ. ญัตติใดแสดง, ญัตตินั้น จัดเป็นกรรมปาทญัตติ, ไม่รู้จักญัตตินั้น โดยประการทั้งปวง.

หลายบทว่า **ญตฺติยา กรณํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักการกระทำกรรมญัตติ ใน ៩ สถาน, ไม่รู้จักการกระทำกรรมบาปญัตติใน ๒ สถาน.

สองบทว่า **ญตฺติยา อนุสาสนํ** ได้แก่ ไม่รู้ว่า "ญัตตินี้ มีอนุสาสนา ๑ ญัตตินี้ มีอนุสาวนา ๓."

หลายว่า **ญตฺติยา สมถํ น ชานาติ** มีความว่า สมถะ ๔ อย่างนี้ใด คือ สติวินัย อมูฬหวินัย ตัสสปาปิยสิกา ติณวัตถารกะ ไม่เว้นจากญัตติ, ไม่รู้จักสมถะนั้นว่า "ระงับด้วยญัตติ."

หลายบทว่า **ณตฺติยา วูปสมํ น ชานาติ** มีความว่า อธิกรณ์ใด ระงับด้วยญัตติสมถะ ๔ อย่างนี้, ไม่รู้จักความระงับนั้นแห่งอธิกรณ์นั้นว่า "ความระงับนี้ ทำด้วยญัตติ."

สองบทว่า **สุตฺตํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักอุภโตวิภังค์.

สองบทว่า **สุตฺตานุโลมํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักมหาปเทส ๔.

สองบทว่า **วินยํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักขันธกะและบริวาร

สองบทว่า **วินยานุโลมํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักมหาปเทสนั่นเอง.

สองบทว่า **น จ ฐานาฐานกุสโล** ได้แก่ เป็นผู้ไม่ฉลาดในเหตุและมิใช่เหตุ.

สองบทว่า **ธมฺมํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักปิฎก ๒ ที่เหลือนอกจากวินัยปิฎก.

สองบทว่า **ธมฺมานุโลมํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักมหาปเทส ๔ ฝ่ายสุตตันตะ.

สองบทว่า **วินยํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักขันธกะและบริวารนั่นเอง.

สองบทว่า **วินยานุโลมํ น ชานาติ** ได้แก่ ไม่รู้จักมหาปเทส ๔.

ก็อุภโตวิภังค์ เป็นอันท่านไม่สงเคราะห์ ในข้อว่า "ไม่รู้จักวินัย" นี้. เพราะเหตุนั้น คำใดที่ท่านกล่าวไว้ในกุรุนทีว่า [๕๗๕] "บทว่า วินยํ ได้แก่ ไม่รู้จักวินัยปิฎกทั้งสิ้น" คำนั้นควรถือเอา.

สองบทว่า **น จ ปุพฺพาปรกุสโล โหติ** ได้แก่ เป็นผู้ไม่ฉลาดในคำต้นและคำหลัง.

คำที่เหลือในบททั้งปวง นับว่าตื้นทั้งนั้น เพราะเป็นคำที่ควรทราบโดยปฏิปักขนัยต่อคำที่กล่าวแล้ว และเพราะเป็นคำที่ได้เปิดเผยแล้วในหนหลัง ฉะนี้แล.

จบพรรณนาอนิสสิตวัคค นปฏิปัสสัมภนวัคค และโวหารวัคค.

[ว่าด้วยทำความเห็นแย้ง]

วินิจฉัยในทิฏฐาวิกัมมวัคค พึงทราบดังนี้ :-

การทำความเห็นให้แจ้ง ชื่อว่าทำความเห็นแย้ง.

คำว่า **ทิฏฺฐาวิกมฺม** นี้ เป็นชื่อของวินัยกรรม กล่าวคือการแสดงอาบัติ ซึ่งประกาศลัทธิ.

บทว่า **อนาปตฺติยา ทิฏฺฐึ อาวิกโรติ** มีความว่า แสดงอนาบัติแท้ ๆ ว่าเป็นอาบัติ.

บทว่า **อเทสนาคามินิยา** ได้แก่ ทำความเห็นแย้งในครุกาบัติ อธิบายว่า "แสดงอาบัติสังฆาทิเสสและปาริก."

บทว่า **เทสิตาย** ได้แก่ ทำความเห็นแย้งแม้ในลหุกาบัติที่แสดงแล้ว. อธิบายว่า แสดงอาบัติที่แสดงแล้วซ้ำอีก.

สองบทว่า **จตูหิ ปญฺจหิ** ได้แก่ ทำความเห็นแย้ง อย่างที่ภิกษุ ๔-๕ รูปทำความเห็นแย้งกัน. อธิบาย ๔-๕ คนแสดงอาบัติพร้อมกัน.

บทว่า **มโนมานเสน** มีความว่า ทำความเห็นแจ้งด้วยนึกไว้ในใจ กล่าวคือคิดไว้ ได้แก่ แสดงอาบัติด้วยจิตเท่านั้น หาได้สั่นวาจาไม่.

บทว่า **นานาสํวาสกสฺส** มีความว่า ทำความเห็นแจ้ง คือแสดงอาบัติ ในสำนักภิกษุผู้มีสังวาสก์ต่างกันโดยลัทธิ หรือภิกษุผู้มีสังวาสก์ต่างกันโดยกรรม.

บทว่า **นานาสีมาย** มีความว่า ทำความเห็นแจ้ง ในสำนักภิกษุ แม้ผู้เป็นสมานสังวาสก์ แต่ตั้งอยู่ในต่างสีมา. จริงอยู่ การที่ภิกษุผู้ตั้งอยู่ในมาฬกสีมา แสดงอาบัติแก่ภิกษุผู้ตั้งอยู่ในสีมันตริกก็ดี การที่ภิกษุผู้ตั้งอยู่ในสีมันตริก แสดงอาบัติแก่ภิกษุแม้ผู้ตั้งอยู่ในอวิปปวาสสีมาก็ดี ไม่ควร.

บทว่า **อปกตตฺตสฺส** มีความว่า แสดงในสำนักแห่งภิกษุผู้อันสงฆ์ยกวัตร หรือภิกษุผู้ถูกสงฆ์งดอุโบสถและปวารณาเสีย.

[ว่าด้วยโอกาสกรรม]

[๕๗๖] หลายบทว่า **นาลํ โอกาสกมฺมํ กาตุํ** มีความว่า ไม่ควรเพื่อกระทำ. อธิบายว่า อันภิกษุไม่พึงกระทำ.

ภิกษุผู้อันสงฆ์ยกวัตร และภิกษุผู้ถูกสงฆ์งดอุโบสถและปวารณา ชื่อว่าภิกษุมิใช่ผู้ปกตัตต์ แม้ในโอกาสกรรมนี้.

บทว่า **จาวนาธิปฺปาโย** ได้แก่ ผู้ใคร่จะให้เคลื่อนจากศาสนา.

[ว่าด้วยถามปัญหา]

สองบทว่า **มนฺทตฺตา โมมูหตฺตา** มีความว่า เพราะความเป็นผู้โง่ เพราะความเป็นผู้งมงาย จึงไม่สามารถทั้งเพื่อจะแก้ ทั้งเพื่อจะรู้ จะประกาศความที่ตนเป็นผู้งมงายอย่างเดียวเท่านั้น จึงถามคล้ายคนบ้า.

บทว่า **ปาปิจฺโฉ** ได้แก่ ถามด้วยความปรารถนาลามกว่า "ชนจักสรรเสริญเรา ด้วยอุบายอย่างนี้."

บทว่า **ปริภวา** ได้แก่ เป็นผู้ใคร่จะยกความดูหมิ่นจึงถาม. แม้ในอัญญพยากรณ์ ก็มีนัยเหมือนกัน.

คำที่เหลือในบททั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

ทิฏฐาวิกัมมวัคค วัณณนา จบ.

คำใดที่จะพึงกล่าว ในอัตตาทานวัคค์และธุตังควัคค์ , คำนั้นทั้งหมด ได้กล่าวแล้วในหนหลังแล.

[ว่าด้วยมุสาวาท]

วินิจฉัยในมุสาวาทวัคค์ พึงทราบดังนี้ :-

มุสาวาทที่จัดเป็นปาราชิกคามี เพราะอรรถว่า ถึงปาราชิก, อธิบายว่า ถึงความเป็นอาบัติปาราชิก. แม้ในมุสาวาทนอกนี้ ก็มีนัยเหมือนกัน.

ในมุสาวาท ๕ อย่างนั้น มุสาวาทที่เป็นไปโดยอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มี (ในตน) เป็นปาราชิกคามี, มุสาวาทที่เป็นไปโดยตาม

กำจัด ด้วยปาราชิกไม่มีมูล เป็นสังฆาทิเสสคามี, มุสาวาทที่ภิกษุกล่าว (อวดอุตตริกมนุสสธรรมที่ไม่มี) โดยปริยายแก่บุคคลผู้เข้าใจความ เป็นต้นว่า "ภิกษุใดอยู่ในวิหารของท่าน" เป็นถุลลัจจัยคามี, มุสาวาทที่ภิกษุกล่าวโดยปริยายแก่บุคคลผู้ไม่เข้าใจความ เป็นทุกกฏคามี, มุสาวาทที่มาว่า "เป็นปาจิตตีย์ เพราะกล่าวเท็จทั้งรู้" พึงทราบว่าเป็นปาจิตติยคามี.

[ว่าด้วยอาการเป็นเหตุต้องอาบัติ]

บทว่า **อทสฺสเนน** ได้แก่ ไม่เห็นพระวินัยธร. [๕๗๗] จริงอยู่ ภิกษุเมื่อเกิดความรังเกียจในของที่ควรและไม่ควรขึ้น ได้พบพระวินัยธรแล้ว สอบถามถึงความที่เป็นของควรและไม่ควรแล้ว จะพึงละของที่ไม่ควรเสีย ทำแต่ที่ควร, แต่เมื่อไม่พบพระวินัยธรนั้นกระทำ แม้ซึ่งสิ่งที่ไม่ควร ด้วยสำคัญว่าควร ก็ย่อมต้องอาบัติ. อาบัติที่จะพึงต้องด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุไม่ต้อง เพราะพบพระ-วินัยธร, ต้องเพราะไม่พบเท่านั้น. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "เพราะไม่เห็น."

บทว่า **อสฺสวเนน** มีความว่า อันภิกษุผู้อยู่แม้ในวิหารเดียวกันไปสู่ที่บำรุงของพระวินัยธร ไม่ถามถึงสิ่งที่ควรและไม่ควร หรือไม่ฟังสิ่งที่ควรและไม่ควร ซึ่งท่านกล่าวแก่ภิกษุเหล่าอื่น ย่อมต้องอาบัติแท้. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "เพราะไม่ฟัง."

บทว่า **ปสุตฺตตา** ได้แก่ เพราะความเป็นผู้หลับเสีย. จริงอยู่

ภิกษุย่อมต้องอาบัติเพราะนอนร่วมเรือน เพราะความเป็นผู้หลับก็ได้.

อนึ่ง ภิกษุเมื่อต้องอาบัติ เพราะความเป็นผู้มีความสำคัญว่าควรในของที่ไม่ควร ชื่อว่ามีความสำคัญนั้น ต้องอาบัติ.

เพราะลืมสติ ภิกษุย่อมต้องอาบัติที่จะพึงต้องด้วยอำนาจแห่งเหตุมีก้าวล่วงราตรี ๑ เป็นต้น.

คำที่เหลือในบททั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

มุสาวาทวัคค วัณณนา จบ.

[ว่าด้วยองค์เป็นเหตุลงโทษ]

วินิจฉัยในภิกขุนีวัคค์ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **อลาภาย** ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่การไม่ได้ปัจจัย ๔, อธิบายว่า ภิกษุย่อมขวยขวาย คือพยายาม โดยประการที่ภิกษุณีทั้งหลายไม่ได้ปัจจัย.

บทว่า **อนตฺถาย** ได้แก่ ขวนขวาย บอกข่าวที่ให้โทษอันก่อให้เกิดความเสียหาย.

บทว่า **อนาวาสาย** ได้แก่ เพื่อต้องการจะไม่ให้อยู่, อธิบายว่าเพื่อต้องการกำจัดออกเสียจากคามเขตเป็นที่อยู่.

บทว่า **สมฺปโยเชติ** ได้แก่ ชักสื่อเพื่อประโยชน์แก่การเสพอสัทธรรม.

พระอุบาลีเถระหมายเอากรรม ๗ อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงทูล

ถามว่า "ภิกษุสงฆ์พึงทำกรรมแก่ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยองค์เท่าไร พระเจ้าข้า ?"

บทว่า **น สากจฺฉาตพฺโพ** มีความว่า ไม่ควรกล่าวเรื่องราวต่างโดยเรื่องควร กำหนดนาม รูป สมถะ และวิปัสสนาเป็นอาทิ. ก็เพราะเหตุที่ภิกษุผู้ขีณาสพหาแกล้งกล่าวให้ผิดไม่ ๕๗๘ ท่านเป็นเจ้าของเรื่องราวเห็นปานนั้นกล่าว ภิกษุนอกนั้นหาได้เป็นเจ้าของไม่ ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงทรงห้ามในปัญจกะที่ ๑ ว่า **นาเสกฺเขน** " แล้วตรัสในปัญจกะที่ ๒ ว่า "**อเสกฺเขน**" เป็นอาทิ.

บทว่า **น อตฺถปฏิสมฺภิทาปฺปตฺโต** มีความว่า เป็นผู้บรรลุปฏิสัมภิทา คือเป็นผู้บรรลุญาณอันถึงความแตกฉาน ในอรรถกถาหามิได้.

บทว่า **น ธมฺมปฏิสมฺภิทปฺปตฺโต** มีความว่า เป็นผู้บรรลุญาณอันแตกฉาน ในภาษาคือโวหารที่จะพึงกล่าว หามิได้.

บทว่า **น นิรุตฺติปฏิสมฺภิทปฺปตฺโต** มีความว่า เป็นผู้บรรลุญาณอันแตกฉาน ในภาษาคือโวหารที่จะพึงกล่าว หามิได้.

บทว่า **น ปฏิภาณปฏิสมฺภิทปฺปตฺโต** มีความว่า มิได้เป็นผู้บรรลุความแตกฉาน ในญาณทั้งหลาย มีอัตถปฏิสัมภิทาญาณเป็นต้นที่นับว่าปฏิภาณ (คือไหวพริบ).

สองบทว่า **ยถาวิมุตฺตํ น ปจฺจเวกฺขติ** มีความว่า เป็นผู้มิได้ใช้สติเครื่องพิจารณา ๑๙ ประเภท พิจารณาจิตตามที่พ้นแล้ว

ด้วยอำนาจผลวิมุตติ ๔ อย่าง.

คำที่เหลือในบททั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

ภิกขุนีวัคค วัณณนา จบ.

[ว่าด้วยองค์แห่งภิกษุผู้ควรแก่อุพพาหิกา]

วินิจฉัยในอุพพาหิกวัคค์ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **น อตฺถกุสโล** ได้แก่ เป็นผู้ไม่ฉลาดในอรรถกถา คือเป็นผู้ไม่เฉียบแหลมในการถอดใจความ.

บทว่า **น ธมฺมกุสโล** ได้แก่ เป็นผู้ไม่ฉลาดในบาลี คือเป็นผู้ไม่อาจหาญในบาลี เพราะไม่เรียนจากปากอาจารย์.

บทว่า **น นิรุตฺติกุสโล** ได้แก่ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการกล่าวด้วยภาษาอื่น.

บทว่า **น พฺยญฺชนกุสโล** มีความว่า เป็นผู้ไม่ฉลาดในการใช้พยัญชนะให้กลมกล่อม เนื่องด้วยสิถิลและธนิตเป็นต้น อธิบายว่า เป็นผู้ไม่เชี่ยวชาญในกระบวนอักษร.

บทว่า น **ปุพฺพาปรกุสโล** ได้แก่ เป็นผู้ไม่ฉลาดในเบื้องต้นและเบื้องปลายแห่งอรรถ ในเบื้องต้นและเบื้องปลายแห่งธรรม ในเบื้องต้นและเบื้องปลายนิรุตติ ในเบื้องต้นและเบื้องปลายแห่งพยัญชนะ และในคำต้นและคำหลัง.

บททั้งหลายมีบทว่า **โกธโน** เป็นต้น พระผู้มีพระภาคตรัส

แล้ว เพราะมีเหตุที่ภิกษุผู้อันความโกรธเป็นต้นครอบงำแล้ว ย่อมไม่รู้จักเหตุและมิใช่เหตุ ไม่สามารถจะตัดสินได้.

[๕๗๙] หลายบทว่า **อปสาเรตา โหติ โน สาเรตา** มีความว่า เป็นผู้ให้งมงาย คือไม่เตือนให้เกิดสติขึ้น, อธิบายว่า เคลือบคลุม คือปกปิดถ้อยคำของโจทก์และจำเลยเสีย ไม่เตือนให้ระลึก.

คำที่เหลือในอุพพาหิกวัคค์นี้ ตื้นทั้งนั้นแล.

อุพพาหิกวัคค วัณณนา จบ.

[ว่าด้วยผู้หนัก]

วินิจฉัยในอธิกรณวูปสมวัตต์ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **ปุคฺคลครุ โหติ** มีความว่า ภิกษุผู้คิดถึงเหตุว่า "ผู้นี้เป็นอุปัชฌาย์ของเรา, ผู้นี้เป็นอาจารย์ของเรา" ดังนี้เป็นต้น หวังความชนะแก่บุคคลนั้น จึงแสดงอธรรมว่าเป็นธรรม.

สองบทว่า **สงฺฆครุ โหติ** มีความว่า เมื่อวินิจฉัยไม่ละธรรมและวินัยเสีย ย่อมเป็นผู้ชื่อว่าหนักในสงฆ์.

เมื่อถือเอาปัจจัยมีจีวรเป็นต้นวินิจฉัย ย่อมเป็นผู้ชื่อว่าหนักในอามิส.

เมื่อไม่ถือเอาปัจจัยมีจีวรเป็นต้นเหล่านั้น วินิจฉัยตามธรรม ย่อมเป็นผู้ชื่อว่าหนักในสัทธรรม.

[ว่าด้วยสังฆเภท]

หลายบทว่า **ปญฺจหิ อุปาลิ อากาเรหิ** มีความว่า สงฆ์ย่อมแตก เพราะเหตุ ๕.

วินิจฉัยในคำว่า **กมฺเมน อุทฺเทสเสน โวหรนฺโต อนุสาวเนน สลากคาเหน** นี้ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **กมฺเม** ได้แก่ กรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ในกรรม ๔ อย่าง มีอปโลกนกรรมเป็นต้น.

บทว่า **อุทฺเทเสน** ได้แก่ อุทเทสอย่างใดอย่างหนึ่ง ในปาฏิโมกขุทเทส ๕.

บทว่า **โวหรนฺโต** ได้แก่ ชี้แจง คือกล่าว, อธิบายว่า แสดงเรื่องก่อความแตกกัน ๑๘ อย่าง มีแสดงอธรรมว่าธรรมเป็นอาทิ เพราะอุปัตติเหตุเหล่านั้น ๆ.

บทว่า **อนุสาวเนน** ได้แก่ การลั่นวาจาประกาศใกล้หู โดยนัยเป็นต้นว่า "พวกท่านรู้ไหม ? ว่าเราออกบวชจากสกุลสูง และว่าเราเป็นพหุสูต, ควรแก่พวกท่านละหรือ ที่ยังความคิดให้เกิดขึ้นว่า บุคคลอย่างเรานะ จะพึงให้ถือเอาสัตถุศาสนานอกธรรมนอกวินัย" สำหรับเราอเวจีจะเย็นคล้ายสระนีลุบลเที่ยวหรือ ? เราจะไม่กลัวอบายหรือ ?

บทว่า **สลากคาเหน** ได้แก่ การที่ประกาศอย่างนั้น พยุงจิตของภิกษุเหล่านั้น [๕๘๐] กระทำให้เป็นผู้ไม่หวนกลับเป็นปกติ

แล้ว ให้จับสลากว่า "พวกท่านจงจับสลากนี้."

ก็ในอาการ ๕ อย่างนี้ กรรมเท่านั้น หรืออุทเทส เป็นสำคัญ. ส่วนการแถลงการประกาศและการให้จับสลาก เป็นส่วนเบื้องต้น. จริงอยู่ เมื่อแถลงด้วยอำนาจแสดง เรื่อง ๑๘ ประการ ประกาศเพื่อปลุกให้เกิดความพอใจในคำแถลงนั้น ให้จับสลากแล้วก็ดี สงฆ์ก็หาเป็นอันเธอได้ทำลายไม่, แต่เมื่อใด เธอให้ภิกษุ ๔ รูปหรือเกินกว่าจับสลากอย่างนั้นแล้ว ทำกรรม หรืออุทเทสแผนกหนึ่ง, เมื่อนั้นสงฆ์เป็นอันเธอได้ทำลายแล้วแท้.

ด้วยประการอย่างนี้ เป็นอันข้าพเจ้าได้ประกาศเนื้อความที่ตนเองได้กล่าวไว้ ในสังฆเภทขันธกวัณณนา อย่างนี้ว่า "ครั้นเมื่อภิกษุทั้งหลายแสดงวัตถุอันใดอันหนึ่งแม้วัตถุเดียว ในวัตถุ ๑๘ แล้ว ให้ภิกษุทั้งหลายหมายรู้ด้วยเหตุนั้น ๆ ว่า "ท่านทั้งหลายจงจับสลากนี้ จงชอบใจสลากนี้," ดังนี้ ให้จับสลากแล้วทำสังฆกรรมแผนกหนึ่ง สงฆ์ย่อมเป็นอันแตกกัน, ส่วนใดคัมภีร์บริวาร พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "อุบาลี สงฆ์ย่อมแตกกันด้วยอาการ ๕, เป็นอาทิ, คำนั้นกับลักษณะแห่งสังฆเภทนี้ ที่ตรัสในสังฆเภทขันธกะนี้ โดยใจความ ไม่มีความแตกต่างกัน, และข้าพเจ้าจักประกาศข้อที่ไม่แตกต่างกันแห่งคำนั้น ๆ ในคัมภีร์บริวารนั้นแล."

[ว่าด้วยสังฆราชี]

บทว่า **ปญฺญตฺเตตํ** มีความว่า วัตรนั่น เราบัญญัติแล้ว, บัญญัติไว้ที่ไหน ? ในวัตตขันธกะ. จริงอยู่ วัตร ๑๔ หมวด พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติแล้ว ในวัตตขันธกะนั้น. ด้วยเหตุนั้น พระองค์จึงตรัสว่า "อุบาลี อาคันตุกวัตรนั่น อันเราบัญญัติแล้วสำหรับภิกษุทั้งหลายผู้อาคันตุกะ" เป็นอาทิ.

หลายบทว่า **เอวํปิ โข อุปาลิ สงฺฆราชิ โหติ โน จ สงฺฆเภโท** มีความว่า จริงอยู่ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ย่อมมีแต่เพียงความร้าวรานแห่งสงฆ์เท่านั้น, ความแตกแห่งสงฆ์ยังไม่มีก่อน; ก็แต่ว่าความร้าวรานแห่งสงฆ์นี้ เมื่อขยายตัวออกโดยลำดับ ย่อมเป็นไปเพื่อความแตกแห่งสงฆ์ได้.

บทว่า **ยถารตฺตํ** ความว่า สมควรแก่ปริมาณแห่งราตรี คือตามลำดับพระเถระ.

สองบทว่า **อาเวณิภาวํ กริตฺวา** ได้แก่ ทำความกำหนดไว้แผนกหนึ่ง.

[๕๘๑] สองบทว่า **กมฺมากมฺมามิ กโรนติ** มีความว่า ย่อมกระทำกรรมทั้งหลายทั้งเล็กทั้งใหญ่ จนชั้นสังฆกรรมอื่น ๆ อีก.

คำที่เหลือ ในอธิกรณวูปสมวัคค์แม้นี้ ตื้นทั้งนั้น.

[ว่าด้วยภิกษุผู้ทำลายสงฆ์]

วินิจฉัยในสังฆเภทวัคค์ทั้ง ๒ พึงทราบดังนี้ :-

หลายบทว่า **วินิธาย ทิฏฺฐึ กมฺเมน** มีความว่า ภิกษุเป็นผู้มีความเห็นในอธรรมเป็นต้นเหล่านั้นอย่างนี้เทียวว่า "เหล่านี้ เป็นอธรรมเป็นต้น" ยืนยันความเห็นนั้น แสดงอธรรมเป็นต้นเหล่านั้นด้วยอำนาจธรรมเป็นต้น แล้วอยกกระทำกรรม.

ภิกษุทำกรรมที่ยืนยันความเห็นอันใด, พร้อมกับกรรมที่ยืนยันความเห็น ที่เธอกระทำแล้วอย่างนั้น ๆ ย่อมมีองค์ ๕ ด้วยประการอย่างนี้.

พระบาลีที่ว่า **อิเมหิ โข อุปาลิ ปญฺจหงฺเคหิ** นี้ เป็นคำประกอบเนื้อความ ในปัญจกะ ๑. ปัญจกะทั้งปวง พึงทราบ โดยนัยนี้.

อนึ่ง องค์ ๓ มีการแถลงเป็นต้น แม้ในสังฆเภทวัคค์นี้ ตรัสแล้วด้วยอำนาจองค์เป็นบุพพภาคเหมือนกัน. แต่ความเป็นผู้เยียวยาไม่ได้ พึงทราบด้วยอำนาจกรรมและอุทเทสนั่นแล.

คำที่เหลือในบททั้งปวง ตื้นทั้งนั้น.

คำน้อยหนึ่ง ซึ่งมีนัยอันข้าพเจ้ามิได้กล่าวแล้วในหนหลัง มิได้มีเลยในสังฆเภทวัคค์นี้.

วินิจฉัยในอาวาสิกวัคค์ พึงทราบดังนี้ :-

สองบทว่า **ยถาภตํ นิกฺขิตฺโต** มีความว่า (บริขารของสงฆ์) อันตนนำมาตั้งไว้ ฉันใด.

บทว่า **วินยพฺยากรณา** ได้แก่ แก้ปัญหาวินัย.

บทว่า **ปริณาเมติ** ได้แก่ ย่อมกำหนด คือ ย่อมแสดง ย่อมกล่าว.

คำที่เหลือในวัคค์นี้ ตื้นทั้งนั้นแล.

[ว่าด้วยบุคคลที่ไม่ควรไหว้]

วินิจฉัยในกฐินัตถารวัคค์ พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **โอตมสิโก** ได้แก่ ผู้อยู่ในที่มืด. จริงอยู่ เมื่อภิกษุไหว้บุคคลผู้อยู่ในที่มืดนั้น หน้าผากจะพึงกระทบที่เท้าเตียงเป็นต้นเขาก็ได้.

บทว่า **อสมนฺนาหรนฺโต** ได้แก่ ผู้ไม่เอาใจใส่การไหว้ เพราะเป็นผู้ขวนขวายในกิจการ.

บทว่า **สุตฺโต** ได้แก่ ผู้หยั่งลงสู่ความหลับ.

บทว่า **เอกาวตฺโต** มีความว่า บุคคลผู้เวียนมาข้างเดียว คือตั้งอยู่ในฝ่ายข้าศึก ได้แก่ บุคคลไม่ถูกส่วนกัน เป็นไพรีกัน บุคคลนี้ท่านกล่าวว่าไม่ควรไหว้. เพราะว่า บุคคลนี้ อันภิกษุไหว้อยู่ จะพึงประหารเอาด้วยเท้าก็ได้.

บทว่า **อญฺญาวิหิโต** ได้แก่ ผู้กำลังคิดเรื่องอื่น.

[๕๗๒] บทว่า **ขาทนฺโต** ได้แก่ ผู้กำลังฉันขนมและของเคี้ยวเป็นต้นอยู่.

บุคคลผู้กำลังถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ ชื่อว่าอันภิกษุไม่ควรไหว้ เพราะเป็นผู้อยู่ในโอกาสไม่สมควร.

บทว่า **อุกฺขิตฺตโก** มีความว่า บุคคลผู้อันสงฆ์ยกวัตร ด้วยอุกเขปนียกรรม แม้ทั้ง ๓ อย่าง ไม่ควรไหว้.

แต่บุคคล ๔ จำพวก อันสงฆ์ลงโทษด้วยตัชชนียกรรมเป็นต้น ควรไหว้. แม้อุโบสถปวารณา ย่อมได้กับบุคคลเหล่านั้น.

ก็ในบรรดาบุคคลที่ไม่ควรไหว้ ที่กล่าวแล้วตั้งแต่ต้น เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไหว้อยู่ ซึ่งบุคคลผู้เปลือยกาย และบุคคลผู้อันสงฆ์ยกวัตรเท่านั้น, ส่วนการไหว้บุคคลนอกจากนั้น อันท่านห้าม ก็เพราะผลคือไม่สมควร และเพราะเหตุที่กล่าวแล้วในระหว่าง.

ต่อนี้ไป บุคคลแม้ทั้ง ๑๐ จำพวก มีผู้อุปสมบทภายหลังเป็นต้น จัดเป็นผู้ไม่ควรไหว้ เพราะเป็นวัตถุแห่งอาบัติโดยตรง. จริงอยู่ ย่อมเป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไหว้ชน ๑๒ จำพวก ด้วยประการฉะนี้.

ในปัญจกะ ๕ เหล่านี้ เป็นอนาบัติแก่ภิกษุผู้ไหว้ ซึ่งชน ๑๓ จำพวก. เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไหว้ชน ๑๒ จำพวก ด้วยประการฉะนี้.

สองบทว่า **อาจริโย วนฺทิโย** มีความว่า อาจารย์ทั้ง ๕ จำพวกนี้ คือ ปัพพชาจารย์ อุปสัมปทาจารย์ นิสสยาจารย์ อุทเทสาจารย์ โอวาทาจารย์ อันภิกษุควรไหว้.

คำที่เหลือในบททั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

กฐินัตถารวัคค วัณณนา จบ.

และอุปาลิปัญจก วัณณนา จบ.

[๕๘๓] สมุฏฐาน วัณณนา

วินิจฉัยในคำว่า **อจิตฺตโก อาปชฺชติ** เป็นอาทิ พึงทราบดังนี้ :-

ภิกษุผู้ไม่แกล้ง แต่ต้องโทษตามพระบัญญัติ มีสหไสยเป็นต้น ชื่อว่าไม่มีความจงใจต้อง, เมื่อแสดงเสีย ชื่อว่ามีความจงใจออก

ภิกษุผู้แกล้งต้องโทษอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่าความจงใจต้อง, เมื่อออกด้วยติณวัตถารกวินัย ชื่อว่าไม่มีความจงใจออก.

เมื่อออกอาบัติที่กล่าวแล้วในหนหลังนั่นแล ด้วยติณวัตรถารกวินัย ชื่อว่าไม่มีความจงใจต้อง ไม่มีความจงใจออก.

เมื่อแสดงอาบัตินอกนี้ ชื่อว่ามีความจงใจต้อง มีความจงใจออก.

เมื่อคิดว่า "เราจะทำธรรมทาน" กระทำธรรมเป็นต้นโดยบท ชื่อว่ามีจิตเป็นกุศลต้อง.

เมื่อมีจิตเบิกบานว่า "เราทำตามคำพร่ำสอนของพระพุทธเจ้า" แสดง (อาบัติ) ชื่อว่ามีจิตเป็นกุศลออก.

เมื่อเป็นผู้ถึงความเสียใจแสดง ชื่อว่ามีจิตเป็นอกุศลออก.

เมื่อหลับเสีย ออกด้วยติณวัตถารกวินัย ชื่อว่ามีจิตเป็นอัพยากฤตออก.

เมื่อทำความละเมิดมีหลอนให้กลัวเป็นต้น แล้วถึงความดีใจว่า

"เราทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้า" แสดง (อาบัติ) ชื่อว่ามีจิตเป็นอกุศลต้อง มีจิตเป็นกุศลออก.

ถึงความเสียใจเทียวแสดง ชื่อว่ามีจิตเป็นอกุศลออก.

เมื่อออกด้วยติณวัตถารกวินัย ตามนัยที่กล่าวแล้วนั่นแล ชื่อว่ามีจิตเป็นอัพยากฤตออก.

เมื่อต้องอาบัติเพราะนอนร่วมเรือน ในสมัยที่หยั่งลงสู่ความหลับ ชื่อว่ามีจิตเป็นอัพยากฤตต้อง.

ส่วนคำว่า "มีจิตเป็นกุศลออก" เป็นอาทิ พึงทราบในอาบัติที่ต้องเพราะนอนร่วมเรือนนี้ ตามนัยที่กล่าวนั่นแล.

คำว่า **ปธมํ ปาราชิกํ กตีหิ สตฺฎฐาเนหิ** เป็นอาทิ นับว่าตื้นทั้งนั้น เพราะมีนัยดังกล่าวแล้วในหนหลัง.

[๕๘๔] สมุฏฐานใด ๆ ได้แก่อาบัติใด ๆ, สมุฏฐานและอาบัตินั้น ๆ ทั้งมวล เป็นอันได้กล่าวแล้ว โดยกำหนดอย่างสูง ในคำว่า "ปาราชิก ๔ ย่อมเกิดด้วยสมุฏฐาน ๓" เป็นอาทิ

สมุฏฐานวัณณนา จบ.

[๕๘๕] อปรทุตินคาถาสังคณิกวัณณนา

วินิจฉัยในวิสัชนาคาถาว่า **กตาปตฺติโย กายิกา** เป็นอาทิ พึงทราบดังนี้ :-

[อาบัติทางกายเป็นต้น]

บาทคาถาว่า **ฉ อาปตฺติโย กายิกา** มีความว่า อาบัติทั้งหลาย ที่ท่านกล่าวไว้ในอันตรเปยยาล โดยนัยมีคำว่า "ภิกษุต้องอาบัติ ๖ ด้วยอาปัตติสมุฏฐานที่ ๔ คือ ภิกษุเสพเมถุนธรรมต้องปาราชิก" เป็นต้น. จริงอยู่ อาบัติเหล่านั้นตรัสว่า "เนื่องด้วยกาย" เพราะเกิดขึ้นใน กายทวาร.

สองบทว่า **ฉ วาจสิกา** มีความว่า อาบัติทั้งหลาย ที่ตรัสไว้ ในอันตรเปยยาลนั้นและ โดยนัยมีคำว่า "ภิกษุต้องอาบัติ ๖ ด้วย อาปัตติสมุฏฐานที่ ๕ คือ ภิกษุผู้มีความปรารถนาลามก อันความ ปรารถนาลามกครอบงำแล้ว" ดังนี้เป็นต้น.

สองบทว่า **ฉาเทนฺตสฺส ติสฺโส** มีความว่า เป็นปาราชิก แก่ภิกษุณีผู้ปกปิดโทษ, เป็นปาจิตตีย์แก่ภิกษุ เพราะปกปิดอาบัติ สังฆาทิเสส, เป็นทุกกฏ เพราะปกปิดอาบัติชั่วหยาบของตน.

สองบทว่า **ปญฺจ สํสคฺคปจฺจยา** มีความว่า อาบัติ ๕ มีการ เคล้าคลึงด้วยกายเป็นปัจจัยเหล่านี้ คือ เพราะเคล้าคลึงด้วยกาย เป็นปาราชิกแก่ภิกษุณี, เป็นสังฆาทิเสสแก่ภิกษุ, เพราะกายกับของ

เนื่องด้วยกายถูกกัน เป็นถุลลัจจัย, เพราะของที่ซัดไปกับของเนื่องด้วยกายถูกกัน เป็นทุกกฏ, เพราะจี้ด้วยนิ้วมือ เป็นปาจิตติย์.

[อาบัติเพราะอรุณขึ้นเป็นต้น]

สองบทว่า **อรุณุคฺเค ติสฺโส** มีความว่า เพราะอรุณขึ้น ภิกษุย่อมต้องอาบัติ ๓ เหล่านี้ คือ นิสสัคคิยปาจิตตีย์ ด้วยอำนาจก้าวล่วง ๑ ราตรี ๖ ราตรี ๗ วัน ๑๐ วัน และ ๑ เดือน, เป็นสังฆาทิเสสแก่ภิกษุณี เพราะอยู่ปราศ (จากเพื่อน) ตลอดราตรี, ภิกษุปิดอาบัติไว้ตลอดยามที่ ๑ ก็ดี ปิดไว้ตลอดยามที่ ๒ ก็ดี ตลอดยามที่ ๓ ก็ดี อาบัติเป็นอันเธอปิดเมื่ออรุณขึ้นแล้ว เธอชื่อว่าย่อมปิดอาบัติไว้ พึงให้เธอแสดงอาบัติทุกกฏ.

[๕๘๖] สองบทว่า **เทฺว ยาวตติยกา** มีความว่า อาบัติชื่อยาวตติยกา มี ๑๑[๑] แต่แบ่งเป็น ๒ ด้วยอำนาจพระบัญญัติ คือ ยาวตติยกาบัติ ของภิกษุ ยาวตติยกาบัติ ของภิกษุณี.

สองบทว่า **เอเกตฺถ อฏฺฐวตฺถุกา** มีความว่า อาบัติอย่างหนึ่ง ของภิกษุณีทั้งหลายเท่านั้น ชื่อว่าอัฏฐวัตถุกา ในศาสนานี้นี่

สองบทว่า **เอเกน สพฺพสงฺคโห** มีความว่า สงเคราะห์สิกขาบททั้งมวล และปาฏิโมกขุทเทสทั้งมวล เข้าด้วยนิทานุทเทสอันเดียวนี้ว่า "ภิกษุใด มีอาบัติอยู่, ภิกษุนั้น พึงเปิดเผยเสีย."

๑. ที่ถูก ๑๒ คือภิกษุ ๔ ภิกษุณี ๘.

[มูลแห่งวินัยเป็นต้น]

หลายบทว่า **วินยสฺส เทฺว มูลานิ** มีความว่า (มูลแห่งวินัย มี ๒ คือ) กาย ๑ วาจา ๑.

หลายบทว่า **ครุกา เทฺว วุตฺตา** มีความว่า (อาบัติหนักท่านกล่าวไว้ ๒ คือ) ปาราชิกและสังฆาทิเสส.

สองบทว่า **เทฺว ทุฏฺฐุลฺลจฺฉาทนา** มีความว่า ขึ้นชื่อว่าอาบัติเพราะปิดโทษชั่วหยาบ มี ๒ เหล่านี้ คือ เป็นปาราชิกแก่ภิกษุณีผู้ปิดโทษ (คือปาราชิกของภิกษุณีอื่น) เป็นปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้ปิดสังฆาทิเสส (ของภิกษุอื่น).

[อาบัติในละแวกบ้านเป็นต้น]

สองบทว่า **คามนฺตเร จตสฺโส** มีความว่า อาบัติ ๔ อย่าง ด้วยอำนาจทุกกฏ ปาจิตตีย์ ถุลลัจจัย และสังฆาทิเสส เพราะละแวกบ้านเหล่านี้ คือ "ภิกษุกับภิกษุณีชวนกัน ต้องทุกกฏ, เข้าอุปจารบ้านอื่น ต้องปาจิตตีย์, เมื่อภิกษุณี ไปสู่ละแวกบ้าน ในบ้านที่ล้อมเป็นถุลลัจจัย ในย่างเท้าที่ ๑, เป็นสังฆาทิเสส ในย่างเท้าที่ ๒, เป็นถุลลัจจัย ในย่างเท้าที่ ๑ ที่ก้าวเข้าอุปจารแห่งบ้านไม่ได้ล้อม, เป็นสังฆาทิเสส ในย่างเท้าที่ ๒.

สองบทว่า **จตสฺโส นทีปารปจฺจยา** มีความว่า อาบัติ ๔ อย่างเหล่านี้ คือ "ภิกษุกับภิกษุณีชวนกัน ต้องทุกกฏ, ลงเรือ ต้องปาจิตตีย์, เมื่อภิกษุณี (รูปเดียว) ไปสู่แม่น้ำ ในเวลาข้าม เป็น

ถุลลัจจัย ในย่างเท้าที่ ๑, เป็นสังฆาทิเสส ในย่างเท้าที่ ๒."

สองบทว่า **เอกมํเส ถุลฺลจฺจยํ** มีความว่า (ภิกษุย่อมต้องถุลลัจจัย) เพราะเนื้อแห่งมนุษย์.

สองบทว่า **นวมํเสสุ ทุกฺกฏํ** มีความว่า (ภิกษุย่อมต้องทุกกฏ) ในเพราะอกัปปปิยมังสะที่เหลือ.

[อาบัติทางวาจาในราตรีเป็นต้น]

หลายบทว่า **เทฺว วาจสิกา รตฺตึ** มีความว่า ภิกษุณี [๕๘๗] ยืนพูดในหัตถบาสกับบุรุษ ในเวลามือ ๆ ค่ำ ๆ ไม่มีแสงไฟ ต้องปาจิตตีย์, เว้นหัตถบาสยืนพูด ต้องทุกกฏ.

หลายบทว่า **เทฺว วาจสิกา ทิวา** มีความว่า ภิกษุณียืนพูดในหัตถบาสกับบุรุษ ในโอกาสที่ปิดบัง ในกลางวัน ต้องปาจิตตีย์, เว้นหัตถบาสยืนพูด ต้องทุกกฏ.

สองบทว่า **ททมานสฺส ติสฺโส** มีความว่า เป็นอาบัติ ๓ อย่าง แก่ภิกษุผู้ให้อย่างนี้ คือ "มีประสงค์จะให้ตาย ให้ยาพิษแก่มนุษย์ ถ้าว่า เขาตายด้วยยาพิษนั้น ภิกษุต้องปาราชิก, ให้แก่ยักษ์และเปรต ถ้าว่า ยักษ์และเปรตนั้นตาย ภิกษุต้องถุลลัจจัย, ให้แก่สัตว์ดิรัจฉาน ถ้าว่า มันตาย ภิกษุต้องปาจิตตีย์, แม้เพราะให้จีวรแก่ภิกษุผู้มิใช่ญาติ ก็ต้องปาจิตตีย์.

สองบทว่า **จตฺตาโร จ ปฏิคฺคเห** มีความว่า เป็นสังฆาทิเสส เพราะจับมือและจับช้องผม, ต้องปาราชิก เพราะอมองชาตด้วยปาก

ต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์ เพราะรับจีวรของภิกษุณีผู้ใช่ญาติ, ต้องถุลลัจจัย แก่ภิกษุณี ผู้กำหนัด รับของเคี้ยว ของบริโภค จากมือบุรุษ ผู้กำหนัด, กองอาบัติ ๔ ย่อมมีในเพราะรับ ด้วยประการอย่างนี้.

[อาบัติเป็นเทสนาคามินีเป็นต้น]

สองบทว่า **ปญฺจ เทสนาคามินิโย** ได้แก่ ลหุกาบัติ ๕ กอง.

สองบทว่า **ฉ สปฺปฏิกมฺมา** มีความว่า เว้นปาราชิกเสียแล้ว อาบัติที่เหลือ (มีทางจะทำคืนได้).

สองบทว่า **เอเกตฺถ อปฺปฏิกมฺมา** มีความว่า (อาบัติที่ทำคืนไม่ได้ในศาสนานี้ มีอย่างเดียว คือ) อาบัติปาราชิก.

หลายบทว่า **วินยครุกา เทฺว วุตฺตา** ได้แก่ ปาราชิกและสังฆาทิเสส.

บทว่า **กายาวาจสิกานิ จ** มีความว่า สิกขาบททั้งมวลทีเดียว เป็นไปในทางกายและวาจา. ไม่มีแม้เพียงสิขาบทเดียว ที่ทรงบัญญัติในมโนทวาร.

หลายบทว่า **เอโก วิกาเล ธญฺญรโส** ได้แก่ ยาดองด้วยเกลือ. จริงอยู่ รสแห่งธัญญชาติชนิดหนึ่งนี้แล ควรในวิกาล.

หลายบทว่า **เอกา ญตฺติจตุตฺเถน สมฺมติ** ได้แก่ สมมติภิกษุผู้สอนภิกษุณี. จริงอยู่ สมมติด้วยญัตติจตุตถกรรมอันเดียวนี้เท่านั้น อันพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตแล้ว.

[ปาราชิกทางกายเป็นต้น]

หลายบทว่า **ปาราชิก กายิกา เทฺว** ได้แก่ [๕๘๘] เมถุน-ธรรมปาราชิกของภิกษุ และกายสังสัคคปาราชิกของภิกษุณี.

สองบทว่า **เทฺว สํวาสกภูมิโย** มีความว่า ภิกษุทำตนให้เป็นสมานสังวาสก์ด้วยตนเอง, หรือสงฆ์ผู้พร้อมเพรียง ประกาศถอนภิกษุผู้ถูกสงฆ์ยกวัตรนั้นเสีย.

แต่ในกุรุนที กล่าวสังวาสกภูมิไว้ ๒ อย่าง ๆ นี้ คือ ภูมิแห่งสมานสังวาสก์ ๑ ภูมิแห่งนานาสังวาสก์ ๑.

สองบทว่า **ทฺวินฺนญฺจ รตฺติจฺเฉโท** ได้แก่ รัตติจเฉทของภิกษุผู้อยู่ปริวาส ๑ ของภิกษุผู้ประพฤติมานัตต์ ๑.

หลายบทว่า **ปญฺญตฺตา ทฺวงฺคุลา ทุเว** ได้แก่ พระบัญญัติว่าด้วยสองนิ้ว ๒ อย่าง คือ พระบัญญัติที่ว่า "ภิกษุณีเมื่อถือเอาให้สะอาดด้วยน้ำ) พึงถือเอาเพียง ๒ ข้อแห่งนิ้วมือเป็นอย่างยิ่ง" นี้ ๑ พระบัญญัติที่ว่า "ภิกษุไว้ผม ๒ นิ้วหรือ ๒ เดือน " นี้ ๑.

[อาบัติเพราะทำร้ายตัวเองเป็นต้น]

หลายบทว่า **เทฺว อตฺตานํ วธิตฺวาน** มีความว่า ภิกษุณีทำร้ายตัวเอง ต้องอาบัติ ๑ อย่าง คือ ทำร้าย ร้องไห้ ต้องปาจิตตีย์, ทำร้าย ไม่ร้องไห้ ต้องทุกกฏ.

หลายบทว่า **ทฺวีหิ สงฺโฆ ภิชฺชติ** มีความว่า (สงฆ์ย่อมแตกกันด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ) ด้วยกรรม ๑ ด้วยจับสลาก ๑.

สองบทว่า **เทฺวตฺถ ปฐมาปตฺติกา** มีความว่า ในวินัยแม้ทั้งสิ้นนี้ มีอาบัติต้องแต่แรกทำ ๒ อย่าง เนื่องด้วยพระบัญญัติแห่งภิกษุและภิกษุณีทั้ง ๒ ฝ่าย. แต่โดยประการนอกนี้ ปฐมาปัตติกาบัตินั้น ย่อมมี ๑๘ คือ ของภิกษุ ๙ ของภิกษุณี ๙.

หลายบทว่า **ญตฺติยา กรณา ทุเว** มีความว่า ญัตติกิจมี ๒ คือ ญัตติที่เป็นกรรมเอง ๑ ญัตติที่เป็นบาทแห่งกรรม ๑, ญัตติกิจย่อมเป็นกรรมเอง ใน ๙ สถาน, ตั้งอยู่โดยความเป็นบาทแห่งกรรม ใน ๒ สถาน.

[อาบัติเพราะปาณาติบาตเป็นต้น]

สองบทว่า **ปาณาติปาเต ติสฺโส** มีความว่า (ในเพราะปาณาติบาต) ย่อมมีอาบัติ ๓ เหล่านี้ ภิกษุขุดหลุมพรางไว้ ไม่เจาะจง (ผู้ใด), ถ้ามนุษย์ตาย ต้องปาราชิก; ต้องถุลลัจจัย เพราะยักษ์และเปตรตาย, ต้องปาจิตตีย์ เพราะสัตว์ดิรัจฉานตาย.

หลายบทว่า **วาจา ปาราชิกา ตโย** มีความว่า (อาบัติปาราชิกเนื่องด้วยวาจา ๓ คือ) ปาราชิกในวัชชปฏิจฉาทิกาสิกขาบท ๑ ในอุกขิตตานุวัตติกาสิกขบท ๑ ในอัฏฐวัตถุกาสิกขาบท ๑.

แต่ในกุรุนที ท่านกล่าวไว้ ๓ อย่างนี้ คือ ปาราชิกเพราะอทินนาทาน และฆ่ามนุษย์ โดยสั่งบังคับ และเพราะอวดอุตตริมนุสสธรรม.

[๕๘๙] สองบทว่า **โอภาสนา ตโย** ได้แก่ สังฆาทิเสสเพราะพูดสรรเสริญและติพาดพิงทวารหนักทวารเบา, ถุลลัจจัย เพราะพูด

สรรเสริญและติพาดพิงอวัยวะใต้รากขวัญลงมา เหนือช่วงเข่าขึ้นไป เว้นทวารหนักทวารเบาเสีย, ทุกกฏ เพราะพูดสรรเสริญและติพาดพิงอวัยวะเหนือรากขวัญขึ้นไป ใต้ช่วงเข่าลงมา.

สองบทว่า **สญฺจริตฺเตน วา ตโย** มีความว่า อาบัติ ๓ กอง มีเพราะการชักสื่อเป็นเหตุ เหล่านี้ คือ ภิกษุรับคำ พูดชักเสื่อ กลับมาบอก ต้องสังฆาทิเสส, รับคำ พูดชัดสื่อ ไม่กลับมาบอก ต้องถุลลัจจัย, รับคำ ไม่พูดชักสื่อ ไม่กลับมาบอก ต้องทุกกฏ.

[บุคคลที่ไม่ควรให้อุปสมบทเป็นต้น]

หลายบทว่า **ตโย ปุคฺคลา น อุปสมปาเทตพฺพา** มีความว่า (บุคคลอันสงฆ์ไม่พึงให้อุปสมบท ๓ จำพวก คือ) บุคคลผู้มีกาล คือ อายุไม่ครบ ๑ ผู้มีอวัยวะบกพร่อง ๑ ผู้วิบัติโดยวัตถุ ๑. เหตุที่ทำบุคคล ๓ จำพวกนั้นให้ต่างกัน ได้กล่าวแล้ว.

อีกประการหนึ่ง ในบุคคล ๓ จำพวกนี้ บุคคลใด ไม่บริบูรณ์ด้วยบาตรและจีวร และบุคคลใด บริบูรณ์แต่ไม่ขอ, บุคคลเหล่านี้แล ท่านสงเคราะห์ ด้วยบุคคลผู้มีอวัยวะบกพร่องโดยเฉพาะ. ฝ่ายบุคคลผู้มีความกระทำเลวทราม มีผู้ฆ่ามารดาเป็นต้น พึงทราบว่าสงเคราะห์ ด้วยบุคคลผู้วิบัติโดยวัตถุโดยเฉพาะ กล่าวคือ บัณเฑาะก์ อุภโตพยัญชนก และสัตว์ดิรัจฉาน. จริงอยู่ นัยนี้ ท่านกล่าวไว้ในกุรุนที.

หลายบทว่า **ตโย กมฺมานํ สงฺคหา** ได้แก่ (กรรมสังคหะ ๓

อย่างคือ) วาจากำหนดญัตติ คำประธานที่ทำค้าง คำระบุกรรมที่เสร็จไปแล้ว.

ในกรรมสังคหะ ๓ นั้น กรรมทั้งหลายอันท่านสงเคราะห์ด้วยลักษณะ ๓ เหล่านี้ คือ วาจาที่สวดต่างโดยคำว่า **"ทเทยฺยฺ กเรยฺย"** เป็นอาทิ ชื่อว่า วาจากำหนดญัตติ, คำสวดประกาศต่างโดยคำว่า **"เทติ กโรติ"** เป็นอาทิ ชื่อว่า คำประธานที่ทำค้าง, คำสวดประกาศต่างโดยคำว่า **"ทินฺนํ กตํ"** เป็นอาทิ ชื่อว่า คำระบุกรรมที่เสร็จไปแล้ว.

กรรมทั้งหลายอันท่านสงเคราะห์ด้วยลักษณะ ๓ แม้อื่นอีก คือ ด้วยวัตถุ ญัตติ อนุสาวนา. จริงอยู่ กรรมที่พร้อมด้วยวัตถุ พร้อมด้วยญัตติ และพร้อมด้วยอนุสาวนา จึงจัดเป็นกรรมแท้. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าววา "กรรมสังคหะมี ๓."

ขึ้นชื่อว่า บุคคลที่สงฆ์นาสนะเสีย ท่านกล่าวไว้ ๓ จำพวก [๕๔๐] ได้แก่ บุคคล ๓ จำพวกที่สงฆ์ให้นาสนะเสีย ด้วยอำนาจลิงคนาสนา สังวาสนาสนา และทัณฑกรรมนาสนา พึงทราบ (โดยบาลี) อย่างนี้ว่า "ท่านทั้งหลาย จงนาสนะเมตติยาภิกษุณีเสีย, บุคคลผู้ประทุษร้าย สงฆ์พึงให้นาสนะเสีย, สามเณรประกอบด้วยองค์ ๑๐ ภิกษุพึงให้นาสนะเสีย, ท่านทั้งหลาย จงให้นาสนะกัณฏกสามเณรเสีย."

สองว่า **ติณฺณนฺนํ เอกวาจิกา** มีความว่า อนุสาวนาอันเดียว ควรแก่ชน ๓ มีอุปัชฌาย์เดียวกัน ต่างอาจารย์กัน โดยพระ

บาลีว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเพื่อทำบุคคล ๒-๓ คน ใน อนุสาวนาเดียวกัน."

[อาบัติเพราะอทินนาทานเป็นต้น]

สองบทว่า **อทินฺนาทาน ติสฺโส** มีความว่า ในเพราะ (อทินนาทาน) บาทหนึ่ง หรือเกินกว่าบาท เป็นปาราชิก, เกินกว่า ๑ มาสก ต่ำกว่า ๕ มาสก เป็นถุลลัจจัย, ๑ มาสก หรือหย่อนมาสก เป็นทุกกฏ.

สองบทว่า **จตสฺโส เมถุนปจฺจยา** มีความว่า ภิกษุเสพเมถุนในทวารที่สัตว์ยังไม่กัด ต้องปาราชิก. ในทวารที่สัตว์กัดแล้วโดยมาก ต้องถุลลัจจัย, สอดองคชาตเข้าไปในปากที่อ้ามิให้กระทบต้องทุกกฏ, ภิกษุณีต้องปาจิตตีย์ เพราะขุนเพ็ดทำด้วยยาง.

สองบทว่า **ฉินฺทนฺตสฺส ติสฺโส** มีความว่า เป็นปาราชิก แก่ภิกษุผู้ (ลัก) ตัดต้นไม่ใหญ่, เป็นปาจิตตีย์ แก่ผู้ตัดภูตคาม, เป็นถุลลัจจัย แก่ผู้ตัดองคชาต.

สองบทว่า **ปญฺจ ฉฑฺฑิตปจฺจยา** มีความว่า ภิกษุทิ้งยาพิษไม่เจาะจง ถ้ามนุษย์ตายเพราะยาพิษนั้น ต้องปาราชิก, เมื่อยักษ์และเปรตตาย ต้องถุลลัจจัย, เมื่อสัตว์ดิรัจฉานตาย ต้องปาจิตตย์. เพราะทิ้ง คือ ปล่อยสุกกะ เป็นสังฆาทิเสส, เพราะถ่ายอุจจาระและปัสสาวะในของเขียว ต้องทุกกฏ ในเสขิยวัตร, อาบัติ ๕ กองนี้ ย่อมมี เพราะวัตถุที่ทิ้งเป็นปัจจัย.

[ปรับอาบัติควบกันเป็นต้น]

หลายบทว่า **ปาจิตฺติเยน ทุกฺกฏา กตา** มีความว่า ท่านปรับทุกกฏควบกับปาจิตตีย์ด้วย ในสิกขาบททั้ง ๑๐ ในภิกขุโนวาทกวัคค์.

หลายบทว่า **จตุเรตฺถ นวกา วุตฺตา** มีความว่า ในสิกขาบทที่ ๑ นั่นแล ท่านกล่าวหมวด ๙ ไว้ ๔ หมวดอย่างนี้ คือ ในกรรมไม่เป็นธรรม ๒ หมวด ในกรรมเป็นธรรม ๒ หมวด.

สองบทว่า **ทฺวินฺนํปิ จีวเรน จ** มีความว่า [๕๙๑] เพราะจีวรเป็นต้นเหตุ ย่อมเป็นอาบัติ แก่ภิกษุผู้ให้จีวร แก่ภิกษุณี ๒ พวกอย่างนี้ คือ เป็นปาจิตตีย์ แก่ภิกษุผู้ให้จีวรแก่ภิกษุณี ผู้อุปสมบทในสำนักภิกษุทั้งหลาย, เป็นทุกกฏ แก่ภิกษุผู้ให้จีวรแก่ภิกษุณี ผู้อุปสมบทในสำนักภิกษุณีทั้งหลาย.

ปาฏิเทสนีะ ๘ มาแล้วในบาลีแล.

หลายบทว่า **ภุญฺชนฺตามกธญฺเญน ปาจิตฺติเยน ทุกฺกาฏา กตา** มีความว่า ท่านปรับทุกกฏควบกับปาจิตตีย์ด้วย แก่ภิกษุณีผู้ออกปากขอข้าวเปลือกฉัน.

[อาบัติเพราะเดินเป็นต้น]

สองบทว่า **คจฺฉนฺตสฺส จตสฺโส** มีความว่า เป็นอาบัติ ๔ กองนี้แก่ผู้ไป คือ เป็นทุกกฏแก่ภิกษุผู้ชวนกันเดินทาง กับภิกษุณีหรือมาตุคาม, เป็นปาจิตตีย์ เมื่อเข้าอุปจารบ้าน, ภิกษุณีใด, ไปสู่ละแวกบ้านรูปเดียว เมื่อภิกษุณีนั้น เข้าอุปจารบ้าน เป็นถุลลัจจัย

ในย่างเท้าที่ ๑, เป็นสังฆาทิเสส ในย่างเท้าที่ ๒.

สองบทว่า **ฐิตสฺส วาปิ ตตฺตกา** มีความว่า อาบัติ ๔ กอง นั่นแล ย่อมมีแม้แก่ผู้ยืนอยู่, อย่างไร ? อย่างนี้ คือ ภิกษุณี ยืน ในหัตถบาสของบุรุษด้วยอำนาจมัตตสันถวะ ในที่มืด หรือในโอกาส กำบัง ต้องปาจิตตีย์, ยืนเว้นหัตถบาส ต้องทุกกฏ, ในเวลาอรุณ ขึ้น ยืนเว้นหัตถบาสของภิกษุณีซึ่งเป็นเพื่อน ต้องถุลลัจจัย, เว้น หัตถบาสยืน ต้องสังฆาทิเสส.

หลายบทว่า **นิสินฺนสฺส จตฺสฺโส อาปตฺติโย นิปนฺนสฺสาปิ ตตฺตกา** มีความว่า ก็แม้ถ้าว่า ภิกษุณีนั้น นั่งก็ตาย นอนก็ตาม เธอย่อมต้องอาบัติ ๔ กองนั้นนั่นแล.

[อาบัติมากต้องในเขตเดียวกัน]

สองบทว่า **ปญฺจ ปาจิตฺตินานิ** มีความว่า เภสัช ๕ ที่ภิกษุ รับประเคนแล้วไม่ปนกัน ใส่ไว้ในภาชนะต่างกันก็ตาม ในภาชนะ เดียวกันก็ตาม. เพราะล่วง ๗ วัน ภิกษุนั้น ย่อมต้องปาจิตตีย์หมด ทั้ง ๕ ตัว ต่างวัตถุกัน ในขณะเดียวกัน. ไม่พึงกล่าวว่า "ต้องอาบัติ นี้ก่อน อาบัตินี้ภายหลัง."

สองบทว่า **นว ปาจิตฺติยานิ** มีความว่า ภิกษุใด ออก ปากขอโภชนะประณีต ๘ อย่าง เคล้าคำข้าวคำหนึ่ง รวมกันกับ โภชนะประณีตเหล่านั่นเทียว เปิบเข้าปาก ให้ล่วงลำคอเข้าไป,

[๙๓๔] ภิกษุนี้ ย่อมต้องปาจิตตีย์ หมดทั้ง ๙ ตัว ต่างวัตถุกัน ในขณะเดียวกัน. ไม่พึงกล่าวว่า "ต้องอาบัตินี้ก่อน อาบัตินี้ภายหลัง."

[วิธีแสดงอาบัติ]

สองบทว่า **เอกวาจาย เทเสยฺย** มีความว่า ภิกษุพึงแสดงด้วยวาจาอันเดียว อย่างนี้ว้า "ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้ารับประเคนเภสัช ๕ ให้ล่วง ๗ วันไป ต้องอาบัติ ๕ จึงแสดงคืนอาบัติเหล่านั้นในสำนักท่าน" อาบัติเหล่านั้น เป็นอันเธอแสดงแล้วแท้; ไม่มีกิจที่จะต้องทำด้วยวาจา ๒-๓ ครั้ง. แม้ในวิสัชนาที่ ๒ ก็พึงกล่าวว่า "ท่านเจริญ ข้าพเจ้าออกปากขอโภชนะประณีต ๙ อย่างฉัน ต้องอาบัติ ๙ จึงแสดงคืนอาบัติเหล่านั้น ในสำนักท่าน."

หลายบทว่า **วตฺถุํ กิตฺเตตฺวา เทเสยฺย** มีความว่า พึงแสดงระบุวัตถุ อย่างนี้ว่า "ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้ารับประเคนเภสัช ๕ ให้ล่วง ๗ วันไป, ข้าพเจ้าแสดงอาบัติเหล่านั้นตามวัตถุ ในสำนักท่าน." อาบัติทั้งหลาย เป็นอันภิกษุนั้นแสดงแล้วแท้. ไม่มีกิจที่จะต้องระบุชื่ออาบัติ. แม้ในวิสัชนาที่ ๒ ก็พึงกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าออกปากขอโภชนะประณีต ๙ อย่าง ฉันแล้ว, ข้าพเจ้าแสดงคืนอาบัติเหล่านั้น ตามวัตถุ ในสำนักท่าน."

[ยาวตติยกาบัติเป็นต้น]

สองบทว่า **ยาวตติยเก ติสฺโส** มีความว่า อาบัติ ๓ กองในยาวตติยกะเหล่านี้ คือ เป็นปาราชิกแก่ภิกษุณีผู้ประพฤติตามภิกษุผู้

ถูกสงฆ์ยกวัตร, เป็นสังฆาทิเสส แก่ภิกษุทั้งปลาย มีพระโกกาลิกะ เป็นต้น ผู้ประพฤติตามพระเทวทัตผู้ทำลายสงฆ์, และเป็นปาจิตตีย์ แก่นางจัณฑกาฬีภิกษุณี เพราะไม่สละทิฏฐิลามก.

สองบทว่า **ฉ โวหารปจฺจยา** มีความว่า ภิกษุย่อมต้อง อาบัติ ๖ มีวาจาที่ตนประกอบเป็นปัจจัย. อย่างไร ? อย่างนี้ คือ เพราะอาชีวะเป็นเหตุ เพราะอาชีวะเป็นการณ์ ภิกษุมีความปรารถนา ลามก อันความปรารถนาลามกครอบงำแล้ว อวดอุตตริยมนุสสธรรม ที่ไม่มี ไม่จริง ต้องปาราชิก, เพราะอาชีวะเป็นเหตุ เพราะอาชีวะ เป็นการณ์ [๕๘๓] ภิกษุถึงความชักสื่อ ต้องสังฆาทิเสส, เพราะอาชีวะ เป็นเหตุ เพราะอาชีวะเป็นการณ์ (อวดโดยปริยายว่า) ภิกษุใด อยู่ ในวิหารของท่าน ฯ ล ฯ ต้องถุลลัจจัย, เพราะอาชีวะเป็นเหตุ เพราะ อาชีวะเป็นการณ์ ภิกษุออกปากขอโภชนะประณีต เพื่อประโยชน์ แก่ตนฉัน ต้องปาจิตตีย์, เพราะอาชีวะเป็นเหตุ เพราะอาชีวะเป็น การณ์ ภิกษุณีออกปากขอโภชนะประณีต เพื่อประโยชน์แก่ตนฉัน ต้องปาฏิเทสนียะ, เพราะอาชีวะเป็นเหตุ เพราะอาชีวะเป็นการณ์ ภิกษุไม่อาพาธ ออกปากขอแกงหรือข้าวสุก เพื่อประโยชน์แก่ตนฉัน ต้องทุกกฏ.

สองบทว่า **ขาทนฺตสฺส ติสฺโส** มีความว่า ภิกษุต้องถุลลัจจัย เพราะเนื้อมนุษย์, ต้องทุกกฏ เพราะอกัปปิยมังสะที่เหลือ, เป็น ปาจิตตีย์ แก่ภิกษุณี เพราะกระเทียม.

สองบทว่า **ปญฺจ โภชนปจฺจยา** มีความว่า ภิกษุณีผู้กำหนัด รับโภชนะจากมือของบุคคลคือบุรุษผู้กำหนัด เติมเคล้าให้ระคนกันกลืนเขาไป, อนึ่ง ถือเอาเนื้อมนุษย์ กระเทียม โภชนะประณีตที่ตนออกปากขอเพื่อประโยชน์แก่ตน และอกัปปิยมังสะที่เหลือ เติมเคล้าให้ระคนกันกลืนเข้าไป, ย่อมต้องอาบัติ ๕ มีโภชนะเป็นปัจจัยเหล่านี้ คือ สังฆาทิเสส ถุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ.

[ฐานะ ๕ แห่งยาวตติยกาบัติเป็นต้น]

สองบทว่า **ปญฺจ ฐานานิ** มีความว่า ยาวตติยกาบัติทั้งปวงย่อมถึงฐานะ ๕ อย่างนี้ คือ สำหรับภิกษุณี ผู้ประพฤติตามภิกษุอันสงฆ์ยกวัตร ไม่ยอมสละ ด้วยวาจาประกาศเพียงครั้งที่ ๓ เพราะญัตติ ต้องทุกกฏ, เพราะกรรมวาจา ๒ ต้องถุลลัจจัย, ในที่สุดแห่งกรรมวาจา ต้องปาราชิก, สำหรับภิกษุ เพราะบากบั่นเพื่อทำลายสงฆ์เป็นต้น เป็นสังฆาทิเสส และเพราะไม่ยอมสละทิฏฐิลามกเป็นปาจิตตีย์.

สองบทว่า **ปญฺจนฺนญฺเจว อาปตฺติ** มีความว่า ขึ้นชื่อว่าอาบัติ ย่อมมีแก่สหธรรมิกทั้ง ๕. ในสหธรรมิกทั้ง ๕ นั้น โดยนิปปริยาย อาบัติย่อมมีแก่ภิกษุและภิกษุณี ๒ พวกเท่านั้น. ๕๙๔
แต่สำหรับนางสิกขามานาสามเณรและสามเณรี อาบัติย่อมมีโดยปริยายนี้ว่า "ความเป็นของไม่ควร ย่อมไม่ควร." สหธรรมิก ๓ นั้น ภิกษุไม่พึงให้แสดงอาบัติ. แต่พึงลงทัณฑกรรมแก่พวกเธอ,

สองบทว่า **ปญฺจนฺนํ อธิกรเณน จ** มีความว่า ก็แลอธิกรณ์ย่อมมีแก่สหธรรมิกทั้ง ๕ เหมือนกัน. จริงอยู่ วินิจฉัยโวหาร เพื่อประโยชน์แก่บริขารมีบาตรและจีวรเป็นต้น ของสหธรรมิกทั้ง ๕ นั่นแลเรียกว่าอธิกรณ์. ส่วนวินิจฉัยโวหาร ของคฤหสถ์ ย่อมจัดเป็นอัฏฏ-กรรม (คือกว่าคดี.)

หลายบทว่า**ปญฺจนฺนํ วินิจฺฉโนย โหติ** มีความว่า ขึ้นชื่อว่าวินิจฉัยของสหธรรมิกทั้ง ๕ เหล่านั่นเอง ก็มีอยู่.

สองบทว่า **ปญฺจนฺนํ วูปสเมน จ** มีความว่า อธิกรณ์ของสหธรรมิกทั้ง ๕ เหล่านั่นแล ที่ได้วินิจฉัยแล้ว ชื่อว่าเป็นอันระงับไป.

สองบทว่า **ปญฺจนฺนญฺเจว อนาปตฺติ** มีความว่า ขึ้นชื่อว่าอนาบัติ ย่อมมีแก่สหธรรมิกทั้ง ๕ เหล่านั่นแล.

หลายบทว่า **ตีหิ ฐาเนหิ โสภติ** ความว่า ภิกษุย่อมงามโดยเหตุ ๓ มีสงฆ์เป็นต้น. จริงอยู่ บุคคลผู้กระทำความละเมิดแล้วกระทำคืนอาบัติที่ยังทำคืนได้ ในท่านกลางสงฆ์ หรือในท่ามกลางคณะหรือในสำนักบุคคล ย่อมเป็นผู้มีศีลใหม่เอี่ยม กลับตั้งอยู่ตามเดิม. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "ย่อมงามโดยสถาน ๓."

[อาบัติทางกายในราตรีเป็นต้น]

หลายบทว่า **เทฺว กายิกา รตฺตึ** มีความว่า ภิกษุณี ต้องอาบัติทางกายทวารเป็นแดนเกิด ๒ อย่าง ในราตรี คือ เมื่อสำเร็จการยืนนั่งและนอน ในหัตถบาสของบุรุษ ในเวลามืด ๆ ค่ำ ๆ ต้อง

ปาจิตตีย์; เมื่อสำเร็จการยืนเป็นอาทิ ละหัตถบาส ต้องทุกกฏ.

หลายบทว่า **เทฺว กายิกา ทิวา** มีความว่า ภิกษุณี ต้องอาบัติ ๒ กอง ในโอกาศที่กำบัง ในเวลากลางวัน โดยอุบายนั้นแล.

หลายบทว่า **นิชฺฌนฺคสฺส เอกา อาปตฺติ** มีความว่า อาบัติกองเดียวนี้ ย่อมมีแก่ภิกษุผู้เพ่งดู [โดยบาลี] ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ก็แลอันภิกษุผู้กำหนัดแล้ว ไม่พึงเพ่งดูองคชาตแห่งมาตุคาม, ภิกษุใด พึงเพ่งดู, ภิกษุนั้น ต้องทุกกฏ.

[๕๙๕] สองบทว่า **เอกา ปิณฺฑปาตปจฺจยา** ได้แก่ อาบัติทุกกฏที่ตรัสในบาลีนี้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ก็และอันภิกษุไม่พึงแลดูหน้า ของทายิกาผู้ถวายภิกษา." จริงอยู่ โดยที่สุด แลดูหน้าแม้ของสามเณรผู้ถวายข้าวต้มหรือกับข้าว ก็เป็นทุกกฏเหมือนกัน.

แต่ในกุรุนทีกล่าวว่า "คำว่า "อาบัติกองเดียว เพราะบิณฑ-บาตเป็นปัจจัย ได้แก่ เป็นปาจิตตีย์ แก่ภิกษุผู้ฉันบิณฑบาตซึ่งภิกษุณีแนะนำให้ถวาย."

[ภิกษุที่สงฆ์ยกวัตรเป็นต้น]

สองบทว่า **อฏฺฐานิสํเส สมฺปสฺสํ** ได้แก่ อานิสงส์ที่ตรัสไว้ในโกสัมพิกขันธกะ.

หลายบทว่า **อุกฺขิตฺตกา ตโย วุตฺตา** ได้แก่ (ภิกษุที่สงฆ์ยกวัตร ๓ พวก เพราะเหตุ ๓ ประการ คือ) เพราะไม่เห็นอาบัติ ๑, เพราะไม่ทำคืน ๑, เพราะไม่ยอมสละทิฏฐิลามก ๑.

สองบทว่า **เตจตฺตาฬีส สมฺมาวตฺตนา** ได้แก่ ความประพฤติชอบ ในวัตรทั้งหลาย มีประมาณเท่านั้น ของภิกษุที่ถูสงฆ์ยกวัตรเหล่านั้นนั่นแล.

สองบทว่า **ปญฺจฏฺฐาเน มุสาวาโท** มีความว่า มุสาวาท ย่อมถึงฐานะ ๕ กล่าวคือ ปาราชิก สังฆาทิเสส ถุลลัจจัย ปาจิตตีย์ และทุกกฏ.

หลายบทว่า **จุทฺทส ปรมนฺติ วุจฺจติ** ได้แก่ สิกขาบทที่กล่าวแล้วในหนหลัง โดยนัยมี ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง เป็นอาทิ.

สองบทว่า **ทฺวาทส ปาฏิเทสนียา** ได้แก่ ปาฏิเทสนียะของภิกษุ ๔ ของภิกษุณี ๘.

สองบทว่า **จตุนฺนํ เทสนาย จ** มีความว่า การแสดงโทษล่วงเกินของบุคคล ๔ จำพวก. ถามว่า "ก็การแสดงโทษล่วงเกิน ๔ อย่างนั้น คือข้อไหนบ้าง ?" คือ ชื่อว่า การแสดงโทษล่วงเกินของบุคคล ๔ จำพวกนี้ คือ "การแสดงโทษล่วงเกินของนายขมังธนูผู้มุ่งไปฆ่า ซึ่งพระเทวทัตจัดส่งไป, การแสดงโทษล่วงเกิน แห่งอุปัฏฐายิกาของพระอนุรุทธเถระ, การแสดงโทษล่วงเกินของวัฑฒลิจฉวี, การแสดงโทษล่วงเกินภิกษุทั้งหลาย ผู้กระทำอุกเขปนียกรรมแก่พระ-วาสภคามิยัตเถระแล้วกลับมา."

[มุสาวาทมีองค์ ๘ เป็นต้น]

สองบทว่า **อฏฺฐงฺคิโก มุสาวาโท** มีความว่า มุสาวาทที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ตั้งแต่องค์ที่ว่า "ก่อนแต่พูด ผู้นั้น มีความคิดว่า "เราจักพูดปด" ดังนี้ มีองค์ว่า "ยันความจำ" เป็นที่สุด จัดว่ามุสาวาท ประกอบด้วยองค์ ๘.

แม้องค์อุโบสถ ๘ ก็ได้กล่าวแล้ว โดยนัยมีคำว่า "ไม่พึงฆ่าสัตว์" เป็นอาทิ.

[๕๙๖] สองบทว่า **อฏฺฐ ทูเตยฺยงฺคานิ** ได้แก่ (องค์เกื้อกูลแก่ความเป็นทูต ๘ ประการ) อันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในสังฆเภทกขันธกะ โดยนัยมีคำว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้ฟังเอง และให้ผู้อื่นฟัง" เป็นอาทิ.

ติตถิยวัตร ๘ ได้กล่าวแล้วในมหาขันธกะ.

คำว่า "อุปสัมปทา มีวาจา ๘" ท่านกล่าวหมายถึงอุปสมบทของภิกษุณีทั้งหาย.

สองบทว่า **อฏฺฐานฺนํ ปจฺจุฏฺฐาตพฺพํ** มีความว่า ภิกษุณีทั้งหลายนอกนี้ พึงลุกขึ้นให้อาสนะแก่ภิกษุณี ๘ รูป ในหอฉัน.

สองบทว่า **ภิกฺขุโนวาทโก อฏฺฐหิ** มีความว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๘ อันสงฆ์พึงสมมติให้เป็นผู้สอนภิกษุณี.

วินิจฉัยในคาถาว่า **เอกสฺส เฉชฺชํ** พึงทราบดังนี้ :-

ในชน ๙ ภิกษุใด ให้จับสลากทำลายสงฆ์, ความขาด ย่อมมี.

แก่ภิกษุนั้นแล คือ ย่อมด้วยปาราชิกเหมือนกันอย่างพระเทวทัต. เป็นถุลลัจจัย แก่บุคคล ๔ คน ผู้ประพฤติตามภิกษุผู้ทำลายสงฆ์ เหมือนภิกษุทั้งหลายมีพระโกกาลิกะเป็นต้น. ไม่เป็นอาบัติแก่บุคคล ๔ คน ผู้เป็นธรรมวาที. ก็อาบัติและอาบัติเหล่านี้ ของคนทั้งปวง มีวัตถุอันเดียวกัน คือ - มีสังฆเภทเป็นวัตถุเท่านั้น.

[กรรมเนื่องด้วยญัตติเป็นต้น]

วินิจฉัยในคาถาว่า **นว อาฆาตวตฺถูนิ** พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **นวหิ** มีความว่า สงฆ์ย่อมแตกกัน เพราะภิกษุ ๙ รูป.

หลายบทว่า **ญตฺติยา การณา นว** มีความว่า กรรมที่สงฆ์พึงทำด้วยญัตติ มี ๙ อย่าง.

คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

หลายบทว่า **ทส ปุคฺคลา นาภิวสเทตพฺพา** ได้แก่ ชน (ที่ไม่ควรไหว้) ๑๐ จำพวก ที่ตรัสไว้ ในเสนาสนขันธกะ.

สองบทว่า **อญฺชลิสามิเจน จ** มีความว่า อัญชลีกรรมพร้อมทั้งสามีกิจกรรม อันภิกษุไม่พึงทำแก่ชน ๑๐ จำพวกนั้น. อธิบายว่า "วัตรในขันกะมีถามถึงน้ำควรดื่มและฉวยพัดในตาลเป็นต้น อันภิกษุไม่พึงแสดงแก่ชน ๑๐ จำพวกนั้น, อัญชลีก็ไม่พึงประคอง.

สองบทว่า **ทสนฺนํ ทุกฺกฏํ** มีความว่า เป็นทุกกฏแก่ภิกษุผู้ทำอย่างนั้น แก่คน ๑๐ จำพวกนั้นแล.

สองบทว่า **ทส จีวรธารณา** มีความว่า อนุญาตให้ทรง

อติเรกจีวรไว้ ๑๐ วัน.

หลายบทว่า **ปญฺจนฺนํ วสฺสํ วุตฺถานํ ทาตพฺพํ อธิ จีวรํ** ได้แก่ พึงให้ต่อหน้าสหธรรมิกทั้ง ๕ ทีเดียว.

[๕๙๗] สองบทว่า **สตฺตนฺนํ สนฺเต** มีความว่า เมื่อมีผู้รับแทนที่สมควร พึงให้ลับหลังก็ได้ แก่ชน ๗ จำพวกนี้ คือ "ภิกษุผู้หลีกไปต่างทิศ ภิกษุบ้า ภิกษุผู้มีจิตฟุ้งซ่าน ภิกษุผู้ถูกเวทนาครอบงำ และภิกษุที่สงฆ์ยกวัตร ๓ พวก."

สองบทว่า **โสฬสนฺนํ น ทาตพฺพํ** มีความว่า ไม่ควรให้แก่ชนที่เหลือ ๑๖ จำพวกมีบัณเฑาะก์เป็นต้น ที่ตรัสไว้ ในจีวรขันธกะ.

หลายบทว่า **กติสตํ รตฺติสตํ อาปตฺตึ ฉาทยิตฺวาน** มีความว่า ภิกษุปิดอาบัติกี่ร้อย ไว้ร้อยราตรี.

หลายบทว่า **ทสสตํ รตฺติสตํ อาปตฺตึ ฉาทยิตฺวาน** มีความว่า ภิกษุปิดอาบัติ ๑ พัน ไว้ร้อยราตรี.

ก็ความสังเขปในคำนี้ ดังต่อไปนี้ :-

ภิกษุใด ต้องอาบัติสังฆาทิเสสวันละร้อย ปิดไว้ร้อยละ ๑๐ วัน. อาบัติ ๑ พัน ย่อมเป็นอันภิกษุนั้นปิดไว้ร้อยราตรี. ภิกษุนั้น พึงขอปริวาสว่า "อาบัติเหล่านั้นทั้งหมดเทียว ข้าพเจ้าปิดไว้ ๑๐ วัน" แล้วเป็นปาริกาสิกะ อยู่ปริวาส ๑๐ ราตรี พึงพ้นได้.

[ว่าด้วยกรรมโทษเป็นอาทิ]

หลายบทว่า **ทฺวาทส กมฺมโทสา วุตฺตา** มีความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสกรรมโทษ ๑๒ นับกรรมละ ๓ ๆ ในกรรม ๑ ๆ อย่างนี้ คือ อปโลกนกรรม เป็นวรรคโดยอธรรม, พร้อมเพรียงโดยอธรรม เป็นวรรคโดยธรรม : แม้ญัตติกรรม ญัตติทุติกรรม ญัตติจตุตถกรรม ก็เป็นเหมือนกัน.

สองบทว่า **จตสฺโส กมฺมสมฺปตฺติโย** มีความว่า กรรมสมบัติ ที่ตรัสไว้ ๔ ประการ อย่างนี้ คือ อปโลกนกรรม พร้อมเพรียงโดยธรรม, แม้กรรมที่เหลือ ก็เหมือนกัน.

สองบทว่า **ฉ กมฺมานิ** มีความว่า กรรม ๖ อย่าง ที่ตรัสไว้อย่างนี้ คือ กรรมเป็นวรรคโดยอาการเทียมธรรม, กรรมพร้อมเพรียงเพรียง, กรรมเป็นวรรคโดยอาการเทียมธรรม, กรรมพร้อมเพรียงโดยอาการเทียมธรรม, กรรมพร้อมเพรียง โดยธรรม.

หลายบทว่า **เอเกตฺถ ธมฺมิกา กตา** มีความว่า ในกรรม ๖ อย่างนี้ กรรมพร้อมเพรียงโดยธรรมอย่างเดียวเท่านั้น ตรัสเป็นกรรมที่ชอบธรรม.

แม้ในคำตอบในคาถาที่ ๒ กรรมพร้อมเพรียงกันโดยธรรมนั่นแล ก็เป็นกรรมชอบธรรม (เหมือนกัน).

[ว่าด้วยอาบัติระงับและไม่ระงับ]

สองบทว่า **ยํ เทสิตํ** มีความว่า กองอาบัติเหล่าใด อันพระอนันตชินเจ้าทรงแสดงแล้ว ตรัสแล้ว คือประกาศแล้ว.

วินิจฉัยในคำว่า **อนนฺตชิเนน** เป็นต้น พึงทราบดังนี้ :-

[๕๙๘] นิพพานเรียกว่า อนันตะ เพราะเว้นจากความเป็นธรรมมีที่สุดรอบที่บัณฑิตจะกำหนดได้. นิพพานนั้น อันพระผู้มีพระภาคทรงปราบกองกิเลส ชนะแล้ว ชนะเด็ดขาดแล้ว คือ บรรลุแล้ว ถึงพร้อมแล้ว เปรียบเหมือนราชสมบัติอันพระราชทรงปราบปรามหมู่ข้าศึกได้แล้วฉะนั้น. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค บัณฑิตจึงขนานพระนามว่า "อนันตชินะ."

พระอนันตชินะนั้นแล ชื่อว่าผู้คงที่ เพราะเป็นผู้ไม่มีวิการ ในเพราะอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์. พระองค์ทรงเห็นวิเวก ๕ กล่าวคือ ตทังควิเวก วิกขัมภนวิเวก สมุจเฉทวิเวก ปฏิปัสสัทธิวิเวก และนิสสรณวิเวก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าผู้เห็นวิเวก. กองอาบัติเหล่าใด อันพระอนันตชินะ ผู้คงที่ ผู้เห็นวิเวกนั้นทรงแสดงแล้ว.

ในคำว่า **เอเกตฺถ สมฺมติ วินา สมเถหิ** นี้ มีบทสัมพันธ์ดังนี้ :-

กองอาบัติ ๗ เหล่าใด อันพระศาสดาทรงแสดงแล้ว, ในกองอาบัติ ๗ นั้น อาบัติแม้กองหนึ่ง เว้นจากสมถะทั้งหลายเสีย หาระงับไม่. โดยที่แท้ ธรรมเหล่านี้แม้ทั้งหมด คือ สมถะ ๖ อธิกรณ์ ๔

ย่อมระงับ คือย่อมถึงความประกอบโดยชอบ ด้วยสัมมุขาวินัย. แต่ในธรรมเหล่านี้ สัมมุขาวินัยอย่างเดียวแล เว้นสมถะทั้งหลายเสีย ย่อมระงับ คือ ย่อมถึงความเป็นสมถะได้. จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่าความเว้นจากสมถะอื่นเสีย สำเร็จไม่ได้ แห่งสัมมุขาวินัยนั้น หามีไม่. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "ในอาบัติ ๗ กองนี้ อาบัติกองหนึ่ง เว้นสมถะเสียก็ระงับได้" เนื้อความนี้ ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาทั้งหลายโดยอธิบายนี้ก่อน. แต่ข้าพเจ้าถือเอาเนื้อความเพียงปฏิเสธแห่งนิบาตคือวินา ชอบใจเนื้อความนี้ที่ว่า "ข้อว่า **เอเกตฺถ สมฺมติ วินา สมเถหิ**" มีความว่า ในอาบัติ ๗ กองนั่น กองอาบัติปาราชิกกองเดียว เว้นสมถเสีย ก็ระงับได้ คือ ย่อมระงับด้วยสมถะทั้งหลายหามิได้. จริงอยู่ แม้พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสคำนี้ว่า "อาบัติใดไม่มีส่วนเหลือ, อาบัตินั้น ย่อมระงับด้วยอธิกรณ์ไหน หามิได้, ย่อมระงับในสถานเหลือ, อาบัตินั้น ย่อมระงับด้วยอธิกรณ์ไหน หามิได้."

[ผู้ทำลายสงฆ์ไปสู่อบาย]

บทว่า **ฉอูนทิยฑฺฒสตา** มีความว่า [๕๙๙] พึงทราบบุคคลผู้ทำลายสงฆ์ต้องไปสู่อบาย ๑๔๔ พวก ด้วยอำนาจหมวดแปด ๑๘ หมวดเนื่องด้วยเภทกรวัตถุ ๑๘ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในสังฆเภทขันธกะอย่างนี้ว่า "อุบาลี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีความเห็นในประเภทแห่งอธิมมทิฏฐินั้น ว่า ไม่เป็นธรรม, มีความสงสัยในประเภทแห่งอธัมมทิฏฐินั้น ว่าเป็นธรรม, มีความสงสัยในประเภทแห่ง

อธัมมทิฏฐินั้น, มีความเห็นในประเภทแห่งธัมมทิฏฐินั้นว่า เป็น อธรรม, มีความสงสัยในประเภทแห่งธัมมทิฏฐินั้น, มีความเห็นในประเภทแห่งผู้มีความสงสัยนั้น ว่า เป็นอธรรม, มีความเห็นในประเภทแห่งผู้มีความสงสัยนั้น ว่า เป็นธรรม มีความสงสัยในประเภทแห่งผู้มีความสงสัยนั้น, ย่อมแสดงอธรรม ว่า เป็นธรรม.

สองบทว่า **อฏฺฐารส นาปายิกา** ได้แก่ ชน ๑๘ พวก ที่พระผู้มีพระภาคตรัส ในที่สุดแห่งสังฆเภทขันกะ นับหมวดละพวกอย่างนี้ว่า "อุบาลี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีความเห็นในประเภทแห่งธัมมทิฏฐินั้น ว่า เป็นธรรม ไม่ยืนยันความเห็น ไม่อิงความพอใจ ไม่อิงความชอบใจ ย่อมแสดงธรรมว่า "เป็นธรรม" ย่อมสวดประกาศ ให้จับสลาก ด้วยคำว่า "นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นสัตถุศาสนา ท่านทั้งหลายจงจับสลากนี้ จงชอบใจสลากนี้." อุบาลี ภิกษุแม้นี้แลเป็นผู้ทำลายสงฆ์ แต่หาไปสู่อบายไม่ หาไปสู่นรกไม่ หาตั้งอยู่ตลอดกัลป์ไม่ มิใช่ผู้เยี่ยวยาไม่ได้."

หมวดแปด ๑๘ หมวด ได้กล่าวเสร็จแล้วในคำวิสัชนาด้วยบุคคลผู้ทำลายสงฆ์ ๑๔๔ พวก.

วิสัชนาคาถาทั้งปวง มีว่า **กติ กมฺมานิ** เป็นต้น ตื้นทั้งนั้นฉะนี้แล.

อปรทุติยคาถาสังคณิก วัณณนา จบ.

[๖๐๐] เสทโมจนคาถา วัณณนา

วินิจฉัยในเสทโมจนคาถา พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **อสํวาโส** มีความว่า ผู้ไม่มีสังวาส ด้วยสังวาส มีอุโบสถและปวารณาเป็นต้น.

หลายบทว่า **สมฺโภโค เอกจฺโจ ตหึ น ลพฺภติ** มีความว่า การสมโภคที่ไม่สมควร อันภิกษุและภิกษุณีทั้งหลาย ย่อมไม่ได้ในบุคคลนั้น. แต่บุคคลนั้น อันภิกษุณีผู้มารดาเท่านั้น ย่อมได้เพื่อทำการเลี้ยงดูด้วยการให้อาบน้ำและให้บริโภคเป็นต้น.

สองบทว่า **อวิปฺปวาเสน อนาปตฺติ** มีความว่า ไม่เป็นอาบัติเพราะนอนร่วมเรือน (แก่ภิกษุณี).

หลายบทว่า **ปญฺหา เมสา กุสเลหิ จินฺติตา** มีความว่า ปัญหานี้ อันผู้ฉลาดคือบัณฑิตทั้งหลาย คิดกันแล้ว.

คำตอบปัญหานั้น พึงทราบด้วยภิกษุณีผู้เป็นมารดาของทารก.

จริงอยู่ คำตอบนั้น ตรัสหมายถึงบุตรของภิกษุณีนั้น.

คาถาว่าด้วยของไม่ควรจำหน่าย ตรัสหมายถึงครุภัณฑ์. ก็เนื้อความแห่งคาถานั้น ข้าพเจ้าได้กล่าวเสร็จแล้ว ในวาระที่วินิจฉัยด้วยครุภัณฑ์.

หลายบทว่า **ทส ปุคฺคเล น วทามิ** มีความว่า ข้าพเจ้าไม่กล่าวถึงบุคคล ๑๐ จำพวก ที่กล่าวเสร็จแล้วในเสนาสนขันธกะ.

หลายบทว่า **เอกาทส วิวชฺชิย** มีความว่า มิได้กล่าวถึงบุคคลควรเว้น ๑๑ จำพวก ที่ได้กล่าวแล้วในมหาขันธกะ. ปัญหานี้ตรัสหมายถึงภิกษุผู้เปลือยกาย.

ปัญหาที่ว่า **กถํ นุ สิกฺขาย อสาธารโณ** นี้ ตรัสหมายถึงภิกษุผู้เคยเป็นช่างโกนผม. จริงอยู่ ภิกษุผู้เคยเป็นช่างโกนผมนี้ ไม่ได้เพื่อรักษามีดโกนไว้. แต่ภิกษุเหล่าอื่น ย่อมได้; เพราะเหตุนั้นภิกษุผู้เคยเป็นช่างโกนผม จึงชื่อว่าผู้ไม่ทั่วไปเฉพาะสิกขา.

ปัญหาที่ว่า **ตํ ปุคฺคลํ กตมํ วทนฺติ พุทฺธา** นี้ตรัสหมายถึงพระพุทธนิรมิต.

สองบทว่า **อโธนาภึ วิวชฺชิย** มีความว่า เว้นภายใต้สะดือเสีย. ปัญหานี้ตรัสหมายถึงตัวกพันธะ[๑] ไม่มีศีรษะ ที่มีตาและปากอยู่ที่อก.

[๖๐๑] ปัญหาที่ว่า **ภิกฺขุ สญฺญาจิกาย กุฏึ** นี้ ตรัสหมายถึงกุฎีมีหญ้าเป็นเครื่องมุง.

ปัญหาที่ ๒ กล่าวหมายถึงกุฎีที่แล้วด้วยดินล้วน.

ปัญหาที่ว่า **อาปชฺเชยฺย ครุกํ เฉชฺชวตฺถุํ** นี้ ตรัสหมายถึงภิกษุณีผู้ปิดโทษ.

ปัญหาที่ ๒ ตรัสหมายถึงอภัพพบุคคล มีบัณเฑาะก์เป็นต้น.

๑. ตัวกะพันธะ เป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง ซึ่งจัดเข้าในพวกอมนุษย์ ท่านว่าเป็น สัตว์ อยู่คงกะพันธ์หันไม่เข้ายิงไม่ออก. ทำนองเดียวกับตัวเวตาลกระมัง คำว่าอยู่กะพันธ์ ก็ออกมาจากคำนี้.

จริงอยู่ อภัพพบุคคลเหล่านั้น ทั้ง ๑๑ จำพวก ต้องปาราชิกในเพศคฤหัสถ์แล้วแท้.

บทว่า **วาจา** ได้แก่ ไม่บอกด้วยวาจา.

หลายบทว่า **คิรํ โน จ ปเร ภเณยฺย** มีความว่า ภิกษุไม่พึงเปล่าแม้ซึ่งสำเนียงด่าบุคคลเหล่าอื่น ด้วยหมายว่า "ชนเหล่านี้ จักฟังอย่างนี้." ปัญหานี้ ตรัสหมายถึงมุสาวาทนี้ว่า "ภิกษุใด ไม่พึงเปิดเผยอาบัติซึ่งมีอยู่, สัมปชานมุสาวาททุกกฏ ย่อมมีแก่ภิกษุนั้น" จริงอยู่ ธรรมดาอาบัติในมโนทวาร ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น ผู้นั่งนิ่งด้วยปฏิญญาไม่เป็นธรรม, แต่เพราะเหตุที่ไม่เปิดเผยอาบัติ ซึ่งควรเปิดเผย, อาบัตินี้ พึงทราบว่า เกิดแต่การไม่กระทำในวจีทวารของภิกษุนั้น.

ปัญหาที่ว่า **สงฺฆาทิเสสา จตุโร** นี้ ตรัสหมายถึงภิกษุณีผู้ก้าวลงสู่ฝั่งแม่น้ำ ที่นับเนื่องในละแวกบ้าน ในเวลาอรุณขึ้น. จริงอยู่ ภิกษุณีนั้น แต่พอออกจากบ้านของตน ในเวลาใกล้รุ่ง ก้าวลงสู่ฝั่งแม่น้ำ ซึ่งมีประการดังกล่าวแล้ว ในเวลาอรุณขึ้น ย่อมต้องอาบัติสังฆาทิเสส ๔ ตัว ซึ่งกำหนดด้วยการอยู่ปราศจากเพื่อนตลอดราตรี ไปสู่ละแวกบ้านตามลำพัง ไปสู่ฝั่งแม่น้ำตามลำพัง ล้าหลังพวกไปคนเดียว พร้อมกันทีเดียว.

ปัญหาที่ว่า **สิยา อาปตฺติโย นานา** นี้ ตรัสหมายถึงภิกษุณี ๒ รูป ผู้อุปสมบท แต่สงฆ์ฝ่ายเดียว. จริงอยู่ ในภิกษุณี ๒ รูปนั้น

เป็นปาจิตตีย์ แก่ภิกษุผู้รับ (จีวร) จากมือภิกษุณี ผู้อุปสมบท ในสำนักภิกษุทั้งหลายฝ่ายเดียว. เป็นทุกกฏ แก่ภิกษุผู้รับจากมือภิกษุณีผู้อุปสมบท ในสำนักภิกษุณีทั้งหลายฝ่ายเดียว.

[๖๑๒] หลายบทว่า **จตุโร ชนา สํวิธาย** มีความว่า อาจารย์ ๑ และอันเตวาสิก ๓ ลักภัณฑะ ๖ มาสก. คือ ของอาจารย์ ลักด้วยมือของตนเอง ๓ มาสก สั่งให้ลักอีก ๓ มาสก เพราะฉะนั้น อาจารย์ต้องถุลลัจจัย. ฝ่ายของพวกอันเตวาสิก ลักด้วยมือของตนเองรูปละ ๑ มาสก สั่งให้ลักรูปละ ๕ มาสก เพราะเหตุฉะนี้นั้น อันเตวาสิกทั้ง ๓ จึงต้องปาราชิกด้วยประการอย่างนี้. ความย่อในคาถานี้เท่านี้. ส่วนความพิสดาร ได้กล่าวไว้แล้ว ในสังวิธาวหารวัณณนา ในอทินนาทานปาราชิก.

ปัญหาที่ว่า **ฉิทฺทํ ตสฺมึ ฆเร นตฺถิ** นี้ ตรัสหมายถึงกุฎีที่บังด้วยผ้าเป็นต้น และวัตถุที่กำหนดเป็นเครื่องลาดได้.

คาถาว่า **เตลํ มธุํ ผาณิตํ** ตรัสหมายถึงความกลับเพศ.

คาถาว่า **นิสฺสคฺคิเยน** ตรัสหมายถึงการน้อยลาภสงฆ์. จริงอยู่ภิกษุใด น้อมจีวร ๒ ผืน จากลาภที่เขาน้อมไปแล้วเพื่อสงฆ์ คือ จีวรผืน ๑ เพื่อตน ๑ ผืน เพื่อภิกษุอื่น ด้วยประโยคอันเดียวว่า "ท่านจงให้แก่ข้าพเจ้าผืน ๑ แก่ภิกษุนั้นผืน ๑." ภิกษุนั้นต้องนิสสัคคิยปาจิตตีย์ และสุทธิกปาจิตตีย์พร้อมกัน.

ปัญหาที่ว่า **กมฺมญฺจ ตํ กุปฺเปยฺย วคฺคปจฺจยา** นี้ ตรัส

หมายถึงคามสีมา ในนครทั้งหลาย มีกรุงพาราณสีเป็นต้น ซึ่งมีประมาณ ๑๒ โยชน์.

คาถาว่า **ปทวีติหารมตฺเตน** ตรัสหมายเอาการชักสื่อ, ก็เนื้อความแห่งคาถานั้น ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ว ในวัณณาแห่งสัญจริตสิกขาบทนั่นแล.

ปัญหาที่ว่า **สพฺพานิ ตานิ นิสฺสคฺคิยานิ** นี้ ตรัสหมายถึงการใช้ภิกษุณีผู้มิใช่ญาติให้ซัก. จริงอยู่ แม้ถ้าว่า ภิกษุถือเอามุมไตรจีวร ซึ่งกมขี้รดหรือเปื้อนโคลนซักด้วยน้ำ, ไตรจีวรที่อยู่ในกายของภิกษุนั่นแล เป็นนิสสัคคีย์.

หลายบทว่า **สรณคมนมฺปิ น จ ตสฺส อตฺถิ** มีความว่า แม้การอุปสมบทด้วยสรณคมน์ ก็ไม่มี. ปัญหานี้ ตรัสหมายถึงการอุปสมบท ของพระนางมหาปชาบดี.

บาทคาถาว่า **หเนยฺย อนริยํ มนฺโท** [๖๐๓] มีความว่า คนเขลาพึงฆ่าบุคคลแม้นั้น เป็นหญิงก็ตาม เป็นชายก็ตาม ซึ่งไม่ใช่พระอริยบุคคล. ปัญหานี้ ตรัสหมายถึงบิดาซึ่งกลายเป็นหญิง และมารดาซึ่งกลายเป็นชาย เพราะเพศกลับ.

ปัญหาที่ว่า **น เตนานนฺตรํ ผุเส** นี้ ตรัสหมายถึงมารดาบิดาเป็นสัตว์ดิรัจฉาน ดั่งมารดาของมิคสิงคดาบส และบิดาของสีหกุมารเป็นต้น.

คาถาว่า **อโจทยิตฺวา** ตรัสหมายพึงการอุปสมบทด้วยทูต.

คาถาว่า **โจทิตฺวา** ตรัสหมายถึงการอุปสมบทของอภัพพบุคคล มีบัณเฑาะก์เป็นต้น.

แต่คำที่มาในกุรุนทีว่า "คาถาที่ ๑ ตรัสหมายถึงกรรมไม่พร้อมหน้า ๘ อย่าง, ที่ ๒ ตรัสหมายถึงกรรมของภิกษุผู้ไม่มีอาบัติ.

สองบทว่า **ฉินฺทนฺตสฺส อาปตฺติ** ได้แก่ เป็นปาราชิก แก่ภิกษุผู้ตัดต้นไม้ใหญ่, เป็นปาจิตตีย์ แก่ภิกษุผู้ตัดหญ้าและเถาวัลย์, เป็นถุลลัจจัย แก่ภิกษุผู้ตัดองคชาต.

สองบทว่า **ฉินฺทนฺตสฺส อนาปตฺติ** คือ ไม่เป็นอาบัติ แก่ภิกษุผู้ปลงผมและตัดเล็บ.

บทว่า **ฉาเทนฺตสฺส** คือ เป็นอาบัติ แก่ภิกษุผู้ปิดอาบัติ.

บทว่า **อนาปตฺติ** คือ ไม่เป็นอาบัติ แก่ภิกษุผู้มุงเรือนเป็นต้น.

วินิจฉัยในคาถาว่า **สจฺจํ ภณนฺโต** พึงทราบดังนี้ :-

ภิกษุพูดคำจริง กะสตรีผู้มีหงอน และคนกะเทย "เธอมีหงอน เธอมี ๒ เพศ" ดังนี้ ย่อมต้องครุกาบัติ. แต่เป็นลหุกาบัติแก่ภิกษุผู้กล่าวเท็จ เพราะสัมปชานมุสาวาท. เมื่อกล่าวเท็จ เพราะอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่จริง ต้องครุกาบัติ. เป็นลหุกาบัติ แก่ภิกษุผู้พูดจริง เพราะอวดอุตตริมนุสสธรรมที่มีจริง.

คาถาว่า **อธิฏฺฐิตํ** ตรัสหมายถึงภิกษุผู้ไม่สละก่อน บริโภคจีวรที่เป็นนิสสัคคีย์.

คาถาว่า **อตฺถงฺคเต สุริเย** ตรัสหมายถึงภิกษุผู้มักอ้วก.

คาถาว่า **น รตฺตจิตฺโต** มีเนื้อความดังต่อไปนี้ :-

ภิกษุมีจิตกำหนัด ต้องเมถุนธรรมปาราชิก, มีเถยยจิต [๖๐๕] ต้องอทินนาทานปาราชิก, ยังผู้อื่นให้จงใจเพื่อตาย ต้องมนุสสวิคคหปาราชิก. แต่ภิกษุผู้ทำลายสงฆ์ มิใช่ผู้มีจิตกำหนัดและมิใช่ผู้มีเถยยจิต ทั้งเธอหาได้ชักชวนผู้อื่นเพื่อตายไม่เลย. แต่ความขาดย่อมมี คือเป็นปาราชิก แก่เธอผู้ให้สลาก. เป็นถุลลัจจัยแก่ภิกษุผู้รับสลาก คือประพฤติตามภิกษุผู้ทำลายสงฆ์.

ปัญหาที่ว่า **คจฺเฉยฺยา อฑฺฒโยชนํ** นี้ ตรัสหมายถึงโคนต้นไม้ของสกุลหนึ่ง เช่นต้นไทรที่งามสล้าง.

คาถาว่า **กายิกานิ** ตรัสหมายถึงภิกษุผู้จับรวบเส้นผมหรือนิ้วมือ ของหญิงมากคนด้วยกัน.

คาถาว่า **วาจสิกานิ** นี้ ตรัสหมายถึงภิกษุผู้กล่าวคำชั่วหยาบโดยนัยเป็นต้นว่า "เธอทุกคนมีหงอน."

หลายบทว่า **ติสฺสิตฺถิโย เมถุนํ ตํ น เสเว** มีความว่า ไม่ได้เสพเมถุนแม้ในหญิง ๓ จำพวกที่ตรัสไว้.

สองบทว่า **ตโย ปุริเส** มีความว่า จะได้เข้าหาชายทั้ง ๓ จำพวกแล้วเสพเมถุน ก็หาไม่.

สองบทว่า **ตโย จ อนริยปณฺฑเก** มีความว่า จะได้เข้าหาชน ๖ จำพวกแม้เหล่านี้ คือ "คนไม่ประเสริฐ ๓ จำพวก กล่าวคืออุภโตพยัญชนก และบัณเฑาะก์ ๓ จำพวก" แล้วเสพเมถุน ก็หาไม่.

สองบทว่า **น จาจเร เมถุนํ พฺยญฺชนสฺมึ** มีความว่า ประพฤติเมถุนแม้ด้วยอำนาจอนุโลมปาราชิก ก็หาไม่.

ข้อว่า พึงมีความขาดเพราะเมถุนธรรมเป็นปัจจัย ได้แก่ พึงเป็นปาราชิก เพราะเมถุนธรรมเป็นปัจจัย ปัญหาดังว่ามานี้ ตรัสหมายถึงอัฏฐวัตถุกปาราชิก (ของภิกษุณี). จริงอยู่ ย่อมมีความขาดเพราะเมถุนธรรมเป็นปัจจัย แก่ภิกษุณีนั้น ผู้พยายามอยู่ เพื่อถึงความเคล้าคลึงด้วยกาย อันเป็นบุพพภาคแห่งเมถุนธรรม.

คาถาว่า **มาตรํ จีวรํ** นี้ ตรัสหมายถึงการเตือนให้เกิดสติ เพื่อได้ผ้าวัสสิกสาฎิก ในเวลาหลังสมัย.

ก็แลวินิจฉัยแห่งคาถานั้น ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ว ในวัณณนาแห่งวัสสิกสาฎิกสิกขาบทนั่นแล.

คาถาว่า **กุทฺโร อาราธโก โหติ** [๖๐๕] ตรัสหมายถึงวัตรของเดียรถีย์. ความพิสดารแห่งคำนั้น ตรัสแล้วในติตถิยวัตรนั่นเอง ว่า "อันเดียรถีย์ผู้บำเพ็ญวัตร เมื่อคุณของพวกเดียรถีย์ อันชนอื่นสรรเสริญอยู่ โกรธแล้ว ย่อมเป็นผู้ยังภิกษุทั้งหลายให้ยินดี. เมื่อคุณแห่งรัตนตรัยอันชนอื่นสรรเสริญอยู่ โกรธแล้ว ย่อมเป็นผู้อันภิกษุทั้งหลายพึงติเตียน.

แม้คาถาที่ ๒ ก็ตรัสหมายถึงติตถิยวัตรนั้นแล.

คาถาว่า **สงฺฆาทิเสสํ** เป็นต้น ตรัสหมายพึงภิกษุณี ผู้กำหนัดรับบิณฑบาต จากมือของบุรุษผู้กำหนัดแล้ว คลุกกับเนื้อมนุษย์

กะเทียม โภชนะประณีต และอกัปปิยมังสะที่เหลือ แล้วกลืนกิน.

คาถาว่า **เอโก อุปสมฺปนฺโน เอโก อนุปสมฺปนฺโน** เป็นต้น ตรัสหมายถึงเณรผู้ไปในอากาศ. ก็ถ้าว่า ในสามเณร ๒ รูป ๆ หนึ่ง เป็นผู้นั่นพ้นแผ่นดิน แม้เพียงปลายเส้นผมเดียว ด้วยฤทธิ์. สามเณรนั้นย่อมเป็นอนุปสัมบันแท้. แม้สงฆ์นั่งในอากาศ ก็ไม่พึงทำกรรมแก่อนุปสัมบันผู้บนพื้นแผ่นดิน. ถ้าทำ. กรรมย่อมกำเริบ.

คาถาว่า **อกปฺปกตํ** ตรัสหมายถึงภิกษุผู้มีจีวรอันโจรชิงไป. ก็แม้วินิจฉัยแห่งคาถานั้น ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ว โดยพิสดารในสิกขาบทนั้นแล.

หลายบทว่า **น เทติ นปฺปฏิคฺคณฺหาติ** มีความว่า แม้ภิกษุณีผู้ใช้ก็มิได้ให้, ภิกษุณีผู้รับใช้ก็มิได้รับจากมือของภิกษุผู้ใช้.

หลายบทว่า **ปฏิคฺคโห เตน น วิชฺชติ** มีความว่า ด้วยเหตุนั้นแล ภิกษุณีผู้ใช้ก็หาได้มีการรับจากมือของภิกษุณีผู้ใช้ไม่.

สองบทว่า **อาปชฺชติ ครุกํ** มีความว่า แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น ภิกษุณีผู้ใช้ ย่อมต้องอาบัติสังฆาทิเสส เพราะเหตุที่ภิกษุณีผู้ที่ตนใช้ไปรับบิณฑบาต จากมือบุรุษผู้กำหนัด.

สองบทว่า **ตญฺจ ปริโภคปจฺจยา** มีความว่า ก็แลภิกษุณีผู้ใช้ เมื่อจะต้องอาบัตินั้น ย่อมต้องเพราะการบริโภคของภิกษุณีผู้รับใช้นั้นเป็นปัจจัย. จริงอยู่ ย่อมเป็นสังฆาทิเสสแก่ภิกษุณีผู้ใช้ ในขณะเสร็จการฉันของภิกษุณีผู้รับใช้นั้น.

คาถาที่ ๒ ท่านกล่าวหมายถึงการใช้ไปในการรับน้ำและไม้สีฟันของภิกษุณีผู้ใช้นั้นเอง.

[๖๐๖] หลายบทว่า **น ภิกฺขุนี โน จ ผุเสยฺยา วชฺชํ** มีความว่า จริงอยู่ ภิกษุณีต้องสังฆาทิเสสตัวใดตัวหนึ่ง ใน ๑๗ ตัวแล้ว แม้ปิดไว้ด้วยไม่เอื้อเฟื้อ ก็ไม่ต้องโทษ คือไม่ต้องอาบัติใหม่อื่น เพราะการปิดเป็นปัจจัย. เธอย่อมได้ปักขมานัตต์เท่านั้น เพื่ออาบัติที่ปิดไว้ก็ตาม ไม่ปิดไว้ก็ตาม. ก็แลบุคคลนี้ แม้จะไม่ใช่ภิกษุณี, แต่ต้องครุกาบัติ มีส่วนเหลือแล้วปิดไว้ ก็ไม่ต้องโทษ.

ได้ยินว่า ปัญหาที่ว่า **ปญฺหา เมสา กุสเลหิ จินฺติตา** นี้ ท่านกล่าวหมายถึงภิกษุผู้อันสงฆ์ยกวัตร. จริงอยู่ (สงฆ์) ไม่มีวินัยกรรมกับภิกษุนั้น, เพราะเหตุนั้น เธอต้องสังฆาทิเสสแล้ว แม้ปิดไว้ก็ไม่ต้องโทษ ฉะนี้แล.

เสทโมจนคาถา วัณณนา จบ.

[๖๐๗] ปัญจวัคค วัณณนา

วินิจฉัยในกัมมวัคค์ พึงทราบดังนี้ :-

ความแตกต่างกันแห่งกรรม ๔ อย่าง ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วในสมถขันธกะแล. แม้ได้กล่าวแล้วก็จริง ถึงกระนั้น กรรมวินิจฉัยนี้ เมื่อได้กล่าวมาตั้งแต่ต้น ย่อมเป็นวินิจฉัยที่ชัดเจน, เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจักกล่าวข้อที่ควรกล่าว ในกัมมวัคค์นี้ จำเดิมแต่ต้นทีเดียว.

คำว่า **จตฺตาริ** นี้ เป็นคำบอกกำหนดจำนวนแห่งกรรมทั้งหลาย.

คำว่า **กมฺมานิ** เป็นคำชี้กรรมที่กำหนดไว้แล้ว.

[ความต่างแห่งกรรม ๔]

กรรมที่ต้องยังสงฆ์ผู้ตั้งอยู่ในสีมาให้หมดจด นำฉันทะของภิกษุผู้ควรฉันทะมา สวดประกาศ ๓ ครั้ง ทำตามอนุมัติของสงฆ์ผู้พร้อมเพรียง ชื่อวาอปโลกนกรรม.

กรรมที่ต้องทำด้วยญัตติอย่างเดียว ตามอนุมัติของสงฆ์ผู้พร้อมเพรียง ตามนัยที่กล่าวแล้วนั่นแล้ว ชื่อว่าญัตติกรรม.

กรรมที่ต้องทำด้วยอนุสาวนา มีญัตติเป็นที่ ๒ อย่างนี้ คือ ญัตติ ๑ อนุสาวนา ๑ ตมอนุมัติของสงฆ์ผู้พร้อมเพรียง โดยนัยที่กล่าวแล้วนั่นแล ชื่อว่าญัตติทุติยกรรม.

กรรมที่ต้องทำด้วยอนุสาวนา ๓ มีญัตติเป็นที่ ๔ อย่างนี้ คือ ญัตติ ๑ อนุสาวนา ๓ ตามอนุมัติของสงฆ์ผู้พร้อมเพรียง โดยนัยที่

กล่าวแล้วนั่นแล ชื่อว่าญัตติจตุตถกรรม.

บรรดากรรมเหล่านั้น อปโลกนกรรม พึงทำเพียงอปโลกน์. ไม่ต้องทำด้วยอำนาจญัตติกรรมเป็นต้น. อนึ่ง ญัตติกรรม พึงทำตั้งญัตติอย่างเดียว, ไม่ต้องทำด้วยอำนาจอปโลกนกรรมเป็นต้น.

ส่วนญัตติทุติยกรรม ที่ต้องอปโลกน์ทำก็มี ไม่ต้องอปโลกน์ทำก็มี. ใน ๒ อย่างนั้น [๖๐๘] กรรมหนัก ๖ อย่างนี้ คือ สมมติสีมา ถอนสีมา ให้ผ้ากฐิน รื้อกฐิน แสดงที่สร้างกุฎี แสดงที่สร้างวิหาร ไม่ควรอปโลกน์ทำ; พึงสวดญัตติทุติยกรรมวาจาทำเท่านั้น.

กรรมเบาเหล่านี้ คือ สมมติ ๑๓ ที่เหลือ และสมมติมีการให้ถือเสนาสนะและให้มฤดกจีวรเป็นต้น ควรเพื่อทำทั้งอปโลกน์.

อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "แต่ญัตติทุติยกรรมนั้น ไม่ควรทำด้วยอำนาจญัตติกรรมและญัตติจตุตถกรรมแท้. เมื่อทำด้วยอำนาจญัตติจตุตถกรรม ย่อมเป็นกรรมมั่งคงกว่า; เพราะเหตุนั้น ควรทำ." คำของพระอาจารย์พวกนั้น ได้ถูกค้านเสียแล้วว่า "ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น ความสังกระแห่งกรรมย่อมมี เพราะเหตุนั้น จึงไม่ควรทำ."

ก็ถ้าว่า กรรมนั้นเสียโดยอักขระก็ดี เสียโดยบทก็ดี มีบทที่สวดไม่ชัดก็ดีไซร้, การที่สวดซ้ำ ๆ เพื่อชำระกรรมนั้นก็ควร. การสวดซ้ำ ๆ นี้ เป็นทัฬหีกรรมของกรรมที่ไม่กำเริบ, คงคืนเป็นกรรมในกรรมที่กำเริบ.

ญัตติจตุตถกรรม ต้องทำทั้งสวดญัตติและกรรมวาจา ๓ ไม่

พึงทำด้วยอำนาจกรรมอื่น มีอปโลกนกรรมเป็นต้น.

หลายบทว่า **ปญฺจหากาเรหิ วิปชฺชนฺติ** มีความว่า กรรม ๔ นี้ ย่อมวิบัติโดยเหตุ ๕ ประการ.

[กรรมวิบัติโดยวัตถุ]

ในข้อว่า กรรมที่ควรทำพร้อมหน้า สงฆ์ทำไม่พร้อมหน้า กรรมไม่เป็นธรรม วิบัติโดยวัตถุ นี้ กรรมที่ควรทำพร้อมหน้าก็มี กรรมที่ควรทำไม่พร้อมหน้าก็มี. ใน ๒ อย่างนั้น ขึ้นชื่อว่ากรรมที่ควรทำไม่พร้อมหน้ามี ๘ อย่าง คือ อุปสมบทด้วยทูต คว่ำบาตร หงายบาตร อุมมัตตกสมมติ ที่สงฆ์พึงทำแก่ภิกษุฟ้า เสขสมมติแก่สกุลพระเสขะ พรหมทัณฑ์แก่พระฉันนภิกษุ ปกาสนียกรรมแก่พระเทวทัต อวันทิยกรรมที่ภิกษุสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุผู้แสดงอาการไม่น่าเลื่อมใส. กรรมทั้งปวงนั้น ๖๐๙ พึงทราบตามนัยที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้วในที่มานั้น ๆ แล. กรรมทั้ง ๘ อย่างนี้ อันสงฆ์ทำแล้วไม่พร้อมหน้า ย่อมเป็นอันทำด้วยดี ไม่กำเริบ.

กรรมทั้งปวงที่เหลือ ควรทำพร้อมหน้าเท่านั้น, คือ พึงทำให้อิงสัมมุขาวินัย ๔ อย่างนี้ คือ "ความพร้อมหน้าสงฆ์ ความพร้อมหน้าธรรม ความพร้อมหน้าวินัย ความพร้อมหน้าบุคคล.

อันกรรมทั้งปวงที่ทำแล้วด้วยประการอย่างนั้น ย่อมเป็นอันทำดีแล้ว. แต่กรรมเหล่านั้น ที่ไม่ทำอย่างนั้น ย่อมจัดเป็นกรรมวิบัติโดยวัตถุ เพราะทำเว้นวัตถุ กล่าวคือสัมมุขาวินัยนี้เสีย. ด้วยเหตุนั้น

ท่านจึงกล่าวว่า "กรรมที่ควรทำพร้อมหน้า สงฆ์ทำไม่พร้อมหน้า กรรมไม่เป็นธรรม วิบัติโดยวัตถุ."

แม้ในกรรมทั้งปลาย มีกรรมที่ควรทำด้วยสอบถามเป็นต้น การทำกิจมีสอบถามเป็นต้นนั่นแล จัดเป็นวัตถุ. พึงทราบความที่กรรมแม้เหล่านั้นวิบัติโดยวัตถุ เพราะกระทำเว้นวัตถุนั้นเสีย. แต่ข้อนี้ เป็นเพียงเนื้อความเฉพาะคำ ในคำที่ว่า **ปฏิปุจฺฉากรณียํ** เป็นต้นนี้.

หลายบทว่า **ปฏิปุจฺฉากรณียํ อปฺปฏิปุจฺฉา กโรติ** มีความว่า กรรมที่ควรถามแล้วจึงโจท แล้วให้จำเลยให้การกระทำ สงฆ์กระทำไม่ถามไม่โจท ไม่ให้จำเลยให้การเสียเลย.

หลายบทว่า **ปฏิญฺญาย กรณียํ อปฺปฏิญฺญาย กโรติ** มีความว่า กรรมที่ควรยกปฏิญญาเป็นหลัก ทำตามปฏิญญาซึ่งจำเลยให้อย่างไร, สงฆ์กระทำโดยหักโหม แกภิกษุผู้คร่ำครวญบ่นเพ้ออยู่ด้วยไม่ยอมปฏิญญา.

บทว่า **สติวินยารหสฺส** ได้แก่ พระขีณาสพ เช่นพระทัพพมัลลบุตรเถระ.

บทว่า **อมูฬฺหวินยารหสฺส** ได้แก่ ภิกษุบ้า เช่นคัคคภิกษุ.

บทว่า **ตสฺสปาปิยสิกากมฺมารหสฺส** ได้แก่ ภิกษุผู้มีบาปหน้าแน่น เช่นอุปวาฬภิกษุ.

นัยในบททั้งปวง ก็เช่นนี้แล.

หลายบทว่า **อนุโปสเถ อุโปสถํ กโรติ** มีความว่า ทำอุโบสถ ในวันที่มิใช่วันอุโบสถ.

วันสามัคคีของสงฆ์ผู้แตกกัน และวันที่ ๑๔ และวันที่ ๑๕ ค่ำ (ตามนัย) ที่กล่าวแล้ว ใน ๑๑ เดือนที่เหลือ เว้นเดือนกัตติกาเสีย ชื่อว่าวันอุโบสถ.

[๖๑๐] เมื่อทำอุโบสถในวันอื่น เว้นวันอุโบสถทั้ง ๓ ประการอย่างนั้นเสีย ชื่อว่าทำอุโบสถในวันมิใช่วันอุโบสถ.

ก็ในวันใด ภิกษุทั้งหลายวิวาทกันเพราะเหตุเล็กน้อย เพื่อประโยชน์แก่บริขารมีบาตรและจีวรเป็นต้น จึงงดอุโบสถหรือปวารณาเสีย. เพื่ออธิกรณ์นั้นวินิจฉัยแล้ว ภิกษุทั้งหลายในวัดนั้นย่อมไม่ได้เพื่อกล่าวว่า "พวกเราเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน" แล้วทำสามัคคีอุโบสถในวันอันเป็นระหว่าง. เมื่อกระทำ อุโบสถ ชื่อว่าเป็นอันกระทำในวันมิใช่วันอุโบสถ.

สองบทว่า **อปวารณาย ปวาเรติ** มีความว่า สงฆ์ปวารณาในวันมิใช่วันปวารณา.

วันสามัคคีของสงฆ์ผู้แตกกัน ๑ วันที่สงฆ์เลื่อนไปตั้งไว้ ๑ ในเดือนกัตติกาเดือนเดียว และวันกลางเดือน ๒ ครั้ง ชื่อว่าวันปวารณา.

เมื่อปวารณาในวันอื่น เว้นวันปวารณาทั้ง ๔ ประการอย่างนี้เสีย ชื่อว่าปวารณาในวันมิใช่วันปวารณา. แม้ในการปวารณานี้

ภิกษุทั้งหลายย่อมไม่ได้เพื่อทำสามัคคีปวารณา ในเพราะวิวาทมีประมาณน้อยระงับลง. เมื่อทำ ปวารณา ย่อมเป็นอันกระทำในวันมิใช่วันปวารณา.

อีกอย่างหนึ่ง แม้เมื่อสงฆ์ให้อุปสมบุคคลผู้มีปีหย่อน ๒๐ หรือบุคคลผู้เคยต้องอันติวัตถุ หรืออภัพพบุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง ในอภัพพบุคคล ๑๑ ย่อมเป็นกรรมไม่เป็นธรรม วิบัติโดยวัตถุ.

กรรมทั้งหลายย่อมวิบัติโดยวัตถุ ด้วยประการฉะนี้.

[กรรมวิบัติโดยญัตติ]

อนึ่ง พึงทราบวินิจฉัยในวิบัติโดยญัตติ ดังต่อไปนี้ :-

สองบทว่า **วตฺถุํ น ปรามสติ** มีความว่า สงฆ์ทำกรรมมีอุปสมบทเป็นต้นแก่บุคคลใด, ไม่ระบุบุคคลนั้น คือไม่ระบุชื่อบุคคลนั้น ได้แก่สวดว่า "ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า, อุปสัมปทาเปกขะของท่านพุทธรักขิต" ในเมื่อควรสวดว่า "ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า, ธัมมรักขิตนี้ เป็นอุปสัมปทาเปกขะของท่านพุทธรักขิต." ไม่ระบุวัตถุอย่างนี้.

สองบทว่า **สงฺฆํ น ปรามสติ** มีความว่า ไม่ระบุชื่อสงฆ์ [๖๑๑] คือ สวดว่า "ท่านผู้เจริญ ขอจงฟังข้าพเจ้า, ธัมมรักขิตนี้" ดั่งนี้ ในเมื่อควรสวดว่า "ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ธัมมรักขิตนี้ " ไม่ระบุสงฆ์อย่างนี้.

สองบทว่า **ปุคฺคลํ น ปรามสติ** มีความว่า ภิกษุใด เป็น

อุปัชฌาย์ของอุปสัมปทาเปกขะ ไม่ระบุภิกษุนั้น คือ ไม่ระบุชื่อของภิกษุนั้น ได้แก่สวดว่า "ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ธัมมรักขิตนี้ เป็นอุปสัมปทาเปกขะ" ดังนี้ ในเมื่อควรสวดว่า "ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า, ธัมมรักขิตนี้ เป็นอุปสัมปทาเปกขะของท่านพุทธรักขิต." ไม่ระบุบุคคลอย่างนี้.

สองบทว่า **ณตฺตึ น ปรามสติ** มีความว่า ไม่ระบุญัตติโดยประการทั้งปวง คือ ในญัตติทุติยกรรม ไม่ตั้งญัตติ กระทำอนุสาวนากรรม ด้วยกรรมวาจาเท่านั้น. แม้ในญัตติจตุตถกรรม ก็ไม่ตั้งญัตติ กระทำอนุสาวนากรรม ด้วยกรรมวาจาเท่านั้น ๔ ครั้ง. ไม่ระบุญัตติอย่างนี้.

หลายบทว่า **ปจฺฉา วา ญตฺตึ ฐเปติ** มีความว่า กระทำอนุสาวนากรรม ด้วยกรรมวาจาก่อน แล้วจึงกล่าวว่า เอสา ญตฺติ แล้วกล่าวว่า **ขมติ สงฺฆสฺส ตสฺมา ตุณฺหี เอวเมตํ ธารยามิ**. ตั้งญัตติภายหลังอย่างนี้. กรรมวิบัติโดยญัตติ ด้วยอาการ ๕ เหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้.

[กรรมวิบัติโดยอนุสาวนา]

อนึ่ง พึงทราบวินิจฉัยในวิบัติโดยอนุสาวนา ดังต่อไปนี้ :-

วัตถุเป็นต้น พึงทราบก่อนตามนัยที่กล่าวแล้วนั่นแล. ก็การไม่ระบุวัตถุเป็นต้นเหล่านั้น ย่อมมีอย่างนี้ :-

ในอนุสาวนาที่ ๑ ว่า **สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ** ก็ดี ใน

อนุสาวนาที่ ๒ ที่ ๓ ที่ว่า **ทุติยมฺปิ เอตมตฺถํ วทามิ, ตติยมฺปิ เอตมตฺถํ วทามิ, สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ** ก็ดี เมื่อควรจะสวดต่อว่า **อยํ ธมฺมรกฺขิโต อายสฺมโต พุทฺธรกฺขิตสฺส อุปสมฺปทาเปกฺโข** ภิกษุสวดเสียว่า **สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ, อายสฺมโต พุทฺธรกฺขิตสฺส** ดังนี้ ชื่อว่าไม่ระบุวัตถุ.

[๖๐๒] เมื่อจะสวดว่า **สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ, อยํ ธมฺมรกฺขิโต** สวดเสียว่า **สุณาตุ เม ภนฺเต อยํ ธมฺมรกฺขิโต** ดังนี้ ชื่อว่าไม่ระบุสงฆ์.

เมื่อควรจะสวดว่า **สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ, อยํ ธมฺมรกฺขิโต อายสฺมโต พุทฺธรกฺขิตสฺส** สวดเสียว่า **สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ, อยํ ธมฺมรกฺขิโต อุปสมฺปทาเปกฺโข** ดังนี้ ชื่อว่าไม่ระบุคคล.

สองบทว่า **สาวนํ หาเปติ** มีความว่า ไม่กระทำการสวดประกาศด้วยกรรมวาจาโดยประการทั้งปวง. คือ ตั้งญัตติเท่านั้น ๒ ครั้ง ในญัตติทุติยกรรม, ตั้งญัตติเท่านั้น ๔ ครั้ง ในญัตติจตุตถกรรม. ทิ้งวาจาประกาศเสียอย่างนี้.

แม้ภิกษุใด เมื่อตั้งญัตติหนหนึ่งแล้วสวดกรรมวาจาหนหนึ่ง ทิ้งอักขระหรือบทเสีย หรือว่าผิด ในญัตติทุติยกรรม, แม้ภิกษุนี้ ชื่อว่าทิ้งวาจาประกาศเสียเหมือนกัน.

ส่วนในญัตติจตุตถกรรม เมื่อตั้งญัตติหนหนึ่งแล้ว สวดประกาศด้วยกรรมวาจา เพียงครั้งเดียวหรือ ๒ ครั้งก็ดี เมื่อทิ้งอักขระ

หรือบทเสียก็ดี เมื่อว่าผิดก็ดี พึงทราบว่า "ทิ้งอนุสาวนาเสียแท้."

ก็วินิจฉัยในคำว่า **ทุรุตฺตํ กโรติ** นี้ พึงทราบดังนี้ :-

อันภิกษุใด ว่าอักขระอื่นในเมื่อตนควรว่าอักขระอื่น, ภิกษุนี้ชื่อว่า ว่าผิด. เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้จะสวดกรรมวาจาพึงสนใจให้ดีซึ่งประเภทแห่งพยัญชนะ ที่ท่านกล่าวไว้ว่า "ควรแตกฉานด้วยปัญญาเครื่องรู้พยัญชนะ ๑๐ อย่าง คือ สิถิล ธนิต ทีฆะ รัสสะ ครุ ลหุ นิคคหิต สัมพันธ์ อวัตถิต วิมุตต์."

ก็ในประเภทแห่งพยัญชนะ ๑๐ ตัวนี้ พยัญชนะที่ ๑ และที่ ๓ ในวรรคทั้ง ๕ ชื่อว่าสิถิล (เสียงเพลา). พยัญชนะที่ ๒ และที่ ๔ ในวรรคเหล่านั้นแล ชื่อว่าธนิต (เสียงแข็ง)

สระที่จะพึงว่าโดยระยะยาว ได้แก่ สระ อา เป็นต้น ชื่อว่าทีฆะ.

สระที่จะพึงว่าโดยระยะสั้นกึ่งระยะยาวนั้น ได้แก่สระ อะ เป็นต้นชื่อว่ารัสสะ.

ทีฆะนั่นเองชื่อว่าครุ, อีกอย่างหนึ่ง ๖๑๓ สระที่สั้นกล่าวไว้มีพยัญชนะสกดข้างหลังอย่างนี้ว่า **อายสฺมโต พุทฺธรกฺขิตตฺเถรสฺส ยสฺส นกฺขมติ** จัดเป็นครุ. รัสสะนั่นเอง ชื่อว่าลหุ, อีกอย่างหนึ่งสระที่กล่าวไม่ให้มีพยัญชนะสกดข้างหลังอย่างนี้ว่า **อายสฺมโต พุทฺธรกฺติตเถรสฺส ยสฺส น ขมติ** ก็จัดเป็นลหุ.

อักขระที่ว่าหุบปากกดกรณ์ไว้ไม่ปล่อย ทำเสียงให้ขึ้นจมูกชื่อว่านิคคหิต.

บทที่ว่าเชื่อมกับบทอื่น เช่น **ตุณฺหสฺส** หรือว่า **ตุณฺหิสฺส** ชื่อว่าสัมพันธ์.

บทที่แยกว่า ไม่เชื่อมกับบทอื่น เช่น **ตุณหิ อสฺส** ชื่อว่า ววัตถิตะ.

อักขระที่ว่าเปิดปาก ไม่ทำเสียงให้ขึ้นจมูก ปล่อยเสีย ไม่กดกราณ์ไว้ ชื่อว่าวิมุตต์.

ในพยัญชนะประเภทมีสิถิลเป็นต้นนั้น บทที่จะพึงว่า **สุราตุ เม ภนฺเต** ว่า **ต** เป็น **ถ** เสีย ว่า **สุณาถุ เม** ชื่อว่าทำสิถิลให้เป็นธนิต, และบทอันจะพึงว่า **ปตฺตกลฺลํ เอสา ญตฺติ** ว่า **ต** เป็น **ถ** เสีย ว่า **ปตฺถกลฺลํ เอสา ญตฺถิ** เป็นต้น ก็เหมือนกัน.

บทอันจะพึงว่า **ภนฺเต สงฺโฆ** ว่า **ภ** เป็น **พ** ว่า **ฆ** เป็น **ค** เสีย ว่า **พนฺเต สงฺโค** ชื่อว่าทำธนิตให้เป็นสิถิล.

ส่วนบทอันจะพึงเปิดปากว่า สุณาตุ เม ว่าหุบปากให้เสียงขึ้นจมูกเป็น **สุณนฺตุ เม** ก็ดี, บทอันจะพึงเปิดปากว่า **เอสา ญตฺติ** ว่าหุบปากให้เสียงขึ้นจมูกเป็น **เอสํ ญตฺติ** ก็ดี ชื่อว่า ว่าวิมุตต์ให้เป็นนิคคหิต.

คำอันจะพึงหุบปากให้เสียงขึ้นจมูกว่า **ปตฺตกลฺลํ** ว่าเปิดปากไม่ทำให้เสียงขึ้นจมูกว่า **ปตฺตกลฺลา** ชื่อว่า ว่านิคคหิตให้เป็นวิมุตต์.

พยัญชนะ ๔ เหล่านี้ คือ "เมื่อควรว่าให้เป็นสิถิล ว่าเป็นธนิต, เมื่อควรว่าให้เป็นธนิต ว่าเป็นสิถิล, เมื่อควรว่าให้เป็นวิมุตต์ ว่าเป็น

นิคคหิต, เมื่อควรว่าให้เป็นนิคคหิต ว่าเป็นวิมุตต์" ย่อมทำกรรม ให้เสีย ในภายในกรรมวาจา ด้วยประการฉะนี้. จริงอยู่ ภิกษุผู้สวดอย่างนั้น [๖๑๗] ว่าอักขระอื่น ในเมื่ออักขระอื่นอันตนควรว่า ท่านกล่าวว่า "ว่าผิด."

อันภิกษุผู้สวดกรรมวาจา ควรว่าอักขระนั้น ๆ แล ให้ถูกต้องตามฐานอย่างนี้ คือ "ในพยัญชนะ ๖ นอกนี้ มีทีฆะและรัสสะเป็นต้น ว่าทีฆะให้คงในที่แห่งทีฆะ ว่ารัสสะให้คงในที่แห่งรัสสะ" อย่าให้ประเพณีอันมาแล้วโดยลำดับสูญเสีย ทำกรรมวาจา.

แต่ถ้าภิกษุผู้สวดกรรมวาจาไม่ว่าอย่างนั้น เมื่อควรจะว่าให้เป็นทีฆะว่าเป็นรัสสะเสีย หรือเมื่อควรจะว่าให้เป็นรัสสะ ว่าเป็นทีฆะเสียก็ดี, เมื่อความจะว่าให้เป็นครุ ว่าเป็นลหุเสีย หรือเมื่อควรจะว่าให้เป็นลุห ว่าเป็นครุเสียก็ดี, อนึ่ง เมื่อควรจะว่าให้เชื่อมกัน ว่าแยกกันเสีย หรือเมื่อควรจะว่าให้แยกกัน ว่าเชื่อมกันเสียก็ดี. แม้เมื่อว่าอย่างนี้ กรรมวาจาก็ไม่เสีย. จริงอยู่ พยัญชนะ ๖ นี้ ไม่ยังกรรมให้เสีย.

ก็คำใด ที่พระสุตตันติกเถระทั้งหลายกล่าวว่า "**ท** กลายเป็น **ต** ได้, **ต** กลายเป็น **ท** ได้, **จ** กลายเป็น **ช** ได้, **ช** กลายเป็น **จ** ได้, **ย** กลายเป็น **ก** ได้, **ก** กลาย เป็น **ย** ได้, เพราะฉะนั้น เมื่อควรจะว่า **ท** เป็นต้น ว่าเป็น **ต** เป็นต้นเสีย ก็ไม่ผิด." คำนั้นถึงกรรมวาจาแล้วย่อมไม่ควร. เพราะเหตุนั้น พระวินัยธร ไม่พึงว่า ท เป็น ต ฯ ล ฯ

ไม่พึงว่า **ก เป็น ย**" พึงสวดกรรมวาจา ชำระภาษาตามควรแก่บาลี หลีกโทษที่กล่าวแล้ว แห่งภาษาคือพยัญชนะทั้ง ๑๐ อย่างเสีย. จริงอยู่ เมื่อว่าโดยประการนอกนี้แล้ว ชื่อว่าทิ้งสาวนาเสีย.

สองบทว่า **อกาเล. วา สาเวติ** มีความว่า งดญัตติไว้ ทำอนุสาวนากรรมเสียก่อน ในสมัยมิใช่กาล คือ มิใช่โอกาสแห่งสาวนาแล้ว ตั้งญัตติต่อภายหลัง.

กรรมย่อมวิบัติโดยอนุสาวนา ด้วยอาการ ๕ นี้ ด้วยประการฉะนี้.

[กรรมวิบัติโดยสีมา]

อนึ่ง พึงทราบวินิจฉัยในวิบัติโดยสีมา ดังต่อไปนี้ :-

สีมาใด ไม่จุภิกษุได้ ๒๑ รูป สีมานั้น จัดว่าสีมาเล็กเกินไป.

แต่ในกุรุนทีกล่าวว่า "ภิกษุ ๒๑ รูป ไม่อาจเพื่อนั่งในสีมาใด, สีมานั้น จัดว่าเล็กเกินไป." ๖๑๕ เพราะเหตุนั้น สีมาเห็นปานนี้ อันสงฆ์สมมติแล้วก็ตาม เป็นอันไม่ได้สมมติ ย่อมคงเป็นเช่นกับคามเขต. กรรมที่ทำในสีมานั้น ย่อมเสีย. แม้ในสีมาที่เหลือทั้งหลาย ก็นัยนี้.

ก็ในสีมาเหล่านี้ สีมาใด เป็นแดนสงฆ์สมมติเกิน ๓ โยชน์ แม้เพียงปลายเส้นผมเดียว, สีมานั้น จัดว่าใหญ่เกินไป.

สีมามีนิมิตไม่ต่อกัน เรียกว่า สีมานิมิตขาด.

ภิกษุทักนิมิตในทิศตะวันออกแล้ว ทักในทิศใต้ ทิศตะวันตก

และทิศเหนือ วนไปโดยลำดับกัน แล้วทักซ้ำนิมิตที่เคยทักแล้ว ในทิศตะวันออกอีก แล้วจึงหยุด จึงจะควร. สีมาย่อมเป็นแดนมีนิมิตไม่ขาดอย่างนี้. ก็ถ้าว่า ทักมาตามลำดับแล้ว ทักนิมิตในทิศเหนือแล้ว หยุดเสียแค่ทิศเหนือนั่นเอง, สีมาย่อมมีนิมิตขาด.

สีมาใด ที่สงฆ์สมมติ จัดเอาต้นไม้มีเปลือกแข็งก็ดี ตอไม้ก็ดี กองดินกองทรายอย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี ซึ่งไม่ควรเป็นนิมิต ให้เป็นนิมิตอันหนึ่งในระหว่าง สีมานั้นจัดเป็นสีมานิมิตขาดอีกชนิดหนึ่ง.

สีมาใดที่สงฆ์สมมติ กะเอาเงาภูเขาเป็นต้นเงาอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้เป็นนิมิต สีมานั้น ชื่อว่ามีฉายาเป็นนิมิต.

สีมาใด ที่สงฆ์สมมติ ไม่ทักนิมิตโดยประการทั้งปวง, สีมานั้น ชื่อว่าหานิมิตมิได้.

ภิกษุทักนิมิตแล้ว ยืนอยู่ภายนอกนิมิตสมมติสีมา ชื่อว่ายืนอยู่นอกสีมาสมมติสีมา.

ภิกษุสมมติสีมาในน่านน้ำมีแม่น้ำเป็นต้นเหล่านี้ ชื่อว่าสมมติสีมาในแม่น้ำ ในทะเล ในสระเกิดเอง. สีมานั้น แม้สงฆ์สมมติแล้วอย่างนั้น ย่อมไม่เป็นอันสมมติเลย เพราะบาลีว่า "ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำทั้งปวง ไม่ใช่สีมา, ทะเลทั้งปวง ไม่ใช่สีมา, สระเกิดเองทั้งปวง ไม่ใช่สีมา."

หลายบทว่า **สีมาย สีมํ สมฺภินฺทติ** มีความว่า คาบเกี่ยว

สีมาของผู้อื่นด้วย สีมาของตน.

บทว่า **อชฺโฌตฺถรติ** ได้แก่ สมมติทับสีมาของผู้อื่น ด้วยสีมาของตน.

[๖๑๖] ในการสมมติสีมานั้น ความคาบเกี่ยวกับและความทับกันจะมีได้ด้วยลักษณะอย่างใด, ลักษณะทั้งปวงนั้น ข้าพเจ้าได้กล่าวเสร็จแล้วในอุโบสถขันธกะ.

สีมาทั้ง ๑๑ อย่างนี้ ไม่จัดเป็นสีมา เป็นเท่ากับคามเขตเท่านั้น. กรรมที่สงฆ์นั่งทำในสีมาเหล่านั้น ย่อมเสีย ด้วยประการฉะนี้. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "กรรมย่อมวิบัติโดยสีมา ด้วยอาการ ๑๑ เหล่านี้."

[กรรมวิบัติโดยปริสะ]

อนึ่ง พึงทราบวินิจฉัยในวิบัติแห่งกรรมโดยปริสะ ดังต่อไปนี้ :-

ไม่มีคำน้อยหนึ่งที่จัดว่าไม่ตื้น.

ลักษณะของภิกษุผู้เข้ากรรมและภิกษุผู้ควรแก่ฉันทะในกรรมวิบัติโดยปริสะนั้น ที่ข้าพเจ้าควรกล่าวก็มีบ้าง แต่ท่านได้กล่าวไว้ข้างหน้าแล้วแล โดยนัยเป็นต้นว่า **จตุตาโร ภิกฺขู ปกตตฺตา กมฺมปฺปตฺตา** ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **ปกตตฺตา กมฺมปฺปตฺตา** มีความว่า ในกรรมที่สงฆ์จตุวรรคพึงทำ ภิกษุ ๔ รูปผู้มีตนเป็นปกติ คือ ผู้อันสงฆ์มิได้ยกวัตร อันสงฆ์มิได้อันลงโทษ ผู้มีศีลบริสุทธิ์, ภิกษุ ๔

รูป ผู้เข้ากรรม คือ ผู้ควร ผู้สมควร ได้แก่เป็นเจ้าของ แห่งกรรม. กรรมนั้น เว้นพวกเธอเสีย ย่อมทำไม่ได้. ฉันทะก็ดี ปาริสุทธิก็ดี ของพวกเธอยังไม่มา. ฝ่ายภิกษุที่เหลือ ถ้าแม้มีประมาณพันรูป. ถ้าว่าเป็นสมานสังวาสก์ ย่อมเป็นผู้ควรแก่ฉันทะทั้งหมดทีเดียว. พวกเธอมอบฉันทะและปาริสุทธิแล้ว จะมาหรือไม่มาก็ตาม. ส่วนกรรมคงตั้งอยู่.

แต่สงฆ์ทำกรรมมีปริวาสเป็นต้น แก่ภิกษุใด, ภิกษุนั้นมิใช่ผู้เข้ากรรม ทั้งมิใช่ผู้ควรแก่ฉันทะ. อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุนั้นอันท่านเรียกว่า "กัมมารหบุคคล" ก็เพราะเหตุที่สงฆ์จัดบุคคลนั้นให้เป็นวัตถุกระทำกรรม.

แม้ในกรรมที่เหลือ ก็นัยนี้แล.

ท่านกล่าวนัยเป็นต้นว่า **จตฺตาริ กมฺมานิ** ไว้อีก ก็เพื่อแสดงข้อที่อภัพพบุคคลมีบัณเฑาะก์เป็นต้น ไม่จัดเป็นวัตถุ.

คำที่เหลือ ในนัยนี้ ตื้นทั้งนั้น.

[ว่าด้วยอปโลกนกรรม]

บัดนี้ เพื่อแสดงประเภทแห่งกรรมเหล่านั้น ท่านจึงกล่าวว่า **อปโลกนกมฺมํ กติ** [๖๑๗] **ฐานานิ คจฺฉติ** เป็นอาทิ.

บรรดาบทเหล่านั้น ในบทที่ว่า "อปโลกนกรรม ย่อมถึงฐานะ ๕ เหล่าไหน ? ฐานะ ๕ เหล่านี้ คือ โอสารณา นิสสารณา ภัณฑุกรรม พรหมทัณฑ์ ทั้งกรรมลักษณะเป็นคำรบ ๕" นี้ คำที่

ว่า โอสารณา นิสสารณา นั้น ท่านกล่าวแล้ว เพื่อเป็นบทที่ไพเราะ. แต่นิสสารณามีก่อน โอสารณามีภายหลัง.

[นิสสารณาและโอสารณา]

ใน ๒ อย่างนั้น ทัณฑกรรมนาสนาที่สงฆ์ทำแก่กัณฎกสามเณร พึงทราบว่าเป็นนิสสารณา. เพราะเหตุนั้น ในบัดนี้ แม้ถ้าสามเณรกล่าวโทษพระพุทธ พระธรรม หรือพระสงฆ์, แสดงสิ่งที่ไม่ควรว่าควร, เป็นผู้มีความเห็นผิด ประกอบด้วยอันตคาหิกทิฏฐิ; สามเณรนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงห้ามปราม ให้สละความยึดถือนั้นเสียเพียงครั้งที่ ๓, หากเธอไม่ยอมสละ พึงให้ประชุมสงฆ์กล่าวว่า "จงสละเสีย." หากเธอไม่ยอมสละ ภิกษุผู้ฉลาดพึงทำอปโลกนกรรมลงโทษเธอ.

ก็และกรรมอันภิกษุนั้นพึงทำอย่างนี้ว่า "ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอถามสงฆ์ว่า "สามเณรชื่อนี้ ๆ มีความเห็นผิด มักกล่าวโทษพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์, สามเณรเหล่าอื่นย่อมได้การนอนร่วมกับภิกษุทั้งหลาย ๒-๓ คืออันใด การลงโทษเธอ เพื่อไม่ได้การนอนร่วมนั้น ชอบใจสงฆ์หรือ ?" ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอถามสงฆ์เป็นครั้งที่ ๒ ฯ ล ฯ ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอถามสงฆ์เป็นครั้งที่ ๓ ว่า "สามเณรชื่อนี้ ๆ มีความเห็นผิด ฯ ล ฯ การลงโทษเธอ เพื่อไม่ได้การนอนร่วมนั้น ชอบใจสงฆ์หรือ ?" การลงโทษนั้น ชอบใจสงฆ์; เจ้าคนเสีย เจ้าจงไปเสีย เจ้าจงฉิบหายเสีย."

โดยสมัยอื่น สามเณรนั้นขอโทษว่า "ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้กระทำอย่างนั้น เพราะความเป็นผู้เขลา เพราะไม่รู้ เพราะเป็นผู้ไม่พิจารณา, ข้าพเจ้านั้นขอขมาสงฆ์" ดังนี้ พึงให้เธอของเพียงครั้งที่ ๓ แล้ว ถอนโทษด้วยอปโลกนกรรมนั่นแล.

ก็แลสามเณรนั้น ๖๑๘ อันภิกษุทั้งหลายพึงถอนโทษอย่างนี้ :-

ภิกษุผู้ฉลาด พึงสวดประกาศ โดยอนุมัติของสงฆ์ในท่ามกลางสงฆ์ว่า "ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าถามสงฆ์ว่า "สามเณรชื่อนี้ ๆ มีความเห็นผิด มักกล่าวโทษพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อันสงฆ์ลงโทษแล้ว เพื่อไม่ได้การนอนร่วมกับภิกษุทั้งหลาย ๒-๓ คืน ซึ่งสามเณรเหล่าอื่นได้, บัดนี้ สามเณรนี้นั้น เสงี่ยมแล้ว เว้นได้แล้ว ประพฤติเจียมตัว หันเข้าหาลัชชีธรรมแล้ว ตั้งมั่นในหิริโอตตัปปะแล้ว ได้ทำทัณฑกรรมแล้ว สารภาพโทษอยู่ ; การให้ความพร้อมเพรียงด้วยกายสมโภคเหมือนในกาลก่อน แต่สามเณรนี้ ชอบใจสงฆ์หรือ ?" พึงสวดอย่างนี้ ๓ ครั้ง. อปโลกนกรรมย่อมถึงโอสารณาและนิสสารณาด้วยประการฉะนี้.

ภัณฑุกรรม ข้าพเจ้าได้กล่าวเสร็จแล้ว ในมหาขันธกวัณณนา.

[พรหมทัณฑ์]

พรหมทัณฑ์ อันพระอานนทเถระได้กล่าวไว้แล้ว ในปัญจสติกขันธกะ. ก็แลพรหมทัณฑ์นั้น อันพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติเฉพาะพระฉันนะรูปเดียวหามิได้. ภิกษุแม้อื่นใด เป็นผู้ปากร้าย

เสียดสี ด่า ข่มภิกษุทั้งหลาย ด้วยถ้อยคำหยาบคายอยู่, สงฆ์พึงลงพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุนั้น.

ก็แลพรหมทัณฑ์นั้น พึงลงอย่างนี้ :-

ภิกษุผู้ฉลาด พึงสวดประกาศโดยอนุมัติของสงฆ์ ในท่ามกลางสงฆ์ว่า "ท่านผู้เจริญ ภิกษุชื่อนี้ มีปากร้าย เสียดสีภิกษุทั้งหลาย ด้วยถ้อยคำที่หยาบคายอยู่, ภิกษุนั้น พึงกล่าวคำที่ตนปรารถนาจะกล่าว, ภิกษุชื่อนี้ อันภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงว่ากล่าว ไม่พึงตักเตือน ไม่พึ่งพร่ำสอน, ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าถามสงฆ์ว่า "การลงพรหม-ทัณฑ์แก่ภิกษุชื่อนี้ ชอบใจสงฆ์หรือ ? ข้าพเจ้าถามเป็นครั้งที่ ๒ ฯ ล ฯ ข้าพเจ้าถามเป็นครั้งที่ ๓ ว่า "การลงพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุชื่อนี้ ชอบใจสงฆ์หรือ ? ท่านผู้เจริญ."

พรหมทัณฑ์อันสงฆ์พึงระงับแก่ภิกษุนั้น ผู้ประพฤติชอบแล้ว ขอโทษอยู่โดยสมัยอื่น. [๖๑๙] ก็แลสงฆ์พึงระงับอย่างนี้ :-

ภิกษุผู้ฉลาด พึงสวดประกาศในท่ามกลางสงฆ์ว่า "ท่านผู้เจริญ ภิกษุสงฆ์ได้ลงพรหมทัณฑ์ แก่ภิกษุโน้น, ภิกษุนั้น เสงี่ยมแล้ว ประพฤติเจียมตัว หันเข้าหาลัชชีธรรมแล้ว ตั้งมั่นในหิริ-โอตตัปปะแล้ว พิจารณาแล้ว ตั้งอยู่ในสังวรต่อไป, ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าถามสงฆ์ว่า "การระงับพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุนั้น ชอบใจสงฆ์หรือ ?". พึงกล่าวอย่างนี้ เพียงครั้งที่ ๓ ระงับพรหมทัณฑ์เสีย ด้วยอปโลกนกรรมแล.

[กรรมลักษณะ]

สองบทว่า **กมฺมลกฺขณญฺเญว ปญฺจมํ** มีความว่า ในเรื่องเหล่านี้ที่ว่า "ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุฉัพพัคคีย์ เอาน้ำโคลนรดภิกษุณีทั้งหลาย ด้วยหมายว่า "แม้ไฉนภิกษุณีทั้งหลายพึงรักใคร่ในพวกเรา" เปิดกายอวดภิกษุณีทั้งหลาย, ถลกขาอวดภิกษุณีทั้งหลาย, เปิดองคชาตแสดงแก่ภิกษุณีทั้งหลาย, พูดเกี้ยวภิกษุณีทั้งหลาย ชักสื่อกับภิกษุณีทั้งหลายด้วยหมายว่า "แม้ไฉน ภิกษุณีทั้งหลายพึงรักใคร่ในพวกเรา" ดังนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติทุกกฏแก่ภิกษุเหล่านั้น แล้วทรงอนุญาตอวันทิยกรรมอันใด ไว้ในภิกขุนีขันธกะอย่างนี้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเพื่อลงทัณฑกรรมแก่ภิกษุนั้น," ครั้งนั้นแล ภิกษุทั้งหลายได้มีความรำพึงเช่นนี้ว่า "ทัณฑกรรม อันเราจะพึงทำอย่างไรหนอ ?" จึงกราบทูลเนื้อความนั้น แด่พระผู้มีพระภาค, พระองค์จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นอันภิกษุณีสงฆ์ พึงทำให้เป็นผู้อันตนไม่ควรไหว้" ดังนี้. อวันทิยกรรมนั้น ย่อมเป็นกรรมลักษณะแท้ ย่อมเป็นฐานะที่ครบ ๕ แห่งอปโลกนกรรมนี้.

จริงอยู่ อวันทิยกรรมนั้น เป็นลักษณะคือกรรมแห่งอปโลกนกรรมนั้น หากลายเป็นอย่างอื่นมีโอสารณาเป็นต้นไม่. เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า "กรรมลักษณะ." การทำอวันทิยกรรมนั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ในภิกขุนีขันธกะนั้นแล้วแล.

อีกประการหนึ่ง เพื่อแสดงอวันทิยกรรมนั้นกับทั้งกิริยาที่ระงับโดยพิสดาร ข้าพเจ้ากะกล่าวไว้ในกัมมวัคค์แม้นี้ :-

[๖๒๐] ภิกษุณีผู้ฉลาด พึงสวดประกาศโดยอนุมัติของภิกษุณีสงฆ์ ซึ่งประชุมกันในสำนักภิกษุณีว่า "แม้เจ้า ข้าพเจ้าถามภิกษุณีสงฆ์ว่า "พระผู้เป็นเจ้าชื่อโน้น แสดงอาการไม่น่าเลื่อมใสแก่ภิกษุณีทั้งหลาย, การทำพระผู้เป็นเจ้านั้น ให้เป็นผู้อันภิกษุณีทั้งหลายไม่พึงไหว้ ชอบใจสงฆ์หรือ ?" ข้าพเจ้าถามภิกษุณีสงฆ์เป็นครั้งที่ ๒ ฯ ล ฯ เป็นครั้งที่ ๓ ว่า "แม่เจ้า พระผู้เป็นเจ้าชื่อโน้น แสดงอาการไม่น่าเลื่อมใส แก่ภิกษุณีทั้งหลาย, การทำพระผู้เป็นเจ้านั้น ให้เป็นผู้อันภิกษุณีทั้งหลายไม่พึงไหว้ ชอบใจสงฆ์หรือ ?". อวันทิยกรรมอันภิกษุณีสงฆ์พึงสวดประกาศ ๓ ครั้ง ทำด้วยอปโลกนกรรมอย่างนี้.

จำเดิมแต่นั้น ภิกษุนั้น อันภิกษุณีทั้งหลายไม่พึงไหว้. ถ้าว่าภิกษุนั้น อันภิกษุณีทั้งหลายไม่ไหว้อยู่ กลับเกิดหิริและโอตตัปปะขึ้นแล้ว ประพฤติชอบไซร้, ภิกษุณีทั้งหลายอันเธอพึงขอโทษ. เมื่อจะขอโทษ ไม่พึงไปสู่สำนักภิกษุณี พึงเข้าหาสงฆ์หรือคณะหรือภิกษุรูปหนึ่ง ในวิหารนั่นเอง นั่งกระโหย่งประคองอัญชลี ขอโทษว่า "ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าพิจารณาแล้ว จะตั้งอยู่ในสังวรต่อไป, จักไม่แสดงอาการไม่น่าเสื่อมใสอีก, ของภิกษุณีสงฆ์ จงอดโทษแก่ข้าพเจ้าเถิด."

สงฆ์หรือคณะนั้น พึงส่งภิกษุรูปหนึ่งไป หรือภิกษุรูปหนึ่งนั้น

พึงไปเองทีเดียว แล้วกล่าวกะภิกษุณีทั้งหลายว่า "ภิกษุนี้พิจารณาแล้ว ตั้งอยู่ในสังวรต่อไป, ภิกษุณีสงฆ์ อันภิกษุนี้สารภาพโทษแล้ว ขอโทษแล้ว, ขอภิกษุณีสงฆ์ จงทำภิกษุณีนี้ให้เป็นผู้อันตนพึงไหว้เถิด." ภิกษุนั้น อันภิกษุณีสงฆ์พึงทำให้เป็นผู้อันตนพึงไหว้.

ก็แลเมื่อจะทำ พึงทำอย่างนี้ :-

ภิกษุณีผู้ฉลาด พึงสวดประกาศ โดยอนุมัติของภิกษุณีสงฆ์ผู้ประชุมกันในสำนักภิกษุณีว่า "แม่เจ้า ข้าพเจ้าถามภิกษุณีสงฆ์ว่า "พระผู้เป็นเจ้าชื่อโน้น แสดงอาการไม่น่าเลื่อมใสแก่ภิกษุณีทั้งหลาย; พระผู้เป็นเจ้านั้น อันภิกษุณีสงฆ์ทำให้เป็นผู้อันตนไม่พึงไหว้แล้ว หันเข้าหาลัชชีธรรม พิจารณาแล้ว ตั้งอยู่ในสังวรต่อไป [๖๒๑] สารภาพโทษแล้ว ขอโทษภิกษุณีสงฆ์อยู่, การทำพระผู้เป็นเจ้านั้น ให้เป็นผู้อันภิกษุณีทั้งหลายพึงไหว้ ชอบใจสงฆ์หรือ ?" พึงกล่าว ๓ ครั้ง. ภิกษุนั้น อันภิกษุณีสงฆ์พึงทำให้เป็นผู้อันตนพึงไหว้ด้วยอปโลกนกรรมนั่นแล อย่างนี้.

[กรรมลักษณวินิจฉัย]

ก็ในกัมมวัคค์นี้ มีวินิจฉัยกรรมลักษณะแม้ที่พ้นจากบาลี พึงทราบดังต่อไปนี้ :-

จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่า กรรมลักษณะ ทรงบัญญัติมีภิกษุณีสงฆ์เป็นมูล แต่ย่อมได้แก่ภิกษุสงฆ์ด้วยแท้.

ก็ภิกษุสงฆ์ทำอปโลกนกรรมใด ในโรงสลาก โรงยาคู โรงภัตต์

และโรงอุโบสถ, อปโลกนกรรมแม้นั้น เป็นกรรมลักษณะแท้.

อันการที่ภิกษุผู้ฉลาด ให้ประชุมสงฆ์แล้ว สวดประกาศเพียงครั้งที่ ๓ ทำอปโลกนกรรม ให้จีวรแก่ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีจีวรถูกโจรชิง ผู้มีจีวรเก่า และผู้มีจีวรหาย ย่อมควร. แต่ของเล็กน้อยมีเข็มเป็นต้น มีประเภทซึ่งกล่าวแล้วในเสนาสนขันธกวัณณนา อันภิกษุผู้แจกของเล็กน้อย แม้ไม่ต้องอปโลกน์ ก็ให้แก่ภิกษุผู้ทำจีวรได้. ภิกษุผู้แจกของเล็กน้อยนั้นเท่านั้น เป็นใหญ่ในการให้ของเล็กน้อยเหล่านั้น. เมื่อจะให้ของที่เกินกว่านั้น ต้องอปโลกน์ให้. เพราะว่าสงฆ์เป็นเจ้าของในการให้ของที่เกินกว่านั้น.

แม้คิลานเภสัช ซึ่งมีประการดังกล่าวแล้วในเสนาสนขันธกวัณณนานั้น อันภิกษุผู้แจกของเล็กน้อย พึงให้เองก็ได้. พึงอปโลกน์ให้แก่ภิกษุผู้ต้องการมาก.

ก็แต่ว่า ภิกษุใด ไม่มีกำลังก็ดี เป็นง่อยก็ดี ขาดทางภิกษาจารก็ดี อาพาธหนักก็ดี, สำหรับภิกษุนั้น เมื่อจะให้ข้าวสารหนึ่งทะนานหรือกึ่งทะนานทุก ๆ วัน หรือจะให้ข้าวสาร ๕ ทะนานหรือ ๑๐ ทะนานเฉพาะวันเดียว จากกัลปนาสงฆ์ที่เกิดในที่นั้น ในอาวาสใหญ่ทั้งหลาย ต้องทำอปโลกธรรมให้. เพื่อจะปลดกังวลคือหนี้แก่ภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักก็ดี จะให้เสนาสนะที่ไม่ต้องย้ายแก่ภิกษุผู้เป็นพหุสูตช่วยภาระของสงฆ์ก็ดี จะให้เบี้ยเลี้ยงแก่อารามิกชนมีกัปปิยการกเป็นต้น ผู้ทำกิจของสงฆ์ก็ดี จากกัลปนาสงฆ์ที่เกิดในอาวาสนั้น

ควรให้ด้วยอปโลกนกรรมเท่านั้น.

[๖๒๒] จะให้บำรุงอาวาสของสงฆ์ จากกัลปนาสงฆ์ที่เกิดขึ้นในอาวาสนั้นซึ่งทายกถวาย ด้วยอำนาจจตุปัจจัย ก็ควร. แต่เพื่อตัดคำติเตียนว่า "ภิกษุนี้ ย่อมจัดการด้วยถือตนเป็นใหญ่" จึงควรถามสงฆ์ที่ในโรงสลากเป็นต้น หรือในที่ประชุมอื่นเสียก่อน จึงให้บำรุง.

อาวาสอันภิกษุผู้ฉลาดพึงอปโลกน์แล้วในบำรุง แม้จากกัลปนาสงฆ์ที่เกิดขึ้นในอาวาสนั้นที่ทายกเจาะจงถวาย เพื่อประโยชน์แก่จีวรและบิณฑบาต. แม้จะไม่อปโลกน์ ก็ควร. แต่เพื่อตัดคำติเตียนซึ่งเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า "ภิกษุนี้ กล้าจริงนะ ให้บำรุงอาวาสจากกัลปนาสงฆ์ที่เขาให้ เพื่อประโยชน์แก่จีวรและบิณฑบาต" จึงควรทำอปโลกน์กรรมก่อน แล้วจึงให้บำรุง.

เมื่อทำฉัตต์หรือเวทีที่เจดีย์ หรือเรือนโพธิ หรือหอฉันซึ่งยังไม่ได้ทำก็ดี จะปฏิสังขรณ์สิ่งที่ทรุดโทรมก็ดี จะทำการก่อด้วยปูนก็ดี ชักชวนพวกชาวบ้านช่วยทำ ก็ควร. ถ้าไม่มีผู้ทำ. พึงให้ทำจากรายได้ที่ฝากไว้เพื่อเจดีย์. แม้เมื่อรายได้ที่ฝากไว้ไม่มี ก็พึงทำอปโลกนกรรมแล้วให้จัดทำ จากกัลปนาสงฆ์ที่เกิดขึ้นในอาวาสนั้น จะอปโลกน์แล้วกระทำกิจของเจดีย์แม้ด้วยทรัพย์ของสงฆ์ก็ควร. แม้อปโลกน์แล้วทำกิจของสงฆ์ด้วยทรัพย์ของเจดีย์หาควรไม่. แต่จะถือเอาเป็นของยืมแล้วใช้คืนให้อย่างเดิม ควรอยู่.

แต่การที่ภิกษุทั้งหลายผู้ทำสุธากรรมเป็นต้นที่เจดีย์ เมื่อไม่ได้

อาหารพอยังอัตภาพให้เป็นไป จากภิกขาจารหรือจากสงฆ์ จะจ่ายอาหารพอยังอัตภาพให้เป็นไป จากทรัพย์ของเจดีย์มาฉัน กระทำวัตร (ทดแทน) ก็ควร.

จะทำสังฆภัตรด้วยปลาและเนื้อเป็นต้น ด้วยอ้างว่า "เราทำวัตร" หาควรไม่.

ต้นไม้มีผลเหล่าใด แม้ที่ปลูกไว้ในวัด เป็นของที่สงฆ์หวงห้ามย่อมได้การบำรุง. ภิกษุทั้งหลายย่อมตีระฆังแล้วแบ่งกันฉัน ซึ่งผลทั้งหลายแห่งต้นไม้เหล่าใด, ในต้นไม้เหล่านั้น ไม่ควรทำอปโลกนกรรม.

ส่วนต้นไม้มีผลเหล่าใด อันสงฆ์ไม่หวงห้าม, ในต้นไม้เหล่านั้นแล ควรทำอปโลกนกรรม. ๖๒๓ ก็อปโลกนกรรมนั้น ควรทำแม้ในโรงสลาก โรงยาคู โรงภัตร และที่ประชุมอื่น. อนึ่ง ในโรงอุโบสถก็ควรทำแท้. เพราะว่า ฉันทะและปาริสุทธิของภิกษุทั้งหลายแม้ผู้มิได้มาในโรงอุโบสถนั้น อันภิกษุรูปหนึ่งย่อมนำมา. เพราะเหตุนั้น อปโลกนกรรมนั้น ย่อมเป็นกรรมที่ชำระให้หมดจดดี.

ก็แลเมื่อจะทำ พึงทำอย่างนี้ :-

ภิกษุผู้ฉลาด พึงสวดประกาศโดยอนุมัติของภิกษุสงฆ์ว่า "ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าถามสงฆ์ว่า "สิ่งใดเป็นของสงฆ์ มีราก เปลือก ใบหน่อ ดอก และผล ซึ่งควรขบฉันได้เป็นต้น มีอยู่ ภายในสีมาในวัดนี้, การที่ภิกษุทั้งหลายที่มาแล้ว ๆ บริโภคสิ่งทั้งปวงนั้นตามสบายชอบใจสงฆ์หรือ ?" พึงถาม ๓ ครั้ง. อปโลกนกรรมนั้น อันภิกษุ

๔-๕ รูปทำแล้ว ก็เป็นอันใช้ได้แท้.

ภิกษุ ๒-๓ รูปอยู่ในวัดแม้ใด, อปโลกกรรมแม้ที่ภิกษุเหล่านั้นนั่งทำแล้วในวัดนั้น ย่อมเป็นเช่นกับอปโลกนธรรมที่สงฆ์ทำแล้วแท้. อนึ่ง ในวัดใด มีภิกษุรูปเดียว, กติกาวัตรแม้ที่ภิกษุนั้น ผู้นั่งกระทำบุพพกรณ์และบุพพกิจกระทำแล้วในวันอุโบสถ ย่อมเป็นเช่นกับอปโลกนกรรมที่สงฆ์กระทำแล้วเหมือนกัน.

ก็แลกติกวัตรนั้น อันภิกษุผู้จะทำ แม้ทำตามคราวแห่งผลไม้ก็ควร. กำหนดทำอย่างนี้ว่า "๔ เดือน, ๖ เดือน, ๑ ปี" ก็ตาม, ไม่กำหนดทำก็ตาม ควรทั้งนั้น.

ในคราวที่กำหนด พึงบริโภคตามที่กำหนดไว้ แล้วทำใหม่. ในคราวที่ไม่กำหนด ควรเพียงกาลที่ต้นไม้ทั้งหลายยังทรงอยู่. ต้นไม้เหล่าอื่นแม้ใด ที่เพาะแล้ว ด้วยพืชทั้งหลายแห่งต้นไม้เหล่านั้น, กติกานั้นแล ใช้สำหรับต้นไม้เหล่านั้นด้วย.

ก็ถ้าว่า เป็นต้นไม้ที่เพาะปลูกในวัดอื่น, สงฆ์ในวัดซึ่งเป็นผู้ที่ปลูกเท่านั้น เป็นเจ้าของต้นไม้เหล่านั้นด้วย.

ต้นไม้แม้เหล่าใด อันใคร ๆ นำพืชมาจากที่อื่น ปลูกลงทีหลังในวัดดั้งเดิม, สำหรับต้นไม้เหล่านั้น ต้องทำกติกาอย่างอื่น. เมื่อทำกติกาแล้ว ต้นไม้เหล่านั้น ย่อมตั้งอยู่ในฐานเป็นของบุคคล. ควรบริโภคผลเป็นต้นตามสบาย.

[๖๒๔] ก็ถ้าว่า ภิกษุทั้งหายในวัดดั้งเดิมนี้ ล้อมโอกาสนั้น ๆ

ทำบริเวณไว้แล้วทำนุบำรุงอยู่. ภิกษุเหล่าใด ทำนุบำรุง, ต้นไม้เหล่านั้น ตั้งอยู่ในฐานเป็นของบุคคลแห่งภิกษุเหล่านั้น. ภิกษุเหล่าอื่นย่อมไม่ได้เพื่อบริโภค. แต่ภิกษุผู้ทำนุบำรุงเหล่านั้น ต้องให้ส่วนที่ ๑๐ แก่สงฆ์ แล้วจึงบริโภค.

แม้ภิกษุใด เอากิ่งไม้ล้อมรักษาไว้กลางวัด แม้ภิกษุนั้น ก็นัยนี้แล.

ด้วยความดีใจว่า "พระเถระมาแล้ว" สามเณรทั้งหลายจึงนำผลไม้น้อยใหญ่มาถวายภิกษุผู้ควรยกย่อง ซึ่งไปสู่วัดเก่าแก่. ถ้าว่าในกาลครั้งเดิม ภิกษุผู้เป็นพหุสูต ทรงปริยัติธรรมทั้งสิ้น อยู่ในวัดนั้น. ภิกษุนั้นพึงบริโภค โดยไม่ต้องมีความรังเกียจว่า "ในวัดนี้จักมีกติกาที่ทำไว้ยั่งยืนเป็นแน่". ผลไม่น้อยใหญ่ในวัด ย่อมควรแม้แก่ภิกษุทั้งหลายผู้ถือปิณฑปาติกธุดงค์ คือไม่ยังธุดงค์ให้เสีย.

สามเณรทั้งหลายถวายผลไม้น้อยใหญ่เป็นอันมาก แก่อาจารย์และอุปัชฌาย์ของตน, ภิกษุเหล่าอื่น เมื่อไม่ได้ย่อมโพนทนา, การโพนทนานั้น ก็เป็นสักว่าโพนทนาเท่านั้น.

แต่ถ้าเป็นคราวที่ภิกษาฝืดเคือง, ชนทั้ง ๖๐ อาศัยขนุนต้นเดียวเลี้ยงชีวิต. ในกาลเช่นนั้น ต้องแบ่งกันกัน เพื่อประโยชน์จะทำการสงเคราะห์ให้ทั่วถึงกัน. ทำเช่นนี้เป็นการชอบ.

ก็แลวัตรตามกติกา ยังไม่ระงับเพียงใด, ผลไม้ที่ภิกษุเหล่านั้นฉันแล้ว เป็นอันฉันแล้วด้วยดีแท้เพียงนั้น. ก็เมื่อไรเล่า วัตรตาม

กติกา จึงจะระงับ ?. ในกาลใด สงฆ์ผู้พร้อมเพรียงประชุมกันสวด ประกาศว่า "ตั้งแต่วันนี้ไป ภิกษุทั้งหลายจงแบ่งกันฉัน." ในกาลนั้น วัตรตามกติกา ย่อมระงับ. อนึ่ง ในวัดที่มีภิกษุรูปเดียว เมื่อคำประกาศ แม้อันภิกษุรูปเดียวประกาศ กติกาเดิม ย่อมระงับ เหมือนกัน.

ถ้าว่า เมื่อกติการะงับแล้ว สามเณรทั้งหลายหาได้ยังผลไม้ทั้งหลายให้หล่นจากต้นไม้ หาได้เก็บผลไม้จากพื้นดินถวายภิกษุทั้งหลายไม่, เที่ยวเหยียบย่ำผลไม้ที่หล่นแล้วเสียด้วยเท้า. สงฆ์พึงเพิ่มผลไม้ให้แก่สามเณรเหล่านั้น ตั้งแต่เสี้ยวที่ ๑๐ จนถึงกึ่งส่วนแห่งผลไม้. เพราะได้เพิ่มส่วน พวกเธอจักนำมาถวายแน่แท้.

[๖๒๕] ในคราวที่ภิกษายากลับหาได้ง่ายอีก เมื่อกัปปิยการกทั้งหลาย มาทำการล้อมด้วยกิ่งไม้เป็นต้น รักษาต้นไม้ไว้ ไม่ต้องให้ส่วนเพิ่มแก่พวกสามเณร พึงแบ่งกันบริโภค.

ชนทั้งหลาย จากบ้านรอบวัดคิดว่า "ในวัดมีผลไม้น้อยใหญ่" จึงมาขอ เพื่อประโยชน์แก่คนไข้หรือหญิงมีครรภ์ว่า "ขอท่านจงให้มะพร้าว ๑ ผล, จงให้มะม่วง ๑ ผล จงให้ขนุนสำมะลอ ๑ ผล;" ถามว่า "ควรให้หรือไม่ควร ?" ตอบว่า "ควรให้." เพราะว่า เมื่อภิกษุทั้งหลายไม่ให้ พวกเขาจะพากันเสียใจ. แต่เมื่อจะให้ ต้องให้ประชุมสงฆ์ สวดประกาศเพียงครั้งที่ ๓ ทำอปโลกนกรรมให้ หรือพึงทำกติกวัตรตั้งไว้.

ก็แลกติกวัตรนั้น อันสงฆ์พึงทำอย่างนี้ :-

ภิกษุผู้ฉลาด พึงสวดประกาศโดยอนุมัติของสงฆ์ว่า "ชนทั้งหลาย จากบ้านรอบวัดมาขอผลไม้น้อยใหญ่ เพื่อประโยชน์แก่คนไข้เป็นต้น, การที่ไม่ห้ามชนเหล่านั้น ผู้ถือเอามะพร้าว ๒ ผล ตาล ๒ ผล ขนุน ๒ ผล มะม่วง ๕ ผล กล้วย ๕ ผล และการที่ห้ามชนเหล่านั้น ผู้ถือเอาผลไม้จากต้นไม้โน้น ชอบใจแก่ภิกษุสงฆ์" ดังนี้ พึงสวด ๓ ครั้ง. จำเดิมแต่นั้น ชนเหล่านั้น เมื่อระบุชื่อคนไข้เป็นต้นขอ อันภิกษุทั้งหลายไม่พึงกล่าวว่า "เอาเถิด." แต่พึงบอกวัตรว่า "สงฆ์ได้ตกลงไม่ห้ามชนทั้งหลาย ผู้ถือเอาผลมะพร้าวเป็นต้น โดยจำกัดชื่อนี้ และผู้ถือเอาผลไม้จากต้นไม้โน้น." แต่ไม่พึงเที่ยวตามบอกว่า "มะม่วงต้นนี้ มีผลอร่อย ท่านจงเก็บจากต้นนี้."

อนึ่ง ภิกษุผู้อันสงฆ์สมมติแล้ว พึงให้กึ่งส่วนแก่ชนเหล่านั้นผู้มาแล้วในเวลาแบ่งผลไม้. ภิกษุที่สงฆ์ไม่ได้สมมติ พึงอปโลกน์ให้. บุคคลผู้สิ้นสะเบียงก็ดี พ่อค้าเกวียนผู้จะเดินทางก็ดี อิสรชนอื่นก็ดี มาขอ พึงอปโลกน์ให้. [๖๒๖] เมื่อเขาเก็บกินโดยพลการ ก็ไม่พึงห้าม. เพราะเขาโกรธแล้ว จะพึงตัดต้นไม่เสียก็ได้ จะพึงทำความฉิบหายอย่างอื่นก็ได้. เมื่อเขามายังบริเวณส่วนตัวบุคคล ขอโดยชื่อคนไข้ ภิกษุผู้เป็นเจ้าของ พึงบอกว่า "ฉันปลูกไว้เพื่อประโยชน์แก่ร่มเงาเป็นต้น, ถ้าผลมี ท่านจงรู้เองเถิด."

ก็ถ้าว่า ต้นไม้ทั้งหลายมีผลดก. ภิกษุเอาหนามสะไว้ ฉันผล

เป็นคราว ๆ, ภิกษุนั้น เมื่อไม่หวังตอบแทนแล้ว ก็พึงให้. เมื่อเขาเก็บเอาโดยพลการ ก็ไม่พึงห้าม. เหตุในข้อที่ไม่ควรห้ามนี้ ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วในหนหลังแล.

สวนผลไม้ของสงฆ์มี แต่ไม่ได้รับการบำรุง. หากว่า ภิกษุบางรูปบำรุงสวนนั้น ด้วยมุ่งวัตรเป็นใหญ่, สวนนั้นยังคงเป็นของสงฆ์. แม้ถ้าว่า สงฆ์มอบให้เป็นภาระของภิกษุผู้สามารถบางรูปว่า "สัตบุรุษ ท่านจงช่วยบำรุงสวนนี้ให้เถิด," หากภิกษุนั้น บำรุงด้วยมุ่งวัตร, แม้อย่างนี้ ก็ยังเป็นของสงฆ์. แต่สงฆ์พึงให้ส่วนเพิ่มเพียงเสี้ยวที่ ๓ หรือกึ่งส่วน แก่ภิกษุนั้นผู้หวังส่วนเพิ่ม.

ก็แลเมื่อเธอกล่าวว่า "เป็นกรรมหนัก" แล้วไม่ปรารถนาด้วยส่วนเพิ่มเพียงเท่านั้น ภิกษุทั้งหลายพึงกล่าวบ้างว่า "ท่านจงทำผลไม้ทั้งหมดให้เป็นของท่านคนเดียว จงให้เพียงส่วนที่ ๑๐ เป็นส่วนมูลค่า แล้วบำรุงเถิด." แต่ไม่พึงให้ด้วยอำนาจขาดมูลค่า เพราะสวนนั้นเป็นครุภัณฑ์.

ภิกษุผู้ให้ส่วนแห่งมูลค่าแล้วฉันนั้น ให้สร้างเสนาสนะที่อยู่ซึ่งยังไม่ได้สร้างบ้าง ทำนุบำรุงเสนาสนะที่เขาสร้างไว้แล้วบ้าง แล้วมอบสวนแก่พวกนิสสิต. แม้พวกนิสิตนั้น ก็พึงให้ส่วนแห่งมูลค่า.

ก็ภิกษุทั้งหลายสามารถจะบำรุงเองในกาลใด, ในกาลนั้น สงฆ์ไม่พึงให้ภิกษุเหล่านั้นบำรุง, ไม่พึงห้าม ในกาลที่ผลไม้อันพวกเธอได้บำรุงแล้ว. พึงห้ามในเวลาที่เริ่มจะบำรุงเท่านั้น. พึงกล่าวว่า "พวก

ท่านได้ฉันมากแล้ว, บัดนี้อย่าบำรุงเลย, ภิกษุสงฆ์จักบำรุงเอง."

ก็ถ้าว่า ผู้บำรุงด้วยมุ่งวัตรก็ไม่มี [๖๒๗] ผู้บำรุงด้วยหวังส่วนเพิ่มก็ไม่มี, ทั้งสงฆ์ก็ไม่สามารถจะบำรุงเองไซร้; ภิกษุรูป ๑ ไม่เรียนสงฆ์ก่อน บำรุงเองทำให้เจริญแล้วหวังส่วนเพิ่ม, ส่วนเพิ่มอันสงฆ์พึงเพิ่มให้ด้วยอปโลกนกรรม.

อปโลกนกรรมแม้ทั้งปวงนี้ จัดเป็นกรรมลักษณะแท้. อปโลกนกรรม ย่อมถึงฐานะ ๕ เหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้.

[ญัตติกรรม]

อนึ่ง พึงทราบวินิจฉัย ในประเภทแห่งฐานแห่งญัตติกรรมดังต่อไปนี้ :-

วาจาสำหรับเรียกอุปสัมปทาเปกขะเข้ามา อย่างนี้ว่า "ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขะของท่านผู้มีอายุชื่อนี้ ข้าพเจ้าสอนซ้อมเขาแล้ว, ถ้าความพรั่งพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว ขอผู้มีชื่อนี้พึงมา เพราะฉะนั้น ผู้มีชื่อนี้อันข้าพเจ้าพึงเรียกว่า "เจ้าจงมา" ดังนี้ ชื่อว่าโอสารณา.

วาจาสำหรับถอนภิกษุผู้ธรรมกถึกออก ในอุพพาหิกวินิจฉัย อย่างนี้ว่า "ขอท่านทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้า, ภิกษุผู้มีชื่อนี้รูปนี้เป็นธรรมกถึก, สูตรของพระธรรมกถึกนี้ หามาไม่, วิภังค์แห่งสูตรก็หามาไม่, เธอไม่พิจารณาอรรถ ค้านอรรถด้วยเงาแห่งพยัญชนะ, ถ้าความพรั่งพร้อมของท่านทั้งหลายถึงที่แล้ว, พึงถอนภิกษุชื่อนี้ออก

เสีย พวกเราที่เหลือพึงระงับอธิกรณ์นี้" ดังนี้ ชื่อว่านิสสารณา.

ญัตติที่ตั้งด้วยอำนาจอุโบสถกรรมอย่างนี้ว่า "ท่านผู้เจริญขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า อุโบสถวันนี้ที่ ๑๕, ถ้าความพรั่งพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว, สงฆ์พึงทำอุโบสถ" ดังนี้ ชื่อว่าอุโบสถ.

ญัตติที่ตั้งด้วยอำนาจปวารณากรรมอย่างนี้ว่า "ท่านผู้เจริญขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ปวารณาวันนี้ที่ ๑๕, ถ้าความพรั่งพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว, สงฆ์พึงปวารณา" ดังนี้ ชื่อว่าปวารณา.

[๖๒๘] ญัตติที่ตั้ง เพื่อสมมติตนเองหรือผู้อื่นอย่างนี้ว่า "ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้ เป็นอุปสัมปทาเปกขะของท่านผู้มีชื่อนี้, ถ้าความพรั่งพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว ข้าพเจ้าพึงสอนซ้อมผู้ที่มีชื่อนี้." ดังนี้ก็ดี, ว่า "ถ้าความพรั่งพร้อมของภิกษุถึงที่แล้ว, ผู้มีชื่อนี้ พึงสอนซ้อมผู้ที่มีชื่อนี้" ดังนี้ก็ดี, ว่า "ถ้าความพรั่งพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว, ข้าพเจ้าพึงถามอันตรายิกธรรมกะผู้มีชื่อนี้" ดังนี้ก็ดี, ว่า "ถ้าความพรั่งพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว, ผู้มีชื่อนี้ พึงถามอันตรายิกธรรมกะผู้มีชื่อนี้" ดังนี้ก็ดี, ว่า "ถ้าความพรั่งพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว, ข้าพเจ้าพึงถามวินัยกะผู้มีชื่อนี้" ดังนี้ก็ดี, ว่า "ถ้าความพรั่งพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว, ผู้มีชื่อนี้ พึงถามวินัยกะผู้มีชื่อนี้" ดังนี้ก็ดี ว่า "ถ้าความพรั่งพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว, ข้าพเจ้าอันผู้มีชื่อนี้ถามวินัยแล้ว ขอวิสัชนา" ดังนี้ก็ดี, ว่า "ถ้าความพรั่งพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว ผู้มีชื่อนี้ อันผู้มีชื่อนี้ถามวินัยแล้ว พึงวิสัชนา

ดังนี้ก็ดี ชื่อว่าสมมติ.

การคืนบริขารมีจีวรและบาตรที่ภิกษุอื่นเสียสละเป็นต้น อย่างนี้ว่า "ท่านผู้เจริญ ของสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า จีวรนี้ ของภิกษุผู้มีชื่อนี้ เป็นนิสสัคคีย์ อันเธอสละแล้วแก่สงฆ์, ถ้าความพรั่งพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงคืนจีวรนี้ แก่ภิกษุมีชื่อนี้," ว่า "ถ้าความพรั่งพร้อมของท่านทั้งหลายถึงที่แล้ว. ท่านทั้งหลายพึงคืนจีวรนี้ แก่ภิกษุผู้มีชื่อนี้ " ดังนี้ ชื่อว่าการให้.

การรับอาบัติอย่างนี้ คือ ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศว่า "ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุผู้มีชื่อนี้ รูปนี้ ระลึกได้เปิดเผย ทำให้ตื้น แสดงอาบัติ, ถ้าความพรั่งพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว, ข้าพเจ้าพึงรับอาบัติของภิกษุผู้มีชื่อนี้," "ถ้าความพรั่งพร้อมของท่านทั้งหลายถึงที่แล้ว, ข้าพเจ้าพึงรับอาบัติของภิกษุผู้มีชื่อนี้," เธออันภิกษุนั้นพึงกล่าวว่า "ท่านเห็นหรือ ?" เมื่อเธอตอบว่า "ขอรับ ข้าพเจ้าเห็น" พึงกล่าวว่า "ท่านพึงสำรวมต่อไป" ดังนี้ชื่อว่าการรับ.

ปวารณาที่สงฆ์ทำอย่างนี้ คือ ภิกษุเจ้าถิ่นผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศว่า "ขอท่านทั้งหลายผู้เจ้าถิ่น จงฟังข้าพเจ้า, ถ้าความพรั่งพร้อมของท่านทั้งหลายถึงที่แล้ว, บัดนี้ เราทั้งหลายพึงทำอุโบสถ พึงสวดปาฏิโมกข์ [๖๒๙] พึงปวารณา ในกาฬปักษ์อันจะมาข้างหน้า." ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุเหล่านั้น เป็นผู้ก่อความบาดหมางกัน ก่อความ

ทะเลาะกัน ก่อนการวิวาทกัน ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์ หน่วงอยู่ตลอดกาฬปักษ์นั้นไซร้ ภิกษุเจ้าถิ่นผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้ภิกษุเจ้าถิ่นทั้งหลายทราบว่า "ขอท่านทั้งหลายผู้เจ้าถิ่น จงฟังข้าพเจ้า, ถ้าความพรั่งพร้อมของท่านทั้งหลายถึงที่แล้ว, บัดนี้ เราทั้งหลาย พึงทำอุโบสถ พึงสวดปาฏิโมกข์, พึงปวารณาในชุณหปักษ์อันจะมาข้างหน้า" ดังนี้ ชื่อว่าเลื่อนปวารณาออกไป.

ญัตติที่ครอบทั่วไป อันเป็นต้นแห่งญัตติทั้งปวง ซึ่งกระทำด้วยติณวัตถารกสมถะอย่างนี้ คือ ภิกษุทุกๆ รูปพึงประชุมในที่เดียวกัน, ครั้นประชุมกันแล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบว่า "ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า, เมื่อเราทั้งหลายเกิดความบาดหมางกัน ทะเลาะกัน วิวาทกันอยู่ ได้ประพฤติอัชฌาจารไม่สมควรแก่สมณะเป็นอันมาก ต่างกล่าวซัดกัน, ถ้าเราทั้งหลายจะพึงปรับกันและกัน ด้วยอาบัติเหล่านี้, ข้อนั้นจะพึงเป็นอธิกรณ์ก็ได้, อธิกรณ์นั้นจะพึงเป็นไปเพื่อความรุนแรง เพื่อความร้ายกาจ เพื่อความแตกกัน, ถ้าความพรั่งพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว, สงฆ์พึงระงับอธิกรณ์นี้ ด้วยติณวัตถารกะ เว้นอาบัติมีโทษล่ำ เว้นอาบัติที่เนื่องด้วยคฤหัสถ์เสีย" ดังนี้ ชื่อว่ากรรมลักษณะ.

ญัตติ ๒ นับฝ่ายละ ๑ ญัตติ ต่อจากสัพพสังคาหิกาญัตตินั้นไปก็เหมือนกัน.

ญัตติกรรมมีประเภทตามที่กล่าวแล้ว ย่อมถึงฐานะ ๙ เหล่านี้

คือ โอสารณา นิสสารณา อุโบสถ ปวารณา สมมติ การให้ การรับ การเสื่อมปวารณาออกไป และกรรมลักษณะเป็นที่ ๕ ด้วยประการฉะนั้น.

[ญัตติทุติยกรรม]

อนึ่ง พึงทราบวินิจฉัยในประเภทแห่งฐานะแห่งญัตติทุติยกรรมดังต่อไปนี้ :-

พึงทราบนิสสารณาที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในขันธกะ ด้วยอำนาจคว่ำบาตรแก่วัฑฒลิจฉวี และโอสารณาที่ตรัสด้วยอำนาจหงายบาตรแก่วัฑฒลิจฉวีนั้นแล.

[๖๓๐] พึงทราบสมมติ เนื่องด้วยสมมติเหล่านี้ คือ สมมติสีมา สมมติแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร สมมติสันถัต สมมติพระภัตตุทเทสก์ สมมติภิกษุผู้เสนาสนคาหาปกะ สมมติภิกษุผู้รักษาเรือนคลัง สมมติภิกษุผู้รับแจกจีวร สมมติภิกษุผู้แจกจีวร สมมติภิกษุผู้แจกยาคู สมมติภิกษุผู้แจกของเคี้ยว สมมติภิกษุผู้แจกผลไม้ สมมติภิกษุผู้แจกของเล็กน้อย สมมติภิกษุผู้รับผ้า สมมติภิกษุผู้ปัตตคาหาปกะ สมมติภิกษุผู้ใช้คนวัด สมมติภิกษุผู้ใช้สามเณร.

การให้ พึงทราบด้วยอำนาจการให้จีวรกฐิน และให้จีวรมรดก.

การถอน พึงทราบด้วยอำนาจการรื้อกฐิน.

การแสดง พึงทราบด้วยอำนาจแสองพื้นที่สร้างกุฎี และพื้นที่สร้างวิหาร.

กรรมลักษณะ พึงทราบด้วยอำนาจญัตติทุติยกรรมวาจา ๒ ที่ท่านกล่าวไว้ในติณวัตถารสมถะ คือ เว้นญัตติ ๓ อย่าง คือ สัพพสังคาหิกาญัตติ และญัตติในฝ่ายหนึ่ง ๆ ฝ่ายละ ๑ ญัตติเสีย ได้แก่กรรมวาจาอีกฝ่ายละ ๑.

ญัตติทุติยกรรม ย่อมถึงฐานะ ๗ นี้ ด้วยประการนี้.

[ญัตติจตุตถกรรม]

อนึ่ง พึงทราบวินิจฉัยในประเภทแห่งฐานะแห่งญัตติจตุตถกรรมดังต่อไปนี้ :-

นิสสารณา พึงทราบด้วยอำนาจกรรม ๗ อย่าง มีตัชชนียกรรมเป็นต้น. โอสารณา พึงทราบด้วยอำนาจการระงับกรรมเหล่านั้นแล.

สมมติ พึงทราบด้วยอำนาจสมมติภิกษุผู้สอนภิกษุณี.

การให้ พึงทราบด้วยอำนาจการให้ปริวาสและให้มานัตต์.

นิคคหะ พึงทราบด้วยอำนาจมูลายปฏิกัสสนกรรม.

สมนุภาสนา พึงทราบด้วยอำนาจสมนุภาสนา ๑๑ อย่างเหล่านี้ คือ อุกขิตตานุวัตตกสิกขาบท ยาวตติยกสิกขาบท ๘ (ของภิกษุณี) อริฏฐสิกขาบท และจัณฑกาลีสิกขาบท ยาวตติยกสิกขาบทนั้นเหล่านี้.

ส่วนกรรมลักษณะ พึงทราบด้วยอำนาจแห่งอุปสมบทกรรมและอัตภานกรรม.

ญัตติจตุตถกรรม ย่อมถึงฐานะ ๗ เหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้.

[๖๓๑] พระอุบาลีเถระ ครั้นแสดงธรรม กรรมวิบัติ และความถึงประเภทแห่งฐานะแห่งกรรมทั้งหลาย ที่เว้นจากวิบัติด้วยประการอย่างนี้แล้ว บัดนี้ จะแสดงจำนวนแห่งสงฆ์ผู้กระทำกรรมเหล่านั้น จึงกล่าวสืบไปว่า "ในกรรมที่สงฆ์จตุวรรคพึงทำ" เป็นอาทิ. เนื้อความแห่งคำนั้น บัณฑิตพึงทราบ โดยนัยที่ได้กล่าวแล้วในวัณณนาแห่งกรรมวิบัติโดยปริสะนั่นเทียว ฉะนี้แล.

พรรณนากัมมวัคค์ จบ.

[ประโยชน์แห่งการบัญญัติสิกขาบท]

บัดนี้ พระอุบาลีเถระ ได้เริ่มคำว่า **เทฺว อตฺถวเส ปฏิจฺจ** เป็นต้น เพื่อแสดงอานิสงส์ ในการที่ทรงบัญญัติสิกขาบททั้งหลาย ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งกรรมเหล่านั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น หลายบทว่า **ทิฏฺฐธมฺมิกานํ อาสวานํ สํวราย** มีความว่า เพื่อประโยชน์แก่การระวัง คือ เพื่อประโยชน์แก่การปิด ซึ่งเวรอันเป็นไปในทิฏฐธรรม ๕ มีปาณาติบาตเป็นต้น.

หลายบทว่า **สมฺปรายิกานํ อาสวานํ ปฏิฆาตาย** มีความว่า เพื่อประโยชน์แก่การกำจัด คือ เพื่อประโยชน์แก่การตัดขาด ได้แก่เพื่อประโยชน์แก่การไม่เกิดขึ้น แห่งเวรอันเป็นไปในสัมปรายภพ กล่าวคือวิปากทุกข์.

หลายบทว่า **ทิฏฺฐธมฺมิกานํ เวรานํ สํวราย** มีความว่า เพื่อ

ประโยชน์แก่การปิดซึ่งเวร ๕ เหล่านั้นแล.

สองบทว่า **สมฺปรายิกานํ เวรานํ** มีความว่า เพื่อประโยชน์แก่การกำจัดวิปากทุกข์เหล่านั้นแล.

หลายบทว่า **ทิฏฺธมฺมิกานํ วชฺชานํ สํวราย** มีความว่า เพื่อประโยชน์แก่การปิดซึ่งเวร ๕ เหล่านั้น.

สองบทว่า **สมฺปรายิกานํ วชฺชานํ** มีความว่า เพื่อความประโยชน์แก่การกำจัดวิปากทุกข์เหล่านั้นแล. จริงอยู่ วิปากทุกข์นั่นแล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "โทษ" ในที่นี้ ก็เพราะเป็นธรรมอันบัณฑิตพึงเว้น.

สองบทว่า **ทิฏฺธมฺมิกานํ ภยานํ** มีความว่า ภัยเหล่านี้ คือความติ การโจท กรรมมีตัชชนียกรรมเป็นต้น การงดอุโบสถและปวารณา กรรมที่ประจานความเสียหาย ชื่อว่าภัยเป็นไปในทิฏฐ-ธรรม, เพื่อประโยชน์แก่การระวังภัยเหล่านั้น,

ส่วนภัยเป็นไปในสัมปรานภพ ก็คือวิปากทุกข์นั่นเอง, เพื่อประโยชน์แก่การระวังสัมปรายิกภัยเหล่านั้น.

สองบทว่า **ทิฏฺธมฺมิกานํ อกุสลานํ** มีความว่า เพื่อประโยชน์แก่การระวังอกุศล มีเวร ๕ และอกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นประเภท.

[๖๓๒] อนึ่ง วิปากทุกข์นั่นเอง ท่านกล่าวว่า "อกุศลเป็นไปในสัมปรายภพ" เพราะอรรถว่าไม่ปลอดภัย, เพื่อประโยชน์แก่การ

กำจัดอกุศลเหล่านี้.

สองบทว่า **คิหีนํ อนุกมฺปาย** มีความว่า เพื่อประโยชน์ที่จะอนุเคราะห์แก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย ด้วยอำนาจรักษาศรัทธาไว้.

สอบทว่า **ปาปิจฺฉานํ ปกฺขุปจฺเฉทาย** มีความว่า คณโภชนสิกขาบท อันพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ เพื่อประโยชน์ที่จะทำลายการควบคุมกันเป็นพวก แห่งบุคคลผู้มีความปรารถนาลามกทั้งหลาย.

คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ตื้นทั้งนั้น.

ก็ในข้อที่ยังเหลืออยู่นี้ จะพึงมีคำใดที่ข้าพเจ้าควรกล่าว, คำทั้งปวงนั้น ข้าเจ้าได้กล่าวไว้ในวัณณนาแห่งปฐมปาราชิกเสร็จแล้วฉะนี้แล.

บรรยายประโยชน์ในสิกขาบท จบ.

[พรรณนาปัญญัตติวัคค์]

บรรดาธรรมมีปาฏิโมกข์เป็นต้น ปาฏิโมกขุทเทสของภิกษุมี ๕ อย่าง, ของภิกษุณีมี ๔ อย่าง.

บรรดากรรมมีให้ปริวาสเป็นต้น สองบทว่า **โอสารณียํ ปญฺญตฺตํ** มีความว่า โอสารณียกรรม ทรงบัญญัติสำหรับภิกษุผู้ประพฤติในวัตร ๑๘ หรือ ๔๓. อธิบายว่า ภิกษุอันสงฆ์ย่อมเรียกเข้าหมู่ ด้วยกรรมใด กรรมนั้นทรงบัญญัติแล้ว.

สองบทว่า **นิสฺสารณียํ ปญฺญตฺตํ** มีความว่า ภิกษุผู้ก่อความบาดหมางเป็นต้น อันสงฆ์ย่อมขับออกจากหมู่ด้วยกรรมใด กรรมนั้นทรงบัญญัติแล้ว.

[อานิสงส์แห่งบัญญัติ]

บรรดาบทมีบทว่า **อปญฺญตฺเต** เป็นต้น สองบทว่า **อปญฺญตฺเต ปญฺญตฺตํ** มีความว่า กองอาบัติทั้ง ๗ ชื่อว่าบัญญัติ ในสิกขาบทที่ใคร ๆ ไม่ได้บัญญัติในระหว่าง นอกจากพระกกุสันธสัมมาสัมพุทธะ พระโกนาคมนสัมมาสัมพุทธะ และพระกัสสปสัมมาสัมพุทธ.

วินีตกถามีมักกฏีวัตถุเป็นต้น ชื่อว่าอนุบัญญัติ ในสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว.

คำที่เหลือ ในบททั้งปวง ตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

พรรณนาอานิสังสวัคค์ จบ.

[ว่าด้วยประมวล]

บัดนี้ พระอุบาลี กล่าวคำว่า **นว สงฺคหา** เป็นต้น เพื่อแสดงประมวลสิกขาบททั้งปวงเป็น ๙ ส่วน โดยอาการแต่ละอย่าง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วตฺถุสงฺคโห** ได้แก่ ประมวลด้วยวัตถุ.

[๖๓๒] เนื้อความเฉพาะบท แม้ในที่หลือ ก็พึงทราบอย่างนี้.

ก็ในบทว่า **วตฺถุสงฺคโห** เป็นต้นนี้ มีอัตถโยชนา ดังต่อไปนี้:-

ประมวลด้วยวัตถุ พึงทราบก่อนอย่างนี้ว่า "ก็สิกขาบททั้งปวงชื่อว่าพระผู้มีพระภาคทรงประมวลด้วยวัตถุ เพราะเหตุว่า ไม่มีแม้แต่สิกขาบทเดียวที่ทรงบัญญัติ ในเพราะเหตุมิใช่วัตถุ."

อนึ่ง ประมวลด้วยวิบัติ พึงทราบอย่างนี้ว่า "เพราะเหตุที่อาบัติ ๒ กอง ทรงประมวลด้วยสีลวิบัติ, อาบัติ ๕ กอง ทรงประมวลด้วยอาจารวิบัติ, ๖ สิกขาบท ทรงประมวลด้วยอาชีววิบัติ ฉะนั้นสิกขาบทแม้ทั้งปวง ชื่อว่าทรงประมวลแล้วด้วยวิบัติ."

อนึ่ง ประมวลด้วยอาบัติ พึงทราบอย่างนี้ว่า "เพราะเหตุที่ไม่มีแม้แต่สิกขาบทเดียว ซึ่งพ้นจากอาบัติ ๗ กอง ฉะนั้น สิกขาบททั้งปวง ชื่อว่าทรงประมวลแล้วด้วยอาบัติ."

อนึ่ง ประมวลด้วยนิทาน พึงทราบอย่างนี้ว่า "สิกขาบททั้งปวงทรงบัญญัติแล้วใน ๗ นคร เพราะฉะนั้น ชื่อว่าทรงประมวลแล้วด้วยนิทาน."

อนึ่ง ประมวลด้วยบุคคล พึงทราบอย่างนี้ว่า "เพราะเหตุที่ไม่มีแม้แต่สิกขาบทเดียว ที่ทรงบัญญัติในเมื่อไม่มีบุคคลผู้ประพฤติล่วง ฉะนั้น สิกขาบททั้งปวง ชื่อว่าทรงประมวลแล้วด้วยบุคคล."

อนึ่ง สิกขาบททั้งปวง ทรงประมวลแล้ว ด้วยอาบัติ ๕ กอง

และ ๗ กอง. สิกขาบททั้งหมดนั้น เว้นจากสมุฏฐาน ๖ เสีย ย่อมเกิดไม่ได้ เพราะฉะนั้น ชื่อว่าทรงประมวลแล้วด้วยสมุฏฐาน.

อนึ่ง สิกขาบททั้งปวง ทรงประมวลแล้ว ด้วยอาปัตตาธิกรณ์ ในบรรดาอธิกรณ์ ๔. สิกขาบททั้งปวง ย่อมถึงความระงับด้วยสมถะ ๗ เพราะฉะนั้น ชื่อว่าทรงประมวลแล้วด้วยสมถะ.

แม้ประมวลด้วยกอง อธิกรณ์ สมุฏฐาน และสมถะ ในบทว่า **ขนฺธสงฺคโห** เป็นอาทินี้ ก็พึงทราบอย่างนี้.

คำที่เหลือ มีนัยดังกล่าวแล้วในหนหลังนั่นแล ฉะนี้แล

พรรณนาสังคหวัคค์ ในอัฏฐกถาวินัย

ชื่อสมันตปาสาทิกา จบ.

และพรรณนาบทที่มีเนื้อความไม่ตื้น

แห่งคัมภีร์บริวาร ก็จบดังนี้แล.

[วินยัฎฐกถาวสานคาถา]

พระโลกนาถผู้ชำนะ เมื่อจะทรงแนะนำบุคคลผู้ควรแนะนำ ได้ตรัสวินัยปิฎกใด ซึ่งแสดงจำแนกโดยอุภโตวิภังค์ ขันธกะ และบริวาร, อรรถกถาชื่อสมัตปาสาทิกาแห่งวินัยปิฎกนั้น จบบริบูรณ์แล้ว โดยคันถะประมาณ ๒๗,๐๐๐ ถ้วน ด้วยลำดับแห่งคำเพียงเท่านี้แล.

ในคำที่ว่า "อรรถกถาวินัย ปลูกความเลื่อมใสรอบด้าน" นั้น มีคำอธิบายในข้อที่อรรถกถาชื่อสมัตปาสาทิกา เป็นคัมภีร์ปลูกความเลื่อมใสรอบด้าน ดังนี้:-

ในสมันตปาสาทิกานี้ ไม่ปรากฏคำน้อยหนึ่งไม่น่าเลื่อมไม่น่าเลื่อมใสแก่วิญญูชนทั้งหลายผู้พิจารณาอยู่ โดยสืบลำดับแห่งอาจารย์ โดยแสดงประเภทแห่งนิทานและวัตถุ โดยเว้นลัทธิของฝ่ายอื่น โดยความหมดจดแห่งลัทธิของตน โดยชำระพยัญชนะให้หมดจด โดยเนื้อความเฉพาะบท โดยลำดับแห่งบาลีและโยชนา โดยวินิจฉัยในสิกขาบท และโดยแสดงประเภทแห่งนัยที่สมแก่วิภังค์ เพราะฉะนั้น อรรถกถาแห่งวินัย ซึ่งพระโลกนาถ ผู้ทรงอนุเคราะห์สัตว์โลก ผู้ฉลาดในการฝึกชนที่ควรแนะนำ ได้ตรัสไว้แล้วอย่างนั้นนี้ จึงบ่งนามว่า "สมันตปาสาทิกา" แล.

ข้าพเจ้าเมื่ออยู่ที่ปราสาท อันห้อมล้อมด้วยกำแพงทองสะพรั่งด้วยต้นไม้มีร่มเงาอันเย็น มีสระน้ำพร้อมอยู่ เป็นที่รื่นรมย์ใจ

[๖๓๕] ซึ่งอุบาสกผู้ปรากฏนามว่า มหานิคมสามี ผู้เกิดในสกุลสูง เลื่อมใสมนพระรัตนตรัย ด้วยศรัทธาไม่อากูล บำรุงพระสงฆ์ทุกเมื่อ ได้สร้างไว้ใกล้เรือนเป็นที่บำเพ็ญเพียรอันสูงลิ่ว ซึ่งภิกษุสงฆ์ผู้มีจาริตสีลอันสะอาดอาศัยอยู่ ที่ตั้งอยู่ทางด้านใต้แห่งมหาวิหาร อันประดับด้วยต้นมหาโพธิของพระศาสดา ซึ่งประดิษฐานอยู่บนภูมิภาคในอุทยานมีนามว่ามหาเมฆวัน (ข้าพเจ้า) ได้ฟังอรรถกถาซึ่งพระเถระในเกาะสีหล ได้รจนาไว้ทั้ง ๓ คัมภีร์ เหล่านี้คือ มหาอรรถกถา มหาปัจจรีย์ และกุรุนที ในสำนักพระเถระผู้ปรากฏโดยนามว่า "พุทธ-มิตต์" ซึ่งเป็นนักปราชญ์รู้ทั่วถึงพระวินัย มีชื่อเสียง มาคำนึงถึงพระพุทธสิริเถระผู้ศีลและอาจาระอันสะอาด จึงได้เริ่มรจนาอรรถ-กถาวินัยอันใด ซึ่งให้สำเร็จประโยชน์, อรรถกถาวินัยนี้ ข้าพเจ้าได้เริ่มรจนา ในปีที่ ๒๐ ถ้วน ซึ่งเป็นปีที่เกษมมีชัน ของพระ-เจ้าสิริบาล ผู้เป็นที่อาศัยแห่งสิริ มีพระยศ ทรงปกครองลังกาทวีปทั้งสิ้น ให้ปราศจากเสี้ยวหนาม สำเร็จเรียบร้อยเมื่อย่างเข้าปีที่ ๒๑.

อรรถกถาวินัยนี้ เข้าถึงความสำเร็จได้ ในโลกซึ่งคับคั่งด้วยอุปัทวะ โดยกาลเพียงปีเดียว โดยปราศจากอุปัทวะฉันใด, ความริเริ่มทั้งปวง ที่อิงอาศัยธรรม ห่างอุปัทวะของสัตว์โลกทั้งมวล จงพลันสำเร็จฉันนั้นเถิด.

อนึ่ง บุญใด ซึ่งข้าพเจ้าผู้มีความนับถือพระสัทธรรมมาก

จรนาอรรถกถานี้ เพื่อให้พระธรรมตั้งอยู่ยั่งยืน ได้สร้างสมแล้ว, ด้วยอานุภาพแห่งบุญทั้งมวลนั้น ขอสัตว์ทั้งปวง จงเป็นผู้เสวยรส แห่งพระสัทธรรมของพระธรรมราชาเถิด, ขอพระสัทธรรม จงตั้งอยู่ตลอดกาลนานเถิด, ขอฝนจงตกตามฤดูกาล ยังประชาให้ชุ่มชื่นตลอดกาลนานเถิด, ขอพระราชา จงปกครองแห่งดิน โดยธรรมเถิด ฉะนี้แล.

[๖๓๖] อรรถกถาวินัย ชื่อสมันตปาสาทิกา อันพระเถระ ผู้อันครูทั้งหลายขนานนามว่า "พุทธโฆสะ" ผู้ประดับด้วยศรัทธาปัญญาและความเพียรอันบริสุทธิ์ยิ่ง ผู้รุ่งเรืองด้วยกองคุณมีศีลอาจาระ ความซื่อตรง และความอ่อนโยนเป็นต้น ผู้สามารถหยั่งลงสู่ชัฎ คือ ลัทธิของตนและลัทธิฝ่ายอื่น ผู้ประกอบด้วยความเฉียบแหลมด้วยปัญญา ผู้มีอานุภาพแห่งญาณไม่ติดขัด ในสัตถุศาสนากับทั้งอรรถกถาอันต่างด้วยปริยัติ คือ พระไตรปิฎก ผู้รู้ไวยากรณ์มาก เป็นมหากวีนักพูดประเสริฐ พูดคำที่ควรพูดในกาลที่ควร ๑ ผู้ประกอบด้วยถ้อยคำอันสละสลวยไพเราะอย่างยิ่ง ซึ่งเปล่งออกโดยง่ายซึ่งให้เกิดแก่กรณสมบัติ ผู้เป็นเครื่องประดับวงศ์ของพระเถระทั้งหลาย ผู้อยู่ในมหาวิหาร ผู้ยังเถรวงศ์ให้สว่าง มีปัญญามั่นคงดีในอุตตริมนุสสธรรม อันประดับด้วยคุณ มีอภิญญา ๖ และปฏิสัมภิทาเป็นต้นเป็นประเภท มีปฏิสัมภิทาญาณอันแตกฉานเป็นบริวาร ผู้มีปัญญาไพบูลย์หมดจดดี ได้รจนาแล้วนี้ จบแล้ว.

๑. พูดทั้งผูกทั้งแก้ (?)

แม้พระนามว่า "พุทโธ" ของพระโลกเชฏฐ์ ผู้มีพระหฤทัยสะอาด คงที่ แสวงหาคุณใหญ่หลวง ยังเป็นไปอยู่ ในโลกตราบใด, ขออรรถกถาวินัยนี้ จงตั้งอยู่ ในโลก แสดงนัย เพื่อความหมดจดแห่งศีล แก่กุลบุตรทั้งหลาย ผู้แสวงหาพระนิพพานเป็นที่หลีกออกจากโลก ตราบนั้น เทอญ.

อรรถกถาวินัย จบแล้ว.